

288

MIKSZÁTH,
KÁLMÁN
ÖSSZES
MŰVEI.

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 16.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA KIRÁLY ISTVÁN

16. KÖTET

REGÉNYEK

ÉS

NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK

XVI.

1903

1959

MIKSZÁTH KÁLMÁN

AKLI MIKLÓS
CS. KIR. UDVARI MULATTATÓ TÖRTÉNETE

1959

Sajtó alá rendezte:
BISZTRAY GYULA

Lektor:
RUBINYI MÓZES

© *Akadémiai Kiadó, 1959*

A kötetet Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrímszky Lászlóné Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1959. január 21. Példányszám: 25 000
Terjedelem: 10¹/₄ (A/5) ív + 4 melléklet

47:366/59 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

AKLI MIKLÓS
CS. KIR. UDVARI MULATTATÓ TÖRTÉNETE
1903

I. FEJEZET

A MIKOS-VICCEK EREDETE. ISCHL ALAPÍTÁSA ÉS EGYÉB DOLGOK

Mária Terézia udvari személyzete közt még ott szerepel koncipisták, kontrollorok, szekretáriusok, kancellisták közt az udvari bolond, de II. József törülte ezt az állást, s azóta csak okos emberek voltak az udvarnál.

A kalapos király halála után mindentéle erőlködések indultak meg visszaállítani az udvari bolond stallumot, akképpen okoskodván az udvari hatalmak, hogy egy uralkodót okvetlenül megillet egy bolond, aki kedélyességre hangolja. Lám, Józsefnek nem volt bolondja, hát maga csinálta a bolondságokat.

Évtizedekig hasztalan kerestek egy megfelelő bolondot szanaszét az udvaroknál. Szerencsére, két bolondja volt a bajor választó-fejedelemnek s az önként átengedte az egyiket, egy Akli Miklós nevű magyart, aki az akkori udvari kalendáriumban »Mikos Akli« név alatt van bejegyezve. Valószínűleg nyomási hibából maradt ki a Miklós névből az »l« betű, s ennek a fickónak, akinek a mulattatási force-sza abból állt, hogy némelykor együgyűnek tette magát, a bolondériáiból maradtak fenn a németek közt az úgynevezett *Mikos-viccek*, melyekkel a sógorék még ma is csúfolni szeretik a magyarokat.

Miklós tüskés hajú, kellemes fiatal emberke volt, olyan mozgékony arccal, hogy mikor a grimaszokat kezdte csinálni (pompásan utánzott arcban, hangban, mozdulatokban minden embert), halálra lehetett rajta nevetni. A piktorok akadémiáján tanult Münchenben, de annyi pajkos, vidám csínytet követett el, hogy híre kiszivárgott a sörívő burgerek közé, s az egész város az ő dévajságain nevetett. Némelykor a rendőrséggel is meggyűlt a baja, de a legszemzedettebb leleményekkel mindig kisiklott a büntetés alól.

Divatba pedig egyenesen maga a választófejedelem hozta, akinek szokása volt, hogy minden héton egyszer néhány festő-tanárt és művészt is asztalához invitált s többnyire megkérdezte tőlük: »Was ist wieder mit dem Mikos?«

Él kellett beszélni ötleteit, megjegyzéseit, viselt dolgait s őfensége szinte könnybelábadt szemekkel nevetett azokon, nem győzvén ismételni: »Oh, verfluchter Kerl!«

A dolog azután annyira elfajult a hiperlojális államocskában, hogy a gonosz csont, Akli Miklós, valóságos szabadalmat élvezett mindenféle bohóságok, rendellenességek és vaskos tréfák elkövetésére; az akadémiai tanács vagy a rendőrfőnök még szinte örült, ha valami új kihágást jelentettek: »No, hogy fog a fejedelem megint nevetni.«

Hiszen ha csak a fejedelem lett volna! Hanem ott volt a bolondja, Korb Joakhim, akinek egyenesen az önérzetét sértette az Akli Mikos növekedő híre. Ezt már nem tűrheti tovább. Két bolond nem fér el Münchenben. Addig-addig nógatta a fejedelmet, hogy ő versenyre akar kelni Aklival, vegye őt is az udvarába, aztán amelyik különb lesz, azt tartsa meg kettejük közül, hogy őfensége végre ráállott, s Miklós a bajor rezidenciába került.

Nem célja ez elbeszélésnek hosszabban időzni a különben felette mulatságos versenynél, mely két elmés kópé közt kifejlődött. Még azt sem szükséges eldönteni, hogy melyik maradt felül, de nem is lehet. Mert hogy a bajor király Mikost engedte át Ferenc császárnak s Korbot magának tartotta meg, az is kétes értékű. Ha udvarias volt, a jobbat adta oda; ha önző volt, a jobbat tartotta meg. Minthogy pedig Maximilián József udvarias is volt, önző is volt, örök homály fedi, melyik volt kettő között a különb bolond.

A bécsi Hofburgban csakhamar nélkülözhetlen perszóna lett Miklós úr. Zseniális fickó volt, aki beszélt vagy hat nyelvet, ösmerte az irodalmakat, tudott minden forgalomban levő anekdotát és furaságot, otthonos volt a mágiában, a nyugati és keleti bűvészetekben, tudott a tenyérről jósolni és a csillagokról, ügyesen osinált meg minden kártya-kunasztot, pompás verseket és ódákat írt a császár születés- és névnapjára, amelyekkel behízelegte magát a jószívű uralkodónál. Szóval, minden tudományhoz hozzázagolt valamennyire

s felületesen azt habzsolta el belőle, ami érdekes, de a mélyére, ahol már a hasznos kezdődik, nem hatolt. Nem tudott annyit egyik ismeretágból se, még a festészetet sem véve ki, amennyivel a becsületes mindennapi kenyeret megkereshette volna, hanem csak annyit, amivel biztos volt neki a mindennapi kalács.

Néha egy-egy ötletével nemcsak fölvidítá a császárt, de meg is védte, pedig többnyire az együgyűség lárvája alatt beszélt.

Egyszer valami cserle alkalmával azt kérdezte a császár Grassalkovich hercegtől:

— Milyen messze van Gödöllő Pesttől?

— Két órajárás jó lovakon — felelte a herceg.

— És Pest Gödöllőtől? — folytatta a császár szóra-kozottan.

A cserlenél levő urak elmosolyodtak, de különösen Stadion gróf vágott gúnyolódó arcot, csak Grassalkovich herceg tartotta meg hódolatból lojalis komolyságát.

— Ugyanannyi, fölség.

A császár elpirult, az udvari bolond közbeszólt, Stadionhoz intézve a szót:

— Milyen messze van húsvétől pünkösöd, kegyelmes uram?

— Úgy gondolom, lehet vagy ötven nap.

— És pünkösdtől húsvét milyen messze van?

Stadion és a császár elnevelték magukat — mert pünkösdtől húsvét már nem ugyanannyi.

— Lássá, kedves Grassalkovich — szólt a császár —, milyen jó, hogy van a környezetemben egy bolond, aki be tudja bizonyítani, hogy nem mondtam egészen bolondot.

Ferenc császár búskomorságra hajló, beteges ember volt, kinek nem voltak nagy ambíciói és nagy tervei. A nagy Napóleon, ki a világot megrázó robajjal jelent meg a történelem színpadán, kényelmetlen időben született. Szép az ilyen legény kortársának lenni, de Ferenc bizonyosan elongedte volna. Jobban szerette a fákat, virágokat, mint a katonákat. Az ischli fürdő megalapításának sikerével teljes életére nézve megelégedett volna.

Az udvari doktor azt találta, hogy az ischli levegő a legjobb a világon (bizonyosan telkei voltak Ischlben), oda

küldte Ferencet hosszabb tartózkodásra, ami egyszerre fölvirágoztatta azt a vidéket. A császárnak kastélyt építettek és roppant parkot ültettek, amelyben kocsikázni lehessen. A birodalom összes arisztokráciája oda tolult. A divat szárnyaira emelte Ischl. Még a levegőjét is elhordták hermetice elzárt palackokban Európa összes patikáiba. Az emberiség csak lassan, sok vér árán áll a nagy igazságok mellé, de a nagy bolondságok gyorsan legyőzik. A páciensek szörnyen hittek az ischli levegő csodálatos erejében, tehát az orvosok is, s nagyon gyakran lehetett hallani úri betegszobákban, amint az ütér megvizsgálása és a százados sablon: »nyújtsa ki a nyelvét« után komor arccal rendelni Aeskulap fölkenntje: — Bontsanak fel a beteg szobájában éjjelre egy palack ischli levegőt!

S ha másnap panaszkodott a beteg, hogy nem javult az állapota, a doktor készen volt a bölcs tanáccsal:

— Hát meg kell az adagot kettőztetni. Bontsanak fel két palaakot.

Az ilyen beteg aztán vagy meggyógyult és akkor holta napjáig dicsérte az ischli levegőt, vagy meghalt és nem panaszkodott ellene . . .

Ferencet már kora tavaszkor oda küldték és csak késő ősszel engedték orvosai Bécsbe jönni, hol akkor mindenféle ragályos betegségek mutatkoztak. Vele ment a bolond is. Az orvos azt állította:

— A bolond a legjobb medecina. Mert fölségednek főképp a szórakozás szükséges. Minél többet legyen vele.

Így szokott össze a király a bolonddal az ischli magányban, s nagyon megkedvelte. Együtt kalandozták be a vidéket, együtt kertészkedtek a parkban. Esténként történeteket mesélt neki, verseket írt a születése vagy a nevenapjára. Ischlben a császár is csak ember. Ide nem jön be a spanyol etikett. S ami ennél is többet ér, Stadion gróf messze van innen . . .

Stadion grófban a foglalkozását unta Ferenc. Hiszen ha még csak aláírásokból állana az uralkodói teendő, — de az a tömérdek haszontalan tárgyalás és beszéd hozzá, míg valamit aláír. S ennek a hatalmas kancellár, Stadion a mestere. Beszél az, mint a kávédaráló, beszél szakadatlanul, nem kell

kaviosot tenni a nyelve alá, mint Demosthenesnek, inkább a nyelve fölé kellene, hogy ne mozdíthassa. Mert ha csak beszélne. De arra a császárnak figyelni is kell és helyelhellyel némi uralkodói megjegyzést tenni, mégpedig lehetőleg olyat, ami el ne árulja, hogy nem egészen érti a dolgot.

A császár tehát mindig fázott Stadiontól, ha kihallgatásra jelentették. Mert a nagy eszével elnyomta. Oly kicsinek érezte magát vele szemben, hogy egészen indokolt, miért nem szeretett vele lenni. Olyan volt, mint a gyerek a csukamájolajjal : tudja, hogy hasznos neki, de azért idegenkedik tőle.

Miklós észrevette ezt s azzal hízelegte be magát uránál, hogy mindenféle rossz viceket csinált a grófra, csipkedő epigrammokat gyártott. (Akkor ez a genre volt nagy divatban.)

A császár jóízűen nevetett ezeken, könyv nélkül megtanulta, elmondta fűnek-fának, még a Napóleon előnyomulása se bírta megrontani ilyenkor hangos derűtségét.

Különben is azt tartotta Napóleon szerepléséről, hogy az nem komoly dolog. Úgy tűnt fel neki, hogy az aluszékony földréz, a vén Európa, egy álmodót lát — a rettenet ruháiba felöltözött lovagot álmodja, kinek buzogánya alatt ropog a föld, recsegnek a trónusok és . . . és egy fölbredés lesz a vége. Nincs Napóleon, elmúlt, mint a füst.

Míg az egész világ forrt, ő nyugodtan maradt ; még akkor is, mikor Ausztria kezdett kerülni a deresre. »Majd megveri Mack s punktum.«

Csendesen vadásztatott Ischl környékén ; egy ősszel azt vette fejébe, hogy miután a háborúskodás sokba kerül, ő a személyére nézve mindennap maga szerzi meg a peccenyére valót.

Egy kis vadásztársaságot szervezett — mert ilyen nyárspolgárius kedvtelésesei voltak —, s egész napokat elkalandoztak inkognitóban, hogy néhány nyulat, foglyot vagy fácánt lőjenek a környéken.

Állt pedig a Nimród-kompanya Lobkowitz herceg szárnysegédéből, Kovács Mihály ezredesből a Stipsics-huszároktól, egy húségéről híres, Laube nevű komornyikból, és Akliból, aki egy egész hónapig úzte már velök a vadat, mikor egy nap azt a kérdést intézte Laubehoz, hogy hol kell megnyomni a puskát, ha az ember azt akarja, hogy elsüljön.

A császár roppant kedvelte e vadász-kirándulásokat, melyeken mind az öten egyforma polgári ruhát viseltek s jámbor puffogtató kereskedőknek látszottak, akik hétköznapi is egy kis vasárnapot csinálnak maguknak. Útközben szóba állt mindenféle parasztemberrel, rózsét szedő öregasszonnyal vagy vendéglőssel, ahol egy kis frissítőre betértek, rendesen kormányzati ügyekről kérdezősködve, vagy a nagy világeseményekről.

— Nos, van-e valami jó újság Napóleonról?

A feleletek roppant mulattatták és nagy súlyt fektetett azokra. Valaki egyszer így felelt neki:

— Nem féltém én a mi Ferencünket, ha Napóleon bejön is.

— Tehát bízik Ferencben? — ismételte örvendve.

— Oly fősvény ő, hogy tőle még Napóleon sem vehet el semmit.

Más alkalommal így szólt egy vendéglős:

— Nem jól mennek itt a dolgok, higgyék el nekem a vadász urak. A határokon ott bömböl az oroszlán, a császár pedig mégis nyulakra vadász itt valahol Ischlben.

Egy ilyen kalandja majdnem végzetes lett rá nézve; — részleteit örök homály fűdi. A dolog úgy történt, hogy egy szeptemberi délután rettentő vihar érte a Nimródokat St.-Wolfgang határában, úgyhogy kénytelenek voltak az ottani vendéglőbe menekülni. A felhőszakadás azonban annyira megdagasztotta a folyamokat és elrontotta a hidakat, hogy éjszakára is ott kellett maradniok. A vendéglőben volt elég szoba, s a korcsmáros elég jó vacsorát főzött, úgyhogy semmiben sem szenvedtek szükségét.

De a vendéglő tele volt gyanús alakokkal (akkoriban különben is minden idegenben francia kémeket láttak az emberek), s mikor a lefekvésre került a sor, feltűnt Aklinak, hogy a vendéglős a legszebb osilláros szobába Ferencet vezette.

— Attól félek, felség — mondá, miután eltávozott a vendéglős —, hogy ezek az emberek fölismerték.

— Miről ismertek volna fel?

— A pénzekről. Egy rossz pofájú alak váltig vizsgálgatta a fölséged arcát és a saját tallérját. Azért tehát jó volna, ha a szobát más valaki foglalná el.

— Például én — ajánlkozott az ezredes.
— Nevetséges aggodalom hű alattvalóim között.
— Egy kis óvatosság sohasem árt — vélte Lobkowitz herceg.

— Végre is, ahogy önök kívánják — szólt a császár nevetve. — Tudom, hogy ki vagyok a környezetemnek szolgáltatva, és az ezredes szeretné a szobámat. Nos, tehát átengedem neki.

A császár tehát a kis zugok egyikét foglalta el éjjelre s jóízűn aludt egész reggelig, amikor rettentő lárma, kiabálás, futkosás zaja verte fel. Az ezredest szétzúzott aggyal, halva találták szobájában. Valaki az ablakon át lőtt rá. Sohas lehetett megtudni, ki volt, egyike maradt a megfejthetetlen rejtélyeknek, melyektől hemzseg ez a kor.

A császár elájult, mikor a hírt meghallotta.

— Csak egy hajszál híja — kiálta fel később, a halott ágyánál megjelenve —, hogy nem én fekszem most itt helyetted, te derék ember! Intézkedjék, kedves Lobkowitz! Szép temetést fog kapni, megérdemli. Valóságosan értem áldozta fel magát. Oh, Akli, mennyire szerencsés ön, hogy az a szobacsere ötlete támadt, és most az én megmentőmnek mondhatja magát!

Egész valójában megrendülve tért vissza Ischlbe, hol már akkor el volt terjedve a hír, hogy a császárt St.-Wolfgangban egy francia kém meggyilkolta, az utcákon összegyülekezett emberek ámulva éljeneztek, elevenen látva őt visszatérni.

▲ rendőrség elfogta a wolfgangi vendéglőst és néhány gyanús alakot, de sohasé bírt semmit kisütni. Ferenc császár azonban örökre jóllakott a polgárias kalandozásokkal és könnyezve kísértte ki másnap a meggyilkolt Kovács ezredes koporsóját a temetőbe, márvány obeliszket emeltetve föléje, melyre Akli Miklós komponálta a feliratot:

Nuntia Caesarum Domino, te sub hac saxa jacere
Pro Caesare tuo — Quid tibi hoo valeat?
Interrogato eum!

(Jelentsd a császárok császáranak, hogy te a császár helyett pihensz e kő alatt és kérdezd meg tőle, használ-e ez neked valamit?)

II. FEJEZET

A KOVÁCS-GYEREKEK FELLÉPÉSE. STADION INTRIKÁI ÉS A NAPÓLEONI ESEMÉNYEK

Kevés idővel e rejtélyes, soha ki nem nyomozható bűntény után laxenburgi kastélyába vonult az uralkodó, hogy a hevesen megindult hadjárat miatt közel legyen a Burghoz. Már a dér csípte meg a parkot, a falevelek sűrűn hulltak alá, amerre a szél járt (mint a katonák, amerre Napóleon járt), midőn a császár egy nap künn sétálgatva Aklival, a kerítéshez érve hallotta, hogy az őrtálló katona a faköpönyeg mellett haragosan felesel valakivel.

A császár kíváncsi volt, odalépett a rácshoz s látta, hogy két gyereket fenyeget a strázsa, egy kis fiút, meg egy leánykát, akik a kerítésen akarnak átmászni.

— Miért bántod a gyermekeket? — szólítá meg a katonát.

Az elsápadva szalutált:

— Mindenáron a kastélyba akarnak hatolni. Már a tegnapi pajtásaimat is infesztálták.

— Szegény kicsikék — sajnálkozott a császár. — Már tegnap óta be akarnak jönni? De hisz a kastélyt minden alattvalómnak szabad megtekinteni. Das kost kein Geld. Nicht wahr, Akli?

— Csakhogy ezek a porontyok — bátorkodott közbeszólni a most lihegve odaérkezett udvarmester — egyenesen fölséged színe elé kívánczoltak. Nekem jelentették ezt s megparancsoltam, hogy egyszerűen kergessék el a kis semmirekellőket. No, még mi nem jut eszükbe? Ők a császárhoz akarnak menni. Hallott már ilyet valaki? Tíz-tizenkét éves kölykök, akiknek iskolamester kell, respektíve nádpálca, ami körülbelül mindegy. Mi mindent megél az ember! Igazán nevetséges!

Ferenc ma túlságosan jó hangulatban volt, épp csak az

imént jött ki a kápolnából a gyóntató atyától, lelkét frissnek és szelédnek érezte.

— Ne legyen olyan mérges, Kolowrat. Nincs igaza. Miért ne jöhetnének hozzám gyerekek? Hiszen ők is alattvalóim. S nem mondja-e az írás: Engedjétek hozzám a kisdedeket.

— Hát hogy mért nem jöhetnek? Megfelelek fölségednek. Mert először is nincs audienciális nap. De ha volna is, mit keresnének ilyen oktalan lények fölségednél? Nem engedi a spanyol etikett, respektive a császári trónus méltósága, ami körülbelül mindegy.

— De ha én kíváncsi volnék rá, hogy mit akarnak? — mondá a császár.

— Ez esetben mindnyájunknak meg kellene hajolnunk — szolt Kolowrat, meghajtva félig térdét a kor divatja szerint.

— Nos, hát eresszék be őket!

Császár akarata egy közös ágyban hál a teljesedéssel, legott behítták a gyerekeket; gömbölyű arcú, pufók volt a fiúcska, de villogó, bátor tekintettel, mint a sasfiók; inge piszkos, haja fésületlen, az öltözéke elhanyagolt, megviselt, kifoszlott, de látszott rajta, hogy jó posztóból való; krispinformájú kabátot viselt, mint a magyarok akkoriban. A fiú lehetett kilenc éves, a vele jött leányka több volt vagy három évvel, szép, nyúlánk, vézna gyermek, a hidegtől kicsipett ovál arccal, melyet kedves ózike-szemek ragyogtak be: a feje, szöszeke hajtól körítve, egy fekete capichonból mosolygott ki, a kurta barchet-szoknyácskája ki volt ráncaiból szakítva és lelógott baloldalt a bokáján alól, míg a jobb láb formás bokája látható volt.

A császár szeléd tekintettel nézte végig a gyermekeket.

— Mit akartok? — szolt.

— A császárral akarunk beszélni — mondá a fiú, bátran előlépve.

Ő volt a kisebbik, de ő a szószóló, mert ő a férfi.

— Nos, én vagyok a császár.

A fiú gyanakvó tekintettel vizsgálta, aztán így szolt:

— Igazán te volnál a császár? De meg ne csalj! Hiszen nincs a fejeden korona.

Az uralkodó évek óta nem nevetett oly édesdeden, mint ezekre a szavakra. Nagy effektust várt, megszeppenést, térdreborulást, vagy valami effélét, ha fölfedezi magát, s íme, hogy bánik vele a kis fickó! Lehetetlen ezen nem kacagni.

— De ha mondom, az én lelkemre (meiner Seel'), hogy az vagyok.

— Császár! — mondá most a fiú emelt hangon. — Add vissza az apánkat!

— Apátokat? Hát kik vagytok ti, kicsikéim? — kérdé még mindig derülten.

— Mi a Kovács Mihály huszárezredes gyermekei vagyunk. Add ide az apánkat!

Borulat szállt a császár homlokára; ez a név a szívébe nyilallott. Vallásos lelkét önszemrehányás szúrta meg. Milyen hálátlanság tőlem! — gondolta. — Nem is kérdeztem, hogy annak a szegény embernek maradt-e családja?

— Hogyan, ti a Kovács ezredes gyermekei vagytok? És honnan jöttök, hogyan jutottatok ide?

A kis fiú értelmesen felelt:

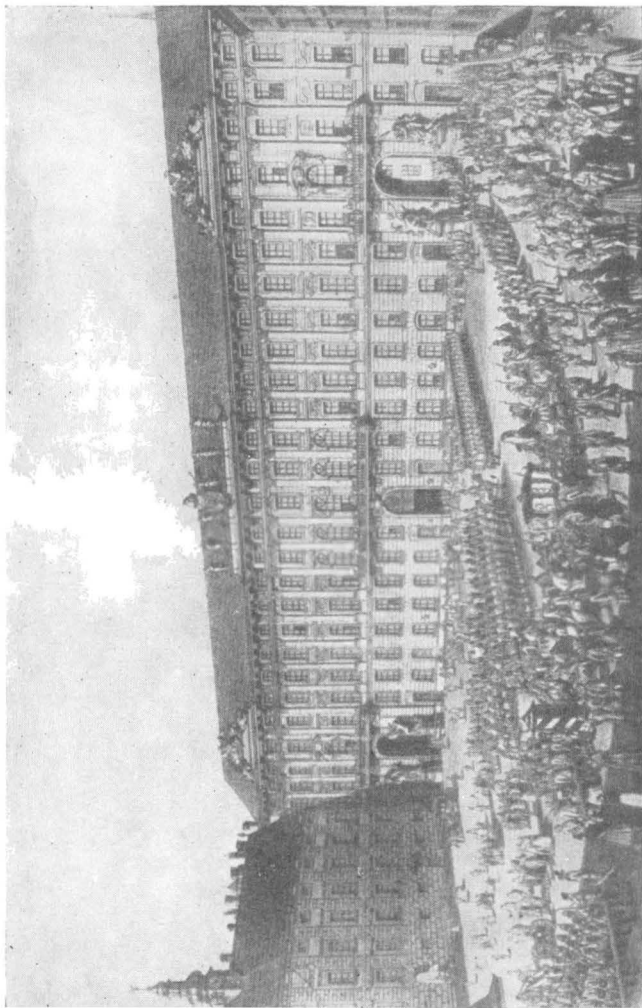
— Pozsonyban laktunk egyik távoli rokonunknál, ahová az apánk adott, mivelhogy már az anyánk meghalt. Iluska iskolába járt, én pedig otthon tanultam, apánk minden hónapban pénzt küldött értünk és vagy levelet írt, vagy eljött hozzánk. Most már se pénzt nem küldött, se nem írt, se nem jött, se nem üzent, és ott, ahol voltunk, Folinyi bácsinál és néninél, rosszul bántak velünk, hát összebeszéltünk, megszöktünk onnan és ide jöttünk hozzád, hogy az apánkat add vissza nekünk.

— Per amorem dei! Szegény gyermekek! — mondá a császár elszörnyűködve. — Ilyen messzire eljönni! És persze pénzetek se volt?

— Iluskának arany fülbevalója volt, amit eladtunk.

A császár tekintete önkéntelenül a leányka fülecskőjére esett, mely piros volt a hidegtől, mint a mályvarózsa. Igen meghatotta az ijedelemmel és feszült várakozással rátekinthető szép szeme. Úgy rémlett neki, mintha az ég két csillaga nézné őt.

Egy percig habozott, mit feleljen. Igen, a száz Caesarok ivadéka habozott a két tépett ruhájú gyermekkel szemben.

A bécsi Hofburg

Kereste a szavakat, formát a jóságához, mely a szívéből kibuggyant.

— Apátokat, amennyire lehet, visszaadom, kedves kicsikék. Én gondoskodom rólatok helyette. Intézkedjék, Kolowrat, hogy a gyerekek jó lakást, élelmezést, jó ruhákat és jó gondozást kapjanak itt a kastélyban, addig is, míg a továbbiak iránt határozok. Ön pedig, Akli, elutazik holnap Pozsonyba és kimerítő jelentést tesz nekem a gyermekek körülményeiről. Legyen ez a császár privátügye, melyről csak mi hárman tudunk.

Kolowrat meghajtotta magát.

— Fölséged a föld legnemesebb uralkodója.

— És apánk? — kérde a fiú makacsul.

— Ő most nagyon messze van — nyugtatta meg Kolowrat. — Egyelőre mondjatok köszönetet őfelségének és jertek velem.

A lányka keceses pukedlit csinált és ránézett a császárra.

— Köszönöm, fölséges császár.

A fiú csak a kalapját emelintette meg.

— Hát te mért nem köszönöd meg az őfelsége jóságát? — feddette meg Kolowrat gróf.

— Ha nagyobb leszek, megszolgálom neki — felelte a fiú.

A császárnak tetszett a férfias szó. Kedvteléssel nézett a távozó fiú után.

— Ezt a fiúcskát katonának neveltetem, Akli. Azt hiszem, jól teszek vele akkor. Az apja is az volt, derék katona volt. Oh, Akli — sóhajtott fel azután —, olyan jó érzés jól tenni, olyan nagyon jó érzés, de... (gondolkozott kissé, megmondja-e, amit akart, és azt találta, hogy ilyen hű és csekély ember előtt, mint Akli, kiegészítheti a gondolatát) — de sokba kerül, Akli. Azért csak ritkán tehetünk jól... Egy császár is kénytelen takarékoskodni a jótettekkel. Lássá, az Isten se tesz mindenkivel jól. Ha jól meggondolom, hát még velem sem.

A Kovács-gyerekek a laxenburgi kastélyban maradtak, s mikor két nap múlva ott látta őket játszadozni Ferenc császár a tő körül, finom ruhákba öltöztetve, elcsodálkozott, milyen csinosak s előkelő tartásúak, s aztán maga is beállt a

játékba, elkérte a horgászóbót Iluskától, s addig el nem mozdult, amíg nem fogott neki egy pontyot, — amit külön kellett megsütni a szakácsnak vacsorára.

Akli is megérkezett Pozsonyból és referált a gyerekekről, hogy az ezredes után nem maradt semmi vagyon ; a gyerekeket Pozsonyban neveltette egy unokatestvérénél és a fizetéséből küldözt a tartásukra, de hogy most már két hónap óta nem érkezett pénz, kezdték a gyerekeket elhanyagolni, sőt még verni is.

A császár elhatározta, hogy a gyermekekre ő teszi rá a kezét, a fiút a bécsújhelyi katona-iskolába küldi, a leányt pedig elhelyezi egy bécsi nevelőintézetben, s ha megnő, férjhez adja és hozományról is gondoskodik.

— Mindezekkel pedig önt bízom meg, Akli, gondoskodik mindenről, mintha ön volna az atyjok, s ha szükségesnek tartja, tegyen nekem esetenként jelentést. A kiadások azon a címen szerepelnek majd az udvari költségvetésben : »A császár pártfogottjai«.

Aklinak tetszett a megbízatás ; nagy lelkiismeretességgel végezte, s minden héten meglátogatta Iluskát az intézetben, megrakodva az udvari cukrász nyalánkságaival, s minden hónapban Gyurit, a kis katonát, akiről sok dicséreteset és jót újságoltak a professzorok. Pompás fiú. Nagy jövője van. Remek egy katona lesz belőle. Egyszer egy évben, karácsonykor személyesen is megjelenhettek a Burgban, amikor a császár elbeszélgetett velök a megajándékozta őket holmi apróságokkal, amiket a Jézuska hozott.

Akli ezalatt mind bennfentesebb lett a császárnál, úgyhogy már a politika menetére is befolyást kezdett gyakorolni, és Stadionnak nem egy kedvenc eszméjét vagy tervét hiúsította meg valamely szúrós észrevétellel.

Stadionnak pedig nemcsak hosszú kezei voltak, hanem hosszú fülei is. Ahova el nem értek, megtoldotta kémekkel. Mindent tudott ; az Akli csipkedő verseinek szövege, a császár jelenlétében elszórt ötletei dühbe hozták s nem egyszer mondta Stohlen lovagnak, az akkori bécsi rendőrfőnöknek :

— A bolondnak ki kell a nyakát tekerni. Érti-e, Stohlen ?

— Ami nem könnyű, kegyelmes uram, mert őfelsége nagyon kedveli — felelte a rendőrfőnök.

— Az csak annyiban könnyíti a sorsát — felelte nevetve Stadion gróf —, hogy valami udvari betegségben kell kimúlnia.

— De melyikben?

— Ez az, amit önnek kell kitalálnia — fejezte be a miniszter jelentőségteles szemintéssel.

Stohlen lovag pompás eszköze volt, értett az okos szóból és tudott a sorok közt is olvasni. Bécs akkoriban legügyesebb detektívjét, a híres Fritz Brattot bízta meg Akli Miklós megfigyelésével. Fritz Bratt ennél fogva az Akli inasával, egy züllött expiktorral, Grabe Mihállyal szűrte össze a levét, de semmi olyan gyanús dologra nem akadt, amit »fogantatásnak» lehetett volna használni.

Fritz Bratt az inasra bosszankodott, Stohlen lovag Fritz Bratra, Stadion gróf Stohlen lovagra.

— Ügyetlen emberek! — sziszegte ingerülten. — Nem tudják, hol kell a dolgot megkezdeni. Azt kutassák mindenképpel, van-e valami *fehér személy* ismeretsége?

Hamar megjött rá a válasz, hogy nincs.

— Akkor hát azt kutassák, van-e valami *fekete személy* ismeretsége?

Stadion azt gondolta: Aki fehér személyekkel nem tart, az bizonyosan feketékkel tart. Fehér vagy fekete, mindegy. Valamelyik a kettő közül okvetlenül ott áll a háttérben. S a szerető éppen olyan könnyen hozhat az emberre veszedelmet, mint a pap. Ebben az irányban tessék keresgélni.

Hanem hát nyugodt keresgélés nem igen esett most Bécsben.

A hatalmas francia császár, Napóleon, addig-addig közelgett hadaival Bécs felé, hogy egyszer csakugyan oda is ért, s megnyitván előtte kapuját a város — felütötte székhelyét Schönbrunnban.

Ferenc császár Pozsonyba szaladt előle kedvelt magyarjaihoz (ilyenkor mindig kedveltek), s e sorscapások között annyira megpuhult, hogy így szólt a pénzügyminiszterhez, ki kemény rendeleteket akart kibocsátani:

— Kedves Zichy! Bánjon egy kicsit enyhébben a népekkel; mostanság ők is nyomnak a mérlegben.*

* Jetzt heisst es, lieber Zichy, leise auftreten, die Völker sind jetzt auch Etwas.

Oh, a jó császár! Milyen kedves volt, hogy atyai szívé így megszánta a népet . . .

Pozsonyból a ratzeni táborba sietett, ahol a döntő ütközet vívatott meg a franciákkal. Persze, megint Napóleon győzött.

Ferenc császár még a vereség napján békét ajánlott fel Napóleonnak és Liechtenstein János herceget küldte el a francia táborba az ajánlattal, aki egyszersmind személyes találkozást kérjen a két uralkodó közt.

— Vigyázzon kegyelmességed a kalapjára — kiáltá utána Akli, mikor a császári sátor mellől vasderes lován megindult.

— Miért? — kérde a lovas visszafordulva, miután tollas kalapját megigazítá a fején.

— Mert félni lehet — felelte a bolond —, hogy miután a koronákat már elszedegette Napóleon, most a kalapokra kerül sor.

A herceg sikerrel járt. Napóleon beleegyezett a személyes találkozásba, hogy a békét megbeszéljék, s ez a találkozás Naszidlovics és Ursitz közt a francia előőrsöknél, egy malomnál ment végbe másnap.

Ferenc megpillantván a közeledő Napóleont, az előőrsöknél leszállott lováról, valamint csekély kísérete is, aztán gyalog lépegetett a csikorgó havon a hatalmas hódító felé.

Háromszor ölelték meg egymást, s Napóleon enyelegve szólott, a malomra és az ólakra mutatva :

Íme, ilyenek a paloták, melyekben felséged három hónap óta laknom kényszerít.

— *A bennök való mulatás jobban sikerül önnek — válaszolá udvariasan Ferenc —, mintsem ezért réám nehezteljen.**

Nem is neheztelt, dehogyan neheztelt, sugárzó arccal diktálta a békét, s elvitt vagy ötven millióska hadisarcot. Azonfelül, mielőtt Schönbrunnból kivonulna, kifejezte abbéli óhaját, hogy szeretné a bécsi fegyvergyárat megtekinteni, s hogy valami emléke legyen innen is, elvitt magával kétezer ágyút és százezer puskát.

A béke tehát meg lett kötve Ferenc és Napóleon közt.

* Horváth Mihály : Magyarország történelme VI. k. 224. lap.

De ez a háború újbóli kitörését jelentette Stadion és az udvari »mulattató« közt.

Fritz Bratt, a detektív, sokáig nem talált semmi gyanúsat. Azt az egyet nyomozta ki, hogy Akli minden vasárnap délután egy csinos bakfis-leányt kocsikáztat meg a Práterben, aztán beviszi egy cukrászatba, vagy valami látványos komédiába. Eleinte megörült a felfedezésnek, de a további nyomozásokból kisért, hogy erről a császárnak tudomása van, sőt egyenesen az ő óhajtatására történik.

Egy nap azonban egy latin verset adott át neki az Akli inasa, melyet a »bolond« komponált latin nyelven, s az »Ad Napoleontem« címet viselte. Ez az »impurum« volt törlésekkel, beszúrásokkal, éppen ahogy született, pólyákban.

A latin nyelvet se az inas nem értette, se a detektív, és nem ítélt meg értékét, tehát csak úgy találomra vitte el Bratt Stohlen lovagnak.

A rendőrfőnök meglegedettséget sugárzó arccal olvasta el s egy tekercs aranyat dobott oda Brattnak :

— Azt hiszem, megfogtuk a madarat — dünnyögte s Bratt távozása után újra meg újra átolvasta a vers szövegét, mely így hangzott :

Vaticinor tibi quod navalis laurea cinget
Tempora nec magnas spes mare destituet
Deiciet tua gens cunctas nec Gallia victrix
Denique frangetur litus ad Albionum
Sors bona non mala sors lustrabit proelia quare
Tempora te dicent quod tibi vaticinor.

(Azt jósolom néked, hogy tengereken szerzett babér fogja övezni homlokodat s nagyratörő reményeidet nem hiúsítja meg a tenger.

A te nemzedet leigázza valamennyit és a győztes Gallia nem fog megtörni Anglia partjain.

Kedvező- s nem balszerencse fogja kísérni harcaidat, — hogy mi módon, arra majd megtanít az idő. — Ezt jósolom néked!)

A rendőrfőnök gondosan tárcájába rejtette a veresetet, mint valami értékes okmányt, s legott rohant vele a kancellárhoz.

— Tudom már, kegyelmes uram — lihegte, a fogadóterembe betörve —, milyen udvari betegségben fog Akli barátunk kimúlni.

— Nos, ugyan milyenben? — kérdé Stadion gróf élénken.

— Vörös himlőben, kegyelmes uram, vörös himlőben.

A »vörös himlő« alatt a forradalmi lázat értették. Hívták még »Febris hungarica«-nak is, amelynek a szimptomái akkoriban igen gyakorta léptek fel, — még maga József palatinus is megfigyelés alatt állt. Ez pedig azért volt veszedelmes nyavalya, mert mindenképpen elpusztítással végződött nemcsak arra nézve, aki tényleg benne volt, de arra nézve is, aki csak benne látszott lenni.

A rendőrfőnök átnyújtá a verzetet Stadionnak, ki mohón falta fel szemeivel az Akli gömbölyű gyöngybetűit.

— Hisz ez árusítás! — kiáltott fel. — Ez a fickó csakugyan egy közönséges gazember. Úgy lehet, hadállásainkról is értesíti Napóleont. Egyszerűen fogassa el tüstént, még ma.

— Nem kellene talán a fölséggel is közölni?

— Majd utólagosan. Ez az én dolgom lesz.

— De a Burgban csak nem fogathatok el senkit a császár előleges engedelme nélkül?

— Ebben, azt hiszem, igaza van, tehát meg kell várnia Akli uramat, míg közömbös területre teszi ki a lábát.

III. FEJEZET

AKLI AUDIENCIÁKAT TART

Mintha azonban megérezte volna a rá várakozó veszedelmet, Akli ezekben a napokban ki sem mozdult a Burgból. Elég sok dolga volt, hogy meg ne unja magát. Az a híre járt, hogy a császár bele van szeretve. Megboszorkányozta, mint valami Cagliostro. Egész Bécs erről beszélt, de éppen nem valami ingerülten. Hiszen végre is mindig jobb, ha egy olyan ember uralkodik a császáron, aki magát bolondnak tettet, mint egy olyan, aki a bölcsét szimulálja. »A bölcsök gyümölcséből eleget ettünk már — mondogatták a kedélyes bécsiek —, lássuk most már a bolondét.« Tarkabarka szójátékok termettek, hogy aki az udvarban valamit ki akar vinni, előbb *aklimatizálódnia* kell. Talán túloztak az Akli befolyásáról, de az mindegy. A hit ebben nagyobb erejű, mint maga a tény. Aki valamit ki akart vinni a császárnál, az előbb Aklit környékezte meg, nem ritkán magas személyek is, úgyhogy az Akli lakása olyan volt, mint egy miniszteri hivatalszoba, reggeltől estig ki nem hült a kilincs az emberek markától. Ezekről az »audienciákról« nevetve referálgatott a császárnak :

— Én vagyok a padisah papucsa, amit osókolnak ; a fölséged kegye a méz rajtam, melyre a legyek és darazsak rászállnak.

A császárnak tetszett az Akli protektori szerepe. Hiszen olyan jó tréfa az egész. Úgy volt vele, mint a hiú ember, aki annyira szereti magát látni, hogy a torz tükörre is kíváncsi.

Egyszer az az ötlete támadt, hogy spanyolfalat húzat az Akli szobájában, s a fal mögül végighallgatja a bolond szereplését.

Pompásan mulatott a dolgokon.

Jött egy öregúr, dr. Krupinszki Grácból, ki könyvet írt a »Mellbetegségekről« (Brust-Krankheiten), melyet Ferenc

osászárnak ajánlott: a tudós férfiú audienciára készült s azért jött Aklihoz, kinek szintén adott volt annak idején egy példányt a munkából, hogy megkérje, csináljon előre egy kis jó hangulatot őfelségénél.

— Őfelségének igen tetszett a szép könyv, és azt hiszem, kegyesen fogadja önt.

— Tehát csakugyan meg volt elégedve? — kiáltá ez repeső örömmel.

— Nagyon. Együtt olvastuk el a télen és igazán kimerítő, tökéletes munka.

— Oh, milyen boldog vagyok — rebegte a derék Krupinszki —, bárcsak valami látható jele volna e legmagasabb megelégedésnek, hogy mindig szemem előtt legyen.

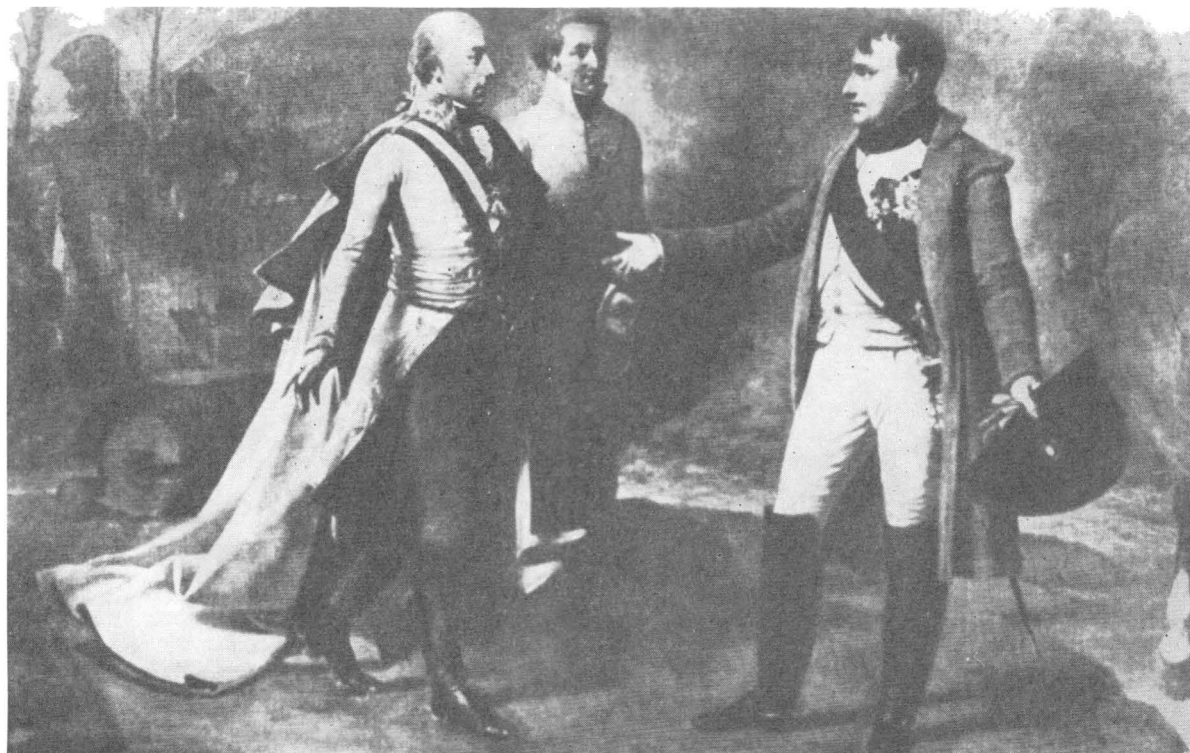
— Hm — szolt a bolond —, ön voltaképpen rendjelet akarna, ha jól értettem?

— Valóban, erre gondoltam — vallotta be a tudós, szemérmatosan lesütve a fejét —, és ha ön szíves lenne e kívánságomnak némileg tolmácsa lenni . . .

— Ah, istenem! — kiáltott fel Akli roppant ijedelemmel. — Hova gondol ön? Ezt a nagy tudományos munkát így tönkretenni. — Hisz akkor én mindent visszavonok. Pedig én csak bolond vagyok. De a császár okos ember, ő hát még inkább kénytelen lesz rögtön megmásítani kedvező nézetét az ön művéről. Hogyan, uram? Ön a mellbetegségekről ír egy könyvet, s ezt a *mellbetegséget*, amelyet az imént említett, s melyben, úgy látszik, önmaga is szenved, kifelejtí belőle? Nem, nem. Nem szabad önnek ilyesmit emlegetnie őfelsége előtt s akaratosan rámutatni a könyv hiányaira.

A tudósnak legott elmúlt a kedve a rendjeltől, szomorúan nézte mellén az üres gomblyukat és szó nélkül elpárolgott.

Utána egy feltalálót jelentett be Grabe, valami Warning nevű prágai kalapost, aki egy rugókra járó erőmutatót talált fel. Egy fej volt ez, amit meg kellett ütni, s az ütés erejét számokkal jelezte egy készülék. Manapság már népszerű és általános instrumentum, vidáman pofozzák két fillérért a mesterlegények a Wurstl-Práterben, vetélkedve, hogy ki az erősebb, ki tud nagyobbat odacserdíteni, s aki eléri az erő bizonyos maximumát, már amikor tudniillik a pofon test-

Ferenc császár és Napóleon találkozása
Gros festménye a versailles-i múzeumban

vérek közt is fölér tíz nyaklevessel, egy csöngettyű szólal meg, élesen hirdetve, hogy kemény legényre akadt a vasfőájú.

Hanem a Warning gépe még akkor újdonság volt, s abban a világban, mikor a koppantó is mint rendkívüli elmés találmány szerepelt, a vasfej valóságos csodaszámba ment, akárcsak a pozsonyi Kempelen világhírű sakkozógépe — s minthogy ez első példány a Napóleon fejét ábrázolta, még politikai éle is volt. Alig hogy elhozta a Burgba a kalaposmester, mint a császárnak szánt ajándékot, valóságos forrongás keletkezett az udvarnál. Találgatások, disputák pro és contra. Hogy mit tesz a császár a Napóleon-fejjel? Elfogadja-e vagy visszautasítja? A bécsi udvar rendszeren kis pecsenyéket süit nagy tüzeknél, a nagy pecsenyéket pedig leejti. Hát most is ilyen nagy tűz lobogott. Metternich a visszautasítás mellett volt. Ízléstelenség volna, úgymond, ilyen gyerekes módon sérteni meg egy uralkodót. Az öreg Quosdanovics, a császár legkedvesebb magyar tábornoka a maga nyersségével azt mondta: »Kinizsi szobrára rálőtt egyszer egy török, de a golyó visszapattant a márványról és a törököt kólintotta főbe.«

— Se nem tanácsos, se nem illő elfogadni — szólt Liechtenstein János. — Gondoljuk meg, hogy ő (Napóleon) másképpen ütött. Ebben az alakban nem lehet azt lekivittelni.

Kétes lévén tehát, elfogadja-e a császár a különös ajándékot, a kalaposmesternek azt tanácsolták, Akli útján próbáljon szerencsét. Minélfogva megjelent Aklinál. Rút, hórihorgas fickó volt, olyan nyakkal, mint egy gitaré, és olyan ádámcsutkával, mely majd kibökte a bőrt a nyakán.

— Maga a gépezet készítője? — kérdezte az udvari mulattató.

— Igenis uram.

— Ön azért jött hozzám, nemde, hogy őfelségénél az ajándék elfogadása mellett legyenek?

— Igen, uram. Alázatosan esedezem.

— És hát nem tudná ön másképp értékesíteni művét? Valami gazdag hóbortos ember mindig akad, aki az effélett jól megfizeti.

— Igaz, hogy a császárt cudarul fősvény firmának mondják — szólt a kalapos bizalmas vigyorgással —, de én úgysem akarok tőle pénzt.

(Akli bosszús mormogást vélt hallani a spanyolfal mögött.)

— Hát mit akarna tőle? — kérde Akli.

— Hogy az udvari színházhoz nevozzon ki színésznek. Ez megállapítaná szerencsémét. Hallom, ezeknek a fickóknak nagy fizetésük van és vígan élnek. Az ördögbe is, azok a balettlányok! Egy paradicsom, ahol nincs eltiltva az alma megkóstolása. Tapsok, koszorúk és a többi. Én ott nagyot tudnék alkotni. Mindig ilyesvalami után vágyakoztam. Ami pedig a tehetséget illeti, érzem, hogy mozog bennem valami.

— Talán giliszta! — vágott közbe Akli nevetve. — Mért nem marad ön a becsületes mestersége mellett?

— Rosszul megy, uram, a kalaposság. Gondolja meg, hogy már kalapja mindenkinek van.

— És hát micsoda szerepeket akarna játszani? — kérde a bolond kíváncsian.

— Hősöket, csupa hősöket... hermelinpalástos királyokat és vitézeket.

Akli elnevette magát.

— Hősöket? Ön? Ezzel a termettel? De hogy jut ilyesmi eszébe?

A kalapos büszkén feszíté ki a mellét.

— Már hogy nekem? hogy mért jut ilyesmi eszembe? Hát tudja meg az úr, hogy én négy évig szolgáltam a Württemberg-huszároknál.

— Mint ló? — kérde a bolond, fölvéve arcára és hangjába az együgyűség és bámulat különös kinyomatait, melyek hatásának titkát képezték.

Hallatszott is legott valami elnyomott kacajféle a szoba másik rekeszéből.

Akli elboosátá a kalapost ezzel a biztatással:

— Az egyik bolondnak kötelessége segíteni a másikat. Ön számíthat rám.

És tényleg szerencsésje volt a kalaposnak, mert a császári gyerekeknek megtetszett az új játék, s bármennyire ellenkeztek is az udvari emberek, a császár nem bírt a gyerekeivel, tehát elfogadta a gépet az ő számukra. De persze csak azután, ahogy Stadion grófnak, a külügyminiszternek finom diplomá-

oiai tapintattal sikerült a nehézségeket eloszlatni (s ebben az időben ez volt az osztrák diplomácia egyik legnagyobb sikere). Stadion gróf ugyanis egy géplakatoshoz küldötte előbb a Napóleon fejet, hogy átkalapálja hosszúkás körte-ábrázattá, melynek semmi porcikája se hasonlítson többé a világhódítóhoz, legyen inkább közönséges zsidó-koponya. Az is lett, mikorra végre bevitték a gyermekek lakosztályába, még pájeszek is csüngtek le a két oldalán, de azért a szép kis bakfis Mária Lujza mégis azzal a tudattal ütögette a kis fehér kezeeskéivel, hogy Napóleont pofozza.

A kalapos pedig kapott egy arany burnótszelencét, és még egy orrot is hozzá. A szelencét a gépért, az orrot pedig a tiszteletlen kifejezésért, melyet a császár a spanyolfal mögött hallott.

A császárnak elég volt egyszer megköstolni az Akli-féle »kihallgatásokat«, hogy kedvét lelje bennök. Azontúl rendszeren ott volt a spanyolfal mögött.

— Jobban mulatok itt, mint a színházban — jegyzé meg. — Igazi alakjukban ösmerem meg az embereket.

— Dehogy — felelte Akli. — Az embernek hat bőre van, mely takarja. A hetediket csak otthon veti le a sötétben, mikor magányosan fekszik az ágyában.

Egyet a hétből mégis levetettek Aklinál. Igaz ugyan, hogy csak egy ideig. Amíg kiszivárgott az érdekes titok, hogy a császár Akli lakásán van elrejtve, míg az látogatóival fesztelenül diskurál. Hát iszen csak ez kellett az udvar rókáinak. Nosza, fölvettek a nyolcadik bőrt is a hét fölé. Főméltóságú és kegyelmes urak keresték fel Aklit naponkint, s tudván, hogy a császár is hallja, amit beszélnek, nagy ravaszul valóságos szerepeket játszottak el a bolond szobájában. Hiába minden! Nincs arra mód, hogy a királyok fülébe igaz szó eljuthasson...

A kinyalt cifra udvaronc-sereg közt egy nap furcsa fiatal férfi lépett be Aklihoz. Piszkos, elhanyagolt alak, fésűt ritkán látó bozontos szakállal és hajjal. A ruha is vasvillával látszott ráhányva lenni. Csokoládészinű kabátot viselt, melynek az uja csak a könyökéig ért, ennél is pitoyabilisabb volt a kockás nadrág, nemcsak a rajta levő zsírfoltok miatt, hanem alul rojtosra volt kitaposva. Öltözetét egy fakó fekete

selyemkendő egészíté ki, háromszor körülcavarva a nyakánál úgyhogy az inggallérja (ha egyáltalában volt rajta ing) egy cseppet se látszott ki. Szóval, egy tökéletes csavargó benyomását tette a belépő.

— Mit akar? — kérdé Akli mogorván, az aprópénz közt keresgélve a nadrágzsebében, majd rátámadt az inasára. — Miféle skandalum ez, Grabe? Egyáltalában tarthatatlan állapot, hogy a császári lakosztályba mindenkit föleresztenek.

A jött édesded mosolygásra fakadt. Egész lényén látszott, hogy most élvez. Szúrós, kék szemeit Aklira függesztette, miközben agyagszínű, hosszú bajuszának egyik lelógó szárnyát szájába vette és rágsálya.

— Bocsánat — szólt csendesen —, de nekem itt szabad bejáratom van.

— Milyen alapon? Talán hívták? Valami mesterember?

— Nem, nem — igyekezett elhárítani magától ezt a föltevést. — Én osászári és királyi kamarás vagyok, akinek a dekrétum szerint szabad bejárata van az udvarnál.

Akli most még egyszer megnézte tetőtől talpig az idegent. »Szép kis kamarás«, gondolta magában, de csak ennyit mondott:

— Vajon?

S titkon kacintott Grabera, hogy tartsa szemmel a különös fickót.

— Nos, hát jó, de legyen szíves megmondani, mivel szolgálhatok a kamarás úrnak?

— Én leánykérőben vagyok itt, uram!

— Leánykérőben?

S Akli megint kacintott Grabénak, hogy intézkedjék odakünn.

— Ön csodálkozik? De rögtön megért, reménylem. Nekem egy húgom van a madame Szilvássy nevelő-intézetében az Ungargasseban. A húgomnak pedig van egy barátnője, bizonyos Kovács Ilona, aki a legbájosabb bakfis egész Bécs városában.

Akli összerezzent. Tágra nyitott szemmel bámult az idegenre. Mindez olyan furcsa volt és csodálatos. Hogy Kovács Ilona a legbájosabb bakfis Bécsben. Valóban mondta ezt ez a rongyos ember? Vagy hogy csak ő gondolkozott.

— Nos uram, én beleszerettem ebbe a leánykába — folytatá az idegen —, és feleségül veszem, punktum.

— Már mint ön? — kérdé a bolond gúnyosan.

Az idegen ügyet se vetett a közbeszólására.

— Ha szépszerével megy, hát szépszerével, ha nem megy, erőszakkal.

— Ejha! — gúnyolódék ismét a bolond.

— Ma beállítottam az intézet igazgatónéjához, akit még Magyarországból ismerek. Tudakozódtam a leány szülei és egyéb körülmények után. Ő önhöz utasított engem. Mondta, hogy a leány szülei nem élnek már, ő úgy tudja. Saprísti, hát kitől kérjem meg akkor a kezét? Csak menjen ön, úgymond Akli Miklós úrhoz a Burgba, ő gondoskodik a kisasszonyról, ő látogatja, ő fizeti az érte járó összegeket, alkalmasint ő a gyámja.

— Nos, és ön eljött?

— Igen, én eljöttem és várom a felvilágosításait.

Akli felkelt az íróasztaltól, ahol ült és egy kis ovál-alakú velencei tükröt akasztott le a falról, azt odavitte a kérőnek.

— Ha mindenáron azt akarja, hogy fölvilágosítsam önt, hát nézzen be ide.

Az idegen elnevette magát. Tetszett neki ez a fordulat.

— Talán valami kifogása van a külsőm ellen? — kérdé szelíd enyelgéssel.

— Valóban, nem tagadom, hogy ön egy cseppet se hasonlít azokhoz az ideálokhoz, kiket fiatal leányok és hozzátartozóik szoktak magoknak elképzelni, mint jövőendőbelit.

Az idegen fitymálva intett kezével.

— Ah, mindig ez a sok ezeréves együgyűség a ruháról. A világ igazán semmit se tanul. Ettől az egy ostobaságtól nem bír megszabadulni, pedig hányszor szedik rá vele. Egy csinos divatos ruha harminc forint. E harminc forint körül forog tehát az önök emberismerete és ítélőképessége. A huszonöt forint billenti erre, a harmincöt forint billenti arra. Bohókás dolgok ezek, uram. Hát mit gondol ön, ki lehetek én?

— Hm. Az én véleményem éppenséggel nem volna kellemetes az ön fülének. Jobb, ha egyszerűen ön mondja meg, kicsoda.

— Én báró Szepessy István vagyok.

— Ah! — kiáltott fel Akli és elsápadt. — Ön tehát az a cinikus báró, akiről Pozsonyban, Pesten annyi sok tréfás dolgot mesélnek? Az ördögbe is, ki gondolhatta volna ezt? Foglaljon kérem helyet, báró úr, és ne vegye rossz néven, de végre is nincs a homlokára írva. Az isten szerelméért, mért nem öltözik ön tisztábban, csinosabban?

— Nem tehetem, uram — mondá Szepessy majdnem siránkozó hangon —, nem tehetem, lehetetlen.

— Nem teheti? Hiszen ön gazdag ember.

— Mégse tehetem. Mert pro primo, megszoktam a piszkos, rongyos ruháimat és csak azokban érzem magam jól. És mert pro secundo, az ismerőseim is ezekben a ruhákban szoktak meg. Nem képzelheti ön, mennyire kényelmes ez, és gazdaságos, kivált útközben. Én pedig szeretek utazgatni. Hol Bécsben vagyok, hol Grácban, hol Pesten. Aztán gyakorta elfognak. Egész életem abból áll. Elfognak és kieresztenek. Nincs ennél mulattatóbb tarkabarkaság a világon. E napokban is egy ékszert vásároltam a Grabenen, a kis hűgömnak. Kiveszem a tároámat s becsületesen fizetek a kereskedőnek egy zressel, amit vagy húsz darab ezresből húztam ki; a kereskedő kacshint egyet a segédjének, mire az eltűnik, s míg ő aprópénzt keresgél összevissza a fiókokban, azalatt megjelenik a kereskedő-segéddel a policia. Bevisznek, vallatóra fognak: hol vettem azt a tömérdek pénzt? Hát furcsa, a gyapjúmat adtam el a zsidónak. Úgy, és kicsoda ön? Mondom nekik, hogy Szepessy István báró vagyok. No, azt minden bolond mondhatja, és újra vallatnak, faggatnak, lökdösnek, taszigálnak, visszavisznek a börtönbe, meg újra kihoznak, hogy valljam be, kit öltem meg, kit raboltam ki, de hát én csak amellet maradtam, hogy én Szepessy vagyok és a pénz jogosan az enyém.

— Hát aztán hogy szabadult ki? — kérdé Akli.

— Mesének tartották, amit mondtam, míg végre arra kértem a rendőrőrnököket, engedje meg, hogy bebizonyítsam a személyazonosságomat. A szemem közé nevetett: »Ne bolondozzék velünk, mert sötét zárkába csukatom be vízre és kenyérre.« »Nem bánom — mondtam —, ha nem bizonyul igaznak a vallomásom, akár kerékbe töressen a főnök úr.«

Erre megenyhült a főnök és így szólt: »Hát jól van, tegyük meg a próbát, bár csak kompromittálom magamat, hogy ilyen mákvirágnak felültem, ám nevezze meg valami ismerősét, akiről gondolja, hogy elég szavahihető ember a rendőrség előtt.« »Jó lesz-e gróf Széchenyi Ferenc?« kérdeztem. »Hogynem! — felelte a rendőrfőnök gúnyosan nevetve — őexcellenciája igen jó lesz.« Erre aztán írtam egy nyitott levelet a grófnak: »Kedves barátom! A policia elfogott, nem akarja elhinni, hogy én Szepessy vagyok. Azt hiszi, loptam a pénzemet. Gyere hát, kérlek, és szabadíts ki a vallomásoddal.« Ezt a levelet azonban nem merte a rendőrfőnök elküldeni Széchenyinek, mert hát a tapintat. Hehehe, a tapintat. Ez a rákfene többet pusztít az igazságon, mint a hazugság és gonoszság. Ej bizony, ott kellett nekem kuksolnom, míg csak a rendőrfőnök nem találkozott véletlenül valami nagy ebóden az excellenciás úrral és ott elmondta kuriózumképpen az én hozzá intézett levelemet, mire aztán mindjárt az elbeszélésből rám ösmert Széchenyi és megjelent a policián az agnoszkáláshoz. Persze, rögtön szabadlábra helyeztek nagy bocsánatkérések mellett. Széchenyi pedig így szólt hozzám: »Most pedig ígérd meg paroládra, édes Pistám, hogy innen egyenesen valami szabóhoz mégyesz, és illő ruhába öltözködve, többé nem mutatkozol ily rongyokban, mert látod, milyen veszedelem kerekedhetik ki abból, ha az ember nem áll örökös harmóniában az állásával, a rangjával vagy tárcájával.«

— No, és mért nem fogadott szót a grófnak?

— Hiszen szót fogadtam neki. Fölmentem a Kärtnerstrassen egy ruhaüzletbe. Kiöltöztem tetőtől-talpig, kihúztam magamat, olyan lettem, mint azok a nyalka piperkőcök, akik a Grabenen a szoknyák után futkosnak. A finom, új posztón, mikor kiléptem az üzlethől, szinte enyelegve játszottak a napsugarak, a fényes lakkoipóm kísértetiesen csikorgott a kövezeten, a keményített fehér »sapodli« kellemetlenül zörgött a mellemen, a divatos inggallér majd kettéfűrészelte az állkapómat, a finom új oilinder felülről nyomta a fejemet, azt hittem, hogy mindjárt megrepesztí. De még ezt mind megszoktam volna, hiszen más ember se hal bele, hanem találkozom a Matschaker-Hof kapuja mellett Ibrányi Józsival, aki nekem régi vadász-pajtásom Szabolcs megyéből; elmegy

mellettem és rám nem ösmer, megyek odább, hát a túlsó oldalon szembe jön az öreg Quosdanovics generális, aki nekem anyai nagybátyám. Köszönök neki, visszaköszön, rám néz, de látom, hogy rám nem ösmer, pedig a múlt csütörtökön voltam nála ebéden. No, szépen vagyunk, gondolom magamban, és sietek haza a szállásomra, a »Stadt Frankfurt«-ba. Hát, amint fölmegyek a lépcsőn az emeletre, látom, hogy valami ismerősöm lépeget a magasból lefelé. Ejnye, ugyan ki lehet . . . olyan megszokott, ismerős arc. Hol láttam én már ezt az embert? Pedig bizonyos, hogy már ezerszer láttam. Egy szempillanatra akaratlanul megállok tünődve. Ő is megáll, ő is tünődni látszik. No, persze, ő is ösmer engem. Ki lehet, ki lehet? No, mindegy, megszólítom. »Szervusz, barátja az erénynek!« Ő egy szót se szól. Nyújtom neki a jobb kezemet, ő nyújtja a balkezét. Hohó, ez nem szokás, barátom, és el akarom tréfásan taszítani a balkézét és íme, belevágom a jobb kezemet a tükörbe.

Akli úr elnevette magát.

— Nem rossz. Ön tehát saját magával találkozott.

— És nem ösmertem saját magamra. Ezer ördög! — kiáltottam fel. — Mivé lettem? Minden hajam szála égnek állott annak a veszedelemnek a gondolatára, melyben forogtam. Hiszen, hogy elfogott a policia, még mindig bebizonyíthattam a személyazonosságomat a régi rongyaimba, mert akadtak emberek, akik rám ösmertek, de ha most gyúlt volna meg velem a bajom, ott rothadnék meg a börtönben, mint örökös rab, mert széles e világon nincs többé olyan ember, aki ebben a ruhában rám ösmerjen. Első dolgom volt tehát, uram, hogy az inasomat szalasztottam a szabóhoz és elhozattam a kopott ruháimat, az újakat pedig odaajándékoztam neki. Íme, ezért nem öltözhetem már én másképpen . . . az lehetetlen többé.

— Ön igazán eredeti ember — vette át a szót Akli —, s a gondolkozásmódja legalább is mulatságos. Hanem térjünk át a meritumra. Ön tehát Szepessy István báró és feleségül akarja venni a mi pártfogoltunkat?

— Miért mondja: *a mi* pártfogoltunkat? — vágott közbe a báró élénken.

Akli egy kicsit zavarba jött.

— Miért? Hogy miért? Hát mondjuk egyelőre, hogy lapsus linguae. Az ember megszokja ebben a levegőben a fejedelmi többest.

— Miért mondja, hogy *egyelőre*?

— Hja, ön nagyon is kíváncsi, kedves báró, és mindennek a végére akar járni, pedig voltaképpen énrajtam van a kérdezősködés sora, de ön nem felel.

— Hát igen, el akarom venni a kisasszonyt és el is veszem.

— Hogy mondhatja ezt olyan apodiktice?

— Hiszen mondtam már, hogy beleszerettem.

— De hát ő? — kérdé Akli úr halkán, rekedten.

— Kicsoda?

— Hát a leány. Ő is szereti önt?

— Azt én nem tudom, nem kérdeztem tőle, de nem is helyezek rá valami különös súlyt.

— Hogyan? Ön nem helyez rá különös súlyt? Oh, szent Krispin és szent Aloys, könyörüljetez ezen a különös szerelmen!

Szepessy vállat vont.

— Megint az ósdi fölfogás! Ön még bolondnak is tart engem, pedig csak cinikus vagyok. Én csak azt fogadom el az emberi élet nyilvánulásaiból, amiben logika van. Mit bánom én, hogyan történtek a dolgok a pásztoridillek korszakában? Hogyan szerettek a régi görögök és rómaiak, vagy hogyan szerettek az én apáim? Azóta okosabb lett a világ. A francia forradalom sok ostobaságot és cifraságot elfűjt. De a Burg ablakából persze a francia forradalom se volt látható. Itt mindig egyforma levegő van. Ah, itt sohase fognak szellőztetni. Minden olyan dohsszagú. Ön kacag azon, hogy Kovács kisasszonytól meg nem kérdeztem, szeret-e viszont? Minek? Ha én meglátok egy kanárit vagy egy papagájt és megszeretem, hát egyszerűen megszerzem magamnak anélkül, hogy kíváncsi volnék, ha vajon az is megszeretett-e engem? Ön megint nevet? Pedig vagy betegség a szerelem, és akkor miért kívánjam, hogy a szeretett lény is beteg legyen? Vagy egészséges elmével megy végbe az a misztérium, és akkor mi benne a boldogító? Ugye, az az érzés, ami énbennem él? Hát mi közöm nekem ahhoz a másik érzéshez, ami őbenne lappang? Önök

még az emberiség gyerekkorát élik. Igenis, valóságos gyerekek. Vagy még rosszabbak. Mert a gyorok előbb mégis játszik egy kicsit a kedvenc bábujával és csak aztán hasogatja szét, hogy megnézze, mi van a belsejében. Persze, kóc van a belsejében. Önök azonban előbb a kócura kíváncsiak s csak azután fogadják el a játékszert. Nem, uram, én nem vagyok oly önző. Isten két darabban teremtett bennünket. Nekem is külön lelkem van, neki is. Én arra nem kívánok láncot vetni. Legyen a lelke szabad. Nekem csak a teste kell.

Akli összecsapta a kezeit.

— Haj, lelkem, édes báró, hiszen maga még rosszabbul van felöltözve belülről, mint kívülről. S ezért a gúnyjájért is megérdemelné, hogy becsukják, de nem mondom meg : hova.

— Ugye a bolondok házába, hehehe? — nevetett jóízűen a báró.

— Mondhatom, furcsa fogalma van a házasságról. Lássá, az olló két darabból áll, de a két darabnak össze kell illeni, hogy nyírni lehessen vele. A két léleknek egy darabba kell forni, édes báró, és ha éntőlem függne a Kovács kisasszony sorsa, hát én olyan nagy kosarat adnék önnek, mint aminőben a zöldséget hordják a meidlingi kertészleányok.

— Mit mond ön? Nem ön a gyámja a kisasszonynak? Hát akkor miért hagy itt engem darálni egy félóráig?

— Hát mondtam én, hogy beszéljen?

— De azt legalább megmondhatta volna már azóta : ki a gyámja?

— Azt még ezután se szándékozom megmondani.

A külön megütődve emelte fel a fejét.

— Hogy nem fogja megmondani? Mit jelentsen az? Az ön eljárása kezd sértő lenni.

S kékesszürke szemei fenyegetően szegződtek Aklira.

— Eszemben sincs, önt megsérteni, de a kisasszony gyámjával az adott viszonyokból kifolyólag magamnak kell előbb beszélnem és puhatolóznom, hogy egyáltalában kívánja-e önt fogadni.

— No, azt szeretném én látni, hogy engem ne fogadjon.

— Az pedig megtörténhetik, s ez esetben . . .

— Meglövöm, mint egy kutyát! — rikácsolta a báró indulatosan, és a fogai megcsikordultak. — Velem nem lehet

tréfálni, becsülje meg magát az úr. És most már követelem, hogy azonnal megmondja a gyám nevét, akihez fordulni kell.

— Most még nem mondom meg — szólta Akli nyugodtan.

— Nem mondja meg?

— Nem — felelte Akli szilárdan. — A gyám neve titok.

— Kényszeríteni fogom. Hallja, kényszeríteni.

Hangja reszketett a dühtől.

— Azt szeretném én látni — felelte Akli, karjait mellén összefonva.

Szepessy báró arcát elöntötte a vér s aztán halotti sápadtság borította el, szemei szikráztak.

— Vagy megmondja ön, vagy szétloccsantom az agyvelejét ezzel a pisztollyal.

A kopott csokoládészín kabát belsejéből egy villogó csövű pisztolyt rántott elő és célba vette Aklit.

Az »udvari mulattató« megszeppent, elsápadt, hanem azért megpróbálta kapacitálni a dühöngőt :

— Ej, uram, ön, aki a logika embere, hogyan tehetne ilyen hebehurgya dolgot? Hiszen ha engem meglő, akkor éppen nem tudja meg tőlem sohasem a gyám nevét, és nem lehet öné a leány, mert becsukják. Ha azonban meg nem lő, esetleg még segítségére lehetek.

Éközben egyre hátrált oldalvást a spanyolfal felé, s azon gondolkozott, hogy alkalmas pillanatban egy merész ugrással ráveti magát a báróra és kicsavarja kezéből a fegyvert.

— Nem, nem! — hörögte a báró, nem bírván fékezni indulatát. — Engem ön nyilvánvalóan gúny tárgyává tesz. Vagy különben miért tagadná meg a gyám nevét? Nevetséges. Ki hallott olyat, hogy az titok? Nos, hát nem engedem meg a rajtam való szánkázást. Egy magyar mágnás nem lehet lábkapcája az ilyen tányérnyalónak, aminő ön. Vagy megmondja, amit tudni akarok, vagy pedig, mire hármat olvasok, lövök.

Felhúzta a pisztoly kakasát s az nagyot csettent a síri csöndben.

— Egy ... kettő

E pillanatban megmozdult a spanyolfal, s kilépett egy sovány, vézna, keskeny, hosszú arcú, hosszú orrú és hosszú homlokú úr, sötétkék kabátban, fehér mellényben.

— A császár! — hebegte Szepessy István megreszketve s a pisztoly kihullt a kezéből.

— Nos, hát én vagyok az a gyám, carissime — mondá szelíden dorgálólágg I. Ferenc. — Quid spectaculum in domo mea facit? Ita eset mos filiam expetere? Pudeat, carissime! (Micsoda botrányt csinál itt az én házámban? Hát így szokás leányt kérni? Szégyelje magát, carissime!)

— Kegyelem, fölség! — mondta a báró, féltérdben meghajolva.

— Abeat — végzé az uralkodó szigorúan — et expectet praecepta mea! (Távózzék és várja be intézkedésemet!)

Szepessy az ajkába harapott és eltávozott, mire a osászár kedélyesen veregette vállon a bolondot.

— No, ugye fél egy kicsit? Oh, oh, szegény Aklioska. Milyen fehér az arca, mint a kréta. Írni lehetne az aróával. No, ugye jó volt most a osászár? Ugye, hogy még őt is lehet valamire használni? Pedig az a korzikai zsvány azt mondta a cárnak, hogy szoknyát kellene rám adni. Ezt még megkésérüli. Ferenc osászár szíve helyén van, igaz-e, Akli?

— A fölséged szíve oroszlánszív!

A osászár örült, mint a gyermek, hogy most ő mentette meg Aklit, akinek azóta már szét volna löve a feje.

Akli fölemelte az ott maradt pisztolyt s élénken fölkiáltott:

— Oh, az imposztor! Hiszen nem volt megtöltve.

A osászár maga is megnézte, aztán elszomorodva jegyzé meg:

— Maga nagy számár, Akli, elrontja a osászárja örömét.

— De hisz a fölséged bátorsága azzal nem lett kisebb.

— Igaz, igaz, de mit csináljunk most már azzal a rabiátus emberrel?

— Éppen kérdezni akartam.

A osászár gondolkozva járt fel s alá; a burnótszelencéjétől kért tanácsot.

— Nekem nem tetszik az ipse, mondhatom, nagyon ellen-szenves, és azt hiszem, ha Kovács ezredes élne, ő se lenne elragadtatva; hanem hát úgy tudom, módos ember, és a házassághoz éléskamra is kell, amice. A osók végre is nem minden. Ha tehát a leány szereti, én nem ellenzem.

— Ugyan, hogy szerethetné? — kiáltott fel Akli.

— No, no. Minden lehetséges, carissime. Mert az ízlés igazán különféle. Egypár év előtt a francia komornyikom, a Baptist nősült, kérdeztem tőle, szép-e a jövődöbelije. »Oh, sire — felelte —, elragadó, oly szép pici szemei vannak és oly nagy piros szája, hogy csupa boldogság ránézni.« Első teendőnk ennél fogva fölkeresni a kicsikét és tisztába hozni vele a dolgot. Menjen el délután hozzá! Utcunque, vigyen neki egy fürt szőlőt. Mondja, hogy a császár küldi.

— Úgy ám, de kapok-e a szőlőből? Martinecz most az ischli parkot rendezi és az asszony jobban őrzi a szőlőt, mint Argus a oolohisi bárányt.

Ugyanis a Burg kertjének üvegházában akkoriban a híres Martinecz főkertész jeleskedett, aki már május elején érett szőlőt produkált egypár tőkén. Nagy ritkaság volt ez, s ugyancsak kitüntetés a vendégnek, ha májusi szőlővel kínálták a osászári asztalnál.

— Igaz — szolt a osászár —, az üvegházakra most a főkertész felesége ügyel fel; mondja meg neki, hogy én parancsolom.

— Majd el is hiszi az nekem!

A osászár nevetett.

— Úgy? Ön tehát így ítéli meg a helyzetét? Nem hisz magának a főkertészné? Talán rászedte valamivel? Maga nagy kópé, Akli, sokat mászkál a kertben, és a főkertészné csinos asszony. No hát, most az egyszer kisegítem és egyszerűen lecáfolom a múltra nézve (kedélyesen megfenyegette a pecsétgyűrűs ujjával). De ne használja semmi rosszra!

Ezzel bizonyos nyárspolgárias bonhomióval leült az Akli asztalához és sietve vetette papírra e néhány szót: »Ez egyszer igaz, amit Akli mond. Ferenc császár.«

— No, ha nem restelli és ha eddig nem mondott az asszonynak semmi csalfaságot, ám mutassa fel neki!

IV. FEJEZET

SZILVÁSSYNE INTÉZETE ÉS A MEGZAVART IDILL

Aklit kellemesen csiklandozta a császár ingerkedése, s megszerzé délutánra a szőlőfürtöt, fel se kellett mutatni az uralkodó céduláját, amit a tárcájába tett el emléknék öreg napjaira. Mert a császári nimbusz az egyetlen az emberi bohóságok közt, ami közelről se veszi el teljesen a hatását.

Mindjárt kocsiba ült és elhajtattott az Ungargasseba, a Szilvássyné nevelő-intézetébe. Komornak, felhősnek látszott az ég, pedig a nap süttött. Nyugtalan, sötét gondolatok nyomták kedélyét. Máskor könnyű, vidám érzésekkel jött ezen az úton. A kis leánnyal eltöltött csütörtök délutánok most úgy tűntek fel neki, mint elmosódott édes álmok. Most kezdte érezni a becsüket. A leányka rendszeren várta már, meghallotta a kocsiszörgést, és mire beért a közös váróterembe, már fel is tette kis szalmakalapját a gesztenyeszín hajkoronája fölé. Aztán kirándultak a zöldbe, labdával és lepkefogóval (az még az első évben volt) majd a Wurstl-Prátert járták, a komédiás bódékat, a cirkuszt, a menazsériát, meg a Ringl-Spielt; lóra vagy kecskére ült még maga Klipa is. Így rövidítette a gyereklányka az *Akli papa* szót, lett belőle Klipa, a második évben Klipi, a harmadikban Lipi; valóságos pajtások lettek; a leányka csak nőtt, nőtt, mint egy pálma, a Klipi pedig nem nőtt többet, hát egyre közeledtek egymáshoz. A csütörtöki multságok is változtak. A következő epochában a kirakatokat nézegették a Grabenen, a tömérdek csecebecsét, a bábukat, a játékokat. Klipi a kezén vezette a leánykát (mintha egy meleg, puha madárfészekben tartaná a kezét), s megérezte az erek gyorsabb lüktetésén, ha valami megtetszett neki, bement a boltba és megvette. Ekkor azután nagy csememény történt. Iluska hosszú szoknyát kapott, és a fülét is kifúrták. Bizony, nem is az a régi leány már ő többet.

Kikocsikáztak messze a városból a nyitott mezőkre, jártak a füvek közt, nézték az ugráló szöcskéket, hallgatták a békák brekegését a mocsáros helyeken, virágot szedtek és beharman-tozták a cipőiket, néha a szép batisztszoknyácska is csatakos lett. Jaj, mit szól majd ehhez a madame? De mindegy, akár-mit szól is, azt, hogy pompásan mulattak, el nem veheti többé tőlük.

Hanem egyszer megszólította őket egy paraszt csósz gorombán, hogy miért tapossák le a füvet, és szokás szerint zálogot akart tőlük venni.

A csósznek éppen hozott ki egy bögrében a felesége, hallván a férjét veszekedni, elkezdte kérlelni az öreget :

— Ej, ej, mit bántod őket! Láthatod, hogy egy szerelmes párocska, hadd mulassanak szegények.

Kigyúlt az Iluska arca, mint a fáklya, Akli is zavarba jött. A leány szégyenlősen horgasztotta le szép fejét. Akli hallgatag lett, félszeg és együgyű. Pedig milyen élénken, pompásan tudott ezelőtt csevegni. Talán boszorkány volt a csószné, hogy elűzte egyetlen vigyázatlan szóval az eddigi könnyed, vidám, ártatlan társalgási hangot. Hová lesz az ilyen? Próbálták, próbálták, de soha többé rá nem akadhattak.

Amint ott ült a kocsiban, elgondolkozva a múltakon, mind előugrottak ezek a kedves semmiségek, bohóságok oly-képpen, mint az imádságos könyvet forgató előtt a belépré-selt illatos levendulalevelek. Mennyi édes óra! Azaz, hogy mi is volt hát az az édesség bennök? Isten tudja! Ment, ment a robogó fiáker, új alakok, új házak következtek, új embertö-megek hullámozottak egymást keresztezve, s mindaz olyan idegen, kiállhatatlan volt most Akli előtt. Elgondolta, hogy ebben a nagy Bécs városában semmi sem az övé. És mégis úgy siet, de úgy siet, hogy a kocsis szürkéi mászni látszanak, mintha két teknősbéka húzná a járművet. De hát hova siet? Mi elé siet?

Ej, bolondság, minden bolondság, s hogy rá ne gondoljon a tömérdek bolondságra, hangosan olvasta útközben a boltok cégtábláit : Müller, Meyer, Prohaszka, Wodka.

De hát ez mind nem használt. A gondolatai sehogy se akartak befúlni ezekbe a nevekbe. Sőt vagy cipők voltak a kirakatban és legott előtoppant az Iluska picike lába a cipő-

höz, vagy női kalapok piroslottak ki tarkabarka virágjaikkal az üveg alól és akkor alájuk osúsztatta Akli fantáziája a leány szép arcát. Konyhai eszközök, rézfazekak, üstök, kasztrolok csillámlottak a harmadik helyen, s egyszerre elszorult a szíve. Honnan támadt, honnan nem, egy falusi kastély állott az út közepén, abban egy nagy konyha, abban szakácsok, kukták sürgöttek, és egy kis báróné jött ropogós fehér kötényben megkóstolgatni az ételeket a férje karján, aki nem volt más, mint a cinikus Szepessy István.

Madame Szilvássy intézete egyike volt a logtökéletesebbeknek, pedig akkor annyi nőnevelőintézet volt Bécsben, mint amennyi most a kávémérés. A hatóság nemcsak szívesen engedélyezett újakat és újakat, hanem még azonfelül mindenféle kedvezményekben részesítette. II. József mondta egyszer a minisztereinek: »A magyar úri leányokat kell németké nevelni, ebben van a dolog fogantatója, s ha ez sikerül, száz év múlva a szegedi tanyákon is németül fognak beszélni.«

És ez idők folytán szinte végrendeletévé vált. Az uralkodók pártolták az eszmét, ami pedig a magyarokat illeti, könnyű Katát táncba vinni. A német műveltség kívül nem volt más műveltség. A német irodalom korlátlanul befonta, lekötötte az érzelmes női szíveket. A gonosz, vén pók egyedül volt a nagy pusztaságban, és minden röpköző muslica az ő kifesztett hálójában akadt meg.

A szegedi tanyákon ugyan nem beszélnek még most, száz év múlva se németül, hanem az sikerült, hogy a tehetős magyar családok leányai a birodalmi főváros intézeteiben nevelkedtek s behozták a német szentimentalizmust. Hanem hát ez csak annyit ért, mint az importált ischli víz. Kipárolgott otthon az ereje.

A Szilvássyné intézete különben nem volt germanizáló. A derék asszonyság titokban, a nőnevelés nem hivatalos részében a nemzeti érzéseket is piszkálta magyar növendékeiben, a németre fordított »Hármas kis tükör«-t gyakoroltatva velök üres órákban:

Pressburger Comitatus mit der Stadt von Pressburg,
Welche weit berühmt ist nach der Königs-Krönung.
Berühmt war auch Tyrnau mit der schönen Schule,
Lebt Bazin und Modor mit Freiheit in Ruhe.

Szegény, jó, öreg, bekecset, oszímás Kis Tükör urambátyánk, olyan különösen vette ki magát tekintetességében a német köntöskében, azoknak a szép kis lánykáknak a mosolygó piros száján!

Hanem azért igazi szabadelvű intézet volt, mely sokban előtte járt a mostaniaknak. Most is bizonyos egyenlőségi irányzat van, mert egyenruhát viselnek a növendékek. Csak-hogy mit ér az egyforma kalap és szoknya, ha az egyiknek vagy másiknak hét vagy kilenc ágú koronával van a zseb-kendője hímezve és baronesznek vagy kontesznek szólítják, míg a másik szürke polgári nevet visel. Madame Szilvássynál ol voltak törülve a nevek, következésképp a rangok is. A francia forradalom még igen közel esett. A guillotine pengéjének fénye még vakítóbb volt, mint a nemesi címerek . . .

Az ember, vagyis a kis bakfis az intézetbe belépve, családi nevét ideiglenesen elvesztette, beírták ugyan egy könyvbe (ez volt a tudás könyve), de ezt a titkos levéltárban őrizték s csak az igazgatóné tudott róla, a növendéklánykák maradtak pusztán Mariskák, Katalinok, Erzsébetek és Kornéliák. A családi név szerint való megkülönböztetés tiltva volt Szilvássynénál. Ez a kis köd, ez a titokzatosság persze csak annyira takart, mint a fátyol az arcon, hogy a valóság vissza van fejlesztve sejtelemmé, mert így sokkal, de nagyon sokkal ingerlőbb. A kis fruskák akkor se tudtak már titkot tartani; titoktartás pecsétje alatt elfecsegték, kik ők, mik ők otthon, de ez lehetett egy kis füllentés vagy nagyozolás is, bajos volt ellenőrizni, minélfogva nem is csinált akkora válaszfalakat a növendékek közt, mint a nyílt tudás. A legszebb gyémántgyűrű se idéz fel irigységet és vágyat, ha kesztyű alatt viselik. Mindez természetesen a legmagasabb pedagógiai szempontból történt. Szegény Pestalozzi Henrik János meg sem fordulhattott a sírjában — mert még akkor nem halt volt meg.

Hanem hát a vetélkedés a lelemények szülőanyja. Annyi tömérdek ilyen nőnevelő-intézet keletkezett, hogy ha meg akartak élni, ilyen specialitásokat kellett kigondolniok. A névtelen bakfisok! Hm, érdekes! Mint ahogy a regruta leveti a ruháját, amit otthonról hozott s a magazinból kap aerarialis köpenyeget, a bakfisok közt is neveket osztottak ki, melyek jelezték az illetők előhaladását, szorgalmát, tehetségét és

magaviseletét is. Három országból voltak véve a nevek : a mennyországából a csillagnevek jártak ki a jelesebb növény-
dékeknek. Volt például Venus Mária, Saturnus Magdolna, Jupiter Nina, stb. Kisebb dekorumot jelentett a növényor-
szágból vett virágnevekbe jutni, s itt aztán megint sok fokozat
következett a növények pompája és ritkasága szerint : Akác
Malvinnál ugyanis följebb állott Tulipán Ágnes vagy Viola
Matild. De hát még Agavé Hedvig vagy Pálma Judit! A har-
madik fokon az állatnevek szerepeltek. Kacsa lett Mici (ha
el akarták szoktatni a csúnya járástól), Szarka Juliska (ha
a szertelen csacsogást kifogásolta a madame), Róka Borbála
(ha ravaszkodó volt a kicsike), Rozsomák Klementina (ha
torkos volt), Medve Verona (ha sokat aludt), Macska Zsófia
(ha cicomáskodni szeretett). Szóval, jól volt az megcsinálva.
Azonfelül finoman is. Mert az élesebben kidomborodó *tanügyi*
állatok, mint a számár, ökör és liba, teljesen számúzve voltak
az előkelő intézetből. És az is okos dolog volt, hogy meg-
felelően az akkori lélekvándorlási tanokhoz, a kis süldő kis-
asszonyok az egyik névből belevándoroltak egy szebb névbe,
ha üresedés támadt és ha arra az intézetben eltöltött idő alatt
érdemeket szereztek — s valóban érdekes volt észlelni, hogy
ez ártatlan teremtések mily stréberi dicsvággal, milyen lihegő
epedéssel törtek egyre följebb-följebb, a csillagokig. És nem
volt köztük olyan kis kacsa, vagy pillangó, amelyik nem álmo-
dott néha arról, hogy ő egyszer, valamikor Jupiter, Mars le-
gyen, vagy legalább oickóró.

Nem is volt egészen tréfa, mert privilégiumok jártak a
dologgal : a csillagországnak kétszer volt kimenője hetenként
a rokonokhoz vagy a rokonokkal, a virágországnak egyszer,
az állatországnak ellenben egyszer sem ; az állatország csak
minden két hétben kapott egy kimenőt.

Pompás, verőfényes májusi délután volt, éppen szerda,
és mind a három ország künn labdázott a szép, téres kert
pázsitján. A kisebb leányok *Szent András majmát* játszották.
Mások ismét a hintán hajsókálták magukat. Némelyek szalad-
gáltak, kergetőztek. Bogárszemű villik, vásott kis ördögök
birkóztak, mintha fiúk volnának. Ezeket hívták *spártai szer-
dáknak*. Feledhetetlen gyönyörűség lett volna férfiszemnek
ez a látvány, — de hát éppen azért van rosszul berendezve a

világ, hogy minden volt itt, csak férfiszem nem. A szerda délutánok a legszentebb belügy. A női test fejlesztésének ünnepe, a bűbáj fokozása, az összegyűlt pajkosság, életkedv csapra eresztése, hogy kicsurogjon, elfolyjon a semmibe, az elfeledésbe. Ehhez háborítatlan magány kell. Az intézetben mindig fogadnak sürgős látogatókat. Csak szerdán délután nem. A szerda délután még a sürgősség alól is ki van véve.

Annál meglepőbb volt tehát, hogy türelmetlen csengetés hangzott fel a kapunál élesen. Az épület egész zárdaszerűen, magas kőfallal volt körülvéve. Átbeszélni bajos lett volna, hanem egy kis lék volt csinálva a kis tölgyfaajtón, azon át lehetett valahogy látni és beszélni is.

Az öreg kapus, Dimitri, betegen feküdt ma, helyette az oldalbordája, *Frakáti* (Frau Kati) végezte ezt a tisztet, férje papucsában csoszogva jött jelenteni a madamenak:

— Egy fiatal ember akar az asszonysággal beszélni.

Óhó, egy fiatal ember! Villámként terjedt a hír szájról szájra, s ahogy fegyveréhez nyúl veszély idején a katona, minden lány a toilletjét kezdte igazgatni.

— Az lehetetlen. Pláne egy fiatal embernek. Mért nem mondta neki, hogy most nem lehet? — förmedt rá Szilvássyné.

— Mondtam, de nem akar tágítani. Az asszonysággal akar beszélni.

A madame gondolkozott. Hiszen megeshetik, hogy valamelyik növendéknek apja, anyja haldoklik, tehát sietve hazaviszik.

— Nem mondta az illető, mit akar?

— Nem mondta. De azt hiszem, valami nagy úr lehet.

— Honnan gondolja? — kérde Szilvássyné kíváncsian.

— Mert két pofont ígért, ha be nem ereszttem; az egyiket hogy majd ő adja, a másikat pedig, hogy az asszonyság adja.

— No, én az enyimet elengedem, Frakáti — szólt mosolyogva a tulajdonosnő —, mert a szabályok szerint járt el; ami a másikat illeti, hát majd meglátjuk.

S egy királynéhoz illő méltósággal emelkedett fel karszékéből, mely oda volt állítva a pázsitos hely közepére, mint egy trónus. Sovány, magas, kevély termete volt, s okos, éles arca, melyet ősz hajfürtök körítették matrónai egyszerűségben.

Sietve ment a kapuhoz és kinézett a kémelőlyukon, de úgy látszik, nem ismerte föl a jöttöt.

— Ki van odakünn? — kérdé.

— Akli Miklós.

— Ön van ott, uram? De talán oltévesztette a napot? Holnap lesz a kisasszony kimenője.

— Még ma óhajtanék vele beszélni.

— Ma nem lehet — vágott szavába Szilvássyné —, a szabályok értelmében.

— Valakinek a megbízásából, madame — hangzott újólag kívülről. — Nem akarom nevén nevezni ő Valakiságát. De hisz tudja a madame.

— Oh, mindenesetre, mindenesetre — sietett felelni a madame. — Meghajlok Valaki előtt. Azonban az időpont alkalmatlan. A növendékek mind itt künn vannak, labdáznak, játszadoznak és a toilettek hiányos volta... hisz tetszik tudni.

— Inkább behunyom a szemeimet, madame, míg az udvaron átmegyek.

— Nem jobb volna, ha magával vinné a kisasszonyt?

— De jobb volna.

A madame odaintett egy pápaszemes, köpoös nevelőnőt, aki két kampaverő fát vitt a kezében :

— Küldje ide kérem, Búzavirágot!

— Búzavirág! Búzavirág! — hangzott egy perc múlva szerte a kertben. — Búzavirág kerestetik.

A Búzavirág e percben egy sűrű hársfa egyik ágán himbálódzott láthatatlanul, ahová egy fészek kedvéért mászott fel. Úgyes volt a Búzavirág, mint a mókus, és fogadott a Levendulával (Szepessy Klárával) egy hőscincérbe (mert Levendulának kettő volt), hogy ő feljut a fészekig és megnézi, mi van benne. Hát fel is jutott, felhajtva fehér virágos batiszt-szoknyáját térden felül s ott görcsbe kötve, hogy ne legyen alkalmatlan útközben a mászásnál, everlaszting cipőit levetette s úgy harisnyában kúszott fel a fészekig, ahol, képzeljék csak, öt apró, tarka tojást talált. Jaj, milyen picinyek, milyen édesek, milyen tarkák! No, lett nagy riadalom. Tojást talált a Búzavirág! Mutasd csak, szívecském, mutasd csak!

Szaladtak hatan is a fa alá a nagy csodára.

— Hajíts le egyet, Búzavirág!

— De megengedi-e a madame?

— A madame éppen nincs itt most, hívták a kapuhoz.

— De megengedi-e a madáranya?

— Oh, te bohó! Hiszen az sincs itt. Ki tudja, hol röpköd.

Valahol Magyarországon. Aztán a tojásnak nincs anyja, kis oktondi, a tojásnak csak gazdasszonya van. A tojás még nem fiók, tudd meg azt!

A Búzavirág ki volt pirulva a mászástól, meg a fölfedezés örömetől, éppen olyan volt az arca, mint az almafa virága, a haja pedig fölakadt valami gallyban, kioldózott, s mint a napsugarak aranykévéje csillámlott, világított a zöld lombok közt.

— Hát jól van — szólt lihegve —, lebocsátok egyet, de nem fáj-e az a tojásnak?

Nevettek aggodalmán társnői, s kifeszítettek négyen egy nagy kendőt a fa alatt, hogy abba hulljon. Potty! Az egyik leesett. Egy nagy sikoltás hallatszott, majd fölharsant az öröm. Hopp, nem tört el! Enyim. De biz az enyim. Aki kapja, az marja! Hajítsd le a többit is . . .

Ebben a percben indult meg a keresés a Búzavirág után. Hol a Búzavirág? Keresik a Búzavirágot. Hamar, hamar, Iluska! Hivat a madame. Valaki itt van. Ereszkedj le íziben.

Búzavirágnak semmi se volt lecsúszni, egy pillanat és topp, lent volt a gyepen, leoldotta, lesimította a szoknyáját, megigazította a haját és nagy ugrándozással futott a madamehoz, mint egy szétszilajodott, szétjátszott bárány.

— Búzavirág, lelkem — mondta a madame —, csinálj hamar odabent a szobádban egy kis toilettet, mert itt van érted Akli úr. Beszéltnivalója van veled.

— Akli úr van itt? — kiáltott fel Búzavirág élénken. — Hol van?

— Kívül van a kapun.

A leányka szelesen futott a szobája felé, de a folyosó lépcsőjéről átkiáltott Aklinak:

— Jövök, jövök, Klipi-Lipi. Csak egy kis türelmet kérek.

Búzavirág gyorsan öltözött. Mintha csak maguktól szaladtak volna rá a ruhák. S mikor aztán odasimultak, ki a vállaihoz, ki a csípőjéhez, úgy látszott az egész, mintha vele nőttek volna, ahogy a madárnak a tolla. Akkor az a bolondos szoknya volt divatban, amiből a derék mindjárt a hónaljánál kezdődött, hanem azért ebben is szép volt a Búzavirág.

Föltette a rózsabimbókkal díszített kalapját, megkérdezte a tükröt, s a tükör azt felelte: »Csinos vagy, Búzavirág, kimehetsz.«

Még a szemöldökén simított egyet, fölkapta a csipkés mantilláját és vidám menuette-lépésekben lebegett ki az udvarra, ahol legott kinyitotta a kapu kis ajtaját Frakáti.

— No hát, itt vagyok, Klipi-Lipi, mit akar? — S meghajtotta magát pajkos hódolattal.

Az az enyelgő hang, az a természetes, vidám és tréfás bizalmaskodás varázslatos melegséggel szokta át- meg átjárni az Akli lelkét, de hasztalan, ma ott nagy zúzmara lehetett, mert el se mosolyodott a kedélyes beköszöntésre.

— Egy kis komoly beszélgetésem volna önnel, kisasszony.

— Komoly beszélgetése? Maga tréfál. Hát szokás én-velem komolyan beszélni? Igazán kíváncsi vagyok. No, kezdje meg hát!

— Majd ha alkalmas helyre érünk, itt az utcán nem lehet. Hát hová menjünk?

— Hiszen mondtam már, hogy alkalmas helyre.

— Mit nevez maga alkalmas helynek?

— Én az olyat, ahol fagyalt van.

— Én meg az olyat, ahol emberek nincsenek.

— Az egyik kizárja a másikat, mert ahol emberek nincsenek, ott nem lehet fagyalt.

— Maga javíthatlan nagy gyerek, üljön fel.

Mind a ketten felültek a kocsira, s Akli azt parancsolta a kocsisnak, hogy hajtson a Stadtparkba.

Teljes pompával süttött a nap, szinte szúrta, de ilyenkor még nem bágyasztó, mert a természet fiatal. Bécsnek ezt a parkját abban az időben nagyon elhanyagolták, még a békák is kuruttyoltak az előző napok eszézeitől támadt pocsoltyák-

ban. Az utak se voltak kavicsokkal, homokkal meghintve, mint most: porzót a régiék csak a tinta felszárítására használtak a leveleken és aktákon, imitt-amott egy kis sár is akadt, s a szép nyúlánk leány mindkét kézzel fölfogta a szoknyáját útközben. A sárosabb helyeknél pedig, ahol a kis topánka esetleg bennragadt volna vagy pedig ugrani kellett, úgy kívánta az etikett, hogy a kísérő, se szó, se beszéd, átkapja finom illendőséggel a derekát s áttegye a túlsó oldalra a szárazra. Nem tartotta ezt senki szemérem elleni vétségnek vagy szemtelen tolakodásnak. A régi, becsületos világ nem úgy ítélte, mint ez az új. Bár közel járt is valaki a tiloshoz, még azért nem volt tolvaj. A látszat is csalt akkor, ma már a nem látszat is gyanús.

Akli is átemelte egy-két helyen a kis bakfist, míg végre is eljutottak az első magános padhoz, egy nagy platán alá, melynek koronája szelíden lehajolt a pad fölé, amibe annyi név, annyi kezdőbetű volt befaragva, hogy szeri-száma nincs. Az *Ámor rovás-írása* a legegyszerűbb; mindenki látja, érti, el tudja olvasni a padokon, a fák beforrt kérgein és mégis külön titok minden betűje.

— Itt háborítatlanul beszélgethetünk — mondá Akli —, erre kevesen járnak.

Leültek egy padra egymás mellé.

— Nini, nini! — kiáltott fel élénken a leány, egy mókust látva fölszaladni az átellenes fára.

Aklit azonban ebben a pillanatban egy cseppe se érdekelt a fürge mókus; komolyan, szomorúan nézett a leány szeme közé.

— Hagyjuk most az efféle bolondságot, Iluci. (Akli így nevezte őt becéztetően.) Maga most már nagyleány lett és jövődjéről kell gondoskodni. Az életnek egy fontos mozzanata előtt áll, s azért mindenekelőtt vágjon egy kissé komolyabb arcot és figyeljen rám.

— Iszen figyelek már. No, nézzen meg!

S ezzel felhúzta szemöldjeit, összeráncolta homlokát, kimeresztette a szemét, megcsucsorította a piros szája-cskáját úgy, hogy félreérthetetlenül a madame-ot mímelte. Olyan megenni való volt azonban így is, hogy Akli elfordította tőle a fejét és így beszélt hozzá:

— Mindenekelőtt őszinteséget kívánok öntől. Ígérje meg, hogy az lesz.

— Igérem — felelte a leány, szakasztott a madame hangján.

— Önnek egy titka van, kisasszony.

Kémlő tekintetet vetett rá, lopva.

A leány összerezsent, arca fölvette a saját jellegét, és piros lett, mint a rózsa, fejét szégyenlősen lehajtotta.

— Honnan tudja? — kérdé fojtott hangon.

— Tehát igaz! — szisszent fel Akli fájdalomosan. — Ön szereti? . . .

— Egy kicsit! — vallotta be szemérmatosan.

— Szent isten! lehetséges-e? — fakadt ki Akli önkéntelenül.

A leány vállat vont.

— Hát olyan nagy bűn az? — kérdé dacosan.

Akli nem válaszolt, szemei elhomályosultak, a fák forogni kezdtek vele, és messze túl a fákon a házfedelek is futásnak eredtek a füstölgő kéményeikkel, és úgy látszott neki, egymásnak rohannak, mint az összetülekedő bikák. Halántékai lüktettek, feje szédült.

— Ezt akartam csak tudni — motyogta zavartan, sápadtan —, csak ennyit, és ez elég . . . éppen elég, és . . .

Elhallgatott, tompán, hülyén bámult maga elé, miközben megijedt, hogy talán elárulta, ami lelkében forr, s erőt véve magán tettett egykedvűséggel folytatá:

— És hát mikor történt ez?

— Most a télen.

— A Szepessy kisasszony közbenjöttével . . .

— Igen. Ő is tud róla. De csak én vagyok a bűnös. A férfi egy sóhajtást nyomott el, s aztán, mint egy fájdalommas műtéthez, hozzálátott a kötelességéhez.

— Fel vagyok hatalmazva, kisasszony, jelenteni önnek — szolt ünnepélyesen —, hogy ő ma ott volt a Burgban.

— Ki? Szepessy kisasszony? — kérdé a leány, fehérre válva.

— Dehogy. Ő.

— A madame? — folytatá a faggatást hűledezve.

— Dehogy. Ő maga.

— Ó maga? Hogyan?
— Igen, igen, ő, akit szeret, és vallomást tett a császár
őfelsége füle hallatára is.

De már erre felugrott a leány, csengő kacagással.

— Jaj, ne bolondozzon, Klipi-Lipi. Hogy elrémített,
rossz ember, a rettenetes tréfáival. Hát most látom csak,
hogyan évődik velem.

— De becsületesre mondom, hogy ott volt.

— Hát ki vitte volna oda?

— Magától jött és olyan lármát csapott...

— A lekváros bődön?

— Miféle lekváros bődön?

— Hát amiről én beszélek.

— Nem értem — motyogta Akli zavartan.

— Most már én sem. Hát nem arról beszéltünk?

— Persze, nem.

— De hisz ön a titkomat kérdezte, s nekem csak ez az
egy titkom van. Hát nem tudja? Oh, maga gonosz
lélek, hogy rászédett, s milyen csacsi voltam, hogy
elmondtam.

Nevetett is, haragudott is, az ajkát fölbiggyesztette és
haragosan fenyegette meg Akli az öklivel.

— Megálljon! Visszaveri ezt Ludas Matyi!

(Éppen a múlt csütörtökön olvasta fel neki Akli a Ludas
Matyi történetét.)

Akli pedig úgy örült ennek a fordulatnak, mintha
csöpögtetett mézzel kengették volna a száját.

— Dehogyan volt csacsi, dehogyan volt. Sőt valóságos
kicsike bölcs. Úgy, úgy. Magam is észreveszem már, hogy két
malomban öröltünk. Majd csak eligazodunk lassan, lassan.
De lássuk előbb egész mivoltában az egyik malmot. Hát mi az
a lekváros bődön, mondja csak?

— Nem mondom! — toppantott a leányka a lábával.
— Most már azért se.

— De ha nagyon, nagyon kérem.

— Akkor se.

— Jó szóért jót várj. Nem kívánom ingyen. Nézze csak,
mi van itt.

Kitakarta finom selyempapirosokból azt a fürt szőlőt,

amit magával hozott. A szőlő csábítóan nevetett a bakfisra. Ő is majd elnyelte a szemével.

(Nem kell még ennek a főköző — gondolta magában megnyugodva Akli.)

— Ezt a császár küldte magának, de én csak úgy adom oda, ha vall.

Próbált ellentállni, gondolkozott, miközben lopva nézte a góhér fürtöt, aztán elnevette magát.

— No, adja hát ide, maga kíváncsi!

— No, hát itt van, maga paskorta.

— De kikötöm, hogy soha senkinek se szól róla, mert halálra szégyelném, ha azt valaha idegen ember megtudná.

— Nem szólok senkinek.

— Lelkére mondja?

— Lelkemre.

— Van is magának lelke!

— Persze, most már lelkem sincs, amióta szőlőm nincs, amióta odaadtam.

— No, hát hallgasson ide, hadd rázzam le hamar a nyakamról.

— Csupa fül vagyok.

— Várjon, előbb megkóstolom. Ej, menjen a szőlőjével! Hiszen még nagyon savanyú. Hát úgy volt az . . . de nincs-e itt közelben valaki? Mintha az előbb is megzörrent volna a bokor, mintha valaki lesne ránk.

— Képződik. Ürügyeket keres. Nem, nem, csak végezzünk, kisasszony, végezzünk, tessék gyónni.

— De mikor olyan nagyon szégyenlem, hogy talán meg is halok szégyenletemben.

Bizony nagy lelki küzdelmébe került a szegény kis bakfisnak. Kékült, zöldült, akadozott, eltakarta szemét a mantillejával és az alól beszélt ki, hogy kész komédia volt már az is.

Pedig hát csak egy kis csíny az egész. A szobájában van egy nagy tükör, amelyik voltaképpen titkos ajtó a falban. Maguk a barátnék (már t. i. ő és Szepessy Klára) is gondoltak ilyesmire, és egyszer csak addig nyomogatta Klára kisasszony a kép rájáát, hogy végre rátalált a rugóra. Fölpattant, a tükör megfordult és íme, az éléstárba lehetett bejutni a

nyíláson. Nosza, mit súg neki az ördög, bement a kamrába és ott megtalálta a lekváros bödönt, s azóta aztán, ha megéheztek, mindig beosontak titkon Klarával a lekvárhoz lakomázni. A madame pedig váltig panaszkodik, pöröl, zsörtöl, hogy a szilvaíz csodálatos módon fogy, hogy talán az egerek eszik.

Akli édesdeden nevetett, a napsugár is nevetett, a füvek is. Csak egy gyík bámult ki rájuk egy lapulevél alul nagy komolyan az apró szemeivel.

— Lám, ugye hogy paskorta? Nem mondtam? — kedélyeskedett Akli. — És szörnyűség, az ilyen kis torkosnak mégis már kérője akad.

— Csak nem talán? — kérdezte a leány hűledezve.

— Gubó legyen a nevem, ha nem igaz, feleségül kérte meg ma tőlem egy gavallér.

— Ugyan no... ne izéljen! — és a parazol nyelével oldalba döfte Aklit.

— Aha — incselkedett ez vissza —, elpirult valaki...

— De ha nem igaz! — ellenkezett a leány fölháborodással.

— Mondom, hogy igaz, ott volt ma a kérő, és a császárral is beszélt, azért jöttem a császár nevében is, hogy megtudjam a válaszát, amit feleljünk neki. Nem találja el, ki a kérő?

— Nem tudom — felelte a leány tompa hangon, az izgatottságtól elsápadva.

S mintha álmodni akarna látni, akaratlanul behunyta a szemeit.

— Nos, a báró Szepessy István volt ott bejelenteni, hogy feleségül akarja. Hát mármost feleljen.

Lassú reszketegség fogta el Kovács kisasszonyt, egy szót se felelt, csak közelebb húzódott Aklihoz, mintegy oltalmat keresni nála. Aztán szomorúan, némán szegezte rá a szemeit.

— Miért nem felel? — sürgeté Akli — ösmeri Szepessy bárót?

— Ösmerem, a Klára bátyja. Minek mondta meg, hogy ő? — támadta meg egyszerre dühösen Aklit.

— Ej, istenem, hiszen csak meg kell a kérőt nevezni. Férjet csak nem lehet zsákban árulni, mint macskát.

— Mert ugye csúfolódní akar rajtam?

És most zápor módjára omlottak a könnyei.

Akli pszichológus volt; gyorsan megértette, ami a leánya lelkében történik. Az, hogy feleségül kéri, tetszett neki; melyik leánynak ne tetszenék, hogy őt szereti valaki, hogy oltárhoz akarja vezetni, hogy uszályos menyasszonyi ruhát adnak rá, földig érő fátyolt, hogy nyoszolyó-lányok kísérik, hogy szájtató közönség bámulja, mikor a kocsirol lelép a templomnál a fehér atlasz cipőcskékben, az mind nagy gyönyörűség, szívet dagasztó édes mákony, de csak eddig van. Az út azon túl be van szegezve. Nem szabad tovább. A menyasszony már kész a kis bakfisban, csak a ruhát, a menetet, a felkendőzött lovakat, a felbokrétázott ostort kell elképzelnie, és az könnyű, de a vőlegény alakja még ismeretlen és nem kész a fantáziában sem, a vőlegény személyéhez tehát nem szabad hozzányúlni, vagy különben összeomlik minden illúzió, minden öröm, minden édes merengés, mint egy kártyavár, és akár mindjárt be lehet csomagolni az egész törmelékét — egy kosárba.

— Úgy látom, Iluci, nem nagyon lelkesedik azért az úrért?

— Hiszen utálatos ember — tört ki a leány, könnyeit letörölve.

— De férjnek előkelő és gazdag, erre kötelességem figyelmeztetni.

— Én sohase megyek férjhez. Hiszen mondtam már.

— Mondta? Mikor?

— Az előbb. Hát nem mondtam, hogy ezt a lekvártitkot sohase mondom el az életben másnak, csak magának? Márpedig ha férjhez mennék, férje előtt nem szabad titkának lenni az asszonynak, el kellene neki mondanom, tehát már én ezért se mehetek soha férjhez.

— No, ha csak ez az oka van — nevetett Akli gúnyosan.

— Hiába nevet. Amit én egyszer megmondok . . .

— Jól van, jól, tehát örökös párta a jelszó. Ezt mondjam meg a császárnak?

— Ezt, ezt, nem bánom, — hacsak . . .

— Úgy? Tehát van hacsak is. Halljuk, halljuk.

A bakfis zavarba jött, újra elpirult, a mantilla csipkeit merengőn, álmatagon babrálta.

— Hacsak valaki olyan nem kér meg valaha — mondá vontatottan, de mégis reszketeg hangon, —, aki már tudja a titkomat.

— De ki tudhatná, mikor csak nekem mondta meg?

A leány felkacagott, de volt a kacajában valami száraz erőltettség.

— Jaj, Klipi-Lipi — kiálta fel azután, elfordítva a fejét —, de szerencse, hogy már a puskapor föl van találva, mert maga, azt hiszem, sohasem találta volna fel.

A férfi arcán, szemeiben kicsapott erre a láng, mint ahogy kigyúl a Hóbre bokra egyszerre váratlanul, csodálatosan.

Felelni akart, csak még a szavak nem voltak meg, amelyek ide illenének. Az égi tűznek nincsen füstje.

E pillanatban léptek hangzottak. Két férfi közeledett, ami láthatólag kellemetlenül érintette őket.

Az egyik férfi megemelte kalapját és valami közeleső utca után kérdezősködött.

Akli fölkel, azt hitte, idegenek, és néhány lépést előre ment velök a kerítés felé, hogy megmutassa az irányt, útközben azonban így szólt hozzá az egyik úr:

— Nem akartuk a kisasszonyt megijeszteni, uram, gyöngédségből hívtuk el csellel; ön foglyunk.

— Én? Az lehetetlen — szólt nevetve. — Önök tévednek a személyben. Én Akli Miklós vagyok.

— Kétségkívül. Az ön neve áll az elfogatási parancsban.

Az egyik úr kihúzta zsebéből a rendőrfőnök által aláírt elfogató parancsot és felmutatta. »Akli Miklós, harminckét éves egyén elfogatandó.«

Akli szinte a szemének se hitt, mintha csak egy rossz álmot látna. Az ember megterheli a gyomrát, bikákkal álmodik, leesik a kazal tetejéről, vagy elfogják, viszik a börtönbe, míg végre a legnagyobb veszedelem küszöbén fölébred; gyakran megesik az ilyesmi. Mily különös, hogy megfordítva is történhetik. Az ember mámorító ébrenlétben van, szép leánnyal évelődik, s az éppen mond valamit, amitől a szív dobogni, a vér pezsegni, a lélek szállni kezd, s hopp, egyszerre csak leesik a rószakazal tetejéről, — a fönséges ébrenlét megszakad...

Összerázködött, fölébredni próbált, de bizony nem sikerült az neki.

— És kik önök? — kérdé tompa, fojtott hangon.

Felmutatták a jelvényeiket, hogy ők titkos rendőrök.

— És misoda alapon mernek engem elfogni?

Vállat vontak, ők bizony nem tudják az alapot.

— De én protestálok.

— Tessék, de majd csak odabent, most legjobb lesz, ha elbúcsúzik a kisasszonytól, felülteti a kocsijára, hadd menjen vissza a nevelőbe, a saját személyére nézve pedig rábízza magát mireánk.

Akli elgondolta, hogy itt az ellenkezés csakugyan nem használ semmit.

— Jól van, rendelkezésükre állok. De engedjenek még néhány percet, hogy a kisasszonnyal kibeszélhessem magamat. Önök, kik mindent tudnak, azt is tudják, kinek a megbízásából vagyok itt.

— Igen, mi azt is tudjuk, de ilyen időhaladékokat nem adhatunk. Menjünk, uram. Ne csináljunk spektákulumot. Az megrémítené a kisasszonyt, és ezt talán ön se akarja. Mondjon neki valami más okot, amiért távoznia kell.

Akli egy pillanatra visszatért Ilonához, sápadt volt és izgatott, ami legott föltűnt a leánynak. Az idegenek nyomon követték és néhány lépésnyire a padtól megálltak.

Akli a következőket mondá magyarul:

— Vágjon közömbös arcot, Iluci, ahhoz, amit hallani fog, hogy ezek az urak ne gyanítsák, mit mondtam. Engem elfognak. Nem tudom, hogyan történhetik, s miféle intrikák szövetnek, de mosolyogjon, kérem . . . Így. Jól van. Akar-e valamit tenni értem?

— Mindent! — felelte a leány pátosszal — és fölnevetett, mintha a világ legvidámabb tréfájáról volna szó.

— Most elkísérjük a kocsihoz — folytatá Akli —, tegyen úgy, mintha visszamenne az intézetbe, de a legközelebbi utcában parancsolja meg a kocsisnak, hajtson a Burgba, maga pedig kérjen audienciát a császárnál és mondja el neki, mi történt velem.

Iluci fogta a szőlőfürtöt, mely a padon hevert, s nagy közömbösen csipegette belőle azokat a kívánatos, haloványzöld golyóbisokat s rakosgatta be egyenként a szájába nagy

dolciával, miközben megvillant vérpiros ajka mögül a fehér rizskása foga. Csak asszonyi állat tudhat így tettetni.

— Úgy tesztek — felelte, és ásított. (Pedig belül lázasan dobogott megriadt szíve a rémülettől.)

Fölkelt s hagyta magát kísértetni a koosiig. A két idegen úr léptei ott hangzottak folyton mögöttük. Tip, top, tip, top.

— Pedig szerettem volna még valamit mondani. Abban a dologban. Hiszen tudja . . .

A leány behunyta szemeit.

— A puskaporra nézve. Amit ki nem talált.

— Egyszerre lettem rabbá, a lelkeimmel is, a testemmel is.

— Az egyik rabságból ki fogom szabadítani. Válasszon, melyikből — tette hozzá enyelegve. — Persze mind a kettőből, ugye?

— Jobb a kettő együtt, mint egyik se. Ami annyit tesz, hogy . . .

— Értem. Annyit tesz, hogy a súlyosabbat választja.

A kis bakfis vidáman nevetett hozzá; felült a kocsira. Akli rákiáltott a kocsisra:

— Vissza az intézethez!

Integettet neki a fehér ernyőjével, hátrafordulva a koosi-ülésen. Akli a zsebkendőjét lobogtatta. Hiszen csak apró kellemetlenség az egész, valami rossz tréfa vagy félreértés. Majd kikapnak ezek a császártól!

— És most már menjünk, uraim — szolt ezután nem minden nyegleség nélkül, a detektívekhez fordulva —, nem vagyok ugyan proféta, de annyit merek jósolni, hogy ez a dolog igen kellemetlenül fog kiütni, de nem énréám nézve. Majd meglátják . . .

Egy droskét hitt elő az egyik detektív a sípjával, mire felültek mind a hárman s a rendőrségi főépületbe hajtottak.

Akli gondolataiba merült, míg a két detektív egyre próbálta szóra hozni.

— Gyönyörű kisasszony — kezdé az egyik. — Ugyebár a császár neveltje, uram?

— Igen — felelte Akli kurtán, kelletlenül.

— Sok fiatalember foga vásik majd ezért.

— Hm, nehéz falat lesz — felelte a másik detektív.

— A császár szigorú ember.

— Bolondság, bolondság — vélte az előbbi, széles pofacsontú, törpe orrú, szláv típusú detektív. — Van egy orosz közmondás, barátcskám, hogy a szerelem nem megy audienciára a cár atyuskához, ha valamit akar.

— Hát az bizony nem megy — röhögött a másik rendőr.

Akkit vérig bosszantotta a beszélgetés frivol hangja s türelmetlenül szólt közbe:

— Ha már engem befogtak, fogják be a szájukat is!

A parancsoló hang imponált, s most már csendben hajtott a kocsi a Hohe-Marktra, ahol a rendőrség központi épülete állt, árkádjaival, vasrácsos ablakaival. Ezalatt a fogoly váltig keressélt elméjében elfogatása okát, de sehol semmi támpont. Nem volt még elég róka. A bűnét kereste, pedig csak az ellenségeit kellett volna eldefiliroztatni a képelete előtt. Eszébe juthatott volna Tell asztalos és Eschenbach nyereggyártó kivégeztetése a múlt évekből.

Végre begurult a droske a hatalmas kapu ívei alatt.

Egy öreg, vörös orrú porkoláb csoszogott elő a kocsi-zőrejre a kapu alatti fölkéből, zöld, ezüstpaszományos ruhában, kulcsait csörgetve vígan dúdolgatta: »Scheint die Sonne noch so schön, einmal muss sie untergehn.«

— Az apó megint felhörpintett — szólt az egyik detektív.

— Megint valaki? — dörmögte a kulcsokat csörgető öreg bosszúsan. — És megint úrféle?

— Úgy van, Schmidt apó, egy külön zárkába tegye ezt az urat.

— Vezessenek, kérem, a rendőrfőnök elé! — követelte Akli.

— Nincs külön szoba. A lelkemből hasítsak én ki külön szobát? — ellenveté Schmidt apó.

— A rendőrfőnök Stadion grófnál van ebéden — jegyzé meg egy fiatal rendőrtisztviselő, aki lúdtollal a füle mellett, hajadon fővel átszaladt az épület balszárnyából a jobbszárnyába.

A két detektív összenézett.

— Mit csináljunk hát vele?

— Eresszék szabadon — vélte Schmidt apó —, mert hát nincs külön szoba, vagy pedig mondjanak le a külön szobáról.

— Hát tegye, ahova akarja — végezték a detektívek.
— Szálljon le, uram!

Aklit fölvezette a pityókos profosz az emeletre és ott nyitott ki egy cellát. Vidám, jóakarátú öreg fickó volt, tele bécsi kedélyességgel, mely csak úgy bugyborékkolt benne.

— Allerweil fidel. Kutyába se kell venni. Emberen és ártatlan madárkán esik meg az, hogy kalitkába csukják. Aztán nem lesz itt rossz dolga. A Schmidt apó vendéglőjében, hehehe. Nem is kérdezem, mit csinált. Itt van és punctum. Ezzel a mienk és ennyiben van a dolog. A detektív, a Roszlov, a muszka, azt súgta nekem, hogy ön a császár mulattatója volt. Also nur fidel. Ott bizonyosan szert tett ön egykét sárga csikóra, hehehe. Hát ki velök az istállóból, ki velök! Schmidt apó ügyes ember, ravasz ember, Schmidt apó ide teremti, ami kellemetességet Bécs nyújthat. Azaz, hogy a sárga csikók hozzák. Nem szükség azért kimenni. Ah, ez a város! (Schmidt apó csettentett a nyelvvel, mintha valami finom, megennivaló falatot említene.) Es gibt nur a'Wien. A szabadság, mondják és örökre hánytorgatják, szabadság és szabadság. Hát ugyan mi voltaképpen a szabadság? A kapitale Tummheit. A szabadság az, hogy az ember elmehet minden korosmába, oda is, ahol Stammgast, oda is, ahol nem Stammgast. Iszen szép, szép, de mivel rosszabb, ha a fogságban viszont minden korosma eljöhhet az emberhez. Pedig eljöhhet.

Akli kivett a zsebéből egy aranyat és odacsúsztatta a vén fecsegő markába.

— Rendelkezésére állok, uram — szólta Schmidt apó, alázatosan meghajolva.

— Egyelőre nem kérek semmit, kivévn, ha talán meg tudná mondani, miért fogtak el.

— Éppen csak ezt az egyet nem tudom, uram, de bizonyosan a császárt haragította ön meg. A mi jó Ferencünket. Ah, milyen áldott ember!

— Ösmeri?

— Oh, hogyne. A születése napjától kezdve. Ott voltam a Burgtheaterben, uram, azon az estén, mint a Trauttmansdorff grófné komornyikja; ott álltam a páholy háttérében a köpenyét tartva, mikor a mostani császár nagyanyja, a mi

nagy Mária Teréziánk kihajolt a páholyból egy felvonás alatt és valóságos bécsi nyelvjárásban jelentette a közönségnek: »Der Poldl hat an' Buam und grad' am Bindtag am mein' Hochzeitstag.«* Hja bizony. Schmidt apó sokat tud, többet tud, mint kellene.

— Mit ér, ha mégse tudja, hogy miért fogtak el?

Schmidt apó fitymálva intett a kezével.

— Az ilyesmi rendesen kisül. Meg tetszik látni, hogy kisül. Nur Geduld, und nur fidel. De mármost tessék ide belépni, itt már van ugyan egy úr, és mondhatom, víg spéci lehet a maga nemében, aki derekasan be volt csípve, mikor vagy másfél órája behozták. De nem csoda, hiszen Bécs a murik, a ramazurik, a juxok, a blaumontagok és a katzenjammerek városa. Nem valami finom úr, kivált az öltözékét tekintve, de hát a többi cellákban még rosszabbul állnak a dolgok. És végre is, arme Leute kochen mit Wasser. Isten látja lelkemet, nem adhatok jobb társaságot. Megyés püspökeink nincsenek. Az ritka dolog itt. Még nem is volt. De ha lenne, hát oda tenném. Vagy ha lesz, hát ide hozom — mert sohase tudhatni, mit ad a jó Isten.

Ezzel előre tuszkolván Aklit, biztosította, hogy vacsora előtt még betekint átvenni a parancsait, addig is felküldhet neki egy szájharmonikát, ha éppen szórakozni akar.

— Köszönöm, nem kívánom.

— Pedig a harmonikaszó olyan fidélis. De ahogy tetszik. Isten önnel, uram!

Betette utána az ajtót, a kulcs megnyikordult a zárbán, és Akli rab lett.

Odabent félhomály volt. Kivált a vakító napfény után, mely künn az épületnek ezt a részét előntötte, első pillanatban alig lehetett kivenni a tárgyakat, csak lassan-lassan rajzolódtak ki a körvonalai néhány szalmazsákos ágynak, egy-két asztalnak s vizes kancsónak az asztalokon; ami nem is csoda, mert csak egyetlen magasan fekvő, homályos üvegű ablakon szolgált be a világosság. Sivár, bántó csönd honolt volna bent, ha meg nem zavarja valami olyanforma zaj,

* Mária Terézia saját szavai, melyek őt oly népszerűvé tették a bécsiek előtt. Szerző.

mintha fát fűrészelnének valahol. De hát az is fallácia volt. A legutolsó priccsen egy férfi aludt és hortyogott.

Akli megbotlott egy székben és feltaszította, az ebből támadt zörejre felriadt az alvó.

— No, mi az? — mordult fel rekedten, álmosan, s egy nagy fej látszott megmozdulni a szögletben, majd két villogó szem szegződött Akli felé.

— Bocsánat, uram, hogy önt ismeretlen létemre bátor vagyok háborgatni, de biztosítom, hogy nem a magam jószántából teszem.

— Teringettél! — kiáltott fel a másik, hirtelen felugorva a vacokról. — Mit látnak szemeim! Akli úr?

Akli szinte hátratántorodott a meglepetéstől.

— Ön volna az, báró úr? Ejnye, ez nevezetes!

— Hát nem engem keres ön? — csodálkozott báró Szepessy, mert ő volt.

— Nem egészen — felelte Akli egyszerűen.

— Akkor aztán hogyan jut ide?

— Ahogy szokás. Behoztak a rendőrök.

— Behozták? Önt? Miért?

— Hiszen ha tudnám! És ön, báró úr?

— Oh, az én történetem mindennapi. A Burgból, öntől eltávozva kimentem a Práterbe és ott megebédeltem »Blauer Elephant«-nál. Rossz kedvem is volt, cigány is volt, húzta a jó magyar nótákat, én is el akartam húzatni a magamét, mondom neki, el is fütyülöm az elejét, de ügyet se vetett rám, akkor aztán odahajítottam neki egy százforintos banknótát. A cigány se rest, rárántja hirtelen, de még fele sincs ki a nótának, odajön egy rendőr és behoz ide a dutyiba, hogy azt mondja, kit öltem meg a száz forintért?

— Lássá-lássá, ezt mind a cinikus öltözködési módja teszi.

— Ej, hagyja el! Hiszen végre is mulatságos. Az emberrel legalább mindig történik valami. De ami önt illeti, arra már igazán kíváncsi vagyok, hogy miképp került ide.

— A Stadtparkban beszélgettem Kovács kisasszonnyal, egyszer csak elém áll két titkos rendőr és . . .

— Mit? — szakítá félbe a báró mohón. — Ön tehát beszélt a kis jövendőbelivel? Nos? Széna-e vagy szalma?

— Meg kell vallanom az igazat, báró úr: az bizony szalma.

Szepessy a fogait csikorgatta mérgében.

— Nem akar? Mi?

— Gyerek az még, báró úr, éretlen gyerek — csitította Akli —, nem arravaló az még.

— Meg kell történni! — tört ki a báró lázas, szenvedélyes hangon. — Meg fog történni. Az enyém lesz. Érti ön? A Szepessyek csúnya emberek, nagyon csúnya emberek, de csupa szép feleségeik vannak. Mert mind lopják a feleségeiket. Az anyámat is lopta az apám, a nagyanyámat is a nagyapám. Mind lopják. És lopni csak szépet érdemes. Ah, a lopott asszony édesebb lehet, mint az, amelyik önként tapad az emberhez, mint az, amelyik szereti.

V. FEJEZET

A CSÁSZÁR HARAGSZIK

Kovács kisasszony, ahogy utasítása volt, a szomszédos utcában megparancsolta a kocsisnak, hogy hajtson egyenesen a császári rezidenciába.

A császárhoz azonban nehéz ily késő délután bejutni. Őfelsége ilyenkor vagy odakünn sétált polgári ruhában a glacison s minden ismerősével szóba állott, sokszor ismeretlenekkel is, vagy a parkban pepecselt a növények közt, és akkor senkivel se állt szóba, a főkertésznét kivéve — (de nem akarok a rossz nyelvek után indulni), vagy pedig bent volt a laboratóriumában, ahol némileg ő is foglalkozott annak a kornak a divatja szerint az alkímiával, melynek végső célja az aranyosinálás volt. De sajnos, ő se találta ki a nyitját, megmaradt az aranyosinálás régi metódusánál, mely az alattvalók zsebében sarkallik.

A görebekeket, lombikokat pedig használta holmi apróbb dologra, mert aki egyszer a vegyészetet megkóstolta, el nem szokhatik többé attól, mint a korhely az alkoholtól. E pillanatban is, mikor Kovács kisasszony droskeja begördült a Burg udvarába, laboratóriumában volt elvonulva az uralkodó, egy új parfüm kitalálásán kísérletezve. Rózsából és kendermagból kellett volna kifőzni az új illatszert. Keményen meghagyta a szolgálattelévő kamarásnak, gróf Daunnak :

— Ne engedjen háborgatni, csak ha a leányom találna jönni.

Óréa gondolt, éppen neki akarta kitalálni az új illatszert. Az a vágy hevítette, hogy egy kis forradalmat csinál az asszonyok közt. (Oly epidémia volt a forradalom-csinálás, hogy még ő is gusztust kapott rá.) Pokolban fogant ötlet, hogy a királykisasszonynak olyan külön illata legyen — amihez más Éva leánya hozzá nem juthat. Hogy micsoda revo-

lúció lesz ebből az udvari dámák közt, azt csak a jó Isten tudhatná.

A koktumok éppen javában rotyogtak a »szentély«-ben, mikor az intézeti növendék váratlanul megjelent az előszobában, ahol a kamarás őrködött.

Ez pedig nem volt valami könnyű dolog. Sokkal egyszerűbb lehetett a tevének a tú fokán átbújni, mint a Schweizer Hofba jutni, a laboratóriumhoz vezető előszobába a közönséges halandónak, mert a bécsi udvar, mióta a francia Lajosok eltűntek őseikhez, a legfényesebb volt Európában. Tömérdek lovagok és szolgálattevő méltóságok nyüzsögtek minden zugban, zsandárok, testőrök, alabárdosok álltak az ajtóknál, s mindenkinek volt valami látszólagos feladata, s ezt mind azon a boldogtalanon kellett végigcsinálni, aki a császár színe elé kívánczolt.

Hanem ennek a fényes udvarnak megvolt aztán az a jó oldala is, hogy mindent tudott, sőt valamivel többet a mindennél. A titok ebben a légkörben nem tudott megélni egy óráig se. Az intézeti növendékről is mindenki hallott már egyet-mást, hiszen karácsonykor fogadni szokta a császár, a fiú-testvérével együtt. Ezer verzió keringett erről. Pletykák, legendák. Valóságos csemege a boudoirokban. Öreg főhercegnők élvezettel majszolják, de a fiatalok se jobbak.

És most megjelenik a szép, fiatal növendék, mintha a napsugár osonna végig a méltóságteljes, komor, ódon folyosókon. Egy kicsit izgatott, sápadt; beszédes, tiszta őzike-szemeiben aggodalom ül.

— Őfelségével kell beszélnem, azonnal, azonnal — lihegi azoknak, akikkel találkozik. — Hol van, merre van őfelsége?

Oh, az udvari orrok! Azok a pompás szimatok! Aki sohase látta is, rögtön kitalálja, ki lehet a leányka.

Vajon mit akar a császárnál a kicsike? Hogy ilyen későn jön! Ebben valami rendkívüli esemény rejlik. Valami történt vagy történni készül valami. Hm, jó volna kihámozni. Az udvari portentumok kapnak utána, mint a macska a pehely után, ha egérszíne van. Mert csodálatos, hogy itt, ahol az igazi események születnek, csak a nem igazi események a becsesek, a kiosiségek, a semmik.

A bakfis megjelenik a Burgban, és mindenki azt mondja kapunál, ajtónál, előszobákban, hogy most lehetetlen a császárrel beszélni, de azért beljebb ereszti, hogy hátha talán egy följebbvaló közeg kivételt tesz.

Csak egy picinyt segíti a dolgát mindenik, ameddig a felelősség nem nagyon nyomja, de a felelősség annyi ember közt oszlik meg, hogy a császárt akár el lehetne lopni is, anélkül, hogy az őrizet hiányossága megállapítható legyen.

— Próbálja meg, kisasszony, talán a főudvarmesternél. A főudvarmester is kegyes ebben az esetben.

— Ófelsége nem fogad ilyenkor, azonban meg lehetne próbálni a szolgálattevő kamarásnál, ha talán ő...

Így jut be a kisasszony Pontiuától Pilátushoz, Pilátustól a szolgálattevő kamaráshoz, aki unalmában éppen az ablaknál állt s nézte a napot, amint bíborvörösön leszállt nyugaton; nézte pedig olyan közömbös, unott szemekkel, ahogy egy kamarás nézhet egy égitestet, melyről tudja, hogy nem folyik benne kék vér. Egyszerre azonban szoknyasuhogás támad a háta mögött. Ah, szoknyasuhogás! Műértő fül millióféle zsongás-bongás, hullámvás közül felismeri ezt a sziszegő zörejt, minden hangok közül a legszebbet.

A kamarás megfordult s a csodálkozástól szinte leszegződött, oly szép volt a kisleány üdeségével és bájos félénkségével, mint egy szarvas, amelyik rohan, rohan s egy tisztáson szemben találja magát egy vadásszal. A leszálló nap ragyogó aranyát keresztül lövellve az ablak üvegén, éppen odatűzött az arcára s gloriolát font a feje körül.

— Mit parancsol? — dadogta a kamarás zavartan.

— Ófelségével kell beszélnem tüstént, tüstént. Kérem, uram...

— Bocsánat, de őfelsége megparancsolta, hogy senkit se jelentsek be.

— Oh, uram, az én dolgom kivételes és őfelsége is meg fogja önnek bocsátani. Kérem, esedezem, uram...

Gyönyörű szemeit ráemelte szelíden, kérőn és mégis félig parancsolón. Mintha simogatná, mintha melegítené, mintha átgýurná az a bársonyos tekintet. A kamarás érezte, hogy nem tud ellentállni.

— De hát ki ön, és mit akar?

— Tehát mégis be fog jelenteni, ugye?
— Azt még nem tudom. Minden attól függ . . .
— Valakinek az elfogatásáról van szó, uram, aki . . .
— Elfogatásról? Az semmi. Az nem főbenjáró dolog.
Hadd üljön veszteg, akit befogtak. Pihen egy kicsit, ennyi az egész. Csak a kivégzések képezhetnének kivételt. Bocsánat asszonyom, de . . .

— Nem vagyok asszony — vágott közbe a leány elpirulva. (Pedig tetszett neki, hogy asszonymak gondolja a csinos, nyalka kamarás.) — Hanem ami az elfogatást illeti, legyen szabad megjegyezni, hogy a császárnak is kedves az, akit elfogtak.

— A császárnak is? Tehát még másnak is? — enyelgett a kamarás.

A leány arca kigyúlt erre, mint a hamu alatti tűz, ha megfűjják.

— Bejelent ön, vagy nem? — kérdé aztán bátran, szinte dacosan a kamarás szeme közé tekintve.

— Nem lehet. Ófelsége megparancsolta, hogy senkit se bocsássak hozzá, csak ha a leánya jönne.

— Nos hát, én az vagyok! — mondá a bakfis büszkén.
— Engem ófelsége leányának fogadott és ő neveltet madame Szilvássynál.

A kamarás meghajtotta magát.

— Valamit hallottam erről, kisasszony, és szolgálatára állok.

A kamarás eltűnt a laboratóriumba vezető ajtón át, s kisvártatva megjelent maga a császár is a teremben szürke blúzban, zöld ernyővel a homlokán.

— Ah, kedves kiosike — kiáltá jóságosan —, ön van itt? Nos hát, történt valami?

A leány eléje járult, meghajolt féltérdben és megosókolta a császár kezét, mire az megsimogatta a haját — amennyi a kalap alól kimaradt.

— Nézze csak, kedves Daun gróf, intézkedjék, hogy a cukrász egy csomag édességet készítsen össze a kis vendégünknek, amit az majd magával vigyen.

A kamarás távozott, s a császár megismételte a kérdést.

Ferenc császár
1768—1835

— Történt önnel valami, kedvesem? Ne reszkessen úgy, ne féljen tőlem, szóljon bátran.

— Felsőes császár — kiáltott fel végre, mintha a melegengető szavakra, mint a befagyott forrás, csak most törne ki a hangja —, Akli Miklóst elfogták.

A császár csodálkozva mereszté rá a tekintetét.

— Elfogták? Aklit? A mi Aklinkat? De hiszen az lehetetlen. Ki fogta volna el? Hiszen nincs itt ellenség.

— Márpedig elfogták, felséges uram. Két polgári ruhába öltözött rendőr vitte be a börtönbe a Stadtparkból, ahol együtt beszélgettünk, s engem ő arra kért utolsó szavával, hogy siessek ide s mindezt megjelentsem felségednek.

— De hisz ön álmokat mesél, kis barátom. Bécsben végre is én uralkodom és nem tudok a dologról semmit.

— Vágassa ki felséged a nyelvemet, ha nem szóltam igazat.

— No, majd bolond vagyok, hogy a maga kis nyelvecskéjét kivágassam! Inkább megengedem, hogy valami félreértés történt, de csillapodjék, még ma szabad lesz ő, és estére elmeséli nekem az élményeit, sőt holnap elküldöm az intézetbe is.

A császár cseppet, mire egy kakastollas kalpagú tiszt jelent meg az ajtóban, szalutálva.

— Küldjenek rögtön Stohlen lovagért. — Majd ismét a leányhoz fordult :

— Reménylen, meg van velem elégedve? Csakhamar megtudjuk, mi történt a rossz csonttal és bizonyára nem hagyjuk egy hajaszálát se meggörbülni — mosolygott a császár. — Hanem ezúttal már beszéljünk magáról is. Elmondta-e Akli, hogy kérő volt a háznál? Úgy bizony, nagy-leány lettünk, hm . . .

Mire a császár pajzánul megcsipkedte az állát.

A bakfis lesütötte a szemét.

— Hát hozzámegyünk-e, vagy nem? Feleljen a kis-asszony.

— Nem! — hebegte, és eltört a méceses, fuldokló sírásra fakadt. — Nem, nem, nem. Inkább meghalok.

— Nos, én nem fogom erőltetni. A házasságok az égben köttetnek, gyermekeim, s én már csak itt a földön szeretek maradni, ameddig lehet.

E pillanatban visszatért a szolgálattevő kamarás, Daun gróf.

— Őexcellenciája, Stadion gróf kér sürgős kihallgatást — jelenté.

— Nem mondta, milyen ügyben?

— Az Akli-ügyben.

— Helyes! — kiáltott fel a császár élénken. — Tehát mégis történt valami? Mindjárt meg fogunk tudni mindent; várjon itt rám, gyermekem. Az ön őrizetére bízom Kovács kisasszonyt, Daun gróf.

A császár a szomszéd terembe távozott. Hosszan elmaradt, talán egy óráig is, a percek lassan, kínosan teltek, a nagy bronzóra kísértetiesen ketyegett. Daun gróf százféle módon próbálta mulattatni a bakfist, de annak a szíve-lelke tele volt szorongással, balsejtelmekkel, s minduntalan megszakadt a társalgás. Idegei szinte a távollátás hatodik érzékéig feszültek meg. Láttá szegény Aklit a börtönben, amint valami szalmazsákon ül és gondolkozik, fejét tenyerébe hajtva. Egy-egy ajtó nyílt valahol messze, talán a hatodik teremben. Összerezzen. Jön a császár. De a császár csak nem jött, csak nem jött. Istenem, miről beszélhet annyit a mindenható miniszterével? Hiszen olyan könnyű megmondani: »Ha elfogtatók, hát eresszétek szabadon hamar.« Hát mégse könnyű? Hátha rossz emberek nem engedik ki a szegény Aklit a börtönből?

Felelgetett is, nem is, a kamarás bókjaira, ötleteire; másutt járt az esze, néha egy-egy naiv kérdést intézett hozzá :

— Ugye, hogy a császárnak senki se parancsol?

— Senki, kisasszony, csak a törvények.

— Hiszen a törvények papirosból vannak, papiroson állanak, s az a papiros parancsolna a császárnak?

Kétkedőn rázta szép fejét.

De megmagyarázta a kamarás :

— A törvények azért parancsolnak neki, mert azokban benne van a népek lelkiismerete, az övével együtt.

Mindezt azonban nem értette meg a kisasszony.

— De ha a császár például azt mondja, akarom, hogy ennek vagy annak semmi bántódása ne essék, hát nem lesz, ugye bántódása?

— Persze, hogy nem lesz.

— Köszönöm, uram.

Egy kicsit megnyugodott, de az óra monoton tik-takja váltig élesítette az esztét, mint mikor a fenőkö sűrolja a borotvát.

— Szokott-e a császár másokra is hallgatni? — tudakozódék újólag.

— Hogyanel Hisz azért vannak tanácsosai. Ezek az ő fülei, szemei és kezei. Ezekkel hall, ezekkel lát, ezekkel cselekszik.

— Hisz akkor ő maga akár vakon is születhetnék?

— Na, miért ne? Volt is már nem egy vak király a világon.

— Igaz, igaz — bizonyítá a leány is —, nálunk is Vak Béla, de ha a tanácsosok által lát és cselekszik, miért való hát »Isten kegyelméből?«

A kamarás vállat vont.

— Azzal bizony nem szolgálhatok.

E pillanatban hevesen megnyílt az ajtó, s belépett a császár haragosan, kivörösödve. Homlokán és a szemöldökök közötti redőkön vihar ült. Egyenesen a laboratórium felé tartott, nem nézve se jobbra, se balra, már át is ment a terem azon részén, ahol a leány állt, mikor úgy látszott, mintha eszébe jutna, megállt az ajtónál és szavakat látszott keresni.

— Leányka — szólt végre ridegen, minden nyájasság nélkül —, vissza fogsz menni az intézetbe, hogy ott továbbra is szorgalmasan tanulj. Az az ember egy háládatlan gonosztevő, aki megérdemli, hogy bűnhődjék. Egy szót se halljak többé érdekében. Majd intézkedem új gondnok iránt, aki felügyel rád és öcsédre. Daun gróf, kísérje le a kisasszonyt és adja át Kolowratnak, aki visszaviszi az intézetbe.

Ezzel bement, becsapta az ajtót maga után, és — bezáródott végképpen az Akli Miklós börtöne.

VI. FEJEZET

AKLI A RABSÁGBAN. GYURI MISSZIÓJA

Stadion gróf tehát elérte célját. A bolond, aki szatíráival ostromozta s ártott tekintélyének a legmagasabb helyen, el volt téve láb alól. A császár csekélységnek tartotta eleinte az okot s kétszer is felkiáltott: »De egy vers végett, kedves Stadion gróf, egy vers végett!« Csakhogy Stadion gróf éppen a dialektikában volt nagy s úgy tudta belenyomni a császár lelkébe a saját akaratát, mint a viaszba a saját pecsétjét.

— Hiszen a vers csak vers — érvelt a miniszter —, s teljesen ártatlan dolog, ha például pensumnak van feladva; ha egy leányhoz szól, természetből beoltott érzelmek bugyborékolása. Az ember effajta verseket írhat a titkos fiókjának is, hogy a szívéen könnyítsen — kivált, ha nincs remény a vizontszerelemre. De ha az ember egy császárhoz ír dicsverset, ezt bizonyosan nem abból a keserű epekedésből teszi, hogy az illető császárt nem veheti el feleségül, hanem rendesen valami egyéb célja van vele, mire nézve a legelső lépés, hogy arról a versről tudomást szerezzen a császár. Hiszen fölségedhez is írt Akli névnap, születésnap, valamint újévi disztichonokat, és azok így vagy úgy tudomására hozattak fölségednek. (Sajnos, hogy nekem is — tette hozzá csípősen.) Ha tehát Akli most Napóleonhoz írt dicsverset, világos dolog, hogy azzal Napóleonnak akart kedveskedni, amiből határozottan következik, hogy Akli valamely összeköttetést *folytat* Napóleonnal vagy még csak *keres*. Tertium non datur. Az a körülmény azonban, hogy Napóleon eddigi haditerveinkről mindig előre értesült s részben ez okozta az ulmi és austerlitz-i vereségeket, szinte kétséget kizárólag mutatja, hogy Akli nem új titkos összeköttetést keres a korzikaival, hanem egy régit folytat.

Napfény nem érleli olyan bizonyosan a búzaszemet, mint a Stadion érvelése a gyanút. Akli el volt veszve. A császár, mint láttuk, nagy fölháborodással átengedte sorsának. Sok szabad a bolondoknak és poétáknak, de minden mégse szabad. Lakoljon, ha bűnbe esett.

A »Schmidt apó vendéglőjében« azonban nem sokáig maradt, elvitték szem elől a bécsújhelyi börtönökbe, — addig is, míg Stadion gróf biztosabb adatokat gyűjthet árulása felől. Így, pusztán a verssel, nem merete bíró elé állítani. — A vers, az igaz, elég rossz, de hátha a bíró is rossz lesz és nem találja kellő bizonyítékok hiányában elítélni. Jobb hát előbb bűnöket gyűjteni ellene, és addig hadd legyen Bécsújhelyen. Végre is, azt mondja az arab közmondás: jobb állni, mint járnai, jobb ülni, mint állni. Hát hadd üljön.

A bűnök gyűjtése pedig minden gyűjtések között a legkönnyebb. Ha éppen nem volna, mesterségesen lehet tenyészteni, mint a pisztrángot. Stohlen lovag bécsbe hívatta a bécsújhelyi fogházigazgatót, Bernot urat, és megmagyarázván neki, milyen gyanúban áll a fogoly, utasítá, hogy a tintát, papírost ne vonja meg szomorú magányában, sőt inkább kössön vele bizalmas barátságot s adjon neki módot (sőt esetleg tanácsot is ügyesen), hogy panaszolja el sorsát Napóleonnak és kérje közbelépését kiszabadítására, — persze a levél Stohlen lovaghoz küldendő s a többi.

Aklit tehát még itt se hagyta el a gyöngyélet. Bernot úr megszerette, rab létére vacsorára hívogatta, per tu lett vele. Kisasszonyai is voltak Bernot úrnak, két ábrándos szemű Gretchen, akik hárfát játszottak vagy lenszálakat fontak guzsalyaikról esténkint. Az egyik, Klementine, szemlátomást kacérkodott Aklival. Akli nem volt elég karakter, nem vallotta be, hogy a gondolata valahol másutt jár, Bécsben, egy utcában, egy nevelő-házban . . . Akli visszakacsintgatott rá, és így szövődött a fogházigazgató lakásán egy kis idill. Bántotta ugyan a lelkiismeret, hogy a leányt hitegeti, de ekképpen okoskodott: Ha a leányt felvilágosítanám szívem titkáról, akkor nyugodtabb volna a lelkem, de oda lenne a testem kényelme, a jó kosztom, és lelkem helyett a gyomrom háborogna. Nos, minthogy a lelkem a kedves lánytól való távollét miatt anélkül is szenved, ezt a kis terhet is még reáarakom,

már neki úgylis mindegy. Ezzel az okoskodással legalább elhitette, hogy nem rossz ember. Aminthogy nem is volt rossz, csak számár. Azt hitte, ő csal, pedig őt csalták.

Egy este, midőn ismét Bernotéknál vacsorált, hozzásimult Klementine és szemrehányást tett neki.

— Miért nem igyekszik szabaddá lenni?

— Hiszen igyekszem — felelte Akli —, már két instanciát írtam a császárhoz, édesapja el is küldte, de megfoghatatlan módon nap nap után múlik és semmi se mozdul. Pedig meg vagyok győződve, hogy a császár szeret, s nem tudom, mit vétettem, ha vétettem, de megbocsátaná, érzem.

— Ne higgye azt; a császár senkit se szeret. A Habsburgok hidegek, mint a gleccserek. Ellenségei vannak a Burgban, s őt most azok informálják. Sohase fog megszabadulni, ha nem hallgat rám.

— Iszen hallgatok én szívesen. Hát mit tegyek?

— Hajoljon közelebb, majd megsúgom. Forduljon Napóleonhoz egy kérelemmel.

Akli csodálkozott.

— Napóleonhoz? Mi közöm nekem Napóleonhoz? Vagy mi köze Napóleonnak énhozzám? Nem értem magát, Klementine. Hol veszi ezt a képtelen ideát?

Klementine zavartan felelt.

— Csak úgy érzem, csak úgy gondoltam. Tudja, a nők az ilyet eltalálják. Ami aztán a levelet illeti, azt kézbe juttatni én is tudnám. Van egy unokatestvérem, aki orvos Párizsban és bennfentes a Tuileriákban.

Akli gyanúját még ez se ébresztette fel — női szemek gyöngéd tekintetétől simogatva, mélyen alvó fenevad a gyanú —, egyszerű, hiábavaló fecsegésnek tartotta a leány tanácsát és természetesen nem írt levelet Napóleonhoz.

Akadtt úgylis elég írnivalója.

A fogházigazgatónak ugyanis a két kisasszonyon kívül volt egy fia is, aki katonaintézetbe járt. Bár a szülei helyben laktak, mégis bennlakó volt, mint a többi, csakhogy a katonatanárok jó barátságban lévén Bernot úrral, ha otthon ludat öltek, vagy ha Bernotné asszony jóféle pudingot csinált, a kis Eduárdot hazaeresztették »szopni«. Addig-addig járt haza Eduárd az utóbbi időkben, hogy egyszer csak a leckeóra

után elkezd a »Cserebogár, sárga cserebogár« nótáját fütyörészni. Mint a puszták égő tőzegének füstje ahogy megüti a tinó orrát, úgy ütötte meg a magyar puszták dallama a Kovács Gyuri fülét. Odaszalad nagy lelkendezve német tanuló-társához és nyakon ragadja, mintha valamit ellopott volna.

— Hol vetted azt a nótát, »kamerad«?

— Hát egy rab van most az apámnál, attól tanultam.

— Magyar rab?

— Magyar rab, valami Akli nevű.

Gyuri elsápadt, szíve hangosan dobogott, de a német előtt nem akarta magát elárulni, amennyire lehetett, egykedvűséget erőszakolt arcvonásaira :

— A név közömbös, akár Pál, akár Péter, csak a magyar voltát sajnálom. Nem tudod, miért fogták el?

— Hogy gondolod azt? — felelte Eduárd. — Atyám sohase mond el hivatalos titkokat.

— És hogy ismerkedtél meg vele?

— Atyám nagyon szereti, ebéd és vacsora idejékor gyakran kihozatja a cellájából és együtt étkezik a családdal.

— Atyád derék ember lehet — felelte Kovács György meghatott hangon.

— Meghiszem azt. Két érdemrendje van, barátom.

— Edd meg az érdemrendjeit! Nem azok miatt mondom.

— De a rab is kellemes ember, zongorázni tud, énekelni, fütyülni, Schillert, Goethét könyv nélkül mondja el. Művelt és mulatságos.

— Beeresztenek hozzá idegeneket?

— Nem szabad.

— És hol van becsukva? A fogházépület melyik szárnyában?

— A déliben.

— Megmutathatnád nekem az ablakait?

— Maradj csak a singularisban. A rabok nem laknak termekben, csak egy ablaka van a zárkájának.

— Mutasd meg nekem, Eduárd.

Eduárd gondolkozott kissé, hogy nem vét-e ezzel valamit a föllebbvalók és az állam ellen.

— Mi végből akarnád? — kérdé vontatottan, kedvetlenül.

— Hát mi egyébért — felelte a magyar fiú —, egy pár hazai dalt szeretnék elénekelni egy csöndes estén az ablaka alatt, s ő azt meghallaná és talán jól esnék neki. Hát mit is tehetnék én egyebet azzal, hogy az ablakát tudom?

— Igaz — mondá megnyugodva —, de nem fogja meghallani, meglátod, mert magasan van az ablaka.

— Ne félj te attól. Kifogja a magyar fül a magyar hangot, ha akárhogy elkeverődik is a levegőben.

— Hát jó, nem bánom, megmutatom majd egyszer.

Lőn tehát egy napon, hogy Akli Miklós cellája ablakán egy kavics repült be nagy csörömpöléssel, éppen a fogoly lábaihoz. A kavics papirosba volt betakargatva. Akli föl-emelte, legöngyölgette róla a papirost és elolvasta, ami írva volt rajta: »Én vagyok itt, Akli bácsi. Nem parancsol valamit? Kezeit csókolja: Gyurka.«

Hej, megörült Akli a levélnek s nyomban rohant az ablakhoz, kendővel integetve a fiúnak, aki lent állt egy magyalfabokornál, parittyáját fogva a kezében.

Majd hirtelen visszahúzta fejét, néhány sort vetett ő is papírra, s abba betakargatva a kavicsot, ledobta az ablakból:

»Szervusz, Gyurka! Hát rám akadtál? Csehül vagyunk, öcskös. Gyere el, amikor jöhetsz, egy levelet írok Ilucinak, amit majd neked kell továbbítanod.«

Azontúl gyakran jött el a Gyurka a bástyákhoz, és a kövek szorgalmasan diskuráltak egymással. Akli leveleit Bécsbe küldözte és az Iluci válaszait felröpítette a parittyából a börtönablakba. Ezekből a levelekből sok mindenfélét megtudott Akli, ami a világban történik; kivette, azt mondja (t. i. Iluci mondja) a mindenben bennfentes Kolowratból, akivel most, mint az Akli helyettesével, gyakran érintkezik, hogy a császár szertelenül haragszik Aklira (hogy miért, azt Kolowrat se tudja), azt is mondta Kolowrat, hogy a császár semmilyen levelet nem kapott Aklitól, de nem is fogadná el, mert a nevét sem szabad említeni előtte. Arról is írt a bakfis, hogy a kiállhatatlan Szepessy báró gyakran megfordul az intézetben, szépeleg neki, virágokat, cukrot küldöz be, sőt most újabban úgy öltözik, mint egy piperkőc (olyan furcsa a szép új ruhákban, hogy nevetni kell rajta). »Kezdet már a helyzet túrhetetlen lenni, úgylát megkértem Kolowratot,

»ogítene rajtam, mire Kolowrat meghagyta a madamenak, hogy a bárónak ne engedjen velem semmi érintkezést, és ezt úgy vegye a madame, mint a császár parancsát.« Majd minden levélben volt egy kis enyelgés, egy kis célzás a sorok között a stadt-parkbeli beszélgetésre, meg egy kis biztatás a jövőre, hogy »bővebben élőszóval, akkor, amikor — az mindegy«. Ez a »mindegy« sokat látszott jelenteni és édes gondolatokat hajtott az Akli fejében. Virágok nőttek tőle a kis collában és tündérálmokat hozott az éjszaka. Utóirat pedig éppenséggel minden levélben volt, némelyikben kettő is, zagyva tarkaságban: »Vigyázzon az egészségére és írjon minél többször, én sokat gondolok magára. Itt Bécsben most az a hír, hogy Napóleon császár elválik a feleségétől és a mi császárunk leányát, Mária Lujzát veszi el. A kis orgonavirágos szalmakalapomat, amelyik magának úgy tetszett, képzelje csak, megrágták az egerek.«

A kövek sok érdekeset beszéltek, és Akli lassan-lassan okosodni kezdett. Hátha az ő instanciáját csakugyan nem kapta meg a császár? Hátha Bernot el se küldte? Hiszen ez az egész barátsága a foglyával egy csöppet se természetes. De hát mit akar? és általában mit akarnak vele? Miért nem állítják bíró elé? Miért nem mondják meg, mit vétett, hogy védekezhetnék ellene? Így azt se tudja, mit mondjon, hol kezdje. Hiszen ez az egész dolog egy átláthatatlan ördögi cselszövény, amelynek a kibonyolító szálát hiába keresik izzó fejében nyargaló gondolatai éjjel és nappal. A császár haragszik rá, nevét se szabad előtte említeni. Megfoghatatlan ez! Meg lehet ebbe örülni.

Nagy töprengések után elhatározta, hogy még egy végső levelet intéz a császárhoz. Csakhogy ezúttal a Bernot tudta nélkül. De hát miképpen? A legközelebbi napon megkérdezte Gyuritól, tudná-e valami módját, hogy egy levelét a császár bizonyosan a kezeihez kapjon?

Gyuri felparittyázta a feleletet:

»Személyesen fogom hozzá juttatni, csak írja meg.«

Akli tehát még egy instanciát szerkesztett klasszikus, ékes latin nyelven, mely talán csak a követ nem indítaná meg. Gyuri pedig először érezte a tettvágy hevületét, mikor egy ilyen nagy feladat esik a vállára, eljuttatni az instanciát a

császárhoz. No, hát ott is lesz az — ha a pokol minden ördöge ellenezné is. Ezzel vélte meghálálni mentorának, ami jót tett vele.

Száz terv is kóválygott a fejében, de a legelső volt megtudni, hogy a császár hol van most.

Elment a postamesterhez. Lapok akkor nem jártak, ahol pontosan megvannak a hírek az udvar köréből. Csak a postamesterek tudták az egymást koresztező levelekből az udvar hullétét.

— Őfelsége most Laxenburgban tölti az őszt — mondá a postamester.

No, hála istennek. Laxenburgot legalább egy kicsit ösmerte a Gyuri gyerek. Ott már egyszer bejutott a császárhoz, pedig senki se akarta beereszteni.

Három napi szabadságot kért az igazgatótól, hogy családi ügyben el kell utaznia, mire megindult és meg sem állott Laxenburgig.

Ott állt megint a vártánál, a vassorompós kerítésnél, ahol évekkel azelőtt. Olyan furcsa! Mintha éppen az a katona járna ott fel s alá, aki azelőtt. Még a bajusza is olyan.

De most már Gyuri is katonaruhát viselt. A nagy katona szerető szemekkel pislogott az apró katonára és semmi kifogása se volt, hogy az a kapun bemenjen az udvarra.

Eddig csak megvolnánk, gondolta magában Gyuri, de mit csináljon most? Kihez forduljon? Kolowrathoz fordulna, de az szigorú ember, visszakergetné az intézetbe és dehogy eresztené a felség elé az Akli instanciájával — kivált ha parancs van, hogy Akli nevét említeni sem szabad. Legjobb lesz, ha meghúzódik valami bokorban s meglesi, míg a császár a parkba jön, s akkor eléje áll és vakmerően odanyújtja a levelet. Csakhogy ez is kivihetetlennek látszott, mert valahányszor a fölség sétára megy, a zsandárok előbb kikutatják a kertet. Az is megfordult fejében, hogy ha a császár kikocsizik, akkor künn az utcán a kocsijába dobhatja a levelet. Igen de a császár sokszor hetekig se kocsizik ki. Végre eszébe jutott az öreg Laube, a császár komornyikja; mikor nővérével idejött, ő viselte gondjukat, nyájas, piros arca, mint melegítő emlék, derengett eléje a múltból. Miért ne kereshetné fel a kedves öregget? Tőle megtudhat valamit a

osászár napi programjából, s aztán ahhoz tarthatja magát. Az ám, de az öreg Laube is megkérdezi, hogy mi szél hozta ide? Mit akar? Miért hagyta ott az iskolát?

Ej, hát egy kis ravaszság még nem hazugság, azt fogja mondani, hogy Aklival akart személyesen találkozni. Úgy tesz, minthanem tudná, mi történt Aklival, s — ami nagy eredmény lenne (mert ezen fordul meg a védekezés módja) — még talán szépszerével ki is veszi az egyenes szívűi öregből, hogy Akli miért lett kegyvesztes. Az ilyen öreg szolgák sokszor többet tudnak, mint a nagy urak.

A császári kastélyban pedig óriási nyüzsgés volt a mai napon, lakájok szaladgáltak keresztül-kasul a folyosókon, a konyhai részeknél kukták sűrögtek-forogtak, egy-egy fehérkabátos, fehér tányérsipkás alak ki-kibújt odújából hűtözni vagy tojáshabot verni, a második főudvaron fényes egyenruhájú tisztek jártak-keltek, az épület homlokzatánál a Plankenstein-huszárok két százada volt felállítva, s a folyosóknál, bejáróknál díszbe öltözött kopjas vitézek álltak őrt.

Szóval, valami nagy parádé volt a császárnál. De ez csak könnyítette Gyuri dolgát, a cifra sokadalomban könnyebb volt elvegyülnie.

Bátran tartott annak az ismert bejáratnak, mely a komornyik lakosztályába vezetett; a kopjasok szó nélkül hagyták fölmenni a grádicson; előtte, de már följebb, egy nyalka huszártiszt lépegetett, aki véletlenül elejtette fehér kesztyűjét, melyet a kezében tartott. A gombolyaggá gyúrt kesztyű lecsúszott a grádicsról és gurult, gurult lefelé...

A huszártiszt (egy óbester) hátrafordult erre, egy kis magyar káromkodással aposztrofálva a lefelé szaladó kesztyűt, miközben kedvteléssel vette észre az utána jövő gyerekkatonát s rárivallt nyersen németül:

— Add fel a kesztyűmet, te gyerek!

Gyuri sértődve vörösödött ki a tegezésre és a »gyerekek« szóra, egy percig habozva tünődött, hogy fölvegye-e a kesztyűt vagy megtagadja a goromba óbesternek ezt a leg-egyszerűbb udvariasságot is.

— No, mi az? — mennydörgé az ezredes csodálkozva. — Talán nem akarod felhozni?

De már ekkor lejjebb lépett Gyuri vagy két grádicson a kesztyűért, mert nem tartotta tanácsosnak, ily fontos küldetésben jelenetre adni okot.

Fölvette a kesztyűt s fölvitte az ezredcsnek.

— No, ezer szerencséd, kis baka, hogy felhoztad, mert bizony mondom, kétfelé hasítottam volna a tökféjedet.

— Vagy én a magáét! — felolta a fiú, rendíthetetlen nyugalommal nézve a szeme közé, és önkénytelenül kis spádéjához kapott, mely csörömpölve mozdult meg oldalán.

— Ejnye, gígom-gágom! — kiáltott fel az ezredes nagy örvendezéssel, egyszerre magyarra fordítva a szót. — Kinek a fia vagy, ecsém?

— A Kovács Mihály óbesteré.

— Parolát ide, hékás. Hát bizony észrevettem a viselkedésedről, hogy magyar anya szült, hanem mármost jobb, ha kibékülünk, mert tudd meg te is, hogy kivel kötöttél ki, atyámfia: én Simonyi óbester vagyok.

Most utólagosan ijedt meg a fiú, láthatólag elsápadt. A híres Simonyi óbester vitézségét szétvitték a mesék és legendák a világban mindenüvé, még oda is, ahol a padokat faragják. A legvitézebb huszár meglegedetten olvasta a saját dicsőségét a fiú arcán.

— Semmi az — jegyzé meg nyájasan. — A farkas is csak odáig eszi meg az embert, ameddig kinn van a csizmáiból. Azontúl nem bántja. Nos, te még bent vagy a csizmákban.

És megveregette barátságosan a vállait.

— Hány óraker jön meg az uralkodó? — kérde azután.

— Miféle uralkodó? — csodálkozott Gyuri.

— Hát melyik, ha nem a hesszeni, hiszen őt várjátok vagy mi?

— Nem tudom — vallotta be a fiú. — Én nem tartozom az udvarhoz. Bécsújhelyi katonanövendék vagyok.

— No, hát nagyra nőj! — szólt az óbester, elválva a fiútól, miután fölértek a pompás, márványos korridorra.

Az óbester jobbra ment, kevély, sarkantyús lépteivel, a fiú balra tartott, a Laube apó lakása felé.

Alig hogy egyet-kettőt lépett, hát ki jön rá szembe, topogó, apró lépésekkel: maga az öreg Laube. Mondja aztán valaki, hogy nincs szerencse! De mennyire megőszült, össze-

esett az öreg. Valami különös zöldes Waffenrockot és nadrágot hoz a karján, a másik kezében fekete, aranyrojtos kalpagot tart.

Gyuri mosolygós arccal siet feléje, de a Laube apó szelíd kék szemei ismeretlenül szegződnek rá.

— Jó napot, Laube úr, hát nem ösmer rám?

— De bizony, de bizony. A hangja olyan ismerős. Ah no, hogy is felejtettem csak el. Az a kis pompás magyar fiú... Oh, kicsi szívem, persze, hogy maga az. No lám, no lám. Oh, hiszen már katona, valóságos katona, nyalka katona. Hop, fikom adta, hisz kardja is van. Bizony már meggyengülnek a szemeim, nem ösmerem volna meg, csak a hangjáról, mert a fülem még jó. Természetes, az olyan vén számárnak, mint én, a füle tart ki a legtovább. Pedig szemem is olyan volt valaha, mint a sasé. Én voltam azelőtt öfelségének a legkedvesebb vadásza, s bizony eleget vadásztunk egykor Ischlben az ön édes papájával is, az Isten nyugosztalja, de hol veszi itt magát, ahol a madár se jár?

— Éppen magát akartam meglátogatni, Laube úr, de látom, rosszkor jöttem, szolgálatban van.

— A hesszeni ezred ruháit viszem be a császárnak, mert ebédre várjuk a hesszeni uralkodót, s az a bolondos komédia járja ezek közt, hogy az egymás uniformisában jelennek meg. Sületlen egy mesterség az egész uralkodás, de hát nem nehéz, és ha már eddig meg nem untam, most öreg koromban megjárja pihenőnek. A fülem, hála istennek, elég jó és a csengettyűt messziről meghallom. Nagy áldás az Istentől az olyan fül. Különben mi járatban van az úrfi?

— Aklit, a mentoromat akartam meglátogatni, de azt hallom, valami baja történt, hogy már nincs itt; azért jöttem önhöz, Laube úr, hogy kérdezősködjem utána.

— Mit? Hát nem tudja? — kiáltott fel élénken a komornyik s letette a ruhákat a márványoszlopszatra, s aztán megnézte az aranyóráját, mely hatalmas, vastag lánccon lógott le, — még van néhány percem. Igazán semmit se tud? Ej, hát vége van a szegény Akli úrnak. Valami hóbortos verset írt és hát krcs (kezével az ajtónak kulccsal való bezárását jelezte) ül valahol a hűvösön — és tudja isten, látni fogja-e még valamikor az Isten napját. Mert hát Akli úrnak

szárnyai voltak, ahogy mondani szokták, és az sohase vezet jóra, sokkalta jobb, ha csak fülei vannak az embernek.

Mialatt Laube apó mindjobban nekimelegedett, azalatt Gyuri fölismerte a helyzet előnyeit, egyre nyomult háttal a hesszeni uniformis felé, s felhasználva az öreg szemeinek gyöngeségét, egy alkalmas pillanatban, mikor Laube apót elfogta a köhögés, egy ügyes mozdulattal beosúsztotta Akli instanciáját a hesszeni zöldes Waffenrock zsebébe, miközben váltig sopánkodott:

— Oh, szegény Akli bácsi, szegény Akli bácsi. . . Hogy lehetne rajta segíteni?

— Azon bizony nem lehet sehogy, ne is törje rajta fejét az úrfi. Amelyik körte egyszer lepottyán a fáról, az már nem kerül oda vissza többé.

— De hátha ártatlan volt?

— Mindegy az a körtére nézve, akár azért potyogott le, mert rothadt volt, akár nem volt rothadt, de erőszakkal tépték le, vége van, punktum. De már most mennem kell a ruhákkal, mert a császár öltözködni fog. Megvár az úrfi?

— Nem, nem várom meg, Laube úr, csak éppen egy percre akartam látni, mielőtt visszaindulok Bécsújhelyre, hiszen talán tudja. . .

— Minden bizonnyal, de ön végre is otthon van nálunk és itt találja most Kolowrat grófot is, akit a császár gondviselőjeül megbízott. Hogy van a leánytestvére? Hallom, hogy szép kisasszony lett.

— Jól, köszönöm, de ne szóljon, kérem, Kolowrat grófnak, Laube úr, hogy itt voltam, csak úgy engedély nélkül szaladtam ide Akli úrhoz és önhöz. Nem szeretném, hogy őfelsége vagy Kolowrat gróf megfeddjenek emiatt.

— Azaz, ön inkognitó van itt — nevetett Laube úr. — No, jó. Egy szót se szólok. Hiszen nekem voltaképpen nincs is nyelvem, nem szabad lenni nyelvemnek, megszoktam, tudom, nekem csak füleim vannak.

Laube apó eltűnt a ruhákkal, Gyuri pedig abban a hitben, hogy a dolgát jól végezte, egyenest visszament Bécsújhelyre, be se várta a parádét, a hesszeni uralkodó érkezését, kinek ma egy fényes ebédet kellett elfogyasztania a laxenburgi vörös ebédlőben. Pedig már erősen porzott az út Bécs felől,

ahonnan jönnie kellett a fényes menetnek, a fogatok és a lovagok nagy sorának. Az őr a toronyból leste a pillanatot, amikor jelt adhatott, az ágyúknál ott álltak a tüze-
rek, akik a díslövéseket elsüsséek, a Plankenstein-huszárok lovai türelmetlenül toporzékoltak — de Gyuri mindezekre nem volt kíváncsi, ő mind csak arra gondolt útközben, hogy a császár most már öltözködik, most ölti fel körülbelül a Waffenrockot, valami megsustorog a zsebében, megnézi, miféle papír, elolvassa, jó szíve megpuhul és nyomban küld egy lovat Bécsújhelyre, aki viszi a hírt vágatva, hogy Akli Miklós tüstént szabadon eresztendő. Jaj, csak valahogy hamarabb oda ne érjen ónála, hogy még egy-két szót ő is válthasson a kiszabadult Aklival.

Nem sokat pihengetett útközben a korcsmákban, hazasietett nyakra-főre s amint megjött, legott megkoppant a kavics a rab cellájában. Akli mohón olvasta a cérnával ráköötözött papírról :

„Levelét a császár zsebébe tettem ; érzem, hogy lesz eredménye.«

Hát lett is nemsokára. Az az eredménye lett, hogy Aklit egy éjjel elszállították onnan titokban valamely más börtönbe, Bernot urat pedig nyugalmazták megrongált egészsége miatt. Minthogy a fogházigazgató úr olyan jó színben volt és olyan jól érezte magát, mint a halcsík, roppant fejtörésébe került, hogy milyen betegsége lehet. Úgy látszik, a császár megtalálta a levelet a Waffenrockban, de nem az Akli ártatlanságát látta meg belőle, hanem az őrizet hiányosságát Bécsújhelyen.

Ezalatt pedig otthon Magyarországon is észrevették, hogy, ami nem először történik, nem is utoljára, a legbecsületesebb embereket, mint valami kincseket, lakat alá teszi a bécsi kormány megőrzés végett. A Napóleon-kultusz elég ok volt, hogy az ember egyszerre csak eltűnjön a társaságokból, és senki se tudja, hova lett. A pozsonyi diéta tehát hevesen sürgette, hogy a magyar illetőségű politikai foglyok magyar bíróságok elé állíttassanak.

A császár atyai jó szíve megolvadt a magyar gravamenek keserű levében, mire azt a kegyes rendeletet adta ki, hogy a magyar politikai foglyok, akár Olmützben, akár Kufsteinban vagy Bécsújhelyen volnának, vitessenek magyar börtönökbe,

— ha jobb nekik az otthoni doh, ami a tüdejükbe szűrődik a nyirkos börtöni falakról, hát legyenek vele boldogok.

Így került Akli Miklós Pozsonyba, új fogházigazgató és új porkoláb alá. De legalább a magyar ég mosolyog le a kerek ólmos ablakon. Az igaz, hogy nagyon kis darabka.

Most már aztán végképp el volt tometve a »császár mulattatója«. Most már nem írkalhatott leveleket és nem is kapott. Még tintát, papirost se adtak neki, hiába rimánkodott a fogházigazgatónak, hogy ő könyvet szeretne írni. Az igazgató jóízű magyar ember volt és lobeszélte erről a bolondságról. Nem lehet egy rókáról két bőrt nyúzni. Elég magában véve a becsukás, nemhogy még tetejébe könyvet is írjon. Nincs benne az utasításban ez a szigorítás, tehát ne írjon semmit. Pihenjen egypár esztendeig. Hátha megváltoznak az idők. Hiszen a világ se marad mindig az egyik oldalán, fordul egyet, mihelyt akarózik neki.

VII. FEJEZET

KARÁCSONY A BURGBAN

Fordult is a világ, kivált a Szent István tornyáról nézve. Az öreg Európa felöltötte azt a formáját, amelyben sokan szeretik elképzelni: a pletykázó kávésnénikéét. A trics-tracs és a sugdosás szinte elnyomta az ágyúk dörgését. Napóleon válik Jozefintől és elveszi az osztrák császár leányát, Mária Lujzát. Már meg is kezdődött a diplomáciai kérdezősködés. De hát nem álom volna ez? Istenem, istenem, de furcsa szálakból, de különös vetélőkkel szövőd össze a történelem vásznát!

A világ hát fordult, de lassan . . . Az idők is jöttek-mentek, de sebesen. a maguk módja szerint; azokon semmit se változtatott Napóleon. Nyár után ősz jött, ősz után tél jött. És a szép zimankós karácsony is beköszönt az ő fehér bundájában (hanem már a bundán néhol változtatott a korzikai, piros rózsákat pingálván rá).

A karácsony és a húsvét mindenkor nyárspolgári ünnep volt a Burgban. Húsvétkor az öreg koldusok lábait mossa meg a császár, karácsonykor ajándékot osztogat családjának, személyzetének és minden hozzátartozóinak, és vigyáz arra, hogy egész nap csak jót cselekedjék.

Emiatt aztán karácsony estéjének a napján semmi állami okiratot alá nem ír (mert az állami okiratok ritkán tartalmazznak jótéteményt). Halálítéletet meg nem erősít, magánügyet el nem intéz (mert ami az egyiknek jó, az a másiknak bizonyosan nem jó), szóval a császár karácsonykor nem tesz semmit, tehát nem tehet rosszat se. Ellenben már korán reggel egy zacskó aranyat küld a városházára, kiosztandót a szegényeknek, három megégett templomra kiutalványoz ajándékol száz-száz forintot; ezt annyira megtartja, hogy ha talán nem volna, csak két megégett templom a monar-

chiában, magok a miniszterek gyűjtanának meg egy harmadikat. Reggeli előtt elmegy a kapucinusok sírboltjába és a megholt feleségei koporsójánál imádkozik. Megholt feleségei máris szépen felgyűltek, de azért kileno órára mégis végez az ájtatossággal, azután reggelihez ül. Ófolsége bőjtöl ilyenkor az esti csillag kigyúltáig, csak halat, gyümölcsöt, mézet fogyaszt és tokaji borral öblíti le. Az utolsó felhőrpintett pohár után írószobájába vonul és ott fogadja Metternich herceget, a Stadion utódját (Stadion már a múlté), aki a külügyekről referál, a tegnap óta vett híreket csoportosítja és (új seprő jól sopor) nagy buzgalommal fejti ki pókháló finomságú terveit és húzásait az Európát jelentő ostáblán.

— Csak mindig a legokosabbat tegyük, kedves herceg, csak a legokosabbat — szól bele a császár ásítózva.

— Csakhogy nem mindig tudjuk, mi a legokosabb — felelé a herceg kedvetlenül, hogy tervei föl nem villanyozták urát.

— Amit az Isten akar! — végzi be ájtatosan a császár. Metternich gúnyosan mosolyog.

— Csakhogy ez talán nem egészen elég, mert az Istennek nem éppen az osztrák külügyminiszterség a métierje.

— Oh, herceg, herceg! — kiált fel a császár megbotránkozva.

Míg a sanctissima majestas (ekkor ez volt a szokásos megszólítás) a külügyminiszterrel konforált, azalatt egyre gyülekeztek az előtermekbe az udvar appendixoi. Az udvarnak az udvara. Mintha a régen kihajigált bútorok térnének vissza. Egykori kedvencek, penzionált öreg alakok, a császár saját külön szegényei és pártfogoltjai, a volt feleségeinek szegénységre jutott udvari hölgyei, a dajkák, akik a gyerekeket szoptatták, a nevelők, akik Ferdinánd trónörökösöt tanították (no, ezek ugyan meg nem érdemelnek egy hajtófát sem), a Mária Lujza játszótársnői, a császár egykori komornyikjai, akik más állásokba szakadtak, szóval, mindazok az egzisztenciák, akik keringésükben, mint a legyek a cukortartóhoz, valahogy közel jutottak a császárhoz s valami odatartozandóságot tudtak magukba fölészni. Ezeket minden évben karásonykor kötelességszerűen fogadta, megajándékozván kit-kit a maga rangja és helyzete szerint.

Az estét aztán az *igazi* udvar és a család körében töltötte, egészen egy pater familias és a »legkeresztényibbe« udvar szellemében. Karácsonyfa van felállítva külön a család, külön a marsall-tábla és külön a szolgálószemélyzet számára. A lakájok évenként fölhattak betlehemeseket is az utcáról a császár parancsára, aki jóízűeket nevetett a napkeleti csillag után induló szerencsen kollégáin.

A Kovács-árvákat szokásosan szintén ezen a napon fogadta kézesókra az udvar appendixei közt. Ekkor hozta el őket Kolowrat gróf, ki azonban már hetekkel előbb referált előhaladásukról, magaviseletükről.

A császár vidám volt ez alkalommal, uborkaalakú arcán mosoly derengett. Az írószoba tulajdonképpen egy nagy terem, közepén széles mahagoni-asztal, melyen rendetlenségben heverték az írások, levelek, jegyzetek, jelentések, állami akták. A kordovai bőrrel bevont falnál egy másik asztal görnyedt, fölhalmozva apró csomagokkal és katulyákkal, mindenik mellett egy jegyzet, hogy kinek szól, és a jegyzetre a császári memória serkentésére sokszor fel van írva az is, hogy öfelsége miről beszéljen az illetővel.

Mikor a Kovács-árvák beléptek, a császár szinte hátrántorodott meglepetésében, oly szép volt a kisasszony, nyúlánk alakjával, szelíd galambtekintetével s mindenkéül fölötte az a nemes tartás, mintha egy vérbeli hercegnő jönne bemutatni a hódolatát.

— Ah, ni, a mi magyar leányunk! — kiáltott fel a császár élénken. — Jőjön, jőjön!

Odanyújtotta csókra a csontos kezét s aztán megfogta vele a leánykását és úgy tartotta sokáig, mintha valami puha madárfészekben volna a tenyere, s érezné a meleg madárka szíve lüktetését.

— Hogy érzi magát, kedvesem?

— Köszönöm, fölséged jószágából igen jól.

— El van-e látva minden szükségességekkel? Nem hiányzik valamije?

— Bőven van mindenem, fölséges uram.

— Dies hör' i' gern — szólott a császár bécsiesen, s aztán elereszté a kezét, és a fal melletti asztalhoz lépett, hogy kikeresse a számára szánt ajándékot.

Hamar megtalálta a cédulát az egyik dobozon : »Helene v. Kovács« és az is oda volt jegyezve, hihetőleg Kolowrat javaslatára alapján : »Zárdába küldés«.

A császár előtt, akinek rossz omlékező tehetsége volt, csak homályosan rémlett, hogy Kolowrat emlegetett valami konfliktust báró Szepessyvel és valami titkos ábrándos szerelmet is, de miért ajánlja, hogy éppen apáca legyen a leány, ennek a motivumát nem bírta hirtelen megtalálni. Ej, gondolta magában, a vén kópé irigylí őt a mostani generációtól.

De mindegy, ha elő van írva, hát lepergeti a feladatát. Hiszen a korona csak rosta, amin átesik a tanácsosok tanácsa.

Fölnyitván a dobozt, maga is kíváncsi, kigöngyölgette puha selyempapírokból az ajándékot, egypár értékes fülbevalót, nemes tűzű opálkövekkel.

— Viselje ezt a csekélységet, édesem, emlékezetül az idei karácsonyra.

Ilona elmosolyodott s leányos csacsakasággal kiáltott fel :

— Oh, hiszen már megvan a fülemben.

A császár oda tekintett és bosszúsan ráncolta össze sajtászerű szögletes homlokát. A fülbevalónak szakasztott párja ott fityegett a Kovács kisasszony füleiben.

— Ezeket tavaly kaptam fölségedtől!

— Az ostoba Štránsky — mentegetőzött a császár, fejét haragosan csóválva és az ajándékokat bevásárló udvari titkárra hárítva a felelősséget —, úgy látom, azt hiszi, hogy magának négy füle van.

Ezen az ötleten édesdeden elmosolyodott a leány, ami a császárt is vidám mosolygásra ingerelte.

— No, semmi az — mondá kegyesen —, majd megbízom Kolowratot, hogy valami egyebet vegyen az ötvösnél, ami éppen megnyeri tetszését. De most beszéljünk jövőjéről is. Ön most már az utolsó évben van az intézetben, és úgy tudom, nem akar férjhez menni. Hiszen a múltkor volt már erről szó.

A leány némán bölintott szép fejével, s szorongva várta, mi fog következni.

— Nem volna inkább kedve zárdába menni?

— Zárdába? — ütődött meg a leány. — Hogyan érti fölséged?

— Hát úgy (a császár zavartan kereste a kifejezést), hogy talán a Krisztus menyasszonya óhajtana lenni? Mit szól hozzá?

Iona lesütötte a szemeit, halavány lett, mint a fal, szíve hangosan dobogott.

— Beszéljen bizalommal, mintha az apjához szólna. Kielégítené ez önt?

— Fölséges uram — felelte fojtott hangon —, akinek én a menyasszonya lennék, én azt kívánnám attól, hogy engem . . . hogy engem mulattasson.

— Oh, kis bohó! A hit nyugalmat önt a szívbe és megelégedést. S ez több a mulatságnál.

— De én azt kívánnám a vőlegényemtől, hogy ha például a zsebkendőmet elejtem, azt fölvegye, hogy ha az utcán megyünk és az eső esik, ő tartsa fölém az esernyőt, hogy a bálban limonádét hozzon és a cotilliont velem táncolja, s erre a célra . . .

A császár nevetett.

— Erre a célra Krisztus urunk csakugyan nem alkalmas, sőt úgy nézem, ezzel még ki sem merítette az illetőnek a kellekeit, melyek közt alkalmasint ott lesz a csinosan kipedert bajusz is . . . No, no, nem kell azért mindjárt úgy elpirulni. Hát nem bánom, legyen úgy, hogy semmit se szóltam. Most pedig vegyük elé a »katona urat«. (A császár a háttérben álló Gyuri felé fordítá tekintetét.) Nos, mit parancsol, katona uram?

De be sem várva a peckesen álló növendék feleletét, újra az ajándékok asztalához tipegett, ahol egy díszes erszény volt kikészítve Georg Kovácsnak, a cédulán pedig a császárnak saját kezével odavetett ez a jegyzete: »Parittyázás, latin nyelv. Megdorgálandó«.

— Meg vagyok veled elégedve, fickó — szólott hozzálépve és megveregetve a vállát. — Professzoraid jó katonát jósolnak benned, atyád is az volt, kegyelettel őrizzük emlékét, holta után se feledjük hűségét, szolgálatait, hanem elszomorító reám nézve, hogy a parittyázásban és a latin nyelvben nem tanúsítász elég előmenetelt.

Gyuri tágra nyitotta nagy, okos szemeit a csodálkozástól, hiszen a parittyázás nem tantárgy, és a latin nyelvben ő az

első az intézetben. Szólni nem mert, de itt bizonyosan valami félreértés van.

Aminthogy volt is, mert a császár azt a jegyzetet olyan értelemben csinálta hetek előtt, hogy a fiú megdorgálandó az Aklihoz parittyával becsempészett levelekért, mégpedig latinul dorgálandó meg, hogy a leány, aki titkos, beteges vonzalommal érdeklődik Akli iránt, ne értse, miről van szó. Hanem persze a jegyzet csak jegyzet. A jegyzettel megrögzített szó megmarad, hanem a *környéke* elhalványul, sőt néha nagy bolondul meg is változik.

— Hát mármost te is kikapod a magad karácsonyi aján-dékát, fiúcska, — folytatá a osászár tréfálkozva, ami gyakran szokása volt. — Ez az erszény jut neked tíz fényes körmöci arannyal. Hanem még ne nyúlj utána. Előbb egy kis polgári hasznot szeretnék a hanyagságodból kihúzni. Várj csak, fordíttatok veled valamit, s amennyi hibát ejtesz a latinban, annyi aranyat vonok le. Van-e pénzed, ha több hiba találna lenni, mi?

— Három aranyam van még a tavalyiakból.

— Az is valami. Gondolod, hogy elég lesz?

— Biztos vagyok benne, fölséges uram, — felelte Gyuri önérzetesen.

— Ohó! Te el vagy bizakodva, nagyon fennen beszélsz. Most már azért is megpróbáljuk.

Édesdeden nevetett, a lányka arca ragyogni és virulni látszott a császár széles jó kedvétől, sőt a nap is benevetett a három ablakon, — oly szép, oly barátságos volt most a császár hideg pompájú szobája, mint egy otthon.

A császár leült az íróasztal előtti nagy gót karszékebe, melyet négy aranyos oroszlánfej ékesített, szétvetette kedélyesen a lábait, és csak úgy találomra fölvett az asztalról egy teleírt papirost.

— No, nézd meg, latinul van-e, olvasd fel és aztán fordíts.

Gyuri kezébe vette a papírlapot és átfutotta.

— Fölséges uram — szólt —, nem akarok csalni, ennek a szövegét németül is jól ösmerem.

— Látom, becsületes fiú vagy — szólt a császár meglepé-
gedetten —, hát mi az?

— Ez a lutheránus poézis, ahogy elneveztük, Akli úrnak egy verse, melyet az én okulásomra költött egyszer.

A császár homlokán felhők gyülekeztek.

— És miért neveztétek el lutheránus poézisnek? — kérdé kedvetlenül.

— Mert nincsen benne sehol interpunctio, fölséges uram, s ha alulról balra olvassuk, egészen az ellenkezőjét jelenti, mintha felülről jobbra olvassuk.

— Nem egészen értem. Melyik vers az?

— Ad Napoleontem.

— Ah! — kiáltott fel a császár meglepetve és élénken felkelt, hogy maga is beletekintsen a versbe, mely mint corpus delictis szerepelt volt a legfelső helyen (mert bizonyára ez az íróasztal a legfelsőbb hely). — Hogyan? Mit beszélsz? Hogy számodra írta volna az a . . . az az ember?

— Igen, emlegette egyszer, hogy Bajorországban költött ilyenfajta verseket, kértem, mutasson belőlük, de nem emlékezett egyikre sem; mondta, hogy inkább újat komponál, akkor csinálta ezt a *jóslást*, mely elülről Napóleon hadi sikereit zengi, hátulról pusztulását.

— Hihetetlen — szólt közbe a császár izgatottan —, olvasd fel hát nekem hátulról.

Gyuri elkezdte hátulról, jobbról balra olvasni a verset, amint következik:

Vaticinor tibi quod dicent te tempora
Quare proelia lustrabit sors mala non bona sors
Albionum ad litus frangetur denique
Victrix Gallia nec cunctas gens tua deiciet
Destituet mare spes magnas nec tempora
Cinget laurea navalis quod tibi vaticinor.

(Jósolom neked, majd megtanít az idő, mi módon fogja kísérni harcaidat a balszerencse s nem kedvező. Albion partjain végre megtörik a győztes Gallia. Nemzetedet legyőzi valamennyi, nagyratörő reményeidet meghiúsítja a tenger, nem övezendi tengereken szerzett babér homlokodat, amit jósolok neked.)

A száz Caesarok ivadéka valóságosan elérzékenyült az olvasás alatt.

Tehát nem igaz, hogy a jó, hűséges Akli áruló volt, hogy a francia császárnak akarta magát behízelegni, hogy össze-

köttetése volt vele, hogy a hadi terveiket közölte volna. Ezt ugyan szépen elhitette vele Stadion gróf.

Haragosan rángatta meg a csengettyűzsinór selyem-rojtját.

Egy hadsegéd jelent meg.

— Küldje Stransky titkárt!

Ezalatt hálásan nézett a fiúcskára, ki által osodálatosképpen világosítá fel őt a gondviselés egy szenvedő rab ártatlanságáról, s a saját zsebeit is kiürítvén, teliden-tele tömte az ajándék erszényt aranyakkal, mikor odanyújtotta neki.

— No, ez egyszer elengedem a latint — szólt türelmetlenül. — Isten veletek, gyermekeim! — tette hozzá bizonyos ünnepélyosséggel. — A császár nem hagy el benneteket. (A leány felé fordult nyájas mosollyal.) Magának majd csak szerzek valahol egy hadnagyot (azután a fiú vállát érinté gyöngéden) és én magam is egy hadnagyhoz jutok nemsokára.

Éppen az ajtó felé tartottak sugárzó arecal a Kovács-árvák, midőn a szemközti ajtón báró Stransky jelentkezett, egy kecskeszakállú, cukorbaba szépségű kis emberke, s még hallották a császár kurta parancsát, künn a léposótkön is sokáig a fülükben csengett:

— Írjon egy parancsot, Stransky, hogy Akli Miklós rab Pozsonyban legott szabadon bocsátandó és nálam jelentkezzék. Lovas ember vigye, haladéktalanul nyergeljen.

VIII. FEJEZET

A TITOKZATOS VÁLLALKOZÁS

Zúzmarás bajszú udvari kurir hozta karácsony estéjén lóhalálában az Akli szabadulását Pozsonyba. A fogházigazgató maga jelent meg a cellában és tudtára adta, hogy szabad, és a király azt rendeli, jelentkezzék nála minél előbb.

Akli szíve nagyot dobbant örömeiben, mert az volt az első gondolatja, hogy ma van karácsony, ma volt a »Búzavirág« a császárnál. A szabadság magában véve is főséges ajándék annak, aki meg volt tőle fosztva, de hátha még olyan két fehér kezecke könyörögte ki, mint aminőt az ő képzelete rajzolt, két összetett kezeckét, fehér hattyúnyakból kezdődőt. . .

Olyan volt, mint a bolond. Azt se tudta, mihez kezdjen. A friss levegő elkábította, úgy ment ki a fogház kapuján tántorogva, mint a részeg. A hó vígan csikorgott lábai alatt. Ujjongani szeretett volna, emberekkel találkozni, szóba állani kedve szerint, de az utcákon nem járt senki. Karácsony estén meleg szobában ül minden keresztény lélek, csak egy utoanyilásnál látni a szomszéd téren tétova fényt, mintha rézkarikák futnának végig a havon; a betlehemes gyerekek kószálnak arra beljebb, papírlámpáikkal.

A belső házsorok közé lépve, az első nyájasan csalogató fény az »Arany bárány« kivilágított ablakai voltak. Az ajtó fölött a borókaágon millió gyémánttű csillogott, az ajtó üvegjén pedig ott mosolygott a habzó sörös pohár és a zöldes boros palack.

A lutheránus öreg torony órája hatot ütött.

Akli belépett a vendéglőbe. Máskor a multság, zajos tivornyák tanyája; most végtelenül szomorú hely, ahova csak azok lépnek be, akiket sehol se várnak ma. A vendéglős maga is osodálkozó pillantást vet a belépőre.

Öreg, kajlabajuszú ember, nagy báránybórsüveggel a fején, amelyet meg sem emelint.

— Mi tetszik?

— Egy icce bor és valami harapni való.

— Az úr talán idegen?

— Bécsi ember vagyok.

— És alkalmasint itt rekedt.

— Valóban itt rekedtem, szeretnék is egy kis falatozás után mindjárt indulni, ha alkalmatosság volna.

— Hm — szólt a korcsmáros, kedvetlenül vakarva a fejét —, mit adjak az úrnak? Ilyenkor Pozsonyban nem tartunk korcsmát. Mert a vendég mind otthon eszik. Nem készítettünk sommit. Én magam is becsukom a korcsmát egy óra múlva és elmegyek a leányomhoz vacsorálni, kis unokáim vannak, tetszik tudni; a szakácsnémat is odaküldtem, hogy a lányomnak segítsen.

— De egy kis sajt mégis csak akad a ház körül, vagy valami hideg sült. Éhes vagyok, mint a farkas.

Az öregember kimegy a konyhára, azután nagy röstelkedve csoszogott elő.

— Bizony nincs semmi. Inszurgensek mulattak itt ma délben és az ördögöt is megették volna. Olyanok, mint a sáskák. Hanem tudja mit az úr, ha csakugyan éhes, tiszteljen meg bennünket, jöjön velem, a lányom szívesen látja vendégnek, itt lakik a harmadik házban.

Akli habozni látszott.

— A vóm kocsit is tart, hátha bevitetné vacsora után Bécsbe — mondá rábeszélő melegséggel a különös korcsmáros. — Pozsonyban úgyis nehéz kocsit kapni máskor is, de karácsonykor kétszeresen, mert a lónak mindegy, de már a kocsis nem szívesen hagyja itt ilyenkor a mákos metéltet.

— Köszönöm a szíves ajánlatát — felelte Akli, elcsábittatva a koci kilátásaitól —, és ha nem lennék nagyon alkalmatlan. . .

— No, csak az kellene még — szabadott a korcsmáros —, ha én hozok valakit.

— Én Akli Miklós vagyok — mutatta be magát hősünk, mivelhogy illendő ily esetben megmondani a nevét.

— Én meg Gelencsér Mihály. (Parolát csaptak egymás

tenyerébe.) Micsoda mestersége vagy foglalkozása van, ha meg nem sérteném?

— Hát én bizony abból éltem eddig, hogy mulattattam valakit.

— Én meg azokból éltem, akik mulattak. Egy malomban űrlünk, ahogy látom.

Ezzel aztán nem is volt több beszéd köztük, Gelencsér uram bekiáltott a belső helyiségbe : »Gyere ki, ragyabunkó«, mire egy tömzsi, ragyás legényke gurult ki valahonnan, erre bírta rá a söntést, mondván :

— Te pedig itt maradsz, ragyabunkó, egész kilencig a kimérés okaért, ha netalán borért küldenének a »házaink«, ámbár, aki már eddig be nem szerezte, megérdemelné, hogy szomjan haljon ; kilenckor bezárod a korcsmát és eljössz a kulccsal Zsuzsáékhoz.

Ezzel karonfogta Aklit és elvezette az utca végére, ifjabb Tóth Mátyáshoz, ahol — nem akarom szélesen elbeszélni — olyan vacsorát talált fel a gömbölyű Gelencsér Zsuzsika, hogy a fölséges császár is megnyalhatta volna a száját utána. Füstölt kolbászos káposztalevesen kezdődött, folytatódván egy öreg sertésnek különböző földi maradványain és egy unokának (malacnak) ropogósra pirított rozsdaszín testén át a pulykapecsenye, a mákos metélt, a herócén túl, le egész a dióig és almáig a háziasszony folytonos sopánkodásai közt, hogy : »Jaj istenem, ha tudtam volna, hogy vendég is lesz.«

Akli sokat evett és sokat ivott, azután pedig sokat beszélt s olyan érdekes dolgokat, hogy szinte a fele szaladt el az időnek, ami még az éjfélig miséig hátra van. Élvezték a beszédjét, tágra nyitott szemmel hallgatva azt. Csak a két kis pulya aludt el, egyik az anyja, másik az apja ölében.

— Fektesd le a gyerekeket, Zsuzsi — figyelmeztette Gelencsér uram.

Vetköztetés közben észrevette az anyjuk, hogy a kis Pali fiú marka össze van szorítva, szétfeszegeti a kis rózsaszínű ujjacskákat, hát mit szorongat a gyerek? Egy igazi aranypénzt, egy körmöci aranyat. Nézi a kislányt, a Katókat, hát annak is össze van csukorítva a marka és abban is aranypénz csillámlik. Megijed az asszony az aranyaktól, szinte

belesápad. Ezt az az idegen adhatta nekik. Kiszalad az ágyas szobából és beinti szemöldökje mozgatásával az öreget.

— Miféle embert hozott maga ide, édesapám? — kérdé rejtélyes suttogással.

— Mért kérdezed? — hökkent meg az öreg.

— Mert szegény embernek mondta.

— Hát aztán?

— Egy-egy aranyat csempészett be a gyerekek kezecskéibe.

— No, ez csak azt mutatja, hogy emberséges ember, meg akarta hálálni a vacsorát.

— Hát mármost mitévők legyünk?

— Visszacsempészszük a zsebébe, mivelhogy mi is emberséges emberek vagyunk. Add ide azt a két aranyat!

Az öreg Gelencsérben volt aztán elég ravaszság, ráköszöntött egy pohár bort s a koccintás után magyaros szívességgel átfogta a derekát, mintha roppantani akarna rajta, miközben becsúsztotta a két aranyat a zsebébe.

A vendég visszaszállt poharával a ház népére, ígervén, hogy sohase felejtí el a szíves vendéglátást, s felkérte, hogy ha valamelyikük valamikor Bécsbe vetődik, nagy tisztességnek tudná, ha fölkeresnék.

— Nagy város az arra — felelte a gazda —, és hát nem igen megyünk mi Bécsbe, de ha mégis úgy esnék, nehéz lehet ott megtalálni az ismerőst.

— Csak Akli után kell tudakozódni a császári rezidenoiában, a vártától, vagy akárkitől.

— Macska legyenek — kiált közbe nevetve az öreg Gelencsér —, ha nem egészen úgy fest a dolog, mint a cinkotai kántor históriája.

Eközben megérkezett a ragyabunkó is, az öreg Gelencsér unokaöccse (a csallóközi Gelencsérekből), akinek a vacsoráját melegre tették addig. Azt a hírt hozta, hogy a korcsmát azóta érkező inszurgensek rohanták meg, alig tudott tőlük szabadulni. Bort és vacsorát követeltek és szobákat kértek, ahol át akarnak öltözni.

Akli csodálkozva kérdezte:

— Hát folyik még a háború Napóleonnal, hogy még mindig szerepelnek az inszurgensek?

— Dehogy folyik, dehogy — jegyzi meg Gelencsér —, hiszen veje lesz a császárnak.

— Igaz volna?

— Bécsi ember létére ne tudná? Hiszen már a verebek is csiripelik.

— Hallottam valamit, s éppen azért nem értem, micsoda inszurgensekről van itt most szó.

Az öreg Gelencsér vállat vont.

— Délben nálam ebédelt vagy húsz ilyen csallóközi kurtanemes, akik inszurgenseknek nevezték magukat, egyenként szállingóztak, mindegyik egy-egy batyut hozva és karabélyt. S minthogy két vendégszobám is van, délután, miután jól ettek-ittak, elkérték a két vendégszobát s felöltöztek ott bőrködmönökbe, szűrnadrágokba, közönséges parasztoknak. Furcsa puska, gondoltam magamban, osodálatos az egész, de végre is mi közöm hozzá?

Akli gondolatokba merült, de aztán elvetette az egész rejtélyt, ahogy a teljesen megfejthetetlen problémákkal tesz az ember, s miután az öreg Gelencsér szemei is egyre kisebbedtek és az órabeli kakukk kiáltásai egyre szaporodtak, elkezdte a beszédet az elutazásra irányítani.

— Igaz — szolt az öreg, a dörgést megértvén, —, megígértem, fiam, kedves vendégünknek, hogy esetleg te is beviheted Bécsbe a szekereden.

— Nem lehet, ipam uram, igen sajnálom, de a kocsit felfogadta holnapra Szepessy báró.

— Úgy? Sebaj. Mármost aztán maradjon itt holnapig, pihenje ki magát.

— Pihentem már én eleget, szeretnék elmenni — felelte Akli egyszerűen.

— Igen nehéz most alkalmatosságot kapni.

— Örömet megadnám a kettős vitelbért is. Mit szoktak Bécsig fizetni?

— Bizony elkérnek ezek a pozsonyi pernahajderekek néha öt huszast is.

— Fizetnék én akár tizenötöt is.

— Ejnye no! Hopsza, ugorj csak fel, ragyabunkó, szaladj át vagy Kirnerékhez, vagy átellenben Feldmayerékhez, azok is szoktak fuvarozni, kérdezd meg, nem volnának-e

hajlandók ideadni a kocsit Bécsbe? Mondd meg, hogy egy úr van itt, aki jól megfizeti.

Akkoriban még nem voltak Pozsonyban rendes bérkocsik, habár a koronázó város virágzása tetőpontján állt. A diétai követek és azok családjai, eselésdése szokatlan élénkséget és hatalmas vérkeringést hoztak az ősi falak közé, de a bérkocsi-intézmény, melyet Bécsben is csak egypár év előtt honosított meg egy Himler Péter nevű orvos, még ismeretlen volt és különben is fölösleges. Aki úr volt, az úgyis elhozta ide a négyesét is, aki pedig nem volt úr, az úgyse lehetett diétai követ. A szegény emberek számára ott volt a naponkint induló posta és a keddi meg a csütörtöki napokon a Bécs és Pozsony közt közlekedő társaskocsi — csakhogy ezekre már előzőleg kellett helyet váltani. Ah, ezek a kedves, barátságos társaskocsik! Mindenki magával hozta az elemózsiát is. Ami azonban a jókedvet illeti, az ott termett útközben a társaskocsikon!

A ragyabunkó engedelmeskedett, mint egy gép, s mire egy-két pohár bort újra felhajtottak, azalatt vissza is tért a röhögő piros pofájával.

— No, mit mond Kirner?

— Azt mondja, hogy kiárendálta a kocsiját éppen Bécsbe Szepessy István báró.

— Furcsa — szólta Gelencsér —, Feldmayeréknél persze nem voltál?

— De voltam ott is.

— Nos.

— Szakasztott azt mondta, amit Kirner.

— Vagyis?

— Hogy a kocsiját lefoglalta egy bécsi útra Szepessy báró.

— Furcsa puska! — kiáltott fel Gelencsér uram. — Hiszen ha mindjárt báró is valaki, azért fölférne egy kocsira. Csak nem utazik három kocsin?

— Azt mondták Feldmayeréknél, hogy munkásokat szállít Bécsbe a Meidling külvárosi cukorfabrikába.

— Munkásokat? Szepessy báró? Hiszi a piszi. Valami csíny lesz az egész! Úgy sincs ki a bárónak mind a négy kereke.

Akli csupa fül volt, szíve hangosan dobogott.

— Hogyan? A különöc báró Szepessyről van szó?

— Ismeri?

— Igen, ismerem Bécsből. Nem nősült még meg?

— Nem, de suttognak valamit, mert a kastélyát renováltatta az ősszel nagy fénnel és hallatlan pompával. Itt nem messze, Bazin mellett van.

Akli izgatottan dobolt ujjaival az abroszon.

— Karácsony első ünnepére szállítana munkásokat? — kételkedett Gelencsér. — Hisz ilyenkor az ott levő munkások is szétmennek. Már az igaz, kis ragyabunkó, hogy sok bolond gombát összeszedsz, ha valahova küldlek.

De a ragyabunkó nem hagyta magát.

— Márpedig úgy lesz, ahogy mondom, mert a déli vendégeink közül egynehányat Feldmayeréknál láttam, ott ültek a nagy szobában az asztal körül paraszt ködmönökben, ők indulnak reggel a szekéren.

— Ki mondta neked?

— Feldmayer Franciska.

— Úgy? Óvele beszéltél? Azért csillog a szemed? Tchéat a Szepessy báró emberei?

— Hogy igenis az ő emberei.

— Az meglehet — mondta Gelencsér elgondolkozva —, mert Szepessy a volt csallóközi inszurgensek kapitánya, hanem azt már kétkem, hogy ezek a gögös kurtanemesek azért öltözködtek volna paraszt gúnyába, hogy munkát vállaljanak a meidlingi cukorgyárban. Szamár vagy te, kis ragyabunkó. Itt valami nagy hadi dolog készül, olyan igaz, mint hogy Gelencsér a nevem.

— Mégis mit gondol? — kérdé a vendég sötétén, megüvegesedett szemmel bámulva az öreg koresmáros szőrös, redős arcába.

Tóth Mátyás szóló közbe:

— Igaz lehet, amit Gyuri mond, mert az én kocsimat is úgy fogadta meg a báró kormornykja, hogy munkásokat szállít Bécsbe; nagy szénás szekeret kívánt, amelyre sokan férnek. Reggelre jelentkeznek a munkások.

— Karabéllyal a ködmön alatt.

Aklit kínos nyugtalanság fogta el, maga se tudta meg-

indokolni miért, mert hiszen mi szerencsétlenség van abban, hogy Szepessy István Bécsbe megy a kurtnemesseivel, hogy az ezer jukhoz, amit életében csinált, még hozzáfűzi az ezer-egyediket, azzal már nem lesz még nagyobb bolond se, mint most. Ami a dolog rejtélyességét illeti, e tekintetben csakugyan páratlanul fest így embrióban, és a kíváncsiság méltán ülhetne túlkön (ámbár, ha a fátyolt levennék róla, meglehet, egész közönséges hóbot állna a szemünk előtt), de akár így, akár úgy, a nyugtalanságnak éppen semmi köze még eddig hozzá. Igaz ellenben másrészt, hogy a kíváncsiság és nyugtalanság egy közös kútból isznak néha.

Mindegy; nem tohetett ellene, akárhogy próbálta lecsendesíteni idegeit a logika csillapító szereivel, hasztalan volt. Érezte, hogy ma egy rossz cserén esett keresztül. A teste a börtönből szabadult ki, de a lelke egy sejtett, láthatatlan hinárban akadt meg és vergődik.

Az első percben a gondviselés kezét látta működni, hogy e részletek tudomására estek; a tettvágy lepte meg, rohanni akart, cselekedni, intézkedni, akadályozni. Felkölteni a nádorispánt, ha itt van (ámbár dehogyan van az itt karácsonykor), vagy a perszonálist, hogy itt valami nagy dolog készül, hogy az istenért, akadályozzák meg, de hamar. De ez csak pillanatnyi lelki szesszenet volt, fölbuzdulás, a bátorságnak egy különös virágja, mely egy fél percig nyílik a férfiszívben, aztán elfagy a tényállás ridegségében és lehull. Bohóság, bohóság! Hiszen nincs az ő háta mögött most senki, nem húzhatja ki a lajblizsebből most is Ferenc császárt, mint annak előtte, mikor még mint bolond regnált a Burg levegőjében, itt most már ki van taszítva okos embernek, aki kénytelen belátni, hogy a perszonális szolgálai menten kidobnák, ha az uruk felköltését kérné tőlük. De ha nem is, mit mondhatna a perszonálisnak? Hogy négyesi báró Szepessy István Bécsbe készül átöltöztetett inszurgensekkel, hát ne engedje! A perszonális legfeljebb a szeme közé nevetne: »Ha készül, menjen, hiszen azért van az országút Pozsonyból Bécsbe, hogy járjanak rajta.«

Mást gondolt hirtelenében és valamivel nyugodtabban fordult Tóth Mátyás felé.

— Ha így áll a dolog kedves gazdám, akkor talán meghálnék én is itten föltéve, hogy akad számomra valahol egy kis kuckó, s aztán reggel hátha engem is fölvennének szeke-
rükre a munkások.

Tóth Mátyás nyájasan mosolygott.

— Ami a kuckót illeti, az megvan itt balra a vizitszobában, olyan csendesen fog aludni, mint egy kis gyermek a Mária kötényében, de már azt, hogy a kocsira felveszik-e a báró emberei, nem merném mondani, kivált, ha valami titkos járatban vannak.

— Pedig ez roppant fontos lenne rám nézve, és igen hálá-
datos volnék, ha valahogy meg lehetne csinálni, esetleg egy kis ravaszsággal.

— Egy kis ravaszsággal, hm — ismételte Gelencsér uram fölszillanó szemekkel —, hogy érti ezt, hm? Furcsa puska, hm!

— Úgy, hogy egy kis hadi fortéllyal. Fortély ellen fortélyt. . .

— Fortély, hm, de hát miért, minek és kinek és ki ellen, hm?

Nagy szemöldjeit furesán mozgatta az öreg, látszott, hogy tetszett neki a dolog és hogy szeretne világosabban látni.

— Nem értem — szólt Akli megzavarodva, látván, hogy Gelencsér diplomáciai ködbe burkolózik, mintha a bekeese fölé még egy krispint is borítana magára.

— Nem érti? Dehogynem érti — dohogott az öreg. — Ha az ember leteszi a kezét a sötétben és éppen egy felhúzott puska kakasához talál érni, hát mégis csak megtapogatja előbb, hogy a csöve merre van fordítva.

— No, ebben igaza van, Gelencsér uram, és éppen azért akartam nyíltan elmondani, hogy ki vagyok és miképp gondolkozom.

— Pedzi már — szólt az öreg halkán, a vejjére sandítva félszemével.

— Hát én a Ferenc császár embere vagyok — szólt Akli, —, az ő mulattatója és hogy úgy mondjam, jobb keze.

— Hm — mondá jéghidegen a korcsmáros és odább húzta a széket.

— Hét vagy nyolc esztendeje, hogy az udvarhoz kerültem, és mondhatom, megnyertem a császár bizalmát.

Gelencsér uram a fejét csóválta s a tömött ősz bajsza közé morogta :

— Ejnye, pedig olyan rokonszenves képe van. Ki hitte volna?

De ezt az utóbbit már nem is mondta, csak gondolta.

Akli mindent elbeszél, ami a dologra tartozott; elbeszélte a Kovács óbester halálát az ischli vadászaton, elmondta az óbester gyermekeinek örökbefogadását (Gelencsér uram ösmerte is az óbestert és emlékezett a gyerekekre), elmesélte, hogyan állított be egy napon Szopessy báró a rezidenciába, s hogyan hallgatta ki a császár a spanyolfal mögül a vele folytatott párbeszédet, hogy a kis Kovács kiasasszonyt el akarja feleségül vonni.

Az elbeszélő maga is láthatta volna, ha figyel, hogyan távolodnak tőle szemlátomást az ő új barátjai, hogy néznek össze lopva, vó és após nagy savanyúan, mintha mondanák : Be rútul kőbe léptünk ezzel az emberrel! Hisz ez valami tányérnyaló a osászári konyhán, s még majd felőlünk is rosszat hisznek, ha megtudják, hogy az asztalunknál evett. No, már az ilyesmi bizony nem hoz az »Arany bárány«-ra semmi ragyogást.

Hanem amint aztán odaért az elbeszélésben, hogy Bécs kellő közepén elfogták, börtönbe zárták, Gelencsér uram szívéből egy nagy szikla látszott legurulni, mire szabadon föl-legezve, önkéntelenül közbeszólt :

— No, hála istennek!

Miközben diadalmasan fújta kupaktalan selmeci pipájából a füstöt fölfelé.

Akli osodálkozva tekintett rá, ami teljesen megzavarta az öreget.

— Azaz — javította ki magát — csak azt akartam mondani, hogy akire én azt mondom, derék ember, hát az derék ember. Úgy ám, Mátyás. Ez a szem, Mátyás. Amit ez a szem meglát. . . No, ez érdekes! Elvitték Bécsújhelyre? Ejnye, de derék! Onnan ide Pozsonyba hurcolták? Furcsa puska. (Ez volt a Gelencsér gyakori szavajárása.) És csak ma este bocsátották szabadon? No, hát nem adom száz forintért. Az Urísten éltesse! Legalább megtanulta, mit ér a nagy urak oseresznyéje és a osászárok, királyok szeretete.

— Úgy látom én, nagy kuruc kegyelmed, Gelencsér uram.

— Az öregapám a kurucságban sántult meg, hanem nekem még mind a két lábam jó.

— Hát mármost aztán mindent elmondtam — végzé be Akli —; az a sejtelmem, hogy Szepessy báró valami rosszat forral, s azért szeretnék a népe közé elegyedni, hogy megtudjam, mi az, s esetleg megakadályozzam. Ebben segíhetnének engemet.

— De hátha példának okáért valami olyat tesz — veté ellen Gelencsér —, ami az inye szerint való?

— Akkor abban elősegíteném.

— Ha például Ferenc király ellen tervezne valamit? — firtatta Gelencsér, — Hiszen az úrnak most kapóra jönne a bosszúállás, mi? Mit tenne ez esetben az úr?

Habozott egy percig, vajon nem jobb volna-e azt mondani a vén rebellisnek, hogy a császár ellen szívesen segítené Szepessyt, mert az ellenkezővel végképp eljártssza a bizalmát, de aztán mégis csak arra határozta magát, hogy nem szép volna még gondolatban sem megcsalni ezt a derék öregembert.

— Megakadályoznám — felelte —, mert a király kenyerét ettem és szeretem a személyét.

— Hát ez az! — kiáltá élénken az öreg felugorva és az arca kiderült. — Meg vagyok az úrral elégedve és szolgálatára állok, amiben csak lehet.

Aminek a pecsétjéül megrázta a vendég kezét melegen, magyarosan, hogy szinte kiserkedt a vér a körmei alól.

— Hogyan? — csodálkozik Akli. — Hát nem haragszik a császárra? Azt hittem, haragszik. Az imént olyan hideg volt irányomban.

— Az más. Az egészen más puska. Húzódózom azoktól, akik a király talpát nyalják, de viszont sohase állanék azok közé, akik ellene törnek. Ezekről is húzódózom, mert mégis csak a mi királyunk, földi előljárónk, s becsülje meg az ember, ami az övé. Hanem iszen csak úgy a levegőbe vetettem ezt föl, belé akartam látni az úrba, mert ami Szepessy bárót illeti, attól ugyan nincs mit félteni Ferenc királyt, olyan fekete-sárga lélek, hogy a szénát is megeszi, ha a király parancsolja. Valami másban töri a fejét, az bizonyos. Hogy miben, nem

tudom, de reggelre tudni fogom, azért hát most csak feküdjék le nyugodtan, én majd utánajárok a dolognak s megosinálok, amit a cirkumstanciókból lehet. Egy szót se többet. Értem én a oszíót!

De Akli csak nem hagyta békén, kíváncsi volt, mi módon vél célt érni Gelencsér uram, a maga eszével akarta megítélni, lehető-e, valószínű-e?

— Hát itt van Bajmódy Mihály komám, Szepessy ispánja Stomfáról, ő is Bécsbe megy. Ma a »Bárány«-nál ebédelt a többiekkel, de vacsorára a mészáros öccséhez ment, aki a Három tigris-utcában lakik; most éjjeli misére menet beszólok oda és kiveszem belőle a titkot.

— Okos ember?

— Okos.

— Ha okos, nem mondja meg — aggódék Akli.

— Azt majd meglássuk.

— Talán beszédes ember?

— Inkább hallgat.

— Az már nagy baj . . .

— Nem éppen, mert ha egy kis borooska hallgat benne, akkor ő maga nem hallgat.

Csak nagy nehezen lehetett végre betuszkolni Aklit éji pihenőre a habfehér párnák közé. Tóth Mátyás kísérte be a meggyújtott faggyúgyertyával, de még az ajtóban is megfordult, rimánkodva Gelencsérnek:

— Valahogy el ne álmosodjék, el ne felejtse, kérem.

— Dehogy felejtsem, dehogy, ha én egyszer megígérem, beszólok még a pokolba is, mert én olyan furosa puska vagyok. Pedig nem szeretek a Bajmódy mészároshoz bemenni, mert olyan rossz bora van, hogy nappal is megkuporodva mennek el ismerősei az ablakai alatt, attól tartván, be találja őket invitálni egy kortyra. Én azonban el vagyok szánva és mire fölbred az úr, már én akkor itt leszek híradással.

Régen aludt már Akli Miklós ilyen szép tiszta ágyban, de hát Majmuna istenasszony (minden istennők közt a legszébbik) nem sokat ád, úgy látszik, a libák tollazatára (mintha asszony se volna). Könnyű neki: ha ő akarja, rálehel a hideg kőre és az puhább lesz a pehelynél, ha rá nem lehel a leglágyabb vánkásra, kényelmetlenné válik a testre

és összetöri, mint a mángorló sulyok. Ez egyszer nem lehelt rá a vánkosokra és Akli kínosan hánykolódott rajtuk egész éjjel jobbra-balra, hallgatván a toronyórának ütéseit, azután a kakasok kukorékolását hajnalban, majd oszozgó lépteket hallott az ambituson, mind-mind jobban telt meg az udvar sürgő-forgó, beszélgető és veszekedő emberekkel.

Akli az ablakhoz illeszté fülét, gondolta, hogy a Szepessy emberei gyülekeznek, hátha meghallana valamit a beszédjükből. A különböző hangok közül csak a gazdáé csengett ki ismerősen.

Egy rozsdás, rekedtes hang panaszkodott.

— No, szépen vagyunk, Kilityi Balázs uram becsapott.

— Nem jön el?

— Azt üzeni, nem jöhet, mert a sógorát megütötte az éjjel a guta, beküldte egy vénasszonytól a ködmönét és a karabélyát.

— Hát most már mit csinálunk?

Nagy tanakodás indult meg, de ebből csak szaggatott félmondatokat lehetett kivenni, mert lassan beszélgettek, a reszelős, rozsdás hangból azonban semmi sem vezett el a tiszta téli levegőben.

— Én húsz »vitéz«-re szerződtem a báróval, tehát húszat kell beszállítanom — mondá —, hiszen tudják kegyelmetek, milyen ember.

(Hm, tehát húsz »vitéz«-re szerződött, gondolta Akli; *vitézekről* van szó és nem munkásokról.)

— Hol veszünk tehát még egy vitézt?

— Hiszen éppen ez a baj! Fogadni kellene valakit.

— Van elég ember Pozsonyban.

— Bolond kee, Málnásy János uram, hiszen lakik itt ember elég, de minő? A burger nem arra való, a diétai követek és a megyés püspökök pedig nem vállalkoznak rá. Nem tudna egy bátor legényt, Tóth Mátyás uram, mi?

A házigazda hangja most vegyült be.

— Van egy vendégem, pompás, ügyes legényke, valahonnan a felvidékről való nemesember, ő, azt hiszem vállalkoznék, ha jól megfizetnék.

— Hát megfizetjük, hogyne fizetnénk meg — kapott az ajánlaton a rekedt hangú. — Hol az a fickó?

— Itt alszik nálam.

— No, már az nagyon jó volna. Ugyan beszéljen vele, Tóth Mátyás uram.

Akli szíve hangosan dobogott örömében. Éppen ilyenmire gondolt ő az elmúlt este, csak kifejezni nem tudta; Gelencsér uram nyilván nem értette meg, mit akar ő, hogyan gondolja, és íme a gondviselés teljesen felfogta a fejében formátlanul gomolygó plánumot és megvalósította a kedvéért.

Kopogtatás hallatszott ajtaján. Belépett a gazda s elkezdte nagy fenékkanyarítással előadni, hogy nem szívesen rabolta meg kedves vendégének a hajnali álmát, de hát valami olyan történt. . .

— Köszönöm az irántam való jó szívét — vágott közbe Akli elérzékenyülve. — Mindent tudok, mindent hallottam, küldje be kérem azt a nemesurat, megalkuszom vele.

— De vigyázzon, tartsa magát egy kicsit, nehogy gyanút fogjon Bori uram.

— Ne féljen attól. Nem azért voltam nyolc évig az udvarnál.

Kisvártatva maga a gazda vezette be a rekedt nemest, nagy Góliát termetű embert, olyan bozontos fejjel, mint egy medvéé. Kékbe játszó krispin volt rajta vitézkötéssel és tajték-pipa lógott a szájában.

— Nemes Bori Pál vagyok — mondá a szobába lépve és a sarkantyúját kevélyen összeütve —, volt inszurrekciós hadnagy és pátyi komposzesszor.

— Én Farkas Miklós vagyok — felelte Akli.

— Igen elterjedt család.

— Kivált így télen az erdőben — hagyta rá Akli.

— És nevezetes család — bókolt a pátyi óriás, méregetve a legénykét, aki most felült a párnák között.

— Kivált az étvágyáról — tréfálózott Akli.

— Ön, úgy látszik, nem sokat ad a címerére, fiatalember — szólott az óriás kedvetlenül.

— Mikor egy Farkas egy Borival találkozik, illő, hogy a Farkas ne hivalkodjék.

Ez már tetszett a pátyi óriásnak s egyszerre a kegyeibe fogadta a Farkasok ivadékát.

— Mind gyöngyei vagyunk a szent koronának — hártát el szerényen a Boriak fölényét —, egyik fényesebb, a másik talán homályosabb, de gyöngy az azért mind. Hát abba jöttem, kedves ösémuram, igaz... szólt már valamit a gombkötő? (Ugyanis Tóth Mátyás uramnak volt egy nagy gombkötő üzlete a főtéren.)

— Igen, mondott valamit.

— Egy kis vitézi kalandról van ugyanis szó.

— Sejttem egy kicsit.

— Nemesemberhez való munka, parolámra mondhatom.

— Elég! Ha egy Bori mondja, ez elég, hanem mégis szeretném tudni, milyen fajta dolog, egy nemesember mégis indulhat látatlanba. Mert azt csak nem gondolhatom, hogy a cukor-fabrikába állnának be munkásoknak.

Bori nagy bajusza széthúzódott, mint két denevérszárny; édesdeden nevetett.

— Azt a gombkötő mondta? No persze. Ez csak a pre-textus, ha valaki kérdezné. Mert van benne valami igaz. Cukorról van szó. Isten úgy segéljen, cukorról (s még jobban nevetett hozzá, láttatni engedve a fekete odvas fogait). Sőt még a cukornál is édesebből.

— No ugyan? Most kezdem már nem érteni. Hát mi lenne ott például az én dolgom?

— Egyszerű verekedés, ha valaki ellenállna, ha pedig nem állna ellen, hát egyszerű ostromlás és különféle hadisákmány esetleg.

— Csak nem a Burgot ostromoljuk meg?

— Kell a kutyának. Mit csinálnánk vele? Ilyen nagyba nem kezdünk, hékás, mert az embernek csak egy feje van. Kis vállalat ez. Bagatell. Azaz, hogy a Burgnál mégis többet ér. Mert egy gyönyörűséges paradicsom-kertet akarunk bevenni, ahol különféle virágszálak nyílnak, csak egyetlen bimbót kell kihozni az egészből, — de hát van ott sok, márpedig az ilyen fiatalember, mint uramöcsém, ott is szakít magának, ahol nincs. Egy nevelőintézetéről van szó — kihozunk onnan egy kisasszonyt. Ez az egész. Csapjon fel, uram-ösém.

Aklit az izzadság verte ki a réműlettől.

— De hiszen ez borzasztó! — kiáltott fel akaratlanul és kiugrott az ágyból, mintha valami láthatatlan gépezet

kilökte volna, majd észrevevén, hogy ily viselettel könnyen elárulja magát, mintegy kiigazítva folytatá: — vagyis hogy lehetetlen, mert összeröffen a rendőrség és beosuknak, eltélnék leányrablásért.

Miközben izgatottan kezdte fölhúzogatni a ruhadarabjait. A rekedt óriás nevetett.

— Ne törődjék, öcsém, a taktikával, azt csak bízza ránk. Ha összeröffen a rendőrség, hát akkor egy kis osata lesz Béosben s megverjük őket gyönyörűen, mert hát mi is leszünk ott egynehányan. Azonban éppen azért csináljuk a dolgot ott éjjel és titokban, karácsony első ünnepének éjjelén, hogy ne legyen ott a rendőrség. Ilyenkor egész Béos részeg, és a rendőrség el van foglalva a korosmákban a tömérdek verekedő filiszterrel. Sőt maga a rendőr is felhörpönt ilyenkor egy kis szeszt a hideg ellen. Hát én csak azt mondom, hogy gyerekjáték az egész. Az utcák néptelenek. A lámpásokat kioltjuk, s úgy elvisszük onnan azt a kis fehéroselédktét, hogy az ördög se veszi észre. Jó lesz az, ne féljen semmit. A báró a karácsony estéjét akarta, de én lebeszéltem erről, mert az éjjeli mise miatt tele vannak az utcák éjjel járó-kelő sokasággal, s a kaland hírére-zajára hirtelen verődhetnek össze nagy néptömegek, s isten tudja, milyen kimenetele lehetne a tréfának; de ami a mai estét illeti, mikor a java lakosság otthon ünnepel a hajlékában és csak a korosmából hazatérő tántorgó alakok mutatkoznak az utcákon, nem kell tartani semmitől. Bátran fölcsaphat, uramöcsém.

Akli még habozott egy percig, de azt annak is lehet tulajdonítani, hogy éppen a csizmáját húzta föl, mert aztán szinte feltűnő jó kedvvel koválygott kezével Bori uram elébe nyújtott tenyere fölött, éppen mint a kánya, mikor le akar csapni.

— És mi lesz a fizetség? — kérdé kíváncsian, mintha éppen csak ettől tenné még függővé.

— Hát egy százas, a kirielejzomat, azonfelül a gyönyörűség — szólt hányi-veti módon Bori uram, hátrahajítva krispinjén a lecsúszott vitézkötést —, és minden korosmában megállás Bécsig, Elég? Mi?

Akli szótlanul nyújtotta oda kezét.

— Aranyban? — tudakolá.

— Nem is fekete bankóban — felelte Bori uram, ünnepélyesen megrázva Akli kezét. — Van honnan, hála istennek. (S ezzel kivett foglalóul öt aranyat a zsebéből és odanyújtotta Aklinak.) Van Szepessy bárónak elég.

— Itt van ő most? — kérde Akli.

— Dehogyan. Ő már előre ment az éjjel az első transzporttal. Mi leszünk az utolsók, a sereghajtók. De mármost upre púpos, az én parancsom alatt állasz holnap reggelig. Úgy vedd a dolgot, atyámfia, hogy te most katona vagy, mert én úgy veszem. Ha pedig te nem úgy vennéd, az nagyon megérthető az egészségednek. Reménylem, értesz engem? No, már most tehát öltözz fel szaporán, azaz megállj, ne öltözz, majd más gúnyát küldök be, amit föl kell vened, mert mi most parasztok vagyunk útközben, tudod, a taktika miatt.

— Értem.

— Egy óra múlva indulunk.

— Helyes. Én készen vagyok.

Bori uram személyesen hozott be egy daróc nadrágot, egy tüszőt, egy pár nagy patkós csizmát, báránybőr-sapkát, egy karabélyt és egy bőrködmönt.

— Itt van a hadi készség — szólta nevetve. — Csinosítsd ki magadat!

Akli magára maradt, kétségbeesett, dült arccal. Izgatottan kapott halántékához: istenem, mit tegyek? Búzavirágot elrabolják az éjjel. Vége, örökre vége a bájoló idillnek, mely az elején oly váratlanul megszakadt, s melyet a börtön magányában édesbús fantáziával tovább szőtt. Szíve megtelt keserűséggel. Hát van isten? — kiáltá, amint látta, hogy a nap most is felkel s fagyos, közömbös sugaraival benevet az ablakon. — Hát nem roppan össze a világ? Holnap ilyenkor is csak úgy fog lenni minden, — de ő már ott lesz a karvaly kezeiben...

Összecsikorgatta fogait, aztán a párnák közé vetette magát, tehetetlen dühében sírt, majd megfogván a karabélyt, azon gondolkodott, ne lölje-e magát föbe, midőn szelíd kopogtatás hangzott az ajtón.

— Bújj bel — dörmögé keserűen.

Hát ki toppant volna be más, mint Gelencsér Mihály uram, megelégedett, rejtélyes ábrázattal.

— Mi az ördög? — kiáltá kedélyesen. — Csak nem reggelizett tormát? Hisz a szeme könnyezik. Mi történt azóta?

— Beszerződtem én is a »vitézek« közé — mondá sötéten Akli.

— Hallom, mondta a vőm, hogy szerencsésen sikerült neki beajánlani az urat pótinszurgensnek, hanem hát megtudtam mindent — folytatá a hangját suttogóra lassítva —, és a dolog általában nem érdemel valami különösebb figyelmet. Bajmódy komám bevallott mindent, egész két óráig ittunk együtt; micsoda pocsék bora van annak a szerencsétlen mézsárosnak, majd meghasad tőle a fejem . . . Hát nincs itt semmi merényletről szó, se Napóleon, se Ferenc császár ellen. Egy kis bolondság. Leányszöktetés. A báró feleséget akar szöktetni. Tudja, milyen szamarak a nagyurak. Bizonyosan tányéron hoznák eléje, de neki jobban tetszik, ha lopja. Hát csak ezt jöttem megmondani, hogy semmit se aggódjék.

— A pokolba is! — fakadt ki Akli éktelen káromkodásban. — Hiszen csak éppen ez kellett nekem. Maga becsületes ember, Gelencsér báosi, van szíve, megérti az enyimnek a mélységes keserűségét. A leány, akit el akar a báró rabolni, az én lelkiüdvösségem, az én ezerszer elképzelt, ezerszer megálmodott jövődóbelim, ama Kovács kisasszony, akit említettem.

Az apó arca megfelhősödött.

— Tyú, a likom-fikomját, erre bizony nem gondoltam. No, ez már furcsa puska! Hát mit csináljunk?

— Egyet lehetne.

— Mi az?

— Akar-e segíteni?

— Mint a tulajdon fiamon — szólt az öreg ünnepélyesen.

Akli a nyakába borult az öregnek, megölelte.

— Az Isten áldja meg ezért a szaváért. Egy levelet írnék a császárnak; egy lovas embert kellene keríteni, aki elviszi a levelet a Burgba, és ott török-szakad, átadja még ma őfelségének. Mit gondol?

Gelencsér gondolkozott.

— Legjobb volna, ha saját maga vinné el ezt a levelet, mert hol vegyek én olyan embert, aki bizonyosan eljuttatja a

levelet még ma a császárnak? Lovat még talán tudnék keríteni.

— Nem, nem — ellenveté Akli —, nekem ezekkel a gazemberekkel kell együtt maradnom. Megölne a kétség, ha külön lennék, egyszerűen megörlnék bele. Ha köztük vagyok, még mindig megakadályozhatom valahogy, ha másképp nem, a legrosszabb esetben egy pisztolygolyóval. A pisztollyal tudok bánni, de lovon sohase ültem.

— Akkor hát írja meg azt a levelet.

— Van-e valami megbízható embere?

— Majd elviszi a ragyabunkó.

— És átadja Kolowrat grófnak, ez lesz a legjobb. Hozzon hamar egy kis tintát és papírt. Itt van ez az öt arany a lovasnak. Fogadja el, kérem.

Gelenosér tintát, papírt hozott, s gyorsan vetette rá a betűket Akli:

»Tudassa kérem sürgősen őfelségével, hogy Szepessy báró parasztruhába öltöztetett inszurgensekkel meg fogja ma, karácsony első ünnepének éjjelén, támadni Szilvássyné Ungargassei intézetét s erőszakkal elhurcolja onnan Kovács Ilona kisasszonyt. Ezeket tudatja őfelségének egy hódoló szolgája, aki szinte közte van az inszurgenseknek.«

Borítékot csinált és ráírta a borítékra: Kolowrat Konrád grófnak. Cito, citissime.

— Itt van, kedves Gelenosér bácsi, pecsételje le, arra már nem érek rá, mert lépteket hallok, aztán keressen valami lovat és lovast. Siessen, siessen, az istenért!

Ugyancsak ideje volt, mert Bori uram már bejött sürgetni.

— Hopsza, Farkas! Ugorj, Farkas! Micsoda? Most sincs kend felöltözve? Ejnye, milliom ördögadta!

No, most aztán öltözött is Akli gyorsan, katonásan, egy perc alatt olyan parasztleány volt, mint a pinty, még a tüszőt is felkötötte.

IX. FEJEZET

A RETTENTŐ HADAK ÚTRA KELNEK VALA ÉS BÉCS FALAI ALÁ ÉRKEZNEK

Falatoztak egyet. A fölséges fagyos szalonna, rá egy-két kupica öreg szilvórium képezték azt a nagy összhangot akkori-ban, amitől a magyar gyomor legszívesebben békült ki reggel. Ezalatt befogott a Tóth Mátyás koosisa s elhelyezkedvén a szé-nás szekérre rakott ók-mókokon, megindultak végre, annyian, mint az arató tótok, vidám énekszó és kurjongatások között.

Szigorú, hideg idő volt, a föld osonttá fagyva és hóval borítva. A nap csak fénylett, de nem melegített. Oly tiszta volt a levegő, hogy a három lovaoska párája szembántó piszkos köd gyanánt gomolygott a szekér előtt. A szilvóriu-mos kulacs sorba járta most is. (Fűtsünk, nemes atyafiak, mert megfagyunk.) A sehol véget nem érő fehérséget semmi se zavarta, csak az úton messze egy-egy elmosódó feketeség, a Szepessy korábban elindult szekerei, meg a faluvégeken a disznópörkölések kormos foltjai. De ezek a fekete karikák is csak a határig tartanak. Újfalutól már ez se lesz. Ausztriában ninos pörzsölés, lobogó lángok közti megdicsőülés a halál után, ott talán még a sertés is ispotályban múlik ki.

.. Dévényújfalunál nem mutatkozott elegendőnek a belső fűtés. Bori uram leszállást vezényelt a korosmánál, ahol vidám tűz pattogott a kemencében — és az előző szekér nemesei is ott tartottak pihenőt. Nosza, lett nagy öröm a találkozás okából és nagy áldomás.

Száz tojásból rántottát rendeltek, s harmino icee melegített oimetes vörös bort (az veri ám ki a hideget). A korosmáros nem akart bort adni, mivel, úgymond, nem illendő ilyen ünnepen, mialatt a nagymise folyik a templomban. Amiért aztán jól megverték, úgyhogy felmenekült a padlásra s a létrát maga után húzván, onnan fenyegetőzött le gyalázó szavak kíséretében.

Minthogy pedig a fehérnép is rémulten szétszaladt, nemesuraimék maguk szolgálták ki magukat, fölfeszítvén kamrát, pincét, sütvén a rántottát, melegítvén vörösborot és hordván be az udvarról rőzsét a tűzre.

Mindez pedig nagy multság volt, de a legjobb kedvre Akli Miklós szottyant, mert amint kiméne egyízben a rőzséért, hall vala lódobogást s látja, hogy az úton elvágat a kapu előtt egy szürke paripa s rajta ül a ragyabunkó. Se jobbra nem néz, se balra nem néz, csak megy egyenesen, mint a kilőtt nyíl.

Szíve nagyot dobbant az örömtől.

— Szegény Búzavirág meg van mentve.

Némi mulatozás után újra feloihelődtek őkelmeik, mégpedig a haditerv szerint először az elsőben jött szekér és csak egy jó félóra múlva az utána következő. Mert az volt a terv, hogy ne egyszerre érjenek Bécsbe és ne egy kapun, egy úton; helyezkedjenek el a városban kijelölt különböző kis korosmákban. Maga Szepessy báró már körülbelül uzsonna tájban ér oda néhány főemberével, akik hintókon mentek. Azután szinte óránkint érkeznek a szekerek. Az egyik beszáll a »Két almá«-nál, a másik az »Arany lúd«-nál kvártélyozza be magát. Veres Boldizsár hadnagy a »Három granátos«-nál telepszik meg embereivel, Tompa Dienes hadnagy a »Szerecseny király«-nál, Bencze-Sebestyén György hadnagy a »Négy szekfű«-nél üt tanyát, míg Bori Pál hadnagy a »Kókuszdió«-hoz hajtat a Meidling külvárosban.

Ez a legrégibb korosmája Bécsnek, s annyira híres már ötven év óta a rostélyosairól, hogy ott álrühában már József osászsár is megfordult a legenda szerint. Hiába, bolond az ember, amíg meleg, egy jó rostélyosért messze elmegy. De nem is lehet ezen csodálkozni. Hiszen nini, most hányan mennek őkegyelmeik hóban-fagyban egy kis fiatal osirke miatt. Mikor pedig annyi csirke van mindenfelél Tele van csipogásukkal minden zeg-zug. S íme, mégis csak azt az egyet kell kihozni nagy ügyel-szerrel, veszedelmekkel a kalitkájából. Hát nem merő bolondság ez az egész világ?

Hanem legalább okosan van kifundálva, ezt az egyet meg kell adni. A megérkezett nemesek vígan pihennek a maguk szálló helyein az éjféle óráig, akkor aztán húzódnak

szekéralja szerint egy nagy gyűrűzetben az Ungargassét környező mellékutcákba, s mikor a Szent István tornyán tizenkétszer üt a kalapács, egyszerre omlanak mindenünnen ama bizonyos ház elé, ahol a kalitka van. Lehetetlen ennek nem sikerülni.

De hát az még messze van. Most egyelőre még csak Dévényújfaluról indul az utolsó szekér a Bori uram embereivel — otthagya egypár aranyat a korcsma asztalán, ahogy illik nemesemberekhez. Málnásy uram annyira benyakalt, hogy még a maga pénzéből is odaguberált egy fényes aranyat a többihez. Hiába kapacitálták a többiek, hogy anélkül is meg lesz elégedve a korcsmáros, ha majd le mer jönni a padlásról :

— Ej, mit — ellenveté Málnásy —, hadd higgye a számar, hogy átöltözött királyok jártak a korcsmájában.

Nagy dölyffel, parádéval, szeszélyekkel teltek meg a cimetes bortól a többiek is, úgyhogy a kevelységtől már szinte kirepedni készültek, azt követelvén Bori uramtól, amint Stadlau felé haladtukban újra csípni kezdte a hideg a füleiket és lábaikat, hogy szálljanak ki egy útba eső malomnál s azalatt küldjön ki ökigyelme előre valakit vagy valakiket, akik útközben egy-egy osztrák falut felgyújtának, hogy némi-nemű melegség vegyülne a levegőbe, amint ők arra elhaladnak.

Bori uram azonban lecsitítá őket.

— Hiszen megtehetném utóvégre — szólt, a vállait kelletlenül vonogatva —, de kár az virtust pocsékolni.

Stadlauban persze megint ivás volt és nagy ebéd. (Csak az a mienk, amit megeszünk — bölcselkedett Pély Pál uram.) A vendéglőben osztrák urak is ebédeltek s valami csodálatos fekete levet ittak ebéd után cukorral. Málnásy uram is rendelt olyat, megkóstolták néhányan, de kiköpték. »Kaffee«-nek hitták a németek a förtelmes folyadékot. Szelezky Márton uram, aki tapasztalt ember volt, megjegyezte a tanakodásokra, hogy miből lehet : »Nem egyéb az, mint az Fekete-tenger megmelegítve, azt iszogatják a nyavalyások apródonkint.« Csak Akli tudta aztán megmagyarázni a mivoltját.

Jó sokáig elmulattak be a délutánba, midőn lovas huszár állt meg tajtékos paripán a vendéglő udvarán.

Pogány Gábor kinézett az ablakon.

— A Szepessy leibhuszárja — mondá csodálkozva. — Az, aki a báró kocsija mellett szokott lovagolni.

— Valami történt — ugrott fel Bori uram, egyszerre kijózanodván. — Ez nem ok nélkül tért vissza. Csak maradjanak veszteg kegyelmetek.

Ő maga kisietett és a pitvarban találta szembe az urasági huszárt.

— Éppen a nemzeti urat keresem — szólt a huszár —, jó, hogy egyedül kapom, mert parancsom van a bárótól, hogy csak négy szemközt adjam át a levelet, melyet már a többi szekerek vezetői útközben elolvastak.

Bori uram előkereste az okuláréját.

— Lássuk hát, mi az a medve?

Ceruzával hevenyében teleírt papirost nyújtott át a huszár. Nehéz volt a báró szarkalábait szavakba összerakni, mivelhogy a Bori uram szeme is kettőt látott, de mégis csak végére járt nagy fejcsóválások között. Állt pedig a »tábori parancs«-ban a következő:

»Egy lovas embert fogtunk el, közel a városhoz, akinél, megmotozván őt, levelet találtunk, mely császár öfelségét értesíti tervünkről. A veszély elmúlt ezzel, de kitűnik, hogy áruló van közöttünk a szekereken. Ügyeljenek a szekerek vezető hadnagyai, hogy úgy az úton, mint Bécsbe érve, egyetlen lélek se közlekedhessen idegenekkel, még kevésbé, hogy valaki elszökhessen és eláruljon. A gyanús emberek részére rendeljenek két-két titkos őrt a vezetők, kik minden communicatiót megakadályozzanak. Ha valamelyik hadnagy nem lenne elég óvatos, azzal én számolok le. Dixi. Szepessy de Négyes.«

Bori uramnak nagy szöget ütött a fejébe az eset. Hm, hátha véletlenül az ő új embere, Farkas a júdás. Mert a többiért jót állhat. Dehogy is jutna ezeknek eszébe lovas ember által tudósítani a császárt! Azt se hiszik ezek, hogy császár van. Ámbátor az új embernek is olyan becsületes arca van, hogy kontraktus nélkül lehetne neki pénzt kölcsönözni. Csak az az egy gyanús, hogy a kávé tudta. Nem jó jel. Látszik, hogy már sok mindent kóstolt.

Azzal az elővigyázattal élt hát, félrehívta Málnásy és

Pély uraimékat, a lelkükre kötven, hogy vigyázzanak Farkasra, mint a két szemük világára, és ha valami gyanúsat vennének észre, az egyik rögtön jelentse Borinak, a másik pedig ne tágítson mellőle, s ha szökni akarna, — töltsen meg sóval a karabélyát és lőjön bele.

Vigyáztak is rá egész Bécsig, sőt még annál jobban, mikor este beértek és a »Kókuszdió«-ba letelepedtek. De bizony fölösleges volt. Eszeágában se volt Farkasnak, illetve Aklinak semmi csalafintaság. Gondolta magában: »Befűtöttem már az egész pereputtynak.« Egy csöppet se tartott többé veszedelemtől. Tudta körülbelül a kimenetelt, hogy a rendőrség vagy a katonaság körülveszi őket és elfogja, vagy egyszerűen szétkergeti. Hanem azért ott akart lenni végéig; érdekelte a dolog, mint a compositort, mikor a darabot előadják, melyhez ő csinálta a muzsikát.

Különben minden a legjobb rendben ment. Feltűnés nélkül érkeztek szállásaikra a szekerek, talán egyetlen bécsi szem se látott közülök kettőt. Maga Szepessy a »Stadt Frankfurt«-ba szállt s oda kapta a bulletine-okat a stomfai ispántól, Bajmódytól, ki este fiákeren bejárta az egyes tanyákat s aztán visszajött urának jelenteni.

Szepessy lent a földszinti ebédlőben a vacsoránál ült s feltűnőleg csinosan volt öltözve.

— No, mi az újság? — kérdé a belépő Bajmódytól.

— Minden úgy megy, mint a karikacsapás. Isten áldása van rajtunk.

— Ne emlegesse az Istent, barátom — jegyzi meg nevetve —, ne figyelmeztesse ránk, legjobb, ha észre sem vesz. Üljön le inkább és vacsoráljon, még nagyon sok az időnk.

Kivette címeres aranyóráját, éppen kilencen állta mutató.

— Az egész numerus bejött? — kérdé azután.

— Kétszáznyolcvan. Kétszáznyolcvan nemesember. A Belzebub ördögeit is megveri ennyi.

— Nem maradt el valaki útközben?

— Nem, hála istennek.

— Jó hangulatban vannak az atyafiak?

— Bemennének azok most a tigris torkába is.

— Csak az a fő, hogy valamelyik el ne áruljon. Minden ezen fordul meg.

MARIE LOUISE.

Acte le 12 Décembre, 1791, à Vienne, Autriche.

Mária Lujza
1791—1847

— Nagy vigyázat esik, kivált azokra, akik németül tudnak.

Csak halkán beszélgethettek egymással, mert amily veszedelmes volt a tanyákon, ha a vitézek közül németül tudott egyik-másik, itt ellenkezőleg az a veszély lebegett, hogy a szomszéd asztaloknál, ahol előkelően öltözött urak ültek és fecsegték vacsorájuk mellett, magyarul tudhatna valamelyik. Ámbár iszen volt önekik témájuk, amibe elmerültek. A Napóleon házassága képezte a beszélgetés tárgyát az asztaloknál. Éppen aznap röppent ki a hír, hogy a leánykérő küldöttség már megindult Párizsból és a hét derekán itt lesz, és hogy szem nem látta, fül nem hallotta pompáival fogadják a Burgban.

— Van is kit! Egy korzikai rongyos fiskális fiának a kérőit. Mégis csak rettenetes.

— Szegény Mária Lujzácska!

— Én még most se hiszem.

— Ej, el van az már intézve.

— Nagyon ravasz ember Metternich, nem járhat az soha egyenesen.

— Úgy, de Napóleon is nagy róka, s két róka közt csak egy a biztos: hogy a tyúk áldozatul esik.

Zagyva vagy homályos félmondatok, apró véleménymorzsák hatoltak el a báró füleihez, ki érdeklődéssel figyelt a beszélgetésekre, meg-meglökve az ispánját.

— Hallja, hogy mit beszélnek?

— Ühüm — szólta Bajmódy, aki igen szűk szavú volt, míg a bor meg nem oldotta a nyelvét.

Vontatottan folyt a társalgás, míg Bajmódy egyre ivott, a báró a fogait piszkálta, váltig nézegette az óráját, feszengett a széknél, nézegette a vendégeket, akik közt személyesen is ismert néhányat, biccentett feléjük a fejével, de azok idegenül bámultak rá.

— Mégis csak furcsa volna — szólta elgondolkozva —, ha ezt a Napóleont rászédné valahogy Metternich herceg.

— Bizony — hagyta rá Bajmódy —, okos emberrel is megtörténik.

— De egy Napóleonnal, Bajmódy!

— Ej, hagyja el, méltóságos uram. Még velem is megtörtént. Az a gaz Gelencsér Mihály hogy rászédett az éjjel...

Kezdettn már a Bajmódy szava megeredni, őszinte valomást akarván tenni az elfogott lovasról. Szörnyen nyomta lelkét a titok, hogy ugyanis a lovas nem volt más, mint a Gelencsér öccse, a ragyabunkó.

De a báró nem szerette a tárgyhoz nem tartozó melléktörténeteket, s midőn most mellette ment el egy bécsi barátja és nem ösmerte meg, nevetve vágott a Bajmódy szavába.

— Nézze csak, Bajmódy, milyen okos ember vagyok. Váltig gondolkoztam, hogy milyen álruhát vegyek magamra, míg végre felöltöztem becsületesen, és most az ördög se ösmer rám. Ez az úr, aki elment, egy régi jó oimborám.

— Valóban, ma kicsípte magát méltóságod, de úgy is kell. Teringette, hiszen asszonyt viszünk a házhoz s ezt mégis csak ünneplő ruhában szokás.

A Szepessy szeme megcsillant.

— Ad vocem asszony! Rendben vannak-e a váltott lovak?

— Stadlauban vár a négy pej.

— Sokért nem adnám, ha még sötétben érhetnék be Pozsonyba.

— Persze — szólt Bajmódy, megint felhajtva egy pohár gránátpiros bort. — Egy maradék darabka az éjből sokat érne ilyenkor.

S durván nevetett hozzá.

A báró arca idegesen rándult meg, szemöldjei összevonódtak, s inkább önmagához szólva, a szakállába dűnnyögte mintegy a gondolatai összegezéseül:

— Lesz még azzal elég parádé odáig.

A kaland részleteire gondolt, a különféle jelenetekre, sírógörcsökre, elájulásokra stb.

— Akármilyen kemény a dió, mégis csak feltöri az ember, méltóságos uram. Nincs igazam?

— Igaza van, Bajmódy, hanem kezd egy kicsit szemtelen lenni.

— No, no — hunyorgatott Bajmódy a keresztbe álló szemével, olyan boldog arccal, mintha a tokáját simogatnák —, tudom én ezeket, hiszen én is voltam fiatal. Én is tudtam a csíziót. De hát most már tempi passati. Először a Boriska,

azután a borocska, utoljára a borovioska. Ez a három időszak
vagy az ember életében.

— Az is igaz, hanem most már mindjárt tizenegy óra,
öreg, félek, megárt, ha még egy kvaterkát felhajt, mert a
maga eszére szükség van. Jó lesz, ha most már a helyszínére
megy a hintóval s egy kicsit felügyel az elhelyezkedésekre.
Éjfél előtt egy negyedórával én is ott leszek a szürke köpö-
nyegemben, s a jeladás egy sípolás lesz.

— Hát akkor én megyek is.

Fölkelt, megrázta magát s olyan józan lett egyszeribe,
mintha újjászületett volna.

— Ad revidere, Bajmódy!

X. FEJEZET

BORI PÁL TAKTIKÁJA

A báró selyemmel bélelt batárja, melyet Párizsból hozott, az »Onkl« című koresma udvarán állt, az állás alatt. Az »Onkl« dépendance-a volt a »Stadt Frankfurtnak«. Akkoriban minden előkelő fogadónak volt egy külön függelékje, ahol a lovak és a kocsisok külön tanyáztak ; mert nem vasút hozta az idegeneket a birodalmi fővárosba, hanem saját fogataikon érkeztek. Magyar nagyurak nem ritkán elszaladtak egész Párizsig is a saját kocsijukon.

Az »Onkl«-ban János, a parádés kocsis gondozta a négy szürkét. Szírotka, a hú tót komornyik pedig beszerezte a szükségeseket és vigyázott a bundákra. Téglákat melegítettett a tűzhelyen : jók lesznek a kocsiban a kisasszony lábacskaí alá. A két bunda azonképp megmelegítettett, hogy a cobolyprémes bundácska melegítő ereje legalább az első percekre meghatványoztassék. Még virágbokrétát is szerzett Szírotka, amit majd a báró átnyújt annak idején a kicsikének, mert hát a nagyurak a legnagyobb hidegben is nagyurak, megcsinálják a tempót. Fázó, piros orral az ördög se szagolja ugyan a virágot, de éppen ilyenkor kerül sok pénzbe, és nekik csak ez kell.

Bajmódy tehát mindenekelőtt befogatott, beült Szírotkával a hintóba, magára vette az egyik bundát, rátette nagy talpait a forró téglákra, megszagolta a kaméliákat, s konstátálván, hogy csak egy illat van a világon, a fokhagymás kolbászé, megparancsolta a kocsisnak, hogy hajtson az Ungargasse 20-ik számú ház alá.

Útközben is pikáns volt, csintalankodott benne a sok bor, hogy azt mondja, mire való két bunda ilyen alkalomhoz? Miféle gyámoltalanság! Hát nem szebb volna, ha ketten összebújának egybe? Mert a leánytest melege mégis csak különb meleg a cobolyprémnél.

Nem volt messze, hamar odaértek. Bajmódy kiugrott a kocsiból, s az Invalidenstrassén a Magdolna-kápolna vén órája kísértetiesen kongta el a kétnegyedet tizenkettőre.

— Nemsokára kezdődik a mulatság! — szolt Bajmódy. — Maradjanak most már itt veszteg a kalitkával, míg a madarat behozzuk! Jól tartsa kend János a gyepőket, ha majd forró lesz a kása, mert egy-két lövés mégiseshetik és a lovak könnyen megbokrosodhatnak. Én most egy kicsit megtekintem a környéket.

Az utca csöndes volt, mint egy temető, se nesz, se hang! Szörnyű holt, sivár, elhagyatott valami egy effajta város, ahol nincsenek kakasok és kutyák, mint falun, akik a kukorikolásukkal és az ugatásukkal egy kis elevenséget, vidámságot hoznak be. Szép fehér éjszaka volt különben, pénzt lehetett volna olvasni. Fehérek voltak a házfedelek, fehérek az utcát szegélyező akácfák, melyek gallytestükkel, mint valami fehérre meszelt óriás pókok, a levegőben látszottak lebegni, mert az aljuk elveszett a házak által vetett árnyékban. A falak is fehérek voltak (akkor még nem volt szokásban a házakat festeni), csak imitt-amott verte át magát a jégvirágos ablakokon a gyertyavilág sárgás derengése.

Bajmódy átsétált a 23-as szám alá, azt vette szemügyre, mert voltaképpen az volt a Szilvássyné intézete, magas, erős falkerítéssel, mint a zárdák, középkorias kapuval, melyről kalapács lógott le. Itt csak egyetlen ablak világított az emeleten, de az is éppen e percben sötétült el, mint mikor a vak ember az egyetlen szemét is behunyja.

Kétszer is elhaladt az épület és fundusa mellett, kopogtatván a falakat s hangos morgással elmélkedvén a dolgokról: »Hát bizony ez nem Déva vára — pedig hát azt is be lehet venni.« Erre a gondolatára éktelen csaholással egy véreb felelt az udvarból, aki nyugtalanul szaladgált bent fel s alá. »Hm, az első ellenség« — dörmögte félhangon. — (De jó volna neki visszafelelni egy kis ólommal.)

Amint így nézdelődnék a nemzetes úr, egyszerre csak reccsen valami a magasban (de erre a reccsenésre is csak utólagosan emlékszik) s egy rettenetes súlyos dolog zuhan a nyaka közé.

Csak egy jajt ordított a néma éjszakába és összerogyott,

mint taglóütéstől az ökör, részint az ijedelemtől, részint a rázuhant tömegetől. Bár a magasból szakadt le, mégsem a mennykő volt, mert a mennykő nem tud magyarul káromkodni. Olyasvalamit érzett, mintha egy medve ugrott volna rá, de a medve sem tud magyarul káromkodni.

Márpedig az illető szörny azonfelül, hogy a Bajmódy keresztcsontját vagy vállperecét talán be is törte, olyan szemtelen volt, hogy még öneki állott feljebb :

— Ejnye, az árgyélusát, ki ténfereg itt a lábam alatt!

Összegabalyodtak a fagyos, sikos földön. Bajmódy alul maradt, szuszogott, mint a duda, Szírotka a kocsi mellől kiabálta :

— Cso je to? Tu szom. (Mi az? Itt vagyok.)

De hisz éppen az a baj, hogy ott volt a kocsi mellett és nem itt, és hogy nem is akart onnan elmozdulni.

Miatta akár agyon is üthették volna a nemzetes urat, no, de ilyen szándék éppenséggel nem forgott fenn, mert amint megmenekült a terhétől és nagy óvatosan fölpislantott, mikéntha már a túlvilágról jönne s körülnézne előbb, hogy csakugyan a régi planétán van-e megint, ámulva ösmerte fel a föltápászokdó alakot.

— Nini, nini, Bori Pál uram.

Egy hajszállal se lehetett kisebb a Bori meglepetése.

— Tyú, maga az, ispán úr? No, nézze meg az ember!

— Majd agyon nyomott, — duzzogott az ispán —, de hát garabonciás diák maga vagy mi a fityfene, hogy a felhőből csöppen le az ember nyaka közé?

— A bizony különös volt — nevetett Bori Pál, a nadrágját tisztogatva —, restellem is, de hát katonadolog; egy kis kémszemlén voltam ezen az átkozott fán.

— Ni, persze — vágott közbe Bajmódy —, ej, persze, hogy persze, észre se vettem ezt a fát. . .

Örült neki, hogy megvan az eset magyarázata s nem valami csodás mennyei inzultusnak kell tartani.

— Csak nem ütöttem meg nagyon?

— Szerencséje, hogy nemesember! — mondá Bajmódy neheztelő hangon.

— Nem tehetek róla és nem is szabad fölvennie, mert a közügyek mezején történt — mentegőzött Bori Pál.

— A fa tetejét nevezi a közügyek mezejének?

— Azt, azt. Mert mi egyébért másztam volna föl, mint a hadi plánum okáért? Be akartam nézni a ház udvarára. Az ördög nem alszik. Hátha itt már mindent tudnak? Egy levelet elfogott ma a báró, de hátha egy másik levél eljutott a címéhez, és meg van rakva az udvar katonasággal, lehetne ott uram, még ágyú is, mi meg buga fővel beleszaladnánk a kész veszedelembe. Nem tréfa az, rogo humillime. Mert végre is háromszáz lélek irhájáról van szó. S ha az valami közönseges nép lenne. De csupa nemesember! . . .

— Íszen nem lehet tagadni, de . . .

— Mondom, fölmásztam, és kémleltem a terepet, már egy jó óra óta spekulálok és kombinálok fent a fán. Hát hallom egyszer, hogy fel s alá jár valaki a ház előtt, mintha cirkáló őr volna. Ejnye, canis mater, ezt meg kell látnom, rendőr-e vagy katona? Honnan tudjam én azt, hogy az ispán úr csinálja lent a fenster-promenádet? Próbálok elhárítani a gallyakat, de nem látom jól se az alakját, se a ruháját a gallyak miatt. Kissé följebb lépek egy vékonyabb ágra, ahol szabadabb a látás, és puff, reccsen egyet az ág és letörik velem együtt, hogy az istennyila ütött volna belé csemete korában.

— Hagyjuk ezt most — ejté el a kellemetlen témát Bajmódy nagylelkűen —, a haza szolgálatában a személyes sérelmek nem számítanak. Térjünk át a meritumra. Lássuk, mit tapasztalt? Nem látni valami gyanúsát az udvaron?

— Semmit. Azaz egy félóra előtt ki volt még a konyha ablaka világítva, és minthogy éppen szemben van a fával, láttam, hogy a szolgálók, szakácsnék az edényeket mosogató-ják bent, némely vászonnépek pedig csipőre rakott kezekkel, dologtalanul »povedálnak« és viháncolnak, ami engem teljesen megnyugtatót.

— Hogy-hogy?

— Mert ha katonaság volna valahol a kertben vagy valami félszerben elrejtve, akkor a vászonnép bizonyosan nem egymás közt diskurálna, hanem ővelök legyeskednék.

Tetszett Bajmódynak a következtetés, hogy szinte visszanyerte tőle a derűtségét.

— Persze, hogy persze. Szent egy igaz! (Elmosolyodott, fejét csóválta.) Ki az ördögnek juttatna ilyesmi az eszébe?

— Hát nincs nekem nagy eszem? — verte a mellét Bori. Bajmódy a tenyerébe csapott.

— A Boriak mind kutyagyerekek — mondá barátságosan. — De most már nézzük meg az embereinket.

Szirotka roppant bámult a messzeségből, hogy a két összemaradottnak hitt ember nemcsak nem ölte meg egymást, hanem karonfogva távozik a Rennweg felé. Sajnálta már, hogy oda nem ment.

— Az emberek már mind a posztjukon vannak — felelte Bori meglegedetten.

— A plánum szerint?

— Igenis a plánum szerint.

Valóban úgy is volt. A szomszéd utcákban helyezkedtek el a ködmönös hadak. Az Invalidenstrasse túlsó oldalán a Bencze-Sebestyén György emberei és az Inokai Mihály csoportja foglaltak állást feltűnés nélkül, szórványosan, fel s alá járkálva, kapuk alá húzódva; magába az Ungargasseba csak a sípjelre vonulnak be Bori Pál, Tompa Dienes, Karacsy Antal és a Veres Boldizsár legényei; ezek a voltaképpeni ostromló tábor. A Bencze-Sebestyénék csapatja csak a mellékhad, mely mozdulatlanul marad a helyén, s csak azon esetre rohan be az Ungargasséba, ha az Invalidenstrasse felől rendőrség vagy katonaság érkeznék az ostromlók ellen, ezt pásztortülok adja tudtukra, s ekkor tömörülven, besereglenek a támadók után, minélfogva azok két ellenség közé szorítva, ártalmatlanokká válnak. Arra az esetre ellenben, ha a Rennweg felől jönne a rendőrség, az Ungargasséval parallel futó Fasangasséban kujtorog a Samarjay Ferenc és az Antal Gedeon csapatja, a balszárny, ezt ugyancsak a tülok egy e célra betanult riadozó hangja szólítja be a színhelyre, hogy a rendőrség erről az oldalról is legott beékeltessék a mieink közé.

Megeshetik, hogy a rendőrség éppen a Fasangasse felől talál becsörtetni. No, hát erre is van provideálva. Akkor Samarjay uraimék szépen, észrevétlenül behúzódnak a Rennwegnek a Hauptweg felé eső részébe és ott meglapulva, bevárják nyugodtan, míg a pribék had bemasírozik a színhelyre: ekkor aztán hajrá, utána, bedugaszolják erről az oldalról is a kijárást, s a rendőrség bent van, mint a hering a hordóban.

De a legnagyobb ravaszság, vagyis mint Bori uram mondta: a »plánium karbunkulusa« (mert a gyöngyöt keveselte) az volt, hogy a háromszáz vitézből a legnagyobb rész egy egészen semleges ház elé állíttatott, hogy olyan látszatja legyen, mintha ott akarnának »dolgozni«. Ez volt az Ungargassét és a Landstrassét keresztül szelő Barischgasse egy kis palotája, ahol a magyarfaló ex-miniszter, Stadion gróf lakott. Hadd higgye a hatóság, hogy őexcellenciájának adnak itt nachtmusikot »Európa végőrző seregének« daliái (ez volt akkor a divatos öndicsekedés), s míg ott a szétkergetés folyik, azalatt a szomszéd utcából elviszik a leányt, köd előtte, köd utána. . .

— Hát a szekerek hol állanak? — tudakolta Bajmódy. — Mert a visszamenetelre is gondolni kell.

— A szekerek? Most még szanaszét. Hanem ezekkel nagy tervem van.

— Ugyan?

— Mikor kijelölt embereink mind bent lesznek már az Ungargassében, a szekerek két részre osztva, bevonulnak szép rendben az Invalidenstrasse és a Rennweg felől az utca két torkolatához s egy szekértáborot alkotnak, amellyel innen is, onnan is elbarikádozzuk magunkat, hogy csak a madár repülhet be.

Bajmódy uram vidáman kiáltott fel:

— No, ez már pompás, igazán nagyszerű ötlet.

— Azért mondom én, hogy nagy eszem van.

— Valóságos kis Napóleon. Most már szentül hiszem, hogy sikerül a dolog.

— Mégpedig simán. Nem fog itt vér se folyni. Az intézetben csak asszonyok vannak, meg egy kapus, no, meg a sok gyereklány; úgy megijednek, hogy ész nélkül kiadják azt az egyiket, akiért jöttünk. De mit is csináljanak egyebet? Ez a sok teketória egyszerűen ostobaság, hacsak, mondom, a rendőrség részéről nem keletkezik valami non putarem. De hogy akkor is kihozzuk a kisasszonyt, az vas.

— Si vis pacem para bellum. Csak jó az, hogy sokan vagyunk.

— Persze, hogy jó, mert nemcsak hogy ki kell hozni a leányzót, hanem haza is kell vinni. Űldözők jöhetnek utánunk

és úgy is csöppenhet, hogy vagy ők esznek meg minket, vagy mi őket.

† Ilyen beszélgetés közt fordult be a két úr a Rennwegen a Hauptstrasse felé, ahol valami kávéházféle mosolygott nyájas, kivilágított ablakkal.

— Ott még nyitva van valami spelunka, Bori uram, hátha kapunk hirtelenesen egy kis krampampulit.

A krampampuli volt a divatos korhely-ital Bécsben.

— Bizony belénk férne egy kis meleg — vélte az inszurgens hadnagy —, s ha sietünk, még talán jut rá időnk. De csak úgy, hogy míg az egyik odabent iszik, addig a másik künn várja a siphangot.

Megkettőztették lépteiket. A Rennwegről amint betekintettek a Fasangasséba, már látni lehetett járókelőket. Mintha messze, beljebb bizonytalan árnyak libbennének. De maga a Rennweg egészen néptelen volt. Csupán egyetlen kapu nyílt meg s azon jókedvű társaság özönlött ki a hideg éjszakába, fiatal hölgyek meleg capichonokba bujtatva, kardcsörtető katonatisztek, félrekapott oilinderű uracsok. Az egyik a kedvelt, híres Volksliedet dudorászta :

Jövő vasárnap Schönbrunnba megyünk,
Hahó, hahó, Schönbrunnba megyünk!

— No, csak menjetek! — morogta Bajmódy uram és megfájult bordáival kínosan húzta irháját az előre loholó Bori után a krampampuli reményében.

De, haj, a végzet kegyetlen. E pillanatban fölhangzott az éjben élesen, mintha kétfelé metszené a levegőt, Szepessy báró sípja.

— Edd meg! — morogta bosszúsan az ispán és visszafordult, úgyszintén katonásan fordult meg a sarkán Bori Pál uram is. Ami regula, az regula.

Csodálatos volt, ami történt. Mint a mesékben a varázssípooskára, egyszerre nyüzsögni, mozogni kezdett az egész holt környék, mintha a föld alól bújnának elő az emberek. (Hogy hol voltak ezek eddig?) Hosszú társzekerek döcögtek dühörögve a fagyos utakon. Itt is, ott is egy-egy alak suhant el futva. A síp pedig egyre sikongatott az Ungargasse felől :

»Jertek, vitézek, jertek!« Ugyan miről álmodik most fehér párnáin a szépséges Kovács Ilona?

Mire Bori uraimék visszatértek az Ungargasséba, már akkor ott állt hatvan ember a 23-as szám előtt nagy csendességben. Egyik-másiknak baltája volt, látni lehetett kötélhágcsót, feszítővasat és egyéb szerszámot. Némelyek létrákat hoztak az Invalidenstrassén gyülekező szekerekről, egy ilyennek fogta az egyik végét Akli, s színlelt egykedvűséggel kérdezte Málnásy uramtól: mire való lesz ez?

— Ez a Jákob létrája, ecsém; ezen megyünk fel az égbe, hogy az angyalokat lehozzuk.

Akli incselkedett Málnásyval, hogy milyen legyen a leányzó, akit neki juttatnak zsákmányul: szőke, barna, karsú, szikár vagy gömbölyű? Most szóljon, mikor még mind raktáron vannak, ne majd akkor, ha szétkapkodják a javát.

— Nem kell nekem, fiam, semmilyen, nem kívánja semmi porcikám. Sőt ha tudtam volna, hogy itt bizonyosan szétzedik a fehérnépeket, a feleségemet is idehoztam volna még a múlt héten, isten engem úgy segéljen.

Nevetgéltek, tréfálózta, de az Akli lelke tele volt nyugtalansággal. Megfoghatlan, hogy nem mutatkozik a rendőrség! Pero pero után múlik, és nem jön senki. Talán nem kapta meg a levelet a császár? Mert lehetetlen, hogy ne tett volna intézkedést. Tekintete izgatottan kémlelte az utcák torkolatait. Minden neszre élénken fölrezzent. Hasztalan. Hábortlanul gyülekeztek a hadak, legfeljebb egy-egy későn haza baktató filiszter állt meg a tömeg láttára, sőt a kíváncsiságtól vonzatva, odakullogott a sokasághoz, megtudni, mi történik. A szürke köpönyeges Szepessy megemelintvén a sapkáját, maga magyarázta meg az illetőnek a csoportosulás okát:

— Gyári munkások vagyunk, uram, akik előtt nagy út áll még reggelig. Ez a gyülekezeti hely, amott állnak a szekereink és csak azt várjuk, hogy mindnyájan együtt legyünk.

Erre aztán a szájtató német rendesen eltávozott, nagy csalódottan, hogy nem kínálkozik semmi különös. Pedig a potya látványosság nagy csemege Bécsben.

De ez csak az elején volt, míg a szekértorlaszok végképp el nem zárták az utcát; azon túl már csak a szekerek mellett

álltak meg bámészkodók, akiket az e célra ott hagyott, németül beszélő inszurgensek világosítottak fel a fentebbi formulával, úgyhogy ezek éppen úgy lehúzták az éjjeli járókelőkről a gyanút, mint ahogy a tolvajok szokták a télikabátokat.

A bezárt utcában most már Szepessy volt az úr s rövid tanácskozást tartott a hadnagyokkal.

— Hát kezdjük meg, drága az idő, nemes atyámfiak.

— Kezdjük meg, de hol? — kérdé Bori uram, aki caput volt a hadnagyok közt.

— Talán az elején — nevetett Szepessy.

— Úgy van, az elején — hagyta rá Bori —, az eleje pedig minden dolognak a békés út megkísérlése. Mert az embernek nyaka is van és a császárnak pallosa is van.

— Rozsdás az most — jegyezte meg fumigáló kézmozdulattal Veres Boldizsár.

— Na, csak nem jó elbizakodni, Veres Boldizsár uram — ellentété Tompa hadnagy. — Akármilyen nagy vitéz is kend, de nem vagyunk ám otthon.

— Hiszen ha otthon volnánk! — sóhajtott föl Bajmódy.

— Nem bánom, — egyezett bele Szepessy —, kezdjük meg a béke-traktatumokat; csakhogy félek, soká tart az ilyesmi, és a lassúság veszedelemmel járhat. Mindegy, húzza hát meg a csöngettyút, Bori uram.

— Van itten kalapács is — szolt Bori, a kapun motoszkálva a kezével.

— A kalapács nappalra való, mikor a kapus az udvaron tartózkodik, éjjel csak a csöngettyű célirányos, mert a drótja beszolgál a szobájába.

— Jó, a csöngettyút rángatom meg. Hanem azalatt támasszák fel a létrákat és upre, föl a falakra.

— Nem lesz korai? Mit csináljanak még most a falakon?

— Üljenek ott, akik fölférnek, mint a varjak. Hadd lássa, aki majd kijön, hogy komoly hadi néppel van dolga. Ki a karabélyokkal a ködmön alul, hadd villogjanak a sötétben!

Szepessy erre is helyeslést bólintott a fejével és maga is segített tartani a létrát a fölmászóknak.

Bori uram ezalatt egész kedvteléssel kapaszkodott a

csöngettyűbe s kihúzta meg eleresztette, mint hajdan gyerekkorában az orgonaszíjakat.

Legelőbb a kutya vett tudomást az akciórul. Elkezdett rémletesen vonítani.

— Lőjétek le a bestiát! — parancsolta Szepessy.

Egy karabély elsült, és a kutya elnémult.

— Ki lőtt? — kérdé élénken.

— Én — felelte a fal tetején guggoló nemesek egyike.

— Helyes egy lövés volt — méltányolta a báró. — Ezenel kinevezem önt fővadászommá.

E fejedelmi ötlet (mert a Szepessy uradalmában pompásan dotált állás volt a fővadászé) nagy lelkesedésre és szolgálatkészségre tüzelte fel a nemeseket. Hiába no, úr az úr mégis.

Csak Bori uram nem helyeselte a lövést, odatámasztva fülét nagy várakozón a kapu kémlelőlyukához.

— Nem volt tanácsos, instálom, mert most a lövéstől úgy meg találnak ijedni a házbeliek, hogy senki se mer kijönni.

És azért se volt tanácsos, mert Akli agyából azt a rossz gondolatot hasította ki a lövés, hogy hiszen karabélya neki is van, hátha elsütné hirtelen és lelőné Szepessyt, a kis Búzavirág megmenekülne tőle.

A démon taszigálta a könyökét, nosza, nyúlj ahhoz a kakashoz, rászolgált a szörnyeteg, ne félj, ne habozz ; lovalta, ösztökélte, vakította, — de a jó embert mindig kíséri a rossz szellem mellett egy jó szellem is, azért a jó ember sohase tehet nagyon rosszat, ha nem hirtelenkedik, és időt hagy a jó szellemnek közbeszólni.

»Oh, te balgatag Akli, megmented a Búzavirágot, de magad is elpusztulsz. A hóhér leüti a fejedet. Mi lesz aztán nélküled a Búzavirágból?«

Persze. Igaz. Mi is lenne a Búzavirágból, ha ő (Akli) nem volna többé? Rettentő betekintés a jövőndőbe! A Búzavirág azért megvolna, tovább élne, másé lenne. Megvolna a szép szeme, megvolna a szép haja, meg az édes nevetése is, ami volt. . .

Mije nem volna hát meg? Nem volna meg az ő Aklija!

És Akli éppen ettől sajnálta volna őt leginkább megfosztani, — mert Akli önfeláldozó. Tehát nem öli meg Szepessyt.

De nem is jó erről filozofálni, mert minek a hazugságok közül éppen a legszebbiket kigyomlálni? Minek azt sejtteni, hogy a szerelem is csak önzésen forog, mint az aranyvár is csak kacsalábon? A fennköltség, a nagylelkűség és önfeláldozás rajta csak az a csillogás, ami a virágon a harmaté; nem őbelőle szivárog, nem tartozik hozzá, se a levélhez, se a pártájához, se az illatához, hanem csak úgy rácsöppen a magasból, hogy néha lemossa a rátapadt sarat. Ó maga pusztá önzés, de isteni nedvekbe megmártogatott önzés.

Akli elméjében szaporán csíráztak ki indokolások, logikus bölcsességek, csillapító gondolatok és reménységek. Oh, hiszen egy leleményes fej nagy pozíció. »Qui habet tempus, habet vitam« gondolta eleinte. Még mindig itt toppanhat a rendőrség. Mikor a »tempus« elfogyott, egyet csavart a klaszszikus közmondáson: »Qui habet vitam, habet auxilium«. Minek csinálna meggondolatlan merényletet? Egy kockára tenni mindent — mikor még sok kocka jöhet. Hátha az utolsó percben nyílik egy modus vivendi, hogy a lány se vesz el és ő is megmarad. Sőt, ki tudja. . . hátha már most is fölösleges minden aggodalma? Miért ne lehetne, hogy a császár megkapta a levelét és legott elvitette Iionát az intézetből? Minél inkább vesztett valószínűségben minden más reménye, ez annál inkább nyert. Mikor a zérusra szállt alá a többi, ebből bizonyosság lett. Mert a logika is csak egy csinos elmejáték, mellyel az ember megcsalja a gyöngébb fejűeket és néha önmagát is. A császár értesül a leány elleni merényletről, hát elvitoti. Mi is lehetne más a legmagasabb intézkedés? No, ezt bizony mindjárt eltalálhatta volna. Hiszen világos, mint a nap, hogy miért nincs rendőrség kirendelve. Mert nincsen kit őrizni. A Búzavirág már biztonságban van.

Szabadon, teli tüdővel lélegzett fel, szorongatott szíve ismét nyugodtan kezdett dobogni, midőn ellenmondást nem tűrő hangon rászól az öreg Tompa Dienes hadnagy, akivel éppen e percben ösmertette meg a pipáját gyújtogató Málnásy:

— Szaladj csak öcsém a kulacsoméért, neked jobb lábad van. Ott felejtettem a szekeren, kérdezd meg a kocsisoktól, melyik az enyim. Erre jobbról állnak.

Nem szívesen mozdult éppen a legérdekesítőbb pillanatban, de végre is hadnagy parancsolja, s itt a hadi regula

uralkodik. Feleselés lenne az engedetlenségből, ráirányíthatná a Szepessy figyelmét, abból pedig nem kért, hogy Szepessy fölismerje.

Megindult tehát szaladva, hogy minél előbb visszatérjen. Málnásy uramnak, aki híven ügyelt rá, éppen csak azok a pillanatai voltak beszámíthatatlanok, mikor az égő taplót rátette a dohánnyra, mikor lecsattantotta az ezüst kupakot és elkezdte a tüzet szító első kiadós szipákolást fölfújt arccal, mint a vizet köpködő Neptun az ugró-kutakon. Ilyenkor a világ nem létezett a nemzetes úrra nézve, mert olyan lusta volt kicsiholni, hogy aztán meg is becsülte a szikrát fogott taplót, nem engedvén azt kialudni. Csak mikor már vígan ömlött ki a kupaklikakon a füst, akkor nézett körül ijedten.

— Nini, hol van a Farkas?

— Azt biz én elküldtem a kulacsomért — felelte Tompa Dénes.

— Hiba volt — sopánkodott Málnásy nyugtalanul.

— A cél szentesíti az eszközöket.

— A cél jó, sógor, hanem azt mondják, hogy a fickó nem jó, nekem kell ügyelnem a körmére.

— Ne ijesztgess, Málnásy! Csak nem gondolod, hogy a kulacsomat elvinné?

— Hát mi lesz már? — türelmetlenkedék Palojtay Gergely, aki más malomban őrlött.

— Talán siket a kapus? — találgatta Maron Pál.

— Be kellene löni az ablakon — tanácsolta Horthy József uram.

— Ne sokat teketóriázzunk, törjünk be, ha nem akarnak kijönni — tüzeskedett Veres Boldizsár.

— És milyen bor van benne? — tudakolta Málnásy, az ő külön témáját hömpölygetve.

— Somlyai — felelte Tompa.

— Öreg?

— Olyan öreg, hogy talán még Noé apánk szűrte le.

— Az ördög tudja, nem viszi-e el — felelte, visszatérve a már átugrott kérdésre (Aklira vonatkozólag). — Az ember sohase bízhat senkiben. Hát itt van ez a Noé is. Milyen derék embernek tartottam én azt, és a minap azt olvassa a plébánosunk egy régi krónikából, hogy nem igaz, mintha ő találta

volna ki a borkészítést, sokkal később találták fel, Miriri király idejében.

— Hogy azt mondja, Miriri király nagy kedvelője volt a szőlőnek, minélfogva egyik minisztere váltig a fejét törte, hogyan élvezhetné a király nyáron is a szőlő ízét. Eszébe villan, hogy hátha kisajtolnák a bogyók nedvét és edényekbe csurgatva egész éven át megmaradna a nedv, hogy iszogatni lehetne, mint a tejet. Nosza, kisajtolta. Megkóstolja egy napon a király és kiköpi, hogy mérég. Van a királyokban ilyen ostoba elhirtelenkedés. A bor éppen forrt az edényekben, mikor egy szolga meg egy kutya bementek a helyiségbe, a szolgát is, a kutyát is halva találták. Meg volt hát pecséttelve, hogy a folyadék ölé mérég, és úgy is tartották a hordókban, hogy majd mint ilyennek veszik hasznát. Mert a király éléskamrájában csak éppen olyan becses cikk a mérég, mint a háj.

— Ugyan eltalálja kigyelmed az időt a mesemondáshoz — gúnyolódott Veres Boldizsár. — Meleg kemence kén' ahhoz meg egy kis bor.

— Az egyik mindjárt meglesz — szólt közbe Tompa uram. — Csak folytasd, sógor!

— Hát nem is jöttek volna rá — szötte odább a sógor —, ha a királyné nem esik vagy két év múlva valami gyógyíthatlan betegségbe. Az orvosok lemondtak róla, búskomorságba esett és elhatározta, hogy elemésztí magát. Kijátszván az udvari frajláit, titkon belopózott a méreggel teli edényekhez, felhörpönt az egyikből egy bögrével és várta a halált, de eközben olyan vidám lesz, hogy szeretne táncra pöndörödni. A halál persze nem következett be. Gondolta hát, hogy talán keveset ivott. Másnap már két bögrével vett be és még jobb kedve szottyant. Szóval, minden nap többet-többet ivott, míg utoljára is kigyógyult a bortól a bajából és felfödté a nagy titkot a királynak is.

— Hát aztán?

— Eddig volt, mese volt, ezentúl a király is ivott, míg meg nem holt.

— És alkalmasint megküldte az ottani vaskorona-rend nagykeresztjét a találékony miniszternek — tóditá nevetve Tompa uram.

— Dehogy. Alkalmasint már előbb lefejeztette, mikor kiköpte volt a mustot. Mert úgy szokott ez lenni, ha valaki nagy dolgot csinál.

— Pszt! Jönnek! — hangzot; szertesét. — Valami történik.

Hullámbzás támadt a tömegben, mint mikor a rozsok közt átszalad a fűrj.

Kules csikordult meg a házbeli ajtó zárjában, amit meghallottak a falon guggolók, és jelentették.

— Nyitják már.

— Dimitri apó — dünnögte Szepessy felvillanyozva. — No, valahára!

Ekkoráig Akli is éppen visszatért a kulaccsal, de nem olyan nyugodtan, mint ahogy oda ment. A kocsit megtalálta ugyan, a kulacsot is átadta a kocsis, de a saraglyában ráköszönt egy cérna vékonyságú, ismerősnek látszó hang.

— Dicsértessék a Jézus Krisztus! Segítség, jó uram, segítség!

— Mindörökké amen. Kicsoda kend?

A kocsis sietett felelni nagy flegmával.

— Az hadi fogoly.

— Talán hadi kappan? — mosolygott Akli.

— Hát nem tetszik engem megösmerni? — nyöszörgött a hadi fogoly. — Én vagyok a ragyabunkó.

Isten nyila nem sujthatta volna le jobban Aklit, mint ez a szó. Tehát minden elveszett. A lovas és a levél a Szepessyék kezébe került. Most egyszerre előtte állt egész szörnyűségben a helyzet.

— Meg vagyok kötözve — panaszkodott a ragyabunkó — és fázom.

— Nem segíthetek, barátom, hanem igyék egy kortyot, fölmelegszik egy kicsit.

Szájához nyomta a kulacsot, melyet hangutánzás révén »Klipiklapatorium«-nak neveztek a diákizáló inszurgensek. A ragyabunkó húzott belőle, amennyit tudott, s tényleg úgy kotyogott ezalatt, mintha azt susogná: Klipi.

... Mily különös! Így szokta valaki Aklit is szólítani.

XI. FEJEZET

KÉTSÉGBEESETT JÁTÉKOS ONNAN RÁNTJA KI AZ ÜTŐKÁRTYÁT, AHONNAN LEHET

Lelkendezve rohant vissza. A kétségbeesés nem zsibbasztotta meg, de fejlesztette tehetségait. Egyik terv a másikat kergette izzó fejében. Nem érezte a hideget. A hűvös éjszaka párázatai különös alakokká formálódtak fantáziájában, úszó koporsók, lovágott bikafejek úsztak a levegőégben és egy szán, melyet négy madártestű asszony vont.

Még oda se ért, útközben hallotta az öreg Dimitri fenyegető hangját az intézet udvarából.

— Ki az, hé? Mit akar? Micsoda spektakulum ez?

— Én vagyok itt, Dimitri apó! — szólalt meg künn Szepessy németül. — Én, Szepessy István.

— Nem igaz! — fortyant fel az udvarbeli hang. — Szepessy István úriember, aki nem jár éjjel becsületes embereket infesztálni. Ön nem lehet Szepessy István, kotródjék el innen, akárkicsoda, és reggel jöjjön, ha dolga van. Azért is, mert most részeg, és azért is, mert most be nem ereszttem.

Ezzel megfordult az öreg, hogy elmenjen, át lehetett hallani a botosai csoszogásáról, hogy visszaindult, hanem egyszerre csak úgy rémlett, mintha megbotlott volna: hop, hop, motyogta, majd elkáromkodta magát. Nyilván az eb hullájában botlott meg.

— Toppý meg van ölve! — kiáltá fájdalmasan. — Ki cselekedte azt? Rablók! Gyilkosok!

— Hallgasson, Dimitri, legyen esze! — szólt át ismét a báró. — Én ötlettem meg Toppýt, én fizetem meg az árát, eddig van; de várjon hát és értse meg a dolgot, ha szívén viseli az intézet sorsát. Hiszen tudja, hogy én vagyok itt, mit tetteti magát, mit ravaszkodik?

— Ha tudom, se ereszttem be a báró urat, a báró úr menjen most haza lefeküdni.

— De van valami, Dimitri, amit még nem tud, éppen ezt akarom megmondani.

— Semmit se akarok most tudni, mert én most aludni akarok.

— Abból nehezen lesz valami, Dimitri apó, mert én most egy fölfegyverkezett sereggel állok itt a ház előtt. . . Nézzen csak fel a falakra!

Dimitri fölplántott a falra a hálósapkája alól, mely egészen belógott a szemeibe, s meglátván a csillagfényes éjszakában az ott hasmánt fekvő marcona alakokat, csillámló fegyvereikkel, felordított hörögve :

— Jézus Mária!

Majd mintha nem egészen bíznék a mennyei hatalmokban, harsányan felkiáltott :

— Policáj! Policáj!

De már ezt fennhangon kacagták meg a falakat megszállt vitézek. Ösztönszerűleg menekült rogyadozó inakkal fogvacogva a ház felé, hogy magára zárja a nehéz tölgyajtót, de útközben megjött apránként az erősebbik esze és újra visszakullogott a kapu közelébe, csak hogy az erősebbik eszéhez már a gyengébbik hangját használta, és az is nyájas volt, szelíd volt és reszketett :

— Hát mi tetszik, báró úr?

— No, lássa — felelte a báró —, most már nem olyan goromba, mint azelőtt. És azt jól teszi, apó, mert mi se éppen azért vagyunk itt, hogy önt az alvásában háborgassuk. De meg van is egy-két sárga csikó a zsebemben a maga számára.

— Iszen jó, jó, kezeit csókolom, hát csak tessék megmondani a kívánságát.

Akli megfeszült figyelemmel fogott el minden hangot s izgatottan nyitott magának utat könyökével közvetlen a báró háta mögé.

— Azt kívánom öntől — folytatá Szepessy —, költse fel az asszonyt és közölje vele, hogy addig én innen el nem megyek, míg Kovács kisasszonyt meg nem kapom.

— Oh, istenem, istenem! — óbégatott Dimitri. — Mi jut eszébe a báró úrnak?

— Vagy ideadja szépszerével, vagy elvisszük erőszakkal, de ha egyszer az én embereim bent lesznek, azt viszik el,

aki a szemük-szájuknak tetszik, én nem bírom megakadályozni.

— Oh, istenem, istenem! — nyöszörgött a kapus. — Hisz a méltóságod húgocskája is köztük van.

— Hiszen éppen azért kímélem a többit. Ha ezt az egyet ideadják, isten hírével elvonulunk. Azért költse fel és mondja meg az asszonynak, amit üzentem. Egy fertályóra gondolkozási időt hagyok neki.

— Nem, nem, az lehetetlen, báró úr.

— Mi?

— Az, hogy odaadná a kisasszonyt. Ilyet ne is képzeljen! Mit szólna a nagyhatalmú Kolowrat gróf, akit a császár küldöz a kisasszonyhoz? Ki tudja, miye a kisasszony a császárnak. . .

Akli önkéntelenül felkiáltott:

— Megvan! Ez az!

— Csitt, te! Mit beszélsz? — förmedt rá Málnásy uram megbotránkozva. — Mi van meg, hé?

Akli elröstellte magát, zavarba jött, majd akadozva magyarázta meg:

— Megtaláltam a bicskámát.

— Jó, jó, de azért nem kell mindjárt a hadi traktatумokat megzavarnod. Nem hallod, miről van szó, és hogy ki tette le a garast?

— Az ördög vigye el a magok Kolowratját — fakadt ki Szepessy —, mit törődöm én vele? Megy, vagy nem megy, felkölteni Szilvássynét? Ez a kérdés.

— Lássá, kedves báró úr — könyörgött Dimitri —, illendőbb volna ezt a dolgot reggelre halasztani.

— No, persze. Ejnye, de okos ember, mit iszik, vizet vagy bort? Hanem mindenekelőtt megy-e, vagy nem megy?

— És ha azt felelném, hogy nem megyek?

— Akkor, édes lelkem, egyszerűen betörjük a kapukat és ajtókat, az embereim összeszedik, ami szemrevaló asszonynevet találnak, minélfogva ő is közte lesz. Érti-e már?

— Jaj, szegény jó asszonyom, szegény jó asszonyom! — síránczott Dimitri.

— Legyen nyugodt, az asszonyságot nem visszük el, nem lesz semminemű bántódása. Ő már meglehetősen be van oltva az elvitel ellen. Hé, baltások! Gyepre, baltások!

Odaugrott Csoltói Benjamin és a két Lenty testvér. Erős az egyik, mint a bika. Sújtott a baltával, hogy még talán a hetedik utcában is táncolni látszottak a házak a szörnyű csattanástól. Ropogott, recsegett a kapu és meghasadt, mint egykor a bizánci a Botond bárdjától.

Majd hogy meg nem hasadt a Dimitri szíve is a kapuval együtt. Mintha valami kedves élőlénynek ropognának a bordái, metsző fájdalom nyillalott át a szíven és megtörte az ellenállását.

— Jaj, ne bántsák, báró úr, ne bántsák azt a kaput, hiszen megyek már.

— Jó. Hagyják abba kegyelmetek, várjunk — aztán utána kiáltotta Dimitrinek: — El ne felejtse mondani, hogy melegen öltöztessék fel a kisasszonyt, mert messze útra megyünk.

E pillanatban egy ablak világosodott meg az emeleten, majd gyorsan elsötétült. A gyertyaláng mint valami lidércfény végigszaladt ablakról-ablakra az emeleten, míg végre kezdtek a gyertyák sorban kigyúlni az egész házban. Az ötödik udvari ablaknál, mely egy folyosóra nyílt, elsuhanó női alakok silhouetteje rajzolódott le az ablaküvegre. Kecses, sugár derekú bakfisok, akik felriasztva, szétbomlott hajjal, egy alsószoknyában menekülnek a madame szárnyai alá. Éhes tekintetek csakhamar észrevették a mutogatós ablakot és odatapadtak gonosz gondolatokkal. Ohó! Odafönt már észrevették a dolgot. Szegény kedves kis jószágok, hogy meg lehetnek most ijedve! Ablakot persze kinyitni nem mernek, hanem valami függöny mögül látnak ám mindent. . .

Ilyen beszédek estek itt lent. Találgatták, mi lesz? Kiadja-e az asszony a leányt, vagy nem? De hátha a leány nem akar? Számítgatták, hogy akkorára már fölríhetett Dimitri, körülbelül már el is mondta a báró üzenetét. Most javában tanácskoznak . . . De nagy mulatság volna ott lenni a remegő báránykák között és végighallgatni ezt az éjféλι tanácskozást.

— Fogadni mernék — szölt Bajmódy —, hogy a fruskák egy részének tetszik a veszedelmes kaland lehetősége. Sikítoznak, de titkon örülnek is. Ősmerni kell az asszonyi lelket. Én nem hiszem például, hogy a paradicsomban a kígyó

tanította volna meg Évát az almaevésre, de élek azzal a gyanúperrel, hogy Éva tanította meg a kígyót a sziszegésre és marásra.

Lihegve érkezett a Barischgasséból Detreházy Tamás, hogy ott két konstáblert tartóztattak le, akik kérdőre vonták őket a csoportosulás miatt, hát, hogy mi történjék a két konstáblerral?

— Fogva kell őket tartani — parancsolá Szepessy —, és vigyázni, hogy valami jelt ne adhassanak. Ha végzünk, magunkkal visszük és majd csak valahol egy órajárányira Bécs mögött tegyék le őket sértetlenül, hadd menjenek isten hírével.

Detreházy elment a parancsal, s Szepessy kivette óráját, megnézte a Palásthy Ferenc tolvajlámpájánál.

— Még tíz percet adok nekik, s akkor aztán »óra huszár, kapura hajdú«, ahogy mondani szokták, ámbátor lovunk nincs, de annál inkább megvan a kapu.

Ekkor lépett eléje nagy vakmerőn Akli Miklós.

— Megösmere, báró úr? — kérdé.

— A hangja ismerős előttem — felelte Szepessy hanyagul, tekintését le sem véve az órajáru. — Mit akar?

— Én Akli Miklós vagyok.

— Ah! — kiáltott fel a báró meglepetve és önkéntelenül hátratántorodott ettől a névtől. — Mit keres ön itt? Az ördögbe is, hogy jut az én embereim közé azok ruháiban? Tudja-e, hogy a fejével játszik?

— Éppen én is arra akarom önt figyelmeztetni, hogy a fejével játszik.

Szepessy szemei vérbe borultak, öklét indulatosan föl emelte és a fogai összecsikordultak.

— Hogy jutott ide ez az ember? — kiáltá zordonan. — Ki merte őt becsempészni?

Bori uram szeretett volna másutt lenni, hanem a virtus megkívánta, hogy jelentkezzék, ötölve-hatolva dadogni kezdett valamit.

— Majd elmondom én! — vágott közbe Akli. — Pozsonyban Bori uram emberei közül elmaradt valaki, én ajánlkoztam helyette és ő felfogadott, ez az egész.

— Eszerint ön mint kém jött nyomomba. Tudja-e, mi a kémek fizetése? Persze ön írta a levelet is Kolowrathoz?

— Igen, én írtam a levelet is, mert.

— Kötözzétek meg!

Akli összefonta mellén a kezeit, annak jelül, hogy nem fogja magát védelmezni. Bátran, megszeppenés nélkül nézett a báró szeme közé s francia nyelven mondá :

— Tegyen velem, amit akar, de hallgassa meg előbb, amit mondok. Elhiheti, hogy tudatában voltam a veszélynek, emberei közé vegyülni, s hogy nagy oknak kell lenni, ami erre készítetett. Jól eltalálta előbb, hogy a fejemmel játszom, csak-hogy játszom az ön fejével is.

— Vajon? — szólt a báró gúnyos, megvető hangon.

— Hallgassa meg az okot, amely.

— Jól van, mondja el — hagyta rá Szepessy türelmetlenül

— De engedje, hogy ne itt a sokaság előtt. Népekre és országokra szóló veszedelem lehetne, ha valaki megértené.

Szepessy habozni látszott, de már az ő kíváncsisága is fel volt piszkálva. Akli mintegy kitalálta a gondolatát, kihúzta ködmöne alól a karabélyát és átadta Málnásynak.

— Jöjjön! — intett neki Szepessy.

Néhány lépést tettek némán a Rennweg felé.

— Beszélhet! — mondá a báró.

Akli óvatosan körülnézett. Egyedül voltak, csak egy macska nézte őket a szomszéd ház párkányáról a világító, veres szemeivel.

— Szavát adja rá, hogy semmi körülmények közt nem közli az elmondandó titkot senkivel?

— Szavamat adom, csak végezzünk már! — toppantott a báró a lábával türelmetlenül.

— Tehát röviden úgy áll a dolog, báró úr, hogy a kisaszony, akit ön most el akar rabolni az intézetből, nem Kovács Ilona. . .

— Hanem?

— Hanem öfensége Mária Lujza főhercegnő.

Ha fényes nappal van, látni lehetett volna, hogy sápadt el a báró arca, mint a halotté, de így csak a nyelve akadozásán és a rekedt hangján mutatkozték megbolygatott lelkiállapota.

— Mit? Mi? Hogy? Megőrült ön?

Akli észrevette a lesújtó hatást és sietett rátérdepelni érveivel a zsibbadozó elméjére.

— No, ugye hihetetlen? Pedig mégis oly egyszerű. A császár már évek előtt tudta Napóleon kedvenc tervét, beleházasodni a Habsburg-házba s ezáltal megaranyozni a friss, festékszagos címerét. A mi diplomáciánk rég tisztában volt, hogy a császár leányát fogja megkérni és azt is tudta, hogy kikoszarzni nem lesz tanácsos, mert annak szomorú következményei lehetnének. Tehát csinálni kellett valamit. Egy kis ravaszság nem bolondság. Mert a császár azt is nagyon jól tudja, hogy a Napóleon hatalma mégis csak álom (az igaz, hogy egy kicsit hosszantartó), egy napon szétfoszlik, volt, nincs, s mehet vissza Kozsikába akár kecskepásztornak. . . Hát csak nem gondolta ön, kedves báró, aki oly éles eszű, hogy egy Habsburg az édes leányát adja oda ilyen parvenünek? Ennyire egy Habsburg soha alá nem szállhat, igaz-e?

Csak egy hörgés volt a felelet, sajtászerű tompa hörgés, se nem olyan, mint az emberé, se nem olyan, mint az állaté. Ilyenképpen mordulhat meg az ördög, ha a katlanja alól kialszik a szépen megrakott tüze.

— Hja, a politika! — folytatta Akli. — ilyen a politika. Oh, hány titok van a világhistóriában, és nincsen az a macska, aki kikaparhatná. De ki is gondolna olyanra, hogy a főhercegnőt nevelőintézetben tartják közrenden levő leányok között, a fogadott leány pedig adja a főhercegnőt, fenségnek hívják és palotahölgyek oipelik az uszályát. . . Ejnye no, báró, ne bolondozzék hát!

Szepessy ugyanis rárohant, fogcsikorgatva megfogta a ködmöne két szélét és ide-oda rázta, mint a fát, amelyről rút hernyók potyognak le.

— Ember — sziszegte —, mondd, hogy hazudtál!

— Igazat mondtam — felelte nyugalommal —, kötelességemet végeztem, most már az én lelkem tiszta, ön pedig tegyen, amit akar.

Mintha egyszerre minden erő eltűnt volna a Szepessy karjaiból, leestek lankadtan. A hatalmas, fékezhetetlen ember összezsugorodott, összetört, s fogcsikorgatása didergő fogvacogtatásba ment át s ezt mind egy rejtélyes nemzeti méreg okozza: a *lojalitás*. Behat a pórusok alá, a vérbe (kivált a kék vérbe) és tejjé változtatja, beveszi magát a szív rostjai

közé, megüti a billentyűket: »hallgassatok«. A szív azonban jár még, jár, jár, kopog és érez, de nem parancsol többé.

— Hát mért nem mondták ezt nekem mindjárt — panaszkodott szemrehányó, bágyadt hangon —, mikor még az érzésemet el lehetett volna fojtani pázsitjában?

Akli nem az az ember volt, aki a helyzetet ki nem aknázza. Most ő kerekedett felül és kigúnyolta Szepessyt a megjegyzéseért.

— Miért nem mondtuk? No, persze. Nem szép a császártól, hogy nem volt őszinte, hogy önt meg nem nyugtatta. Mert hisz az ön megnyugtatója nagyobb érdek őfelségére nézve, mint egész birodalmának és gyermekének sorsa. Bizonyos ellenben, hogyha minden alkalommal őszinte lett volna, azóta már a verebek is csiripelnék a háztetőkön a sigillum secretummal lezárt esetet. Arra azonban még kötelességem rátérni, hogy mikor ön fellépett mint kérő, a császár megijedt egy kicsit a heves szenvedélyétől és engem bízott meg, hogy ha veszélyesnek ítélném szándékait a jövőben, végszükségből, de csak végszükségből, közölhetem önnel, mint kamarásával, a valódi tényállást.

— És miért nem közölte? — fortyant fel a báró indulatosan, mint mikor még utolsót lobban a mécses végső olajcseppje.

— Mert a »végszükséget« nem láttam még akkor beállottnak. Tegnap Pozsonyban vettem észre gyanús jeleket s erre beállott rám nézve a felelősségteljes kényszerűség, önhöz eljutni mindenáron, még életem kockáztatásával is, s megmenteni magamat, a főhercegnőt és önt.

Szepessy görcsösen kacagott fel, volt benne valami erőltetett és szomorú.

— Hahahaha, milyen szépen tud ön mesélni, bolond uram. Ha akarom, hiszem, ha akarom, kieresztem a fülemen.

Akli rejtélyesen intett a kezével, majd megfogta a karját és egypár lépést előre vont a Barischgasse szögletén égő lámpáshoz. A báró tehetetlenül lépegetett vele, mint egy gyámoltalan gyermek.

A lámpás alatt aztán a tüszőjébe nyúlt és kivett a tárcájából egy összehajtogatott papírcédulát.

— Íme, olvassa!

Meg volt sárgulva a papiros, halaványak a betűk, de Szepessy előtt éltek, égtek, ragyogtak, mint hideg fényű csillagok. Megismerte a legfelsőbb kéz kusza vonásait :

»*Ez egyszer igaz, amit Akli mond. Ferenc császár.*«

(Ez volt az a kézirat, melyet a kodélyeskedő császár a Martinecz kertész nejéhez adott egykor a szőlőfürt dolgában.)

Szepessy lehorgasztotta a fejét. Nem kételkedett többé.

— Ezt aznap bizta rám a császár, mikor a fogságban találkoztunk, de én akkor még nem hittom azt, ami bekövetkezett.

— Jól van — hörögte Szepessy tompán és hirtelen léptekkel visszaindult, kezoival a levegőben kalimpálva.

Akli utána baktatott.

— Mit szándékozik most tenni? — kérdé bizonytalan hangon.

— Azt majd meglátja! — felelte a cinikus főúr mogorván.

A 20-as számú ház előtt elhaladva, ahol a hintó állt a pokrócokkal letakart paripákkal, odaszólt a fel s alá porosz-káló komornyiknak :

— Hozza csak utánam a bokkrétát, Szirotka!

Szirotka a bokkrétáért ugrott s vitte ura után ünnepélyesen, gyöngéden, mint valami oltári szentséget.

Ezalatt letelt a fertály óra, az inszurgensek türelmetlenkedtek, mert fáztak, aprózott táncban keringve egymás körül, hogy a lábuk egy kicsit melegedjék a mozgástól, pedig részben megenyhült az idő, mert a hó kezdett pilinkélni, a miriád csillag hirtelen eltűnt az égboltról, sőt láthatatlan lett az égbolt is, piszkos, vörhenyeges pép töltötte ki a főséges ürt ég és föld között, azonban hideg, metsző szél kezdett fújni, s mintha valami ismeretlen világban odafönn meg-rázott volna egy óriás akácfát, hullongtak a fehér virágai.

— Nos? — kérdé Szepessy.

— Még mindig semmi! — felelte Bori uram. — Úgy lát-szik, még mindig tanácskoznak.

Majd hosszú magyarázatokba és megfigyelésekbe ereszkedett, hogy a falon ülők jelentése szerint a szolgálók azóta folytonosan vizet merítenek a kútból és csöbrökben hordják fel, ami arra mutat, hogy védelemre készülnek odafönn. Csakhogy nem forró olajjal vagy lúggal fognak harcolni, mint

az egri nők Dobó alatt, hanem hideg vízzel öntik le embereinket az ablakokból. No, az szép mulatság lesz, ha így lesz. De van még egy veszedelmesebb jel is, a ház padlásán nyüzsgés-mozgás észlelhető, a folyosóról nyíló ablakon át látni lehet, hogy valami bútorféléket cipelnek fel fiatal lányok a padlásra. Kutya legyen inkább, mintsem jól sejtsek, de az asszonyi ész az ördög szántófeldje, ott könnyen megteremhetett az az ötlet, hogy a padlásra halmozott bútorokat meggyújtják s a fellobogó tűz ide csődíti az egész várost . . . Az lenne ám a nemulass . . . Azért hát sietve kell cselekedni.

Szepessy egy szót se hallott ebből, inkább a szél dúdolása érdekelte. Szomorú egy dallam, panaszkodásféle, mintha a lelkével beszélgetne a szél. Hát csak fújj, beszélj, kutya, hallgatlak!

De az inszurgensek türelmetlenkedtek. Mind köréje gyűltek s éktelen lármával követelték a cselekvést.

— Végezzünk uram, meguntuk már, megvesz az Isten hidege. Elmúlt a fertályóra, ne várjunk tovább, mert bajba jutunk.

— Várjunk még — felelte Szepessy sötéten.

— De egy kicsit mégis megsürgetem őket — gondolta Lenty György, s fejszójével egy irtózatost sújtott a kapura. Alig hogy a csattanás elhangzott, nagy dérrrel-dúrral szétcsapódott az emeleten egy utcára nyíló ablak s egy fehér főköttős asszonyi fej jelent meg benne.

Maga Szilvássyné volt, az asszony-vicispán. Mélységes csönd állt be. Mindenki hallani akarta. Most dől el a kocka.

— Miféle istenitélet ez? — szólt le az asszonyság haragos hangon, jóízű, ropogós magyarsággal. — Micsoda banda magok? Hogy mernek itt éjnek idején tisztességes emberek háza előtt ilyen ramazúrét csapni? Nem szégyenlik magokat? Pfuj, gyalázat! Magyarok magok? Nem hiszem. Magok csak csürhe. Hadd lássam, hol a kolomposuk. Szép mákvirág lehet. Annak a fejével akarok beszélni. Ha nem fél egy asszony-személytől, hát álljon ide, jelentse magát.

De már ezt nem tűrhette Málnásy uram, fölfortyant.

— Hallgassz, szoknya, mit tudod te megítélni a dolmányt?

— Én szoknya vagyok, az igaz — pattogott az asszonyság —, de ti nem vagytok dolmány, hanem csak kapca, és ha el nem takarodtok innen, de mindjárt . . .

Szepessy e percben félretaszította Málnásyt és ő lépett ki az első sorba.

— Itt vagyok, madame.

— Úgy? Maga van itt? És melyik korcsmából jön uraságod? Mondhatom derék dolog. Szép magyar mágnás. Dicsőségére válik az országnak és a magas úri rendnek. No hát, mit akar, méltóságos négyesi Szepessy István báró úr?

— Semmit — szolt a báró szelíden —, azaz alig valamivel többet; mindössze egy bokrétát szeretnék átadni Kovács kisasszonynak.

Az inszurgensek édesdeden vihogtak a báró kijelentésén. Tetszett nekik, hogy ilyen finom formában adja be a szándékát. Az úr mégis úr, hiába.

Szilvássynét azonban hidegen hagyta az ékes forma. A kígyó a rozmaring-bokorban is kígyó marad.

— Kovács kisasszony először is nem kívánja a maga bokrétáit, másodsor nem szokás éjjel hozni bokrétákat fiatal leányoknak. Ön gonosz ember és tudom én, hogy sötét szándékot forral, de figyelmeztetem . . .

— Igazán, nincs egyéb szándékom, madame, és ha ön megengedi, hogy egyik emberem fölvihesse létrán a bokrétát és az ablakba tegye, rögtön el fogunk vonulni.

Szilvássynét meglepte a Szepessy sajtáságos, lázas hangja, melyből valami végtelen szomorúság csengett ki.

— Becsületére mondja? — kérdé élénken, bizonytalanul.

— Becsületemre — felelte Szepessy ünnepélyesen —, és mondja meg neki — s itt majdnem fuldokló, ziháló lett a szava —, mondja meg neki, hogy . . . hogy azt üzenem, sohasem fog engem többé látni. De mondja meg.

— Jó, hát átveszem a bokrétát, de csak egy ember jöjjön a létrán.

Az inszurgensek meglepetve súgtak össze. Hát mi ez? Mit akar? Sehogy se értették, hová vág ez az új ravaszság. Bori uram a vállait vonogatta, hogy föl nem foghatja, mi történik.

— Hozzanak egy létrát! — parancsolá Szepessy.

A létra csakhamar előtermett.

— Menjen fel, Szírotka, és nyújtsa fel a bokrétát az asszonyságnak.

Szírotka is szót fogadott, fölhágott a létra közepéig s

onnan felnyújtotta a kaméliabokrétát. Szilvássyné átvette és becsapta az ablakot.

— Jó éjszakát, báró Szepessy, jó éjszakát!

Úgy rémlett, mintha a többi ablakoknál is megmozdultak volna a függönyök s az ablakbecsukás zajától kandi tündérek s bohókás villik rebbennének szét.

— Hát mármost mi losz? — rohanták meg Szepessyt a hadnagyok.

— Hazamegyünk — felelte mogorván, de mégis egy önkéntelenül kitört sóhajjal.

Letterre zsvaj, méltatlankodás, elégedetlenség, mindenki a bátorságát fitogtatván, hogy neki veszedelem kellett volna.

— Hogyan? Haza? Most? Így üresen?

— Így üresen — ismételte Szepessy keserűen.

— De hát miért jöttünk akkor voltaképpen?

— Hiszen látták? — szólt csendes melancholiával — egy bokrétát hoztunk.

— Ennyien?

— Hát ennyien.

— Pedig milyen szépen volt kigondolva! — bosszankodott Bori.

— Milyen híre lett volna! — licitált rá Málnásy.

— Egy bolond háromszázat csinál — gúnyolódott Palojtay uram, de persze csak ad amicas auras, ennek is, annak is megsúgván ezt a velős észrevételt.

— Furesa, furcsánszky! — csóválta a fejét Bori. — Soha még én ilyet nem láttam, mióta a bába megfűrösztött. De legalább már azt mondja meg méltóságod, mi változtatta meg így egyszerre?

A gőgös főurat sértette most a tolakodás. Szerencse ilyenkor a kevélység, legalább elnyeli egy percre a bánatát.

— Nem kell ám mindent tudni — vetette oda félvállról, mogorván. — Mindent csak az Isten tud. Abból, az igaz, ő sokat hagy tudni az embereknek is, de egy részét megtartja magának. Én ugyan nem vagyok isten, de báró Szepessy mégis vagyok, és csak annyit kötök a kegyelmetek orrára, amennyi éppen szükséges; némelyeket én is magamnak tartok meg, lelkem Bori uram.

Hiába való volt tehát minden rezonirozás, csak föl kellett szedni a sátorfákat s hazamenni leány nélkül, dicsőség nélkül.

Egy óra múlva már olyan csendes volt az Ungargasse és tájéka, mint egy kripta és az egész vitézi kalandból másnapra vagy későbbre nem maradt fenn egyéb nyom, csak a Kvilnicsek Nep. János és a Prioner Sebestyén konstáblerek rendőri jelentése, hogy őket egy hőrködmönökbe öltözött embercsorda, mely az elmúlt éjjel, élféjtájban ismeretlen célból ellepte a Barischgassét, az Ungargassét és a mellékutcákat, elfogta, megkötözte s magával vitte hajnaltájban ki a városból egy mérföldnyire s ott különböző csúfondáros magyar káromkodások közt hazabocsátotta. Ők maguk pedig hosszú szekereken tovább kocogtak az országúton Magyarország felé.

Stohlen lovag felette megbotránkozott a jelentésen:

— A két gazember alkalmasint holtrészeg volt. Az egyik bizonyosan álmodta a dolgot, a másik pedig, aki annyira »matsch« volt, hogy nem emlékszik semmire, elhiszi neki. Elcsapatandó mind a kettő.

XII. FEJEZET

DER KAISER HAT DIE SPENDIERHOSE AN...

Akli észrevétlenül tűnt el társaitól, a nagy hazakészülődési zavarban senki se ügyelt rá, eszeágában sem volt visszamenni a gúnyjáért, hanem meghált egy kis korcsmában, az Alte-Ringen, s másnap reggelre beszerezve a szükséges ruhákat, audienciára jelentkezett a császárnál, nem egészen nyugodt lelkiismerettel a nagy szorultságban előrántott Mária Lujza-féle ötlet miatt és nagy bizonytalansággal jövődő sorsa iránt. Mert fogalma sem volt, miért kellett a fogságban szenvednie, azt sem tudhatta hát, mit akar vele a császár, megbocsát-e neki, visszafogadja-e szolgálatába, vagy csak a büntetését enyhíti meg, szabadon hagyja, de számúzi udvartól.

A császárnál az erdélyi kancellár, Nopcsa Elek volt bent, aki ez idők szerint Bécsben lakott, de karácsonytájt minden évben Erdélybe utazott s ilyenkor rendesen instrukciókért jelentkezett a legfelső helyen. Az uralkodó, aki igen keveset tudott Erdély felől (szegény Erdély mindig mostoha gyermek volt), valami csekélységet kötött ilyenkor a kancellár szívére, leginkább ezt:

— Szorítsa a népet, édes Nopcsa, hogy krumplit ültessen. Mert az nagy jótétemény.

Nagyanyjától, Mária Teréziától hallotta, hogy az erdélyieket, kivált a székelyeket, karhatalommal kellett szorítani a burgonya ültetésére, de még a karhatalomnak is ellenszegültek, s amit egyszer a jó »groszika« mondott, az mindig megmarad az ember emlékezetében.

Ez alkalommal azonban még a szokottnál is kegyesebb volt Ferenc Erdély iránt, s főlemlítvén a krumplit, mint olyat, melynél atyai szíve nem tud jobbat ajánlani népének, egyszersmind a lelki élvezetekről is megemlékezett s író-

asztaláról egy papírtekercset fölvevén, átnyújtotta a kancellárnak.

— Ez a Haydn himnuszának a kottája — mondá kegyesen mosolyogva. — Íme, vegye ezt a példányt. Ez még valami új lesz az ön hazájában, és morem mondani, hogy ha elterjed, nagy gyönyörűséget fog szerezni egykor a lakoságnak.

— Oh, bizonyly — felelte Nopcsa mélyen meghajolva és a könnyekig elérzékenyülve vevén át a »Gotterhaltét«. — A magyarok tombolni fognak a lelkesedéstől e dallamokon.

(Császár és kancellár derék, jóakarátú emberek lehettek, de mint jósek igazán nem váltak be.)

A kancellár távoztával Aklit jelentette a szolgálattevő kamarás. Az uralkodó szinte felvillanyozva kiáltott fel:

— Ah, Akli! Itt van a gonosz fickó! No, az derék! Hát jöjjön be.

Kisvártatva belépett és térdre vetette magát az uralkodó előtt.

— Köszönöm fölségednek, hogy megkegyelmezni méltóztatott.

— Ugyan keljen föl! — förmedt rá a császár jóságosan. — Mit komédiázik? Hiszen voltaképpen én hibáztam. Tudom, hogy ártatlan volt. Félrevezettek, ez az egész. De úgy kell. Minek ír olyan verseket, amelyeknek két értelme van? Az csak a zsidóknál van, carissime, és nem a keresztény poétáknál, hogy hátulról olvasandók visszafelé. Honnan tudhattam volna én azt?

A régi levegőben legott megtalálta Akli az ő régi hangját.

— Nagyon is tudhatta volna fölséged, mert jeruzsálemi király is.

A császár jóízűen nevetett, aztán egyszerre elkomorodva tekintett végig régi kedvencén.

— Szegény Aklicska, hogy lesoványodott. S ezt mind a rossz császár okozta, egy rossz versért. Ugye sokat szenvedett? Hiába tagadja, látom az arcán. De most már megint minden jó lesz, minden a régibe tér vissza, marad, mint eddig, az udvarnál. Lássa, a császár is hibázik néha, de ha belátja, magával szemben is igazságos, nem ok nélkül vereti pénzekre jelszavát: *Justitia regnum fundamentum*.

Jó puha szíve volt a császárnak, s a puha szíve lágy szavakat sugallt neki, melyekkel úgyszólván simogatni tudta azt, akihez szólt.

— Tehát a Napóleon-versért lettem elítélve? — dühnyögte Akli, mintegy önkéntelenül, önmagához. — No, ugyan törhettem volna a fejemet, míg ezt valaha kitalálom.

— Akarom tehát — folytatá a császár előbbi szép gondolatát némi lendülettel —, hogy velem szemben is igazságot nyerjenek nálam hű alattvalóim és szolgálaim, azért is ezennel felszólítom, kívánjon a kiállott szenvedések kárpótlásául valamit.

A császár szinte szép volt e szavaknál, valami fenséges kisugárzás a homlokából glóriát vont köréje (mintha rajta lenne a korona és az fénylene, pedig nem volt rajta). A földi isteneket, császárokat, királyokat az ilyen pillanatok emelik a valódi istenek fölé, mert a valódiak csak indirekte ajándékozhatják meg a halandókat.

Hanem biz azzal csínyján kell bánni, mert nagyon költséges multság (királynak is csak ritkán futja) »fehér lapot« adni valakinek, hogy írja rá, ami szívének, lelkének jó, szemének, szájának tetszetős.

Akli valóságosan elszédült, összetört e nagy kegy horpasztó súlya alatt. Feje zúgott, arca kigyúlt. Kétszer is megpróbálta, hogy valami köszönetet rebegjen, de nyelve megtagadta a szolgálatot. Ami érzés volt benne, az nem tudott hangokban kijönni, hanem csak folyadékban tört ki a szemein át.

A császár méltányolta elérékenyülését (sőt jól esett neki) és segítségére sietett.

— Jó, jó, tudjuk az ilyet. Nehéz az ilyenben határozni. Hát ne is feleljen most, hiszen ráérünk, gondolkozási időt hagyok. Menjen most a szobájába és hányja-vesse meg higgadtan, mi legyen az, amit önért tehetek. Csak aztán ne valami bolondot kívánjon, kedves Akli!

Az örömtől mámorosan tántorgott ki a császár dolgozószobájából. Nagy volt a meglepetése, mikor mindent úgy talált régi lakosztályában, amint elhagyta, ruháit, könyveit, apróságait — csak a kéziratok voltak felturkálva.

Délután az Ungargasséba készült, s lelke repesve édelgett az első találkozás kiszínezésében. Mit fog mondani a Búza-

virág, ha meglátja? Hátha még megtudja valamikor, hogy ő mentette ki nagy fifikával a Szepessy karmaiból? De hátha a császár is megtudja a csíny, amit a cédulájával elkövetett? (Homloka elborult, de csak egy perc). Ej, meg fog bocsátani. Hiszen egy kis hazugságot mindig befed egy megakadályozott bűn. De hátha Szepessy is megtudja a csalást. (És Akli hátát elfogta a borzongás.) Ez, ez! Ha Szepessy megtudja. Ezt ugyan nem teszi zsebre az a nyers, rabiátus ember. Ebből nagy veszedelem kerekedhetik rá. Megöli, semmi kétség. Pedig most olyan becsesnek tűnt föl előtte az élet, olyan szép a világ! Keresztezték egymást fejében a felhős sejtelmek, napsugaras remények. Hanyatt feküdt a pamlogon s hízalt a lelkét a császár ígéréssel s elvonult előtte, ami csak becses van a világon, a földi boldogságok, kincsek nagy kirakata. Jaj, melyikhez nyúljon?

Az idő pedig futott, gyorsan futott, dél lett, ebédre hívták a tiszti táblához, ebéd után pedig, mikor már éppen menni készült a nevelőintézetbe, a császár érte küldött, hogy sakkozni akar. Akli visszatérte eszébe juttatta szenvedélyét, melyet pedig abbahagyott volt, mert az udvaroncok mindig úgy játszottak vele, hogy ő nyerjen, csak az egy Akli merte megmattozni. Emiatt mindig ingerült lett Aklira, de azért mégis csak vele szeretett játszani.

A császár már ott ült a mahagóni-asztalkánál a kiterített ostábla előtt, midőn Akli belépett, az elefántcsontból való turbános törököket bástyáikkal, lovaikkal, szultánjukkal és szultánájukkal együtt már fel is állította unalmában, szembe a maga csontkatonáival, úgyhogy mindjárt kezdeni lehetett.

A császár különben kedvetlen volt, vagy legalább unott, és Akli szerette volna, ha most egyáltalában nem esik említés a délelőtti tárgyról. Nem is szólt a császár semmit, pedig bár most szólt volna, mert később még jobban elkedvetlenítette néhány hibás húzása, minélfogva előre látván a játszma kimenetelét, bosszúsan sepegte le a figurákat a tábláról.

— Megadom magamat. Ma lusta vagyok gondolkozni — s ezzel felkelt az asztaltól.

Akli szintén fölkelt és örült titkon, hogy gyorsan vége lett, elmehet még az Ungargasséba; meghajlott, hogy távozzék, de a császár váratlanul visszaszólitotta az ajtótól.

— Nos, kigondolta már, hogy mi az, amit önért tehetek?
Akli szíve hevesen kezdett dobogni.

— Igen, felség — felelte remegő hangon.

— Nos?

— Félek, felséges uram, hogy talán túllépelem a köteles szerénységet és . . .

— Csak bátran, carissime — biztatá a császár nyájasan, de korántsem a délelőtti, kisugárzó melegséggel.

Ófelsége kihűlt azóta — s a fehér lap már nem volt egy nagylelkű fölbuzdulás, mint a fogantatásánál, hanem csak egy elintézésre váró ügy, egy restáncia a császár napi teendőiből.

Akli összeszedte erejét, legyőzte valamennyire elfoglaltságát, és így szólt tompán, félénken :

— Tegyen meg engem fölséged nemes emberré és ajándékozza nekem Akli községét.

A császár nem felelt mindjárt, nem mutatott se csodálkozást, se beleegyezést, de a homlokán kiélesedett a történelmi nevezetességű három redő, s rendes szokása szerint fel s alá járt a teremben, petyegette az ujjait, míg végre megállt Akli előtt.

— Hja, hja. A dolog, tudja, nem olyan egyszerű, ahogy ön gondolja . . . Hiszen megígértem, az igaz . . . de én valami hivatalra, valami állásra gondoltam. S ön, ha jól értem, egy donációt akar . . .

Akli egy szót sem felelt, lesújtotta a császár viselkedése, mint egy mennykőcsapás. Nézte, ellenállhatlanul nézte a sivár valóságot. Országok és milliányi népek urát, amint küzd benne a fősvény ember a királlyal.

— Boosánat, felség, ha talán . . .

— Nem, semmi, semmi. Nem teszek magának szemrehányást. A világért se haragszom. Maga végre is jó ember és én is jó ember vagyok, hát megegyezünk. Hiszen nem azért mondom, de lássa, rossz világ van, sanyarú világ van. S ma már valami szokatlan dolog a donáció. Kiment a divatból. De maga szeretné föléleszteni. No, persze. Hja, csakhogy egy kicsit nehezen megy. Mert honnan? Ma a császárnak is körül kell néznie, ha élni akar. Nem úgy van, mint régen volt. (A császár mélyen sóhajtott s elmerült gondolataiba, aztán újra fennhangon szötte észrevételeit.) Ma már a só

se olyan sós, mint azelőtt. Minden elromlott, összezsugorodott. Könnyű volt az elődeimnek dominiumokat ajándékozni, ámbár kár volt. De ma már a forradalmak se érnek semmit, haszon nélküli kellemetlenségek. Hiszen ért engem, carissime (nevetett föl a császár, mintegy előljáróban egy tréfás mondásának), nem hoznak a konyhára semmit. Hajdan a Rákócziak után egy tömeg uradalom maradt, könnyű volt Leopoldusnak örömet csinálni másoknak. De micsoda forradalmak vannak ma! (Fumigative legyintett kezével.) Nem valami kövér falatok. Hiszen tudja, mire gondolok. A Martinovicsokra. Mert már csak az effajta szegény ördögök acsarkodnak a trónus ellen, s azoknak legfeljebb a fejét lehet elvenni. Hát iszen, ami illeti a nemességet, abban nem forog fenn nehézség, de a másik, a falu . . . micsoda falut is mondott?

— Akli!

— Hát van ilyen falu?

— Igenis, Ugocsamegyében.

— És hogy jutott eszébe?

— Mert hogy a nevem az.

— Ohó! — nevetett fel a császár vidáman, mint akinek hirtelen valami kisegítő ötlete támadt. — Elöttem ez nem jogcím, carissime, sőt ellenkezőleg. Én nem helyeslem a Napóleon-verset előlről olvasva, hanem csak hátulról olvasva, következésképp nem is honorálhatnám a poéta nevet előlről olvasva, hanem legfeljebb hátulról lehetne . . .

Szakra szikrát csal ki. A császár ötlete villámhirtelen ötletet gyújtott az Akli fejében is. Mély hódolattal hajtotta meg magát.

— Hát én nem bánom, felséges uram. Úgy is jó. Vegyük hátulról a nevemet, és amit jelent, azt adja nekem felséged Akli község helyett.

— Hogy érti azt?

— Hátulról Akli annyit tesz, mint Ilka.

— És mit tesz »Ilka«?

— Ilka magyarul annyi, mint Ilona vagy Heléna.

— Ah!

Akli arca kigyúlt, szemei élénken csillogtak.

— Adja nekem császári felséged feleségül Kovács Ilkát.

A császár meglepetve kiáltott fel, miközben egyre csóválta fejét.

— Akli! Vén gyerek! Mit kell hallanom? Milyen dolgokon jár a maga esze? Hát megbolondult?

— Talán. Mert a szerelem semmi esetre sem józan állapot, és én szerelmes vagyok, úgyhogy a fölséged egyetlen szava — folytatá pátosszal (ami pedig nem volt szokása) — megnyitja számomra vagy a mennyet az angyalok kórusának elbűvölő zenéjével, vagy a poklok mélységes gyehennáját az ördögök csordájának vartyogásával.

A császár elmosolyodott, mert oly furesán illet Aklihoz a szónoki pátosz, mitha a házi macskának szárnyai támadnának és fölrepülne a felhők közé.

— Nincs rossz ízlése, carissime — felelte flegmával —, de hát övele mi van, övele, a leánnyal?

— Azt hiszem, ő is szeret.

A császár fölhúzta szemöldeit és tréfásan vonogatta a vállát.

— Akkor azután semmi közöm hozzá: ha a lány is akarja. Volenti non fit injuria. Hanem azért el nem hallgathatom, hogy ön nem szépen viselte magát.

— Én, fölség? — hüledezett Akli.

— Sőt úgy látszik, sikkasztott a prókátorok formulája szerint — folytatá az uralkodó —, mert a megőrzésére bízott kincset saját céljaira fordította.

— Oh, fölség — mentegetőzött Akli, e magasztos pillanatban nem tudván leszállani a tréfa prózájáig —, ártatlan vagyok ebben: a szerelem jön és távozik észrevétlenül, mint az álom...

— Hát igen — felelte a császár komolyan.

— Beleegyezik fölséged? — kapta fel mohón a szót Akli.

— Mit is tehetnék egyebet? — szólt a császár. — Ámor nekem nem alattvalóm.

A kamarás e pillanatban Norbonne francia követet és Metternich Kelemen herceget jelentette.

A császár távozást intett a köszönetet rebegő Aklinak, s a belépő urakat azzal a fejcsóválással kísért, önkéntelenül elröppent felkiáltással fogadta:

— Micsoda különös neveik vannak az embereknek.

Norbonne a Mária Lujza házassági ügyében jött tárgyalni az elmenetelt és egyéb részleteket illetőleg, a ravasz analizáló Metternich azonban ez egész tárgyalás alatt, sőt még a kihallgatás után is sokáig igyekezett kitalálni a császári ajkáról kicsúszott titokzatos felkiáltás értelmét. Valami különös, nagy háttért keresett mögötte! Pedig milyen jelentéktelen kicsiség volt az általuk most előkészített világtörténelmi drámához képest!

XIII. FEJEZET

MIKOR A BIMBÓ RÓZSA AKAR LENNI

Akli lábai alatt égett a föld, boldog volt, szerette volna kikiáltani az egész világnak: Az enyém ő. Nekem adta a császár. Halljátok, nekem adta!

Egy percet sem késett, rohant le a lépcsőkön a legelső kocsialomáshoz, belevetette magát egy droskéba és az Ungar-gasséba hajtatott a 23. szám alá.

Huszonharmadik szám! Milyen szépen hangzik. Szavalni lehetne. Mennyi édesség egy számban!

Behúzta fejét prémes kabátja gallérjába (bár egy csöppet sem fázott), és egy örökkévalóságnak tetszett neki, míg a vágató lovak végre odaértek a 23. számhoz, ahol leugrott könnyedén, ruganyosan. Köröskörül csendes volt minden az utcában, csak a meghasogatott kapu mutatta az éjjeli események nyomait. Dimitri előjött a osöngetésre, és miután Akli megnevezte magát, örvendezve bocsátotta be.

— Istenem uram, kit látok! Milyen rég volt szerencsénk!

— Nem voltam Bécsben, kedves öregem, odahaza voltam.

— Ah, szegény kisasszony, hogy búsult.

— Búsult? — kérdé Akli vidáman, mintha, hájjal kenegetnék a szívét. — És miért búsult volna?

— Hát csak sajnálta önt — felelt Dimitri zavartan —, hogy izé (kereste az alkalmas szót), hogy »szabadságon«, hogy odahaza tetszik lenni.

A szabadságon szót megnyomta Dimitri, mintegy értésére akarván adni Aklinak, hogy ő jól van informálva, de mint »finom« kapus, barátja a sima beszédnek.

— Nos, és hogy van a kisasszony, nincs semmi baj?

— Isten valahogy megőrzött bennünket, magam sem tudom hogy. (Ájtatosan ég felé emelte a szemeit.)

Isten meg én — gondolta Akli és fennhangon hozzátette :

— Azt akarja ön mondani, hogy történt valami?

— Oh, dehogya. Isten ments. Semmi se történt, uram.
(Oly ártatlan képpel tudott hazudni, mint egy miniszter.)

— Hol beszélhetnék a madame-mal?

— Az írószobában van.

Madame Szilvássy felette barátságosan fogadta a látogatót.

— Isten hozta. Ejnye, de kapóra jön! Éppen instanciát írok Kolowrat grófhoz, hogy a Kovács kisasszonyt vegyék ki az intézetből, mert itt veszedelemben forog ő is, az intézet is, és az én egzisztenciám is. Én nem állok jól többé semmiért.

— De én jó állok — felelte Akli.

— Ej, ön legfeljebb csak tegnap szabadult ki, mondta nekem a Búzavirág, hogy kegyelmet fog kapni, neki köszönheti Akli úr. Ön, mondom, legfeljebb tegnap jött vagy ma, és fogalma sincs a történetekről.

— Én mindent tudok, asszonyom, a tegnap éjjeli eseményekről itt az utcában.

— Hogyan? — kiáltott fel Szilvássyné elsápadva. — Már beszél a városban? Hisz akkor az intézet renomméja el van veszve. Leányaikat hazaviszik innen a szülők. Vagy talán csak a gaz Dimitri fecsegett önnek? Szóljon, uram, az istenért!

— A városban semmit se tudnak, madame, és Dimitri hallgatag, mint a csuka, de én magam itt voltam az éjjel az ostromlók között, bőrködmönben, tüszővel, karabéllyal, mint a többiek, és őrködtem önök felett.

Nyílt most az ajtó, felrántotta szelesen, pajkosan egy szép keskeny kezecske, és betoppant a Búzavirág, téglaszín szoknyája suhogásával üde szellőt hajtván, szép szösze hajával illatot.

— Jó estét Klipi-Lipi, jó estét!

Csengett a hangja vidáman, édesen, elfogulatlanul, mint egy csicsergő madaré. Odaszaladt Aklihoz, megragadta mind a két kezét, rázta, lóbázta egy darabig, aztán gyerekesen hátravetette a felső testét s elkezdett iregni-forogni Akli körül, hogy a szoknyái harangalakra fölpuffadva repkedtek körülötte. A »tengely« (Akli) is, bár ügyetlenül meg-meg-tántorodva, de kénytelen volt vele fordulni.

— Ni, bizony kiszakítja a kezemet — nevetett Akli, és nézte, nézte nagy gyönyörűséggel, nem tudott vele betelni, miközben egyre ismételte: — Hogy megnőtt, hogy megnőtt, mint egy jegenye.

— Búzavirág! — szólt a madame szigorú tekintettel. — Micsoda viselkedés ez! Akli úr nem játszópajtás, se nem gyerek már, se még nem bácsi.

— Persze, ő csak Akli. De mikor én úgy örülök, hogy újra látom, hogy nincsen semmi baja.

— Hiszen jól van, gyermekem, helyes, hogy örülsz, de az örömet is bizonyos esztétikus formák közt illik mutatni. Éppen ez a nevelés művészete.

— De lássa, madame, mikor ő engem sohasem vesz komolyan, hát miért vegyem én őt komolyan?

— Ha egyéb okból nem, hát azért, mert én kívánom.

— Oh, a madame kedvéért szívesen.

S ezzel elugrott Aklitól hátra vagy három lépésnyire, felhúzta a szemöldjeit, melyek fönséges ívben árnyalták szép szemeit, hosszúra, ünnepélyesre idomította arccoskáját, s aztán szabályszerűen meghajtotta magát a divatos pirouette-mozdulattal, széthúzva a szoknyája két szélét kislányosan, kecsesen, kackiásan.

— Alázatos szolgája, szolgabíró kutyája.

A hazai ízű tréfás szólamon jót kacagott a madame és hagyta a javíthatatlant a maga természetességében.

— Szabad kérdezni, mikor érkezett tisztelt uraságod? — folytatá fáradt, nyegle hangon, ahogy a nagy dámák beszélnek, kik minden kiejtett mondat után legyezik magukat.

Ő a kezében levő könyv rezegtetésével mímelte a legyezőt.

— Tegnap este jöttem — felelte Akli.

— Úgy? Tegnap este? (A Búzavirág arca láthatólag elborult.) Szép, hogy hozzánk is elfáradott és hogy *ilyen hamar* (az ilyen hamart észrevehetően kiélezte). Csakhogy talán nem is nekem szól ez a vizit? Hiszen én talán meg sem tudom, ha Dimitri apó az imént meg nem zörgeti a szobám ablakát, hogy *sitt* van a Herr von Pakli^a. De persze, persze, andere Städtchen, andere Mädchen. Bizonyára megismerkedett valami egérke kisasszonnyal a szomorú fogságban, és én talán alkalmatlan is vagyok most...

— Oh, hogysisne. Hisz azért jöttem. Közleni valóm van önnel.

— Tehát igazán nem zavarom önöket?

A madamera nézett kérdőleg.

— Csak maradj itt, gyermekem. Éppen az éjjeli dolgokról beszélgettünk Akli úrral. Oh, istenem, mennyi bajt okozol te nekünk, Búzavirág!

Búzavirág a vállát vonogatta, miközben elbűvölőn hullámozott a hattyúnak tündéres vonalaival, apró gödröcskéivel, mélyedéseivel és kidudorodásaival.

— Nem tehetek róla, néni.

— Persze, nem tehet róla, szegényke — mentegette növendékét Szilvássyné, Aklihoz fordulva s mintegy felvilágosítani akarván őt az igazi okról latinul folytatá: *„Habet pulchritudinem periculosam.”* (Veszedelemes szépségű.)

Akli arcán csodálkozást lehetett olvasni. Hiszen oly beszédes arc volt ez a vibráló idegeivel, mint egy nyitott könyv. A madame azt hitte, hogy a fölfedezés lepte meg. A leány azt hitte, azon csodálkozik, hogy a madame milyen okos, még latinul is tud. Akli pedig nyilván azon csodálkozott, hogy a madame milyen együgyű, mint titkot árulja el, hogy a leány milyen szép. Hiszen tudta már azt ő azelőtt is.

— Képzeld csak, szívecském — újságolta továbbá —, Akli úr itt volt az éjjel a Szepessy emberei között.

Búzavirág arcán nem látszott semmi csodálkozás.

— Tudtam, hogy ott van — felelte egyszerűen.

— Te tudtad volna? Honnan? Miképpen?

— Csak éreztem, de az biztos volt és nem félttem egy csöppet sem.

A férfi szíve nagyot, kevélyet dobbant, s hálás tekintete lágyan simogatta e szavakért.

A leány kissé elpirult s behunyta a szemeit.

— Pedig a dolog komoly volt — jegyzé meg Akli —, és én magam is szepegtem már.

— Ne mondja! Komolyan hiszi tehát, hogy el akarták rabolni a mi Búzavirágunkat?

— Nemcsak hiszem, de tudom. Magam is a megfogadott inszurgensek közt voltam, akik egyenesen azzal a céllal

jöttek pozsonyból, közel háromszázan, hogy a kisasszonyt erőszakkal viszik el innen. Híntó, bunda készen várta a szomszéd háznál, váltott lovak az úton, Pozsony megyében pedig egy bástyafalas kastélykalitka, ahová bezárták volna a madarat!

— Szent Isten, atyám! — szörnyűködött Szilvássyné, elhalványodva a gondolattól is. — Lehetséges-e?

— Hogyne! Az bizony lehetséges. A közbiztonság hiányos itt Bécsben. Az inszurgensek vásott gyerekek, szeretik a csínyt, veszedelmet, az az elemük, a kormánygyeplők gyenge kézben vannak, azt pedig a ló is mindjárt észreveszi, hát még az ember, hát még a magyar ember...

S itt aztán elbeszélte Akli az egész tervet, milyen gondviselészerű módon jutottak kezébe a sötét szándék egyes szálai.

Eközben sötét lett a szobában. Az este ilyenkor, karácsony tájban nem közeleg méltóságosan, lassan, mint nyáron, hanem egyszerűen leugrik valahonnan a padlásról: »Hipp-hopp, itt vagyok, mint a fekete szurok.« Dimitri két meggyújtott faggyúgyertyát hozott be s néhány hasábot tett a kandallóba. A lángok gyorsan, falánkul osaptak össze az új táplálék fölött, nyalakodtak, pattogtak, pöröltek, a nők pedig borzongva hallgatták a történeteket, mint valami kísérteties mesét, melynek szörnyűséges folyamatát csak a madame »ah, oh« kiáltásai zavarták meg imitt-amott, azon helyeknél, mikor ragyabunkó megelőzi őket a Kolowrathoz írt levéllel, tágul a tüdő, nehéz sóhajtás tör ki a mellből: no, hála istennek — és az olyan helyeknél, mikor ragyabunkót megkötözve találja a szekér alján, összeszorul a szív és hideg béka fut végig a hátgerincen...

A Búzavirágot megviselte a mese, remegve húzódott egyre közelebb-közelebb a madamehoz, míg végre egészen odasimult a szoknyájához, és a nagykendője lecsüngő szárnyába bujtatta el a fejét. A kis szíve pedig úgy pihegett, úgy dobogott, hogy a madame is hallotta és lehajolt hozzá, kétfelé simította a haját és egy csókot lehelt az izzó homlokára.

Meghatotta a leányka ragaszkodása, önkéntelenül hátra nyúlt az íróasztalra a félig megírt instanciáért és széttépte dirib-darabra.

— Dehogy eresztlek el, kis Búzavirág. Megoltalmazlak én, ne félj semmit.

— Nem lesz rá szükség, asszonyom. A kisasszonyt nem fenyegeti többé semmi veszély.

— Vajon? — szólt Szilvássyné aggódólag.

— Találtam én olyan arkanumot . . .

— De hiszen, uram, nincs a gonoszság ellen medecina.

— Már én pedig találtam! — dicsekedett Akli diadalmasan. — Olyat mondtam én neki, hogy egyszeribe elment a kedve Búzavirágot elrabolni és vissza se jő többé, biztosítom.

Hanem iszen föl is ébresztette ezzel a legveszedelmesebb ördögöt, aki nem az alvilágban lakik, hanem az asszonyokban : a kíváncsiságot.

— Mit? Ugyan mit? — rohanták meg egyszerre.

— Ohó, az az én titkom.

— De megmondhatja nekünk is.

— Semmi esetre se — felelte Akli eltökélten.

Honka durcás képet vágott és elfordította fejét Aklitól.

— Hát egye meg a titkát, Pakli úr.

De a madame is megneheztelt, mert fölkelt, hűvösen biccentett fejével Akli felé, azután így szólt távozóban :

— Minthogy magán-beszélgetésük van, én most magukra hagyom és beküldöm Hardy kisasszonyt.

Hardy kisasszony előkelő magatartású öreg nőszemély volt, az akkori divat szerint éppen oly szükséges bútordarab a nevelőintézetben, mint a glóbus, mint a tábla, vagy mint a szivacs. Szóval, ő is a tanszerekhez tartozott. Annyaniban ugyanis, hogy Hardy kisasszony teljesen siket volt és a siketsége képesítette felette fontos állására, ezzel szerezte a kenyerét. A parloirban, ahová a családtagok és rokonok le-hívathatták a növendékeket, sokszor az unokaöccsök és unoka-bátyák is, Hardy kisasszony volt jelen folytonosan mozgó kötöttüivel. A négy szemközti beszélgetések csak női családtagokkal voltak megengedve, a férfi-rokonokkal azonban csak négy fül közt diskurálhatott a leánynövendék, mert a Hardy kisasszony szemei ugyancsak résen voltak. Apró, villogó két detektív, mindent észrehevő. Hardy kisasszony nem hallott semmit, de látta volna, ha a cousin megöleli

vagy megcsókolja a cousinét. Vagyis a gondolat szabad volt az intézetben, de a gondulat nem. S ez csak a siket vénkisasszony által volt elérhető. Ilyen hölgyeket a többi intézettulajdonosnők is tartottak, de mademoiselle Hardy fölöttük állott minden tekintetben, mert gazdag forrásává vált a madame mindentudóságának. A mélyebben beavatottak t. i. azt suttogták, hogy az öreg kisasszony minden nyelvet értett és a szájak mozgásáról úgy le tudta olvasni a szavakat, mintha csak könyvben látta volna leírva.

Egy teljes perc se múlt el, már belépett kötőkosarával az egyik kezében, a másikban a rendes fekete táblájával, melyről egy zsinóron lógott a griffi s jelezte a siketségét. Néma fejbiccentéssel üdvözölte Aklit, aztán leült a szoba legsötétebb szögletébe, onnan nézte, egykedvűen kötögetve, a beszélgető fiatalokat.

Azok pedig még mindig ott tartottak, hogy mit mondott Akli Szepessynek. Ilona faggatta, Akli ellentállt, úgyhogy egy veszekedő pár benyomását tehették a belépő Hardy kisasszonyra.

— Nos, nem mondja meg, uram?

— Nem.

— Meghalok a kíváncsiságtól.

— Szépen eltemetjük — nevetett Akli.

— Hiszen maga valami borzasztót mondhatott én-felőlem.

— Meglehet.

— Lássa, én bevallottam akkor egyszer régen az én lekvár-titkomat.

— Hm, mert a nők nem tudnak titkot tartani, de mi tudunk.

Kedvesen, szendén összetette a kezeit, esdve, kacérkodva ráemelvén édes tekintetét.

— No, ne legyen oly makacs és kegyetlen, Klipi-Lipi, szépen kérem.

— Nem és nem.

— Hátha megharagszom?

— Akkor sem. Hanem mondok helyette egy másik titkot. Beszéltem a császárral . . .

— Bánom is én a császárt, nem érdekel engem a császár.

— Majd meglássa, hogy érdekelni fogja.

A Búzavirág vállat vont mogédesen, duróasan.

— Nem hiszem, de próbálja meg, ha úgy tetszik.

— Hát igen kegyesen fogadott őfelsége — folytatá Akli bizonyos ködös, de mégis mesterkéltn fontoskodó színezéssel, mely a figyelmet van hivatva felhívni, hogy valami frappáns következik —, és visszavett az udvarába . . .

A Búzavirág szándékosan ásított egyet.

— Látom, nem sokat érdeklődik a sorsom iránt — vette zokon az elbeszélő.

A Búzavirág megint ásított, elhatározta, hogy ő is megbosszantja Aklit.

— Álmos vagyok egy kicsit — ravaszkodott az őszinteség hangján —, hiszen tudja, milyen éjszakánk volt. Hanem azért csak folytassa, hallgatom.

S fáradtan, hanyagul eresztette le a két karját.

— De nemcsak visszafogadott őfelsége — folytatá Akli, —, hanem azt mondotta, hogy a kiállott szenvedéseimet kárpótolni akarja s felszólított, hogy válasszak valamit és azt megadja nekem, bármi legyen.

— Ah! — kiáltá a leány egyszerre élénken. — És mit fog ön választani?

— Már választottam — mondá Akli rendítő nyugalommal.

— Mit? — lihegte a leány tompán, bágyadtan, elhaló hangon.

A férfi ránézett s tekintetének melegségétől felbugyogott lelkéből a tudás forrása. Arca egyszerre lángba borult, szemeit lehunyta.

— Találja ki — biztatta Akli.

— Nem tudom, nem tudom — hadarta halkan, csendesén.

— Hát megmondjam? — susogta. (Hardy kisasszonynak úgy tűnt ez fel, mint egy olvashatlan sor.)

Kezeit ijedten, tiltakozón emelte fel a leány.

— Ne, ne . . .

— Furcsa maga! — zsörtölt Akli. — Majd azt akarja, hogy mondjak meg egy titkot, majd azt akarja, hogy ne mondjak meg egy másik titkot.

— Mikor úgy szégyenlem magamat! — rebegte halkan s örömtől ragyogó arcára egy csipkekendőt borított —, úgy szégyenlem...

— Hát kitalálta? — kérdé a férfi mohón.

Némán igent intett fejével, felugrott és kiszaladt a szobából.

Nem bírta többé megkeríteni ez este, bezárkózott szobájába és ágyára vetvén magát, csöndesen sírdogált bent. Akli mindenféle követeket küldözgetett utána, hogy jönne ki még egy szóra, csak egyetlenegyre, de sehogy se bírták kicsalni. Végre az az ötlete támadt, hogy elkérte Hardy kisasszonytól a palatábláját és a griflit, beküldte vele Dimitri apót azzal a kéréssel, hogy írja fel a válaszát egy szóval.

A táblát visszahozta Dimitri, s ezek a szavak álltak rajta az Ilona betűivel :

»Mit felelt a császár?

Akli ezt írta válaszul :

»A császár ideadta, amit kértem. De hát a Búzavirág mit felel?«

Dimitri elment, meg visszatért, mire több volt a táblán néhány sorral :

»A Búzavirág most még neheztel a csúf Akli úrra és nem tud ránézni, de ha kialussza a haragját, kész engedelmeskedni a császárnak, mert a Búzavirág kimondhatatlanul szereti — őfelségét.«

Akli pedig meg volt elégedve a válasszal s nyugodtan ment haza, mert pszichológus érzékkel ezt olvasta benne :

»A Búzavirág most még van rendülve és nem merne az Akli szeméibe nézni, de ha egy álmatlan éjszakán hozzá szokik a gondolathoz, menyecskevé lenni, vidáman fog szaladni karjaiba, mert a Búzavirág kimondhatatlanul szereti az ő Akliját.«

XIV. FEJEZET

VICE-ISPÁNY URAM NAGY TISZTESSÉGBEN

Nehéz ezekkel a kis portékákkal boldogulni. Még a szerelmük is annyi mindenféle szeszélybe van beburkolva, hogy szinte mesterség kihámozni. Az igaz, hogy édes mesterség. És talán a természet akarja úgy, hogy egy kis fáradságba kerüljön a gyümölcs megszerzése. Ott van például a dió, maga is szereti, ha felnyitják, és mégis két héjat, két páncélt vesz föl magára, egy zöldet és egy keményet, osontosat, pedig ez az utóbbi már úgy is nő meg, kétfelé osztott kagylónak, tehát akarja, hogy felnyissák, és mégse enged, szét kell feszegetni, sőt a feszegetésnek se mindig enged, össze kell néha törni. Ilyen bohó gyümölcs a dió.

De hát még a szerelem? Az jár még csak sok parádéval. S éppen a parádéja a legnagyobb poézis. A házasság aztán többé-kevésbé mind egyforma próza, de az összeboronálása, az mind különböző és változatos. Egy utazás Tündérorszá-
ban, tele elbűvölő stációkkal; eső ha esik, permeteg csak; felhő ha támad, báránycsók csak; fergeteg ha jó, egy bánatos sóhaj lezúgja; köd és homály ha keletkezik, egy vidám mosoly elkergeti.

Hát igen, volt még elég »jelenet«, míg végre oda-
jutott a dolog, hogy a Búzavirágból bevallott meny-
asszony lett.

A császár Kolowrat grófot bízta meg a kelengye meg-
rendelésével és ezekben az időkben gyakorta emlegette
környezetének, féltréfásan ugyan, de mégis sopánkodó hangon,
mikor a kiadásokból valamit le akart faragni:

— Gondolják meg, hogy két leányt kell az idén férjhez
adnom.

Mária Lujza főhercegnő férjhezmenetele tavaszra volt
határozva. Áprilisban kíséri el fényes küldöttség és személyzet

világverő vőlegényéhez Franciaországba. Akli ellenben kisürgette a maga esküvőjét március elsejére.

Zajos és fényes volt az idei farsang az udvarnál. Két téma volt: Mária Lujza bemutatása és nyomban utána az elbúcsúzás a leendő francia császárnétól... A fősvény Ferenc nem szerette az ilyen költséges dolgokat, de Ludovika császárné nem engedett: »Meg kell lenni.« Mit mondana a világ? Egy Habsburg-leányt nem szedtek fel a szeméten, hogy csak úgy észrevétlenül küldjék el, mint egy gouvernantot.

— Nem szedték fel a szeméten — sóhajtott fel Ferenc keserűen —, de odadobják a politika kedvéért a szemétre. S ehhez a szomorú látványhoz minek csináljak még illuminációt is?

Végre is abban állapodtak meg — mindig az asszony győz az ilyenben —, hogy legyenek meg az ünnepélyek, de csak szűk családi körben; mindössze az uralkodóház legbizalmasabb oszlopai hívassanak meg. A császár azt gondolta, hogy így sokkal olcsóbb. A magas arisztokrácia pedig azt gondolta, hogy így sokkal előkelőbb — s törte magát meghívó után.

A szétküldött »billétek« közül, mint mindig, most is csak kevés ment Magyarországra. A magyarok közül csak éppen a nagy oligarchákat hitták meg, az Esterházyakat, Pálffyakat, Batthyányakat, Nádasdyakat, az aranygyapjasokat és a titkos tanácsosok közül vagy négyet. Erdélyből a gubernátort. Horvátországból a bánt. Akkor még nagy dolog volt udvari bálon lenni.

Annál nagyobb feltűnést okozott az eset, hogy a meghívók szétküldésekor a császár a következő nevet diktálta föl a főudvarmester listájára:

— Stephanus Ráthonyi, Nagyszőlős.

A főudvarmester tiszteletteljes kérdést tett.

— Az udvari bálra parancsolja őt felséged meghívatni?

— Igen.

— Nincs szerencsém ismerni ezt az urat.

— Igyekezzen vele megismerkedni és el ne felejtse őt nekem a bál folyamán bemutatni.

A főudvarmester alázatosan meghajtotta magát.

— És milyen címet írjak a meghívóra?

— Írja, hogy »spectabilis«.

A főudvarmester egy szót se szólt többet a császár jelenlétében, de annál inkább csóválta a fejét annak távollétében, tán egy óráig is csóválta, hogy így elrontotta őfelsége a listája szépségét ezzel a plebejus névvel, fűnek-fának elbeszélte, nagy csodálkozással, égre emelt szemekkel, sopánkodván, hogy ugyan honnan jutnak a császár eszébe az ilyen nevek... Sőt a felséges asszonynak is felhozta alkalmas pillanatban panaszképp, hátha az segíthetne még a dolgon, de a császárné közömbösen vette az egészet.

Lőn tehát, hogy tekintetes, nemes és vitézlő Ráthonyi István uram, Ns. Ugocsa vármegye alispánja megkapta a meghívót a legszűkebbkörű udvari bála Bécsbe, ami nagy port vert az egész környéken, mert soha még egyszerű nemest nem ért ekkora nagy tisztesség.

A főispán, báró Perényi, akinek az ősei nem egy király asztalánál törülték meg a szájukat s nem egy király az övékénél, felette csodálkozék, hogy ő nem kapott meghívót. Vagy ha már nem kapott, miért kapott akkor a másodalispán? Hát elment az esze a ceremóniacsináló hopmesterek?

Még rejtélyesebbé tette a meghívást a szomszédos Károlyi grófok mellőzése, sőt a párdányi grófot, Butlert is kifeleadték, aki pedig grata persona az udvarnál. Mért éppen Ráthonyit? Hiszen az igaz, hogy nagybirtokú nemesúr, derék ember, de csak a második vicispán. És az is csak Ugocsa megyében, amelyik non coronat. Mit akarhatnak vele? Nem érti ezt az ember. Végre is megnyugodtak abban a magyarzatban, hogy bizonyosan meg akarják daloltatni, mert meg kell adni, hogy ritka gyönyörűen, betyáros zamattal tudja a magyar nótákat elfűjni a kvaterka mellett.

Magát Ráthonyit is feszélyezte az eset, de azért csak mégis nyakába vette a bécsi utat, s a bál estéjén felöltvén ezüstgombos, fekete posztó atilláját és asztrakánprémes mentéjét, melyet a megyegyűléseken viselt, megjelent a legfelségesebb udvarnál, hol is úgy vette ki magát egyszerűségében a sok egyenruhás, díszruhás alak mellett, a gyémántok, smaragdok ragyogásának és a bársonyok, selymek suhogásának közepette, mint egy közönséges kakas a pávák,

papagájok, struccok, aranyfácánok, pelikánok és gyöngytyúkok között.

A főudvarmester, aki már vadászott rá, legott felismerte, nem is kellett kérdezősködni, s vitte egyenesen a császár elé. Ráthonyi szerénykedett, szabódott, hogy ő azt nem kívánja, de a főhopmester kijelentette kategorikusan, hogy erre parancsa van.

A császár az imént lépven ki a belső termekből, a szokásos cerelet tartotta, megosztván a nehéz fejedelmi munkát felséges nejével. Sorba megszólították kegyes leereszkedéssel a karéjban álló előkelő hölgyeket és urakat, a császárné a jobbról esőket, a császár a baloldalt.

Ráthonyit a félkör közepére állította a főudvarmester, mondván :

— Itt álljon, domine spectabilis, mígnem ő »legszentebb felsége« megszólítani kegyeskedik, ami bizonyára megtörténend.

Míg Ráthonyi tükön állt (jobb szeretett volna ő most otthon csibukozni a zsölléjében), a főudvarmester azalatt a császárhoz furakodék, jelentvén halkán, hogy ama bizonyos Ráthonyi István, Nagyszöllősről, ott az a csinos, zömök ember, a hórihorgas Waldstein Fridrik gróf mellett.

A császár jóváhagyólag intett a szemhunyorításával, majd háborítlanul végzé tovább a feladatát, örömrózsákat ültetvén útjában az arcokra, azonképpen a felséges asszony is, míg végre utolsónak Ráthonyit szólította meg a császár.

— Milyen volt az idén a termés Ugocsában?

— Bizony gyenge volt, felséges uram.

A főudvarmesteri bölcsesség akképpen cirkalmazta ki ezt a formaságot, hogy a kör közepén a felséges asszony, felséges férjével találkozván, a cerele véget ér, a császár karját nyújtja a császárnénak, egy sétát tesznek köröskörül a termekben, míg végre a nagy táncteremben megtekintvén a táncolókat, visszavonulnak lakosztályaikba.

Minden ki van itt mérve és számítva, a hang nyájassága, a mosoly, a szó, a fejbiccenés, a leereszkedés fokozata, ennek annyi, másiknak csak félannyi. Hanem persze előre nem látott dolgok is történnek. Az olyanok, hogy a császárné hajából kiesik egy fehér rózsza.

Waldstein Fridrik gróf lehajlik érte és átnyújtja hódolattal.

— Ah, szegény kis rózsám, el akart engem hagyni — szólt a császárné. — Köszönöm, kedves Waldstein.

Azzal átvette a rózsát és szórakozottan játszott vele, himbálta a levegőben, miközben néhány kérdést intézett Prága előhaladása felől.

— Ott is olyan hideg van?

— Igen, felség.

— Az emberek azonban ennek dacára boldogok, nemde?

— Egy részök, felség, de sokan vannak olyanok is, akiknek nincsen kenyerök.

— Miért nem esznek zsemlyét? — szólt a felséges asszony, felhőköt parancsolva szép homlokára.

S ezzel szinte gépszerűleg lépett odább, rezedaszín brokát selyem szoknyája nagy suhogással húzódván utána, otthagyta Waldsteint, mivelhogy ez éppen egy egész adag a kegyből, s egy embernek csak egy adag jár. Tovább ment. Azaz tovább ment volna, de íme, a revierje végéhez jutott. A legközelebbi ember (ez volt Ráthonyi) már a császár területén van, ő beszélget vele.

A császárné türelmetlenül tekintett rá, mert most már a karnyújtás és a továbbmenetel következik a program szerint, de a császár még nem készült el emberével s megpillantván várakozó nejét, hozzája fordult s bevonta őt is a beszélgetésbe.

— Íme, kedvölt hívünk, Ráthonyi — szólt —, akit én olyan messziről felfárasztottam.

— Nagy kegy rám nézve — hajtotta meg magát Ráthonyi.

— Örülök — mondá szinte egyszerre a császárné.

— Akié amaz Akli nevű falu — tette hozzá magyarázólag a császár.

— Ah, igen, tudom már — mondá a császárné mohón, mint akinek hirtelen láng gyúl a fejében. — Mi most nagyon rászorultunk önre.

— El kell hinnem — felelte szerényen Ráthonyi —, ha fölséged mondja, de némává tesz a csodálkozás, hogy a föld leghatalmasabb császárnéja és császára egyik utolsó szolgájukra miben szorulhatnak rá. Mesének is hihetetlen.

— Nemde az ön birtoka Akli község? — kérdé a császár.
— Igenis, egy kis magyar falucska Halmi mellett.
— Azt óhajtanánk öntől megszerezni. Átengedné-e nekünk?

— E perctől fogva a fölségedé — szolt nemes egyszerűséggel Ráthonyi.

— Ohó, carissime, az nem úgy megy. Clara pacta boni amici. Ellensége vagyok a bizonytalan helyzeteknek és az utólagos áraknak. Én kevésre becsülhetném, ön sokra, szóval, nem volnánk egymással megelégedve. Azért tehát előre szeretném tudni, mit kíván érte tőlünk.

Ráthonyi egyet rántott a félrecsúszott mentéje ezüstös láncán, aztán egyszerűen, minden pátosz nélkül szolt, mintha a legtermészetesebb dolgot mondaná:

— Adom örök áron azért a rózsáért, melyet a felséges asszony a balkezében tart.

A felséges asszony önkéntelenül elmosolyodott (nagyon bájos volt így), még talán el is pirult egy kicsit, de semmi esetre sem haragudott meg.

— Ah, uram — szolt nyájasan, félénken Ráthonyihoz, miközben bizonytalanul nézett a császárra —, hová gondol ön, hiszen ez a rózsza nem ér meg egy falut...

A császár, bár halkán, de mohón, türelmetlenül vágott közbe:

— Add oda, Ludovika!

És még a szemöldjeivel is intett neki.

A császárné átnyújtotta kegyes mosollyal a rózsát, mely még az imént a hajában volt. Ráthonyi mélyen meghajolva átvette és az atilla zsinórja alá tűzte a mellén. Halk moraj, hullámvás támadt köröskörül, a nagy »jelenet« híre szétfutott a teremben hercegek, hercegnők között, a diplomaták is erről beszéltek. Volt, aki sopánkodott, hogy a spanyol etikett immár erről a helyről is száműzetett. Volt, akinek tetszett, hogy a császárné ilyen egyszerű, kedélyes és természetes a legszerényebb alattvalóival szemben is, mint akár-mely más földi asszony. De vajon ki lehet az az ismeretlen ember? Az epidémiák gyorsaságával tört ki és terjedett a kíváncsiság láza. Kapós ember lett a főudvarmester, az egyedi, aki tudott felőle. Zászlósarak, udvari potentátok

siettek magukat bemutatni az egyszerű falusi nemesnek. Próbálták is kivenni belőle szépszerivel, miről beszélgetett a felségekkel, de Ráthonyi zárkózott maradt.

— Egy kis üzletet kötöttünk együtt.

Mindez olyan különös és titokzatos volt, hogy egy sajtászerű nimbusz vette körül az alakját azon az estén.

De hát ennek az estének hamar vége lett. Éjfélkor kioltják a gyertyákat a lakások, s a bál csak bál, még ha a Burgban van is, eltűnik, mint egy szép álom — s nem marad meg utána más valóság, csak egypár foszlány a ruha-fodrok-ról, egy-egy leszakadt pántlika vagy csipkedarab, egy osumó elhullott hajtű vagy kapocs, egy-két elvesztett fékesztyű bámulatosan kis kezeceskékről, és néhány megszerzett hörg- és tüdőhurut.

Ráthonyi hazament a »Matschacker-Hof«-ba, ahol szállva volt és mire kialudta a mámort, neki se maradt meg egyebe a tündérestéből, csak az elfonnyadt rózsája. Tegnap még egy császárné hajában volt, megérdemelte volna, hogy legalább egy pohár vízbe tegyék éjszakára, de Ráthonyi erről is megfeledkezett. Reggel végre ügyet vetett rá, egy »kopertát« hajtogatott össze egy szelet papirosból, abba tette a rózsát, ráírván a papírra, mint rendszerető emberhez illik, pro memoria : »Akli falu«. Ha hazaér, gondosan elzárja a családi leveles ládába, hol az utódok mindenkor megtalálhatják — az egykori falujokat.

Alig hogy »megfölköltölte« az étkező »szálában«, már kereste Nostitz udvari tanácsos, a császári magánjavadirektora, az Akli község átruházásáról szóló okmányt hozva aláírás végett. Nyájas, előzékeny öreg úr volt az udvari tanácsos, édeskés, mint a szirup, és okos, mint a kígyó, elmondta a császár üzenetét, melyet ekképpen formulázott :

»Őfelségét a császárnét annyira meghatotta az ugoctai vice-comes gavaléros viselkedése, hogy a császár őfelsége a viláért sem akarta egyelőre annak a zamatját és szépségét akár elrontani, akár meggyengíteni valamely közbelépés által. (Az nem is volna rendjén — szolt közbe Ráthonyi.) Őfelsége mindazáltal érzi, hogy a dolog nem maradhat sokáig annyiban, s igyekezni fog azt illendő módon viszonzni.«

Ráthonyi mosolyogva jegyzé meg, hogy ő már megkapta a

falu árát és eléggé meg van jutalmazva az elfogadás kegyes körülményeinél. Aláírván tehát az okmányt, miután még aznap körültekintett egy kicsit a roppant városban, másnap reggel hazapályázott Nagyszőlőssre.

A bál után is csak úgy röptek a napok egymás után, mint annak előtte, de Aklinak úgy tetszett, hogy csigamódra csúsznak, kínosan, alig észrevehetőn. A napok még ahogy úgy; nappal elmehetett az intézetbe, együtt lehetett Ilonával, kivált mióta a császár felszabadította a személye körüli szolgálattól s kinevezte őt a császári családi levéltár és könyvtár egyik főhivatalnokának, mióta tehát komoly dolga volt, azóta ráért nem dolgozni, hanem ott legyeskedni sülve-főve a szép menyasszony körül, összeeszeve és kibékülve vele napjában négyszer, de az éjszakák, amikor a szerelmes ember nem tud aludni, csak mindig *órála* gondolkozni, azok a rózsaszín éjszakák de hosszúk, de hosszúk! Mivelhogy a mennyország előszobája türelmetlenséggel van kikövezve.

Még csak hét nap hiányzott az esküvőig a bál után, addig is mindig történt valami, ezek már többnyire eseménygazdag napok, a »nagy dolog« előzővel. Meghozta a posta otthonról a keresztelő-levelet, szállást keres az ember, ez is nagy élvezet, elviszi magával a menyasszonyt is, megmutatni a jövődó fészket, a menyasszony irul-pirul, mikor ahhoz a kérdéshez jutnak, hogy melyik lesz a hálószoba. Aztán berakják a bútorokat, azt is meg kell nézni napjában néhányszor. Leveleket kell írni a rokonoknak, násznagyot, vőfélyt kell keresni stb.

No, ezzel az utóbbival nem sok dolga volt Aklinak. Rokonait rég elfeledte, azok őt még régebben, csak az édesanyja élt Halmiban, egy özvegy tímárné, akinek eszé ágában sincs ilyen nagy útra kelni. Násznagy, vőfély szinte nem kellett. El volt határozva, hogy az esküvő egész csendben lesz a Mária-Stiegen templomban, Kolowrat gróf lesz az egyik tanú, a fiatal Kovács György a másik. A templom persze előreláthatólag megtelik közönséggel, mert ott lesznek Akli ismerősei, az udvari emberek, akik a császár fogadott leánya iránt érdeklődnek, bizonyosan megjelenik madame Szilvássy is, az Ilona barátnői, a növendékek és egy csomó szájtató népség, mely elmaradhatatlan az esküvőkről.

Lakomáról utána szó sincs (mégis csak csúf fősvénység a császártól), a boldog pár reggel tízkor megesküszik, otthon úti ruhát vált s legott elutazik a császár möllersdorfi majorjába, ahol az udvar tehenészete van, ott ebéddel várja őket a császári szakács, aki két hétre van oda küldve a rendelkezésükre.

Szegényes volt a menyegzői program, sőt sivár, de mint a matt szöveten annál jobban kitündöklük a piros selyem másli, ennek a programnak is volt egy mozzanata, mely Bécs legpompásabb esküvőit is fölülmúlja fényben. A jegyespár ugyanis közvetlen a templomba indulás előtt megmutatja magát menyegzői díszben a Burgban, a császár és a császárné audienoián fogadja, jelen lesz Mária Lujza főhercegnő is, aki menyasszony lévén, kíváncsi az ilyesmire. Emberi természet örök törvénye. Mindenki a legközelebbi stáció iránt érdeklődik. Öreg asszony szívesen jár temetésekre, eljegyzett leány menyasszonyokat nézeget.

Ezzel az előleges ceremóniával tehát maga az udvar is némi szerepet visz az Akli esküvőjénél, ami nagy szenzáció a lojális birodalmi városban. Az utcákat és a templomot el fogja lepni a közönség, rossz élceket és szójátékokat fognak gyártani a kávéházakban és a sörözőhelyeken az elmés bécsiek. Magának a császárnak is gyengéje volt az ilyen hatásos szcénák rendezése, melyek a nép fantáziáját osiklandozzák. Csak a fa rügyezik ki magától, de a népek szívéből a szeretetet harapófogókkal kell kihúzni, s a legjobb harapófogók az ilyen színes mutatványai a leereszkedésnek és a jó szívnek. Kétszerháromszor is benyitott az utolsó napokban a kabinetirodájába, ahol az Akli-címer készült nagy titokban. (Insignis Nobilis Familiae Akli »de Akli«). A pajzson egy kétfejű kanári madár zöld mezőben, az egyik kanáریفej csőrében egy töviság, a másik csőrben egy arany karikagyűrű. A címer Kolowrat gróf ötlete volt, célzás a Napoleon-versre, jelezve annak kétértelműségét és kettős következményeit a tövisággal és a jeggyűrűvel.

A császár meg volt elégedve a találó gondolattal, de az udvari heraldikusoknak nem igen tetszett, csipkedték is egy kicsit Kolowratot a természetellenes kétfejű kanári miatt, kivált a főhercegek, akik bíbelődnek az ilyesmivel.

— Ej, ugyan hol vette az ördögös Kolowrat a csodálatos tojást, melyből ez a szörnyszárnyas támadt?

— A tojás normális volt — mentegetőzött a gróf —, de tényleg én követtem el a hibát: pusztá meggondolatlan-ságból a kétfejű sas alá tettem, hogy az költse ki.

Szóval az udvart is élénken foglalkoztatta az Akli házassága. Az egyszerű alattvalók abban szórakoznak, hogy a magok kicsi, egyhangú dolgaik közé beviszik szórakozásul a világeseményeket is. Nekik csinálja Napóleon a osudákat. A hatalmasok megfordítva teszik. Ők a kis dolgok után futnak, hogy a megrázó nagy események fölé, melyek közt életük lefolyik, ezeket emeljék. Egy elveszett tartomány feletti keserűséget egy megnyert pikét-játszma feledtetni el egy percre. Egy idegen számára inszenizált boldogság elfödi valamiképpen a boldogtalanságot, melybe a saját gyermeküket taszítják.

A császár nagy kedvteléssel merült el e bohóságba, figyelme mindenre kiterjedt. Egy udvari kurirt menesztett Nagyszöllősre Ráthonyihoz, aki a vaskorona-rend harmadik osztályú keresztjét vitte és egy rózsafa-szekrényt valamely ajándékkal.

Egész Nagyszöllős lázban volt, Ráthonyi István viceispán uram nem minden elfogódás nélkül nyitotta ki a ládát, körülállva azt szent áhitattal a megyei tisztikar és a családtagok. Azt hitték, az Aladin mesébeli kinosei vannak benn felhalmozva, de milyen nagy volt a meglepetésük, mikor végre a tömérdek selyempapiros közül, amibe be volt göngyöltetve, kihámozódott a Ferenc császár carrarai márványból faragott mellszobra.

Az esküvő reggelén őfelsége még tán korábban kelt, mint a vőlegény. Megtekintette a Ludovika osászárné ajándékát, egy láda ezüstöt, melyen már rajta volt az Akli-óímer, a különös kanári. Mária Lujza egy gyönyörű faragványú osontlegyezőt fog adni a menyasszonynak. A osászár azután a maga ajándékait sürgette meg a kabinetirodában, az aláírandó okmányokat. Türelmetlenül nézegette az óráját, míg végre behozták, és aláírta.

— No, most már jöhetneknek.

Bement a királyné lakosztályába és szokása szerint

közölte vele éjjeli álmát, amit a királyné is rendszerint viszonzott. (Mert akkoriban még álmodtak az emberek.) Úgymond, megjelent előtte a megboldogult Kovács ezredes és így szólt hozzá: »A másvilágról jövök, hogy fölségednek gyermekem iránti jóságát megköszönjem.«

»Úgy, és mi újság a másvilágon?« — kérde ő.

»Semmi különös — felelte az ezredes —, csak annyit jelenthetek fölségednek, hogy az Isten elrendelte ma délután, miszerint fölséged további életfolyamatjáról új lapot nyissanak a végzet könyvében.«

S ezzel az ezredes eltűnt, eloszlott, mint a pára.

E csodálatos álomról beszéltek, miközben a császár azt is felemlítette, hogy az álom után nyomban fölébredt és többet nem tudott elaludni, álmatlansága azonban ez egyszer nem maradt gyümölcstelen a hazára nézve, mert egy új uniformis-gombot fundált ki, amit a Splényi-ezred egyenruháján kíván legelsőbben bemutatni, s még ma hozzáfog a kivitelhez udvari ötvöseivel. Ezekről beszéltek, s a felséges asszony bizonyos meglepéssel és büszkeséggel pihenteté szemeit a hosszúkás koponyán, melyben az említett gomb eszméje forr, midőn a kamarás jelenté, hogy a vőlegény és menyasszony immár a kék teremben vannak, kegyes kihallgattatást kérve őfelségeiktől.

— Menjünk, Ludovika és te is, Lujza — szolt a császár élénken —, és legyetek, kérlek, nyájásak irántuk. Hiszen minden ember egyformán az Isten alkotása.

— Oh, természetesen — felelte a császárné.

A felségek beléptek és szemben találták kéz kezét fogva a jegyepárt, hófehér ruhában a menyasszonyt, fehér koszorúval, alakja mint a lilomé, sőt az arca is olyan tiszta, olyan fehér.

— Nini, a Burg »fehér asszonya« — menyasszony korából! — jegyzé meg vidáman a császár.

A felségek belépvén térdre ereszkedtek a jegyesek.

— Keljenek fel — inté a császár. — Nemsokára az Isten előtt fognak térdepelni, egész alázatosságuk legyen most az övé.

— De szép ő, mamám — súgta a főhercegnő a mostohaanyjának.

A császárné közelebb szólítja a menyasszonyt, aki láthatólag elfogódva, remegve, hosszú uszályos ruhájában akadozva közeledett a felséges asszonyhoz és előre nyújtott kezét megcsókolta.

— A császár öfelsége igen jó szívvel viseltetik ön iránt, gyermekem, és én is kívánom, hogy boldog legyen.

Aztán megnézegette figyelmesen, kegyes jósággal, szelidséggel.

— Igen csinos asszonyka lesz — folytató —, csak aztán . . .

Iona piros lett, mint a rózsa.

— Csak aztán jól viselje magát, legyen jó keresztény és hű feleség. Jöjjön, jöjjön csak ide!

Egy asztalkához szólította, ahol a láda állt kinyitva, csillogó, gazdag ezüstművel.

— Ezzel óhajtom megsegíteni a háztartásban.

— Fölséged igen jó hozzám — rebegte a menyasszony és egyszerre előtörtek a könnyei.

— Már megint sír? — szólt közbe a császár bágyadtan, sajnálkozóan. (Nem szeretett könnyeket látni.) — Akli, én magának adtam őt, de nem szeretném valaha hallani, hogy ő sír. Ehhez tartsa magát, Akli, gonosz csont!

A császárné pedig felette csodálkozék, hogy miért fakad sírva éppen az ezüst látásán, mikor ő inkább örömet várt ettől.

Mária Lujza kedves mosollyal nyújtotta át a maga ajándékát, a legyezőt.

— Papa megengedte, hogy én is emlékében maradhassak e csekélység által, mert reményelem, hogy néha a kezébe veszi.

— Mint szent ereklyét fogom őrizni holtomig — felelte szaggatott hangon, és a szívéhez szorította.

— Sajnos — szólt most a császár, ravaszkodó szerénységgel és sajnálkozással —, én csak jó kívánatokkal jöhetek. Nekem nincsenek sem ezüstjeim, sem csecsebecsém, nekem csak papirosaim vannak, én hát a nemességgel ajándékozom meg önt, Akli, itt van a nemeslevele és itt az új Akli-címer. Csakhogy most már, ha inszurrekció lesz, carissime, — tette hozzá tréfásan —, ön is tartozik fölkelni.

— Bármely percben szívesen ontom a véreket fölségedért.

— Jó, jó, amice. De hogy a vérét onthassa, ahhoz az kell, hogy vére legyen. Hogy pedig vére legyen, ahhoz az szükséges, hogy mindig legyen egy kis peccsenyéje és egy pohár jó bora, s azért aztán mégis csak lehetővé kellett tennem, hogy az a famózus Akli nevű falu donációképpen . . .

— Oh, felséges uram — mondá meghatva Akli és az ő szeméből is kiszivárgott egy csöpp könny —, ez már túlságos, ez már sok, hiszen én a falut csak azért óhajtottam, hogy az Ilona az enyém legyen.

— Akkor éppen meg vagyunk fordítva, carissime, mert én meg azért adom a falut — szólt a császár —, mivel ő az öné, respektive az ő hozománya gyanánt adom. (S ezzel elkezdte olvasni a kezében levő donációs levél szövegéből: Ad Dominam de Nikolaus Akli de eadem.) No, csak semmi szó és hálálkodás. Ön úgyse kap most semmit. Azaz, hogy egy tanácsot mégis kap. Ne írjon többé verseket. És még egyet. Ne felejtse itt az okmányait, mert meg találom banni a dolgot.

Akli átvette a leveleket, de egy szót se bírt mondani a nagy lelki felindulásban.

A császár felhasználta ezt a pillanatot, elmenekült a térdreborulása és a kézcsókja elől, s elsuhanván a meglepett menyasszony mellett, megosípte kedélyesen az állaoskáját:

— Nos, nem félünk, kicsike, mi? . . . Hát csak szeresse ezt a gonosz embert, és ha rossz talál lenni, ne felejtse, hogy az öreg császár itt lakik a Burgban. Pá, kedvesem. Most már menjenek! Sok szerencsét!

S hirtelen léptekkel eltűnt a jobboldali ajtón, karjaira fűzve egyik oldalról a császárnét, másiktól a leányát.

XV. FEJEZET

FLECK APÓ FÖLJEGYZÉSEI ÉS A TÖRTÉNET BEFEJEZÉSE

A Marien Stiegen-templom, melyet még a híres Weirurm Mihály épített a XIV. században, divatos esküvőhely volt ebben az időben. Az a babona élt róla, hogy az itt kötött házasságok nem végződnek válással, hanem csak halállal. S ez az az eset, amikor a kisebb baj látszik a nagyobb bajnak. Okot pedig az szolgáltatott erre a csoda hiedelemre, hogy a szép csúcsives templom egyik fülkéjébe van eltemetve a XVIII. században elhalt Stiebelnik Franciska, aki kerek száz esztendeig volt hűséges hitvestársa Willion Farkas rézöntőnek, s meghalt vele egy napon, egy órában, sőt ugyanabban a pillanatban. Együtt pihennek itt mind a ketten.

A szerelmesek hiszékenyek. Akik csak tehették, mind itt esküdtek, mintha a Maria-Kirche am Gestade külön istent tartana számukra. Valóságos ostrom alatt állt a szentegyház, melynek főséges, profilált párkányain, kupolaszerű kókoronáján és tagolt pillérein turbékoló galambok üdögéltek. Még a messze vidékről is idejártak az előkelőbbek esküdni, úgyhogy a templom bejárata előtt reggeltől estig ácsorogtak a fogatok, jöttek-mentek egymásután a párok és násznépek, a néző publikum pedig, mely bent a padokat elfoglalta, úgyszólván permanens volt.

Az öreg sekrestyés, Fleck apó, meggazdagodott a tömérédek borraivalából, emeletes házat épített magának a Schottenringen, s pennaforogató ember lévén, aggsága napjaiban könyvet adott ki jegyzeteiből, melyeket élénk modorban vetett papírra harminc évig viselt sekrestyéskedése élményeiből, mindeńkor feljegyezvén az elforduló érdekes eseteket, a quiproquokat, pikantériákat, furcsaságokat és drámákat, s váltig szerette magát összehasonlítani a Párizsban működő

Samson hóhérral, aki szintén naplót vezetett és aki szintén sok embert végzett ki, »csak a kivégzési eszközben van különbség« — jegyzi meg az előszóban.

E maga idejében érdekesítő könyvet ma mint limlomot olvasgatva, abban a »mai napról« (Die mart. 1 Anno 1810.) két érdekes esetet találunk följegyezve :

»Nyolc órakor esküdött Brildis Joachim báró st.-veithi földbirtokos, véve magának feleségül Anschütz Katalin özvegy úrasszony mayerlingi földbirtokosnét, igen csinos és kívánatos molett teremtést. A jegyesek s a násznép még tegnap este érkeztek Bécsbe falusi fogataikon s különböző traktérokba szálltak vala. Ma a templomban összegyülekezvén, amint a házasulandók letérdepelnek az oltárnál, az eskető ft. plébános úr megbotránkoztató nevetgélést vesz észre a hátuk mögött álló násznépben, s haragosra vonván szemöldjeit, intett nekem, hogy rendet csináljak.

Odasietek a násznép közé, hogy az istentelen viselkedés okát megtudjam, s ím egy pillantás és magam is vigyorogni kezdek, ellenállhatatlan kényszernek engedve.

De hogyan? Amint ugyanis menyasszony-vőlegény letérdepelt vala, lábbelijük talpa kifordult a nézők felé s mind a négy talpon fel volt írva krétával a vendégfogadóbeli csizmatisztító Lohndiener jelzése : »Nr. 23.«

Mikor a végzett szertartás után összeszidott a plébános úr, hogy én is nevettem, elmondtam neki az okot, eleinte nem értette, de amint rájött, ő maga is elmosolyodék és így szólt :

— Persze... hm. egy vendéglőbe voltak szállva a szentelenek.

Ilyen az emberi állapot, a maga türelmetlen voltában« — zárja be Fleck apó a mulatságos esetet, majd így folytatja naplóját :

»Ítem 10 órakor. Bizonyos Akli Miklós nevű rokonszenves úr járult az oltárhoz feltűnő szépségű menyasszonyával, nemes Kovács Helénával. Az egész közönségben, melynek nagy része fiatal előkelő leányokból állott, valóságos hullámozás támadt a csodálkozástól, mikor ez a harmatos, karesú kisasszony, mint az őz a hűvös patakra, bátran lépkedett

vőlegényével az oltár elé. A tisztelendő úr is rajta felejtette a szemét, sőt megvallom, én is. Ilyen kedves, cukros jószág még az én kezemben is ritkán fordult meg.

Az orgona bűgása elhalt, a jegyesek letérdeltek, a tisztelendő úr pedig megkezdte a szertartást.

— Akli Miklós, szereted-e ezt a tisztességes hajadont?

— Szeretem — mondá csengő hangon.

— És te, leányom, Kovács Heléna, szereted-e ezt a jámbor személyt?

— Szeretem — rebegette halkán.

— Akli Miklós, akarod-e őt házastársul?

Aklin volt a felelet sora, talán felelt is még, isten tudja, a pap nem hallotta, én sem tudom a zűrzavarban, — mert ebben a pillanatban lövés dördült el a templomban, s Akli jobb oldalt a bordák közt golyó által találva, élettelenül rogyott össze az oltárkövekre. Felszökő piros vére, mely csak egy félóra előtt lett kék-ké, megfecskenedezte a szenteket, az oltár fehér túll takaróját, majd pataokban kezdett lefelé folyni az oltárlépcsőkről.

Leírhatatlan zavar támadt. A tömjénillat összevegyült a puskapor szagával. A menyasszony, mint egy letört virág, látván a jegyese vérét, egy rémült sikoltással aléltan rogyott össze mellette. Egy idősebb asszonyság futott hozzá a pad-sorokból és élesztgetni kezdte:

— Nyisd ki a szemedet, Búzavirág, no, nézz rám még egyszer, szegény kis Búzavirág.

A tisztelendő úr mennydörgő hangon kiáltá:

— Gyilkos van a templomban!

Kolowrat gróf, az egyik házassági tanú rárivallt az oda-csörtető tömegre:

— Az ajtókhöz! Hamar az ajtókhöz! Hogy ki ne menekülhessen a gazember.

De ez szinte fölösleges volt, mert már akkor néhányan rávetették magukat a gyilkosra, aki balról az első padban ült a falnál, s onnan vette célba a vőlegényt. Marciális alak volt, vérben forgó szemekkel. Sohasem láttam olyan sátáni arcot, mint az övé. Leteperték, a karabélyt kicsavarták kezéből és ütni kezdték az ökleikkel. Némelyek policiáért rohantak ki, némelyek doktorért. Hanem iszen orvos volt a

nézők közt is, aki legott megvizsgálta, gondozás alá vette a sebet és életveszélyesnek jelentette ki. Föltették csakhamar egy targoncára a haldoklót és a Kolowrat gróf közeli lakására szállították el. A policia is megjelent és megkötözvén a gyilkost, aki állítólag egy Szepessy István nevű magyar báró (de inkább hinné az ember közönséges csirkefogónak), bezárlították a börtönbe.

Borzasztó eset — végzi följegyzéseit Fleck apó —, és megfoghatatlan, hogy az Isten miként engedhet meg ilyesmit a saját házában. A vérnek lemosása és a templom kitakarítása következtében a következő esküvőket el kellett halasztani. De maguk az érkező párok is, hallván a rémtettet, nem akartak többé itt esküdni. Mondtam is a tisztelendő úrnak ma este: „Félek, hogy az a gazember sok pénzt lőtt ki a zsebünkől.” „Utique” — felelte ő szomorúan.

A gyilkos merénylet tényleg úgy történt, ahogy a Fleck Kristóf naplója tartotta fenn emlékét. Híre éppen a rendkívülisége miatt gyorsan futotta be a várost s a Burgban is felette kinos hatást keltett. Az uralkodó saját udvari orvosát küldte el Kolowrat lakására, s maga Mária Lujza hajatott el Madame Szilvássyhoz, hogy a kétségbeesett menyasszonyt, ki napközben többször elájult, néhány nyájas szóval megvigasztalja.

Az orvosok a délután folyamán kivették a sebből a golyót, s Akli napokig élet-halál közt lebegett, míg végre győzött az erős fiatal szervezet s a beteg eszmélete visszatért, lassan-lassan gyógyulni kezdett s érdeklődni az élet iránt.

De haj, annyi szörnyel van az ember világa benépesítve, hogy elsorolni se lehet. Mikor a halál eltakarodott az ágya mellől, megjelent a Boldogtalanság.

A babonás császár, s kivált a császárné, égi jelt látott a templomi eseményben, hogy az Isten nem akarta e frigyét, s csak addig engedték Ilonát, hogy naponkint meglátogassa Aklit és ápolja, míg a halálé volt, amint azonban a föllábadást jelentette az udvari doktor, legott szakvéleményt kért a császár, hogy a szerencsétlen párnak az oltár előtt való megjelenése egyáltalán kötelezi-e valamennyiben őket, és ha igen, mennyiben? A Kánon-tudósok összeültek, három napig, három éjjel disputáltak. Ketten közülök hajba is kaptak, de

határozatot mégse hoztak. Végre is arra határozta magát a császár, hogy enged az isteni intésnek, meggátolja a házasságot, s ha máris volna valami ereje a vis majorral félbeszakadt esketésnek, azt a pápával odatja fel, minélfogva Ilonát feledni valósággal elhurcoltatta egy stájerországi zárdába. Akli pedig keserves epekedésben gyógyult testileg és sorvadozott a lelkében.

Hanem ha az Isten így intett a császárnak, fogta magát az ördög, az is intett neki, de másképp.

Audiencián jelent meg egy nap a főállamügyész és azt jelentette, hogy a kihallgatott gyilkos-merénylő, Szepessy István vallomást tett a vizsgálóbíró előtt arról, hogy ő (Szepessy István) szerelmes volt Kovács Ilonába és nőül akarta venni, midőn Akli Miklós őfelségének egy felmutatott sajtókezű iratával arról világosította fel, hogy Kovács Ilona voltaképpen Mária Lujza főhercegasszony őfelsége, akit a császár voltaképpen azért cserélt ki a gondoskodása alá vett árvával, hogy Napóleon császárt kijátszhassa, aki csak hiszi, hogy egy osztrák főhercegnőt kap nőül, de voltaképpen csak egy közönséges magyar nemesleánynak jut a Tuilériák aranyos nyoszolyája.

— Törülni kell a pört, fölség, nem szabad tárgyalásra bocsátani.

— Azt akarja mondani, hogy megkegyelmezzek a merénylőnek?

— Azt. Mert ha sok kézen megy keresztül a pör, beleveszi magát a népbe. Már most is beszélnek, sugdoszák.

— Hogyan? már sugdosnák?

— Úgy látszik, a vizsgálóbíró szája eljárt. Kémeim már meghozták a nép alsó rétegeiből a legendát, hogy a főhercegnő helyett egy közönséges nemesleányt kap a francia császár, hogy becsapjuk őt. És a nép nevetgél, hunyorítgat örömeiben. Mert szereti az uralkodó-családot és nagy fantáziája van. Öreg anyókák már emlékeznek is a kis főhercegnőre, az orrára, a homlokára, a szeméire, a kis lencsére az ajka alatt, szóval, hogy milyen volt gyermekkorában, s a róla festett kép teljesen megegyezik a Kovács kisasszony arcával. Ezer tanú van máris, hogy ő az igazi főhercegnő. Mert a népet izgatja, gyönyörködteti a rendkívüli.

— De hiszen ez borzasztó — szólt hüledezve a császár. —
A hír a Napóleon fülébe is eljuthat.

— Biz az eljuthat.

— S még utoljára el is találja hinni felőlünk.

— Bizonyosan elhisz minden rosszat.

A császár tehát még aznap elrendelte a pör törlését és a Szepessy szabadonbocsátását, maga elé rendelvén őt, s miután szögről-végről kikérdezte, miféle iratot mutatott neki Akli, felette nehéz szíve lett régi kedvencére.

— Erről én mit se tudtam.

A báró a hódoló tisztelet dacára se állhatta meg, hogy ne csikorgassa a fogait.

— Sajnálom, hogy meg nem öltem, és ha a kezembe kerül valaha az életben . . .

— Egy szót se! — mennydörögte a császár szigorúan. — Távozzék ön és javuljon meg, jó kereszténynek, valamint parancsolom, hogy hallgasson a dolog felől és ne mutatkozzék Bécsben mindaddig, míg én külön meg nem engedem.

Akli most újra kegyvesztett lett, s öfelsege titkos benső örömet érzett, hogy okosan csinálta a faluajándékozást. Akli Miklósnénak adván azt, miután Akli Miklósné nincs a világon, a falu legalább megmarad a császár tulajdona. Kovács kisasszony apáca lesz, Akli pedig, ha meggyógyul, hadd körmölgjön a császári levéltárban a molyok és egerek közt.

Mind szépen volt ez elgondolva, de nem ért semmit. A pletykát nem lehetett többé elnyomni, sőt az még újabb tápot nyert a megkegyelmezés ténye által. Ohó! Tehát úgy vagyunk? A gyilkosnak megkegyelmezett a császár? Most már világos. Az egész eljegyzés, esküvő kicsinált dolog, szemfényvesztés Napóleon elámitására. Még az is előre el volt rendezve, hogy valaki lelője a vőlegényt, s ebből az ürügyből maradjon hajadon az »igazi« Mária Lujza. Hanem ez mégis nagy gonoszság. Emberi fejekben a királyoknak sem szabad játszani.

Szálltében beszéltek, a külvárosi kávéházakban erre célzó kuplékat énekeltek a volkssängerek, a nép hangosan szidta a császárt és Metternichet, úgyhogy Metternich egy napon azzal a tanáccsal toppant be a császárhoz :

— Kovács kisasszonyt férjhez kell adni, fölség, de rögtön.

S így lőn aztán, hogy egy szép tavaszi délután Kolowrat karonfogva vezette be Akli szobájába, annak ágyához a zárdából gyorsan hazahozott Kovács Ilonát. Utánuk jött Szilvássyné és doktor Bergmeister János uram, pap is jött s ott nyomban az ő jelenlétükben összeadta őket s beírta az anyakönyvbe, melyet Fleck apó cipelt a hóna alatt.

Orgonaszó nem volt, se szent ének, hanem egy madár csiripelt az ablakpárkányon a szertartás alatt, és az olyan szép volt, hogy gyönyörűség volt hallani. De még ennél is nagyobb gyönyörűség volt az új menyecske első szava :
— Most hát már senki sem szakíthat el tőled, édes férjem.

Félénken, aggodalmasan, várakozón nézett fel a hatalmas Kolowratra, aki mosolyogva biccentett a fejével.

A pletyka most már gyorsan elült, de sohase végképp. A nép lelke olyan, mint az itatós papiros, amit egyszer beszívott, nehéz belőle kivenni. Még hosszú évek múltán is, mikor a francia ex-császárné gróf Neipperghez ment másodsor férjhez, a mésalliance fölött szörnyűködő bécsieket fitymálva hurrogatta le egy-egy beavatottabb :

— Ej, no! Ne legyetek hát birkák. Hiszen nem az igazi Mária Lujza. De hagyjuk ezt most, régi dolog ez, nem jó ezt feszegetni.

J E G Y Z E T E K

RÖVIDÍTÉSEK

- MK = Mikszáth Kálmán
MKm = Mikszáth Kálmán munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1–33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889–1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk. folytatása.) 1–19. köt.
MKmR-Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1–50. köt. Bp. Révai-Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929–1931].
Krk = a jelen kritikai kiadás.
K = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratai)
M = megjelent (újságban; folyóiratban, könyvalakban)
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár.
MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
[Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései.

AKLI MIKLÓS

Kiadások, fordítások, átdolgozások

Kézirata nem ismeretes.

M. I. a) *Vasárnapi Ujság.* (Szerk. Nagy Miklós. Főmunkatárs: MK.) 1903. január 4—június 28. (50. évf. 1—26. sz.) [Ily címmel:] *Az a bizonyos »Mikós«.* Műfaji megjelölése: *Elbeszélés.* Fejezetszámok és fejezetcímek nélkül. Huszonhat folytatásban (a folytatások nincsenek sorszámozva!) az alábbi részletezés szerint:

1. január 4. (1. sz. 3—6. l.) Az I. fejezet.
2. január 11. (2. sz. 18—21. l.) A II. fejezet első fele, »Egy nap azonban egy latin verset adott át neki...« kezd. szakaszáig.
3. január 18. (3. sz. 35—38. l.) Az eml. szakasztól a III. fejezet »A császárnak elég volt egyszer megkóstolni...« kezd. szakaszáig.
4. január 25. (4. sz. 50—51. l.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »Szepessy vállat vont. — Megint az ósdi fölfogás!...« kezd. szakaszáig.
5. február 1. (5. sz. 66—69. l.) Az eml. szakasztól a IV. fejezet »Madame Szilvássy intézete egyike volt...« kezd. szakaszáig.
6. február 8. (6. sz. 83—86. l.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »Teljes pompával sütött a nap...« kezd. szakaszáig.
7. február 15. (7. sz. 98—101. l.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »Az egyik úr kihúzta zsebéből...« kezd. szakaszáig.
8. február 22. (8. sz. 114—115. l.) Az eml. szakasztól a IV. fejezet végéig.
9. március 1. (9. sz. 134—136. l.) Az V. fejezet.
10. március 8. (10. sz. 150—153. l.) A VI. fejezet első fele, »Eddig csak megvolnánk, gondolta magában Gyuri...« kezd. szakaszig.
11. március 15. (11. sz. 167—169. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
12. március 22. (12. sz. 182—186. l.) A VII. fejezet.
13. március 29. (13. sz. 199—201. l.) A VIII. fejezet első része, »Aklit kínos nyugtalanság fogta el...« kezd. szakaszig.

14. április 5. (14. sz. 214—218. l.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »De hiszen cz borzasztó! . . .« kezd. szakaszáig.
 15. április 12. (15. sz. 231—234. l.) Az eml. szakasztól a IX. fejezet »Némi mulatozás után újra felcibhelődtek . . .« kezd. szakaszáig.
 16. április 19. (16. sz. 250—252. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
 17. április 26. (17. sz. 266—267. l.) A X. fejezet első része, »Mire Bori uraimék visszatértek . . .« kezd. szakaszig.
 18. május 3. (18. sz. 283—285. l.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »— És milyen bor van benne? . . .« kezd. szakaszáig.
 19. május 10. (19. sz. 299—302. l.) Az eml. szakasztól a XI. fejezet »Akli összofonta mellén a kezeit . . .« kezd. szakaszáig.
 20. május 17. (20. sz. 315—317. l.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »— Hát mármost mi lesz? — rohan-ták meg . . .« kezd. szakaszáig.
 21. május 24. (21. sz. 330—332. l.) Az eml. szakasztól a XII. fejezet »A császár meglepetve kiáltott fel . . .« kezd. szakaszáig.
 22. május 31. (22. sz. 347—350. l.) Az eml. szakasztól a XIII. fejezet »Meghatotta a leányka ragaszkodása . . .« kezd. szakaszáig. »
 23. június 7. (23. sz. 367—370. l.) Az eml. szakasztól a XIV. fejezet »A főispán, báró Perényi, akinek . . .« kezd. szakaszáig.
 24. június 14. (24. sz. 383—386. l.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »Szegényes volt a menyegzői program . . .« kezd. szakaszáig. [A folytatás végén az el-beszélés befejezésének jelzése:] (Vége következik.)
 25. június 21. (25. sz. 403—406. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig. [A folytatás végén újból jelzik:] (Vége következik.)
 26. június 28. (26. sz. 420—423. l.) A XV. fejezet. [A cím alatt jelezve:] (Vége.)
- b) *Képes Folyóirat*. A Vasárnapi Ujság füzetekben. (Szerk. Nagy Miklós.) 1903. 33. és 34. köt. A folyóirat »Regénytára c. mellékletében, ily címmel: *Az a bizonyos Mikos*«. Fejezet-számok és fejezetcímek nélkül. Tizenkét folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. 33. köt. 553—565. l. Elejétől a III. fejezet »Szepessy vállat vont . . .« kezd. szakaszáig. (= VU 1—4. folyt.)
 2. 617—623. l. Az eml. szakasztól a IV. fejezet »Teljes pompával sütött a nap . . .« kezd. szakaszáig. (= VU 5—6. folyt.)
 3. 707—713. l. Az eml. szakasztól a IV. fejezet végéig. (= VU 7—8. folyt.)

4. 753—759. I. Az V. fejezet és a VI. fejezet első fele, »Eddig csak megvolnánk, gondolta magában Gyuri...« kezd. szakaszig. (= VU 9—10. folyt.)
5. 34. köt. 1—10. I. Az eml. szakasztól a VIII. fejezet »Aklit kínos nyugtalanság fogta el...« kezd. szakaszáig. (= VU 11—13. folyt.)
6. 73—79. I. Az eml. szakasztól a IX. fejezet »Némi mulatozás után újra felcihelődtek...« kezd. szakaszáig. (= VU 14—15. folyt.)
7. 137—143. I. Az eml. szakasztól a X. fejezet »Mire Bori uraimék visszatértek...« kezd. szakaszáig. (= VU 16—17. folyt.)
8. 213—218. I. Az eml. szakasztól a XI. fejezet »Akli öszefonta mellén a kezeit...« kezd. szakaszáig. (= VU 18—19. folyt.)
9. 265—271. I. Az eml. szakasztól a XII. fejezet »A császár meglepetve kiáltott fel...« kezd. szakaszáig. (= VU 20—21. folyt.)
10. 336—342. I. Az eml. szakasztól a XIV. fejezet »A főispán, báró Perényi, akinek...« kezd. szakaszáig. (= VU 22—23. folyt.)
11. 401—406. I. Az eml. szakasztól a fejezet végéig. (= VU 24—25. folyt.)
12. 465—468. I. *Bejezés* címmel a XV. fejezet. (= VU 28. folyt.)

Kötetkiadások:

- II. [1. kiad.] 1903. [Ily címmel:] *Akli Miklós cs. kir. udv. mulattató története*. Bp. Légrády Testvérek. 283 l.
- III. a) [2. kiad.] 1906. *MKm (21. köt.)* [A sorozatszám csak a hátsó borítéklapon van feltüntetve!] [Ily címmel:] *Akli Miklós cs. kir. udvari mulattató története*. Bp. Révai Testvérek. (Légrády Testvérek nyomdája, 1905.) 296 l.
- b) 3. kiad. 1908. *MKm (21. köt.)* [A sorozatszám csak a hátsó borítéklapon van feltüntetve!] Cím ugyanaz, mint a 2. kiadásban. Bp. Révai Testvérek. [A nyomda jelzése ezúttal évszám nélkül:] (Légrády Testvérek nyomdája, Bp.) [A 2. kiad. raktári íveiből készült, új címlapokkal és borítéklappal. Címlapkiadás]
- IV. a) [4. kiad.] 1910. *Jk 6. köt.* [Ily címmel:] *Akli Miklós cs. k. mulattató története*. 228. l.
- b) [5. kiad. 1926. Sorozat-címlap nélkül. Címlapkiadás.]
- c) [6. kiad. 1930.] *MKmR — Fr 13. köt.* [Címlapkiadás.]
- d) [7. kiad.] 1938. MK Emlékbizottság kiad. (MK Össze gyűjtött Művei.) Ua., mint a IV. a—c), de új címlapokkal új sorozatba foglalva. — Ugyanezen kiadás forgalomba került *A fekete kakas* és *A beszélő köntös* o. novellákkal

- egybekötve, mindhárom művet feltüntetõ címlappal is.
- V. a) [8. kiad.] *Akli Miklós cs. kir. udv. mulattató története.* (Füsi József bevezetõjével, 3—6. l., és jegyzetekkel.) Bp. 1955. Magvetõ Könyvkiadó. Athenaeum ny. 16r. 7—264. l. (Vidám Könyvek.) Példányszám: 25 150.
- VI. [9. kiad.] 1956. *Szent Péter esernyõje* (5—224. l.) — *Akli Miklós* (225—415. l.) (Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. Jegyzetekkel. A kötetet Hincz Gyula illusztrálta.) Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó. (MK Válogatott Mûvei.) Megjelent 17 500 példányban.
- V. b) [10. kiad.] 1958. Az V. a) kiad. második kiadása. Nyomdai munkálatait a pécsi Mecsek ny. végezte. 287 l.

Német fordítása:

Ein Hofnarr. In freier Uebersetzung von I. Schnitzer. (Neues Pester Journal, 1907. ápr. 6 — május 18., 36. évf. 83—118. sz.)

Színpadai változata:

Akli Miklós. Színjáték 5 képben. MK regényébõl írta *Siklóssy Pál.* Színre került a Nemzeti Színház Kamaraszínházában, utóbb a Nemzeti Színházban is. Bemutató elõadása: 1931. szeptember 26.

Ferenc császár	Gál Gyula
Akli Miklós	Uray Tivadar
Stadion gróf, kancellár ...	Hajdu József
Kovács ezredes	Garamszeghy Sándor
Kovács Ilona	Somogyi Erzsi
Kovács Gyuri	Somody Kálmán
Korcsmáros	Bodnár Jenõ
Szepessy István báró	Harasztos Gusztáv
Krupinszky	Sugár Károly
Warning	Cserépy László
Rendõrfõnök	Mihályfi Béla
Madame Szilvássy	Kiss Irén
Frau Káti	M. Iványi Irén
Scholtz, a oukrász	Bányai A. a. n.
Scholtzné	Pethes Margit
Málnássy	Fehér Gyula
Péchy	Juhász József
Bajmóczy	Ónodi Ákos
Farkas	Major Tamás
Nopcsa báró	Vándory Géza
Stohlen lovag	Szõke Sándor
Ceremóniamester	Turányi Alajos
Fõkomornyik	Szathmáry L.
Kertész	Losonczy Z.
Kisfiú	Vitéz István
Kisleány	Bodros Kató

Történik a múlt század elején. Az I. és II. kép között tíz év telt el. I. kép: Vadászat Ischl mellett. II. kép: Akli audienoiája. III. kép: Cukrászat. IV. kép: Az ostrom. V. kép: Karácsony a Burgban.

2—25. előadás (NSz = Nemzeti Színházi előadás): 1931. szeptember 27, 28, 30; október 1, 3, 4, 6, 9 (NSz), 11, 12 (NSz) 13, 17, 18, 20, 25, 28 (NSz), november 5, 8 (NSz) december 1, 26. 1935-ben felújítva: június 14, 15, 17 19 (valamennyi NSz).

M: Színházi Élet, 1931. október 11—17. (XXI. évf. 42. sz., színdarabmelléklet: 1—29. l.) A melléklet címlapján Uray (Akli) és Somogyi Erzs (Kovács Ilonka); a 2. lapon a színpadi szerző arcképe.

A sajtóvisszhangokat alább, az Irodalom o. fejezet II. részében közöljük.

Rádiójáték:

Akli Miklós, császári és királyi mulattató. MK regényéből. Írta: *Munkácsi Magdolna.* (A Gyermekrádió műsora.) 1957. február 28., csütörtök. Petőfi rádió. 17—18 óráig.

Keletkezése, forrásai

I.

A MESE

Mikszáth fejedelmi környezetben játszódó elbeszéléseinek nélkülözhetetlen alakja az udvari bolond. *A két koldusdiákban* (1885) és *A kis primában* (1891) éppen csak említi az udvari bolondot; *A szelísyei asszonyokban* (1901) Mujkó már a pütkösdi király szerepét játssza; most, Akli Miklós személyében egy udvari mulattatót egy egész regény hőisévé tesz.

Mikszáth bolondjai nem pojácák, inkább afféle udvari mulattatók, szellemes asztaltársak, mint Akli. Félbemaradt diákok, sokféle szórakoztató mókát ismerő garabonciások. Akli például szeniális fiókó volt, aki beszélt vagy hat nyelvet, ősmerte az irodalmakat, tudott minden forgalomban levő anekdotát és furaságot, otthonos volt a mágiában, a nyugati és keleti bűvészetekben, tudott a tenyér-ről jósolni és a csillagokról, ügyesen csinált meg minden kártyakunstsztot, pompás verseket és ódákat írt a császár születés- és névnapjára... Szóval, minden tudományhoz hozzázagolt valamennyire...» (8: 32—39.)

A regény különböző fejezeteiben MK elég részletesen elmondja Akli Miklós életrajzát. Eszerint: Ugocsamegyéből származott; édesanyja, egy özvegy tímárné, Halmiban, Akli község közelében éldegélt (167: 30). Ő maga Münchenben, a piktorok akadémiáján tanult (7: 25—26); trefáival, diákcsinyeivel magára vonta a bajor választófejedelem figyelmét; ez előbb saját udvarába fogadta, majd pedig

átengedte Ferenc császárnak, Bécsbe (8. l.). Ott aztán részint egy szerelmi idill, részint egy rendőrségi kaland középpontjába kerül.

Mikszáth úgy beszél Akli-ról, mint aki a német szájhagyományban közismert figura; tréfáit a magyarság kigúnyolására gyakran felhasználta »a német sógor« (7 : 19—21). Kétségtelen, hogy Aklinak — »ama bizonyos Mikosnak«, ahogy a németek nevezték (7 : 15—16) — emléke sokáig élt a XIX. században. A róla szóló tréfák, csínyek, adomák valóban ismertek lehettek, de nemcsak a szájhagyományban, hanem írásbeli szövegekben is. Elsősorban az élelapokban! De mivel az Akli-regénynek semmi forrástörténeti vizsgálata nincs: a Mikszáth-irodalom eddig még a legcsekélyebb nyomokra sem mutatott rá. Mikszáth életében, pl. interjú formájában könnyű lett volna forrásait, meséje kialakításának körülményeit feltárni. De nemhogy erre, még a regény alaposabb ismertetésére sem került sor akkor...

Arra nézve, hogy föltétlenül vannak írásbeli emlékek Akli tréfiáiról, elég hivatkoznunk *Tóth Béla* »Magyar Anekdotalikinc«-ére, amely *Akli* címmel közöl is egyet (VI. köt. 309—310. l.). Íme:

»Régi szász hagyomány szerint még Ferenc császárnak is volt udvari bolondja. Aklinak hívták ezt a tréfás fickót, s mindig az udvaroncok közt ténfergett. Egyszer csak jön át a Schweitzerhofon Metternich herceg, és látja, hogy Akli valami furcsa magokat szór a földre.

— Mit csinálsz, Akli? — kiálta rá a herceg, mire válaszol a kérdezett:

— Bolondokat vetek, kegyelmes uram.

— Ej, ej — fedtte meg erre Metternich —, miért nem vetsz inkább okosakat, ezekre több szükség van a világon.

— Mert azokat nem termi meg a bécsi föld — szólt komolyan Akli, tovább szórva a magokat.

Metternich választát nem jegyezték föl dédapáink.

Tóth Béla adalékából joggal következtetünk arra, hogy vannak más följegyzések is Akli-ról, s a múlt század magyar és német élelapirodalma okvetlenül őrzi több-kevesebb tréfájának leírását.

Előmunkálatok híján éppen csak utalhatunk a regényhős történeti gyökereire. Akly-család valóban létezett. Az Ugocsa megyei Akli községből vette eredetét. Nagy Iván genealógiai munkája szerint az Akly-család Ugocsa megyében virágzott és a hasonló nevű helységet bírta. A XV. század első felében élt Akly Mihály, Adorján, Illés és Sebestyén. Újabb korban — regényhősünkön kívül — e családnév, úgy látszik, nem fordult elő.

Maga a szerelmi történet valószínűleg Mikszáth fikciója. (Akár csak *A szelvényei asszonyok* hármas szerelmi története!) Az érlelődő szerelmek rajza MK elbeszéléseinek egyik gyakori, sokszor visszatérő mozzanata. Ennek egyik változata Akli és a kis Kovács Ilonka játssi szerelme.

De a regény igazi mondanivalója a szerelmi idill mögött rejlt társadalomkritika, Ferenc császár évtizedeinek csipős, maró szatírja. A romantikus mese keretén belül mellékmondatokban, zárójeles

megjegyzésekben, szellemes oldalvágásokban mondta el Mikszáth mindazt, amit e korról tanítani akart . . .

Akli bebörtönzése szinte szükségszerű folyamánya a kor viszonyainak. Ferenc császár gyáva, minden megmozdulásban összeesküvést szimatoló rendszere az első gyanús neszre börtönbe csukott mindenkit.

A kedélyes bécsi börtönőr figurája, Schmidt apó (56—58. l.) alighanem reminiscencia. Strauss »Denevér« c. operettjének (1874) mulatságos börtönjelenetét és kedélyes porkolábját juttatja eszünkbe. Minden valószínűség szerint ez hatott Mikszáthra. (Nálunk előbb a Népszínház, majd, 1895-ben az Opera mutatta be)

*

Akli egy úgynevezett »lutheránus vers« miatt kerül börtönbe. A »lutheránus vers« olyan poétai játék, amelyben a szavak vagy sorok visszafelé olvasva ellenkező értelmet adnak.

Nem tudjuk : honnankölesönözte Mikszáth az »Ad Napoleontem« című »lutheránus verset«. Vagy valamely kuriózum-gyűjteményből, vagy kéziratos följegyzésből. Amde kétségtelen, hogy Napóleon mellett vagy ellen szóló ilyenfajta vers nagy számban készült annak idején Európa különböző népeinél, így nálunk is. Az efféle vers-kuriózumok divatára nézve érdekes adalék található Mikszáth hagyatékában. A MTAK Kézirattárában van egy kéziratos füzet, amely magyar, német és francia verseket s prózai szövegeket tartalmaz a XIX. század első feléből. A füzet a Mikszáth-család (vagy a Mauks-család?) tulajdona volt. (Jelzete : Ms 42/n.) Egyik német nyelvű darabja verses párbeszéd Bonaparte és az Echo között. Jellemző dokumentum Napóleon hódító terveiről és az Echo-ban megszemélyesített közvéleményről.

Tóth Béla a Magyar Anekdotakincsben (II. köt. 200. l.) szintén közöl egy latin nyelvű »lutheránus verset«. Ő »rákvers«-nek nevezi. Ez is olyan, hogy balról jobbra olvasva csupa dicséretből, visszafelé olvasva pedig csupa ócsárlásból áll.

Sárosi Gyula »Kisebb Költményei«-nek gyűjteményében (Bp. 1954. Akadémiai kiad.) e sorok írója is közölt egy hasonlóan kétértelmű — mondjuk így : »kétágú« — verset (189—190. l.). Ennek a Sárosi-féle verstréfának az a trükkje, hogy sorai egyfolytában olvasva a 48—49-i osztrák sereget magasztalják, kétfelé tagolva pedig ugyanazt átkozzák.

Effajta »kétágú verset« Mikszáth maga is írt diákkorában. Egyik rimaszombati tanulótársát, Institoris Endrét a következő tréfás névnapj verssel köszöntötte :

A mosolygó élet — kísérje léptedet.

Távol legyen tőled — a gyászemlékezet.

Minden mi jó vagyon — hogy szívedben légyen.

Kerüljön, de nagyon — a keserv és szégyen!

(Közli Kálniozky Géza : MK diákévei Rimaszombatban. Kassa, 1925. Globus ny. 18. l.)

Szepessy István bárórol.

A regény legmozgalmasabb fejezetei azok, amelyekben Szepessy István kétszáznyolcvan főnyi »inszurgensével» egy bécsi leánynevelő-intézet ostromára készül.

A garázda ifjú főúr történelmi nevet visel. A *Négyesi Szepessy* család Bihar megyéből veszi eredetét s a XIX. században Borsod és Nógrád megyében volt birtokos. MK más elbeszélésoiben is többször emlegeti a Négyesi Szepessyeket, mint szülőmogyéjének egyik előkelő családját (pl. *Prakovszkyban*, Krk 8. köt. 145 : 10). A család két legjelentősebb tagja : Pál, Szuhay Mátvás bajtársa és Thököly egyik legfőbb tanácsosa ; Ignác (1780—1838) erdélyi, utóbb pécsi püspök, a pécsi lyceum alapítója. A családfán két István szerepel, de mindkettő a XVIII. sz. első felében, ill. derekán, tehát nem Ferenc korában. A Szepessyek legtöbbje mint iskolapártoló mecénás jó emléket hagyott hátra. A családtörténetnek egyetlen mozzanata sincs, mely a regényben szereplő István garázdálkodásának »epikai hitelét» támogatná.

MK ezúttal is szuverén módon bánik a mese összetevő elemeivel. Mesehősét történelmi névvel ruházza fel, de alakját tetszése szerint mintázza meg.

A regény e különö alakjának modelljét nem is a Szepessyek családtörténetében kell keresnünk, hanem Mikszáth kortársai között. Ahogy a csavargó életet élő, rendetlen, rongyos ruházatú, csapzott külsejű, igazán »pitoyabilis» különcöt — egyébként gazdag főurat — leírja, könnyen ráismerhetünk modelljére : a századforduló egyik nagynevű festőjére, báró Mednyánszky Lászlóra. A leírást vehette közvetlenül a modellről ; elképzelhető, hogy Mikszáth — Benozúr Gyula és Feszty Árpád barátja — ismerte Mednyánszkyt is. De vehette Mednyánszky külső leírását közvetve, Justh Zsigmond »Fuumus» c. regényéből is (1895). Ebben a főúri környezetben játszó regényben Justh Zsigmond élethűen rajzolja Mednyánszkyt, akit Czobor Lipót néven szerepeltet. Íme néhány kiszakított részlet :

»A másik szoba ajtaján most egy magas, igen elhanyagolt külsejű ember lépett ki. Tompa orra, kócos, nagy szakálla, óriási homloka, amely kopasz tarkójába vészett, az antik világ bölcsőire emlékeztetett . . . Czobor Lipót, az Ádám öccse, a kóbor festő volt a fiú, három vármegye csudája, kiről legendákat beszéltek azok, akik nem látták még soha, akiről azonban még csudálatosabb történeteket tudtak elmondani azok, akik mindennap látták . . . » (21. fejezet.)

A társaság egyik idős tagja így jellemzi a különcöt : »Ez á Poldi meg igazi kóborcigány. Illik áz egy Czoborhoz, hogy erdőt-mezőt gyálog csátángoljon be, hogy kilógjon á hüvelykujja á cipője orrából, hogy egy inggel járja be á rokonának kástélyáit?» (uo.)

»De ez á Poldi, hát ez ilyen bolond. Heteket kódorog el áz erdőben. Ott álszik á sájtosoknál, dolgozik velük, fát vág. Ván egy párasztcsaládja áz Álföldön, kikkel tudom is én, hol ismerkedett meg, s kikhez lejár inkognitóban. Heteket tölt el velök, dolgozik, mint egy páraszt, ő — egy Czobor Lipót onokája. Felfordol á világ.» (31. fejezet.)

»E percben a szoba ajtaja feltárult, és Czobor Lipót lépett be rajta, nem éppen szalonképes öltözetben. Nyakán az ing nyitva, a gallérját csak egy kis madzag tartotta össze. Nyakkendőnek se híre, se hamva. Szalonkabátja teljes, de teljesteli peccséttel, nadrágja alul rongyos, egyik cipője felhasadva, úgyhogy a hüvelykujja kikandikál belőle. Úgy látszik azonban, fogalma se volt kinézéséről...» (35. fejezet.)

Az a körülmény, hogy »Czobor Lipót« alakjában Justh Zsigmond Mednyánszkyt rajzolta meg, annyira közismert, hogy a Mednyánszkyról szóló egyik monográfia szerzője, Kállai Ernő (1943) maga is Mednyánszky fotográfiájaként idézi Justh Zsigmond fenti leírását. Kállai Ernő még e további vonásokkal egészíti ki a különö festőművész portréját: »Mednyánszky nem törődött a maga külsejével. Hogy fölőseges poggyász ne terhelje, egy szál ruhában járt a hegyeket, kint hált a favágók, sajtosok és szénégetők között, és azonmód, ahogyan eljött tőlük, állított be a környék kastélyaiba is, hogy főúri rokonait vagy ismerőseit fölkeresse. Rongyosan és piszkosan is tökéletes biztonsággal mozgott ebben a kényes környezetben, ahová születésénél fogva bejáratos volt. A főúri társaság részben megbotránkozva, részben pedig az eredeti, különö embernek és művésznak járó bámulattal tekintett "a bolond Mednyánszkyra". De szereték is, mert rendkívül szellemesen tudott társalogni...»

Természetes, hogy Mikszáth ezúttal is csak a külső vonásokat kölcsönözte különö kortársáról, akinek figuráját aztán — kedveno eljárása szerint — visszavetítette egy századdal korábbra, Ferenc császár idejébe. Egyébként a furcsa külsőn kívül semmi más egyezés nincs a modell és a regényhős között. Mednyánszky természetétől nagyon is távol állott, hogy leányotthonokat ostromoljon...

Az *Akli*-regény kritikái nagy elismeréssel emlegetik a különö Szepessy báró pompásan megrajzolt figuráját. De modelljéről és regénybeli mintájáról (»Fuimus«) nem tudnak. E körülmény miatt tartottuk szükségesnek a kérdés részletes megvilágítását.

*

A modell megismerése után hadd mutassunk rá ama mulatságos kalandok mintájára is, amelyek miatt Szepessy báró ismételten lakat alá kerül. Saját elbeszélése szerint (30—31. l.) minduntalan azzal vonja magára a rendőrség gyanúját, hogy piszkos, rongyos ruházata ellenére úton-útfélen ezresekkel fizet.

Ezt az ötletet Mikszáth egyik legkedvesebb olvasmányából és forrásából, *Tóth Béla* »Magyar Anekdota-kincse«-éből (II. köt. 255—258. l.) merítette. A mintául szolgáló anekdota címe: *Gróf Sándor Móric és Metternich*. Íme az anekdota, teljes szövegében:

— Hitvány a bécsi rendőrség!

Ezt mondta egy nap gróf Sándor Móric az apósának, Metternich kancellárnak.

— Már miért volna hitvány? — kérdezte a herceg.

— Azért hitvány, mert ostoba. Szüntelen gyanakvásában letar-
tóztat mindenkit a legkisebb ok nélkül. Ha cszibe jut, még a Metternich
kancellár vejét is becsukja, pusztá gyanúból.

— Persze, ha okot ad rá.

— De épp az a baj, hogy nem adok rá semmi okot, és azok
a szamarak mégis bedutyiznak.

— No, azt már szeretném látni.

— Hát megláthatja, kedves papa, ha épp kedve tartja. Még-
pedig holnap.

Gróf Sándor Móric másnap kopottas polgári ruhába öltözött,
és kiment a Hernalsbá ; ott befordult egy kis korcsmába ebédelni.
Levest, húst, főzeléket evett, mint rendos polgárcemberhez illik ;
a tetejébe megivott négy félmesszely bort. Mindcz nem volna említésre
méltó, ha a vendég azt nem csolokszí, hogy a negyedik félmesszely
bor mellett teljes három óra hosszúig üldögél. A korcsmáros, a pincé-
rek mind gyanakodva nézték ezt a furcsa vendéget, aki a mellett
az utolsó *piff* bor mellett ilyen megfoghatatlanul sokáig vesztegel.
Délután négy óra felé, végre megszólalt a rejtelmes vendég :

— Fizetek!

A pincér megmondja, mennyi a fizetség. A vendég meg elővon
a zsebéből egy két keszkenőt és kibont a csücskéből egy nagy csomó
félkrajcáróst.

— Ezzel akar fizetni az úr? — kérdi a pincér. — Tegye bolonddá
az öregapját, ne engem.

— Talán nem kell ilyen apró pénz? — szól a vendég. — Szolgál-
hatok nagyobbbal is.

Azzal megint a zsebébe nyúl, megint elővesz egy két keszkenőt
és kibont a csücskéből egy újdonaú ezresbankót.

De erre már összerőffent az egész korcsma. A csapos-legényt
rendőrért szalasztották, s a nagytekintetű hatósági személy csak-
hamar meg is érkezett.

— Igazolja magát kond! — így szólott a gyanús vendéghez.

— Én nem tudom magamat igazolni — válaszolt az ismeret-
len — ; hanem tessék idehívni herceg Metternich kancellárt, az majd
elígazítja a dolgot.

— Kend bolond — mondta a rendőr. — Egy-kettő, jöjjön
befelé.

Gróf Sándor Móric a kapitányságon se akarta magát igazolni
és mindig csak Metternich hercegre hivatkozott. Hát be is csukták
mindenféle tolvajok és csavargók közé, a pincébe.

Metternichnek késő este aggódva panaszkodott a leánya, hogy
a Móric eltűnt, és senki sem tudja, hova lett. A herceg ekkor sejteni
kezdte, mi történhetett. Elhajtat a rendőrségre és tudakozódik : nem
fogtak-e el ma ilyen és ilyen forma embert, aki az ő veje. A hivatalos
ábrázatok megnyúlnak, s a pincéből fölhozzák gróf Sándor Móriót,
ez pedig elmondja a félkrajcárok meg az ezerforintos történetét, és
így végzi az aranygalléros nagy policájok füle hallatára :

— No látja, papa, milyen nagy számár a bécsi rendőrség!

*

Utaljunk végül arra, hogy Mikszáth — a mesék nagy szerelme — ebben a regényében sem tagadja meg magát. Amikor csak teheti, betétként minduntalan beiktat elbeszéléseibe egy-egy mesét.

A *Galamb a kalitkában* a részeg ember természetét gúnyoló példázatot (Krk 4. köt. 15—16. l. és jegyzetünk a 176—177. lapon), *Prakovszkyban* : »A csehek Krizsnócon« című kísértetjárását (Krk 8. köt. 138—144. l.), *Kozsibrovsky üzletet köt* c. elbeszélésében : az emberi életkorok összetákolásáról szóló parabolát mondja el (Krk 17. köt. 156—157. l.). *Akliban* Miriri király és a bor felfedezésének története annál kedvesebb és hatásosabb, mert éppen az ostromra készülődés óráiban meséli el az egyik »inszurgens« (127—128. l.).

II.

A TÖRTÉNELMI HÁTÉR

Ferenc császár udvari mulattatójának történetét Mikszáth a napóleoni háborúk, nevezetesen az 1805—1810. évek közé helyezi.

A *Különös házasság* írásakor (1900) szüksége volt közelebről tájékozódnia az események politikai és társadalmi hátteréről. Buttler gróf házassági históriáját ugyanis tévesen az 1810-es évekre tette az 1790-es évek helyett. E történelmi tárgy indította aztán a napóleoni háborúk és a Ferenc császár alatti viszonyok megismerésére. Szokása szerint ezúttal sem végzett behatóbb történelmi tanulmányokat. Beírta azzal, hogy a XIX. század egyik kiváló magyar historikusának, *Horváth Mihálynak* »Magyarország történelme« című monográfiáját, illetőleg ennek megfelelő fejezeteit forgassa. Horváth Mihály munkája volt az alap, amelyre Mikszáth meséjének történelmi hátterét építette.

A *kis primás* és *A szelistyei asszonyok* keletkezését és forrásait vizsgálva (Krk 4. köt. 201—204. l. és 12. köt. 262—271. l.) megállapítottuk, hogy Mikszáth kitűnő érzékkel ragadott ki néhány történelmi forrásművet és a felhasznált anyagot pompásan adaptálta meséjéhez. Ezúttal Horváth Mihálynak Ferenc császárról adott jellemrajzát és korfestő fejezeteit hasznosította.

Annak szemléltetésére, hogy a történelmi monográfiák tudós előadása hogyan válik Mikszáthnál folyékony, könnyed elbeszéléssé, regénnyé : leghelyesebb lesz — *A kis primásnál* és *A szelistyei asszonyoknál* követett eljárásunkhoz hasonlóan — ezúttal is szövszerint idéznünk a forrásmű vonatkozó szakaszait.

Horváth Mihály »Magyarország történelmének« 6. kötetében (1863) Ferenc császár hosszú uralkodását részletesen tárgyalva, előadását egy a császár egyéniségét és korát jellemző összefoglalással zárja be (5. fejezet 366, 372—378. l.). Ennek az összefoglaló fejezetnek fontosabb szakaszai, honnan Mikszáth Akli-regényének történelmi hátterét jórészt kölcsönözte, a következők :

»... Ferenc császár s kabinetje, melynek élén a herceggé lett Metternich Kelemen státuskancellár áll vala, a népszabadságnak egyáltaljában nem vala pártolója. Ferenc egy századnegyed óta meg-

szokta volt a népszabadságot egyértelműnek tekinteni a forradalommal, melyből annyi tengerbajt látott származni; mely ellen oly kitartó szívóssággal küzdeni tartá feladatának. Ő még most is azon isteni jögon alapuló fejedelmi hatalomteljesség elveit vallván sajátjainak, melyeket nemzetsége régiebb törzsének, a Habsburgoknak hagyományaiában talált, s melyeket II. József és II. Leopold szabad-elvűbb irányai után Thugut státuskancellár gyökeroztatott meg újra a bécsi kabinetben: — az alkotmányosságot, mely a népeknek szabad mozgást, a kormányhatalomban részvétet enged, nem tudta szívelni. Metternich, a császár első minisztere, egész politikai pályája alatt könnyelműbbnek, önzőbbnek s felületesebbnek tanúsította ugyan magát, mintsem hogy hiinni lehetne, miképpen e kormány-elveket ő, úgy mint Thugut, természeti hajlamból, vagy éppen meggyőződésből vallotta volna sajátjainak; de gyakran lehetett hallani az ő ajkairól, hogy csak azért bírja oly nagy mértékben császáriának bizodalját, mivel azon ösvényen jár, melyet ez neki elejébe szabott. S ezen ösvényt ő annyira is sajátjává tette, mintha az természetében fekdött, elveiből s meggyőződéséből folyt volna . . .

Azonban Ferencnek ellentétekben gazdag jelleme oly tulajdonságokkal is bírt, melyeknél fogva hajlama a fejedelmi mindenhatóság korlátlan gyakorlatára nem fajulhatott el oly kíméletlen keménységgé s kegyetlenséggé, hogy kormánytörténete oly sötét színezetet nyert volna, mint például Rudolfé, II. Ferdinándé vagy I. Leopoldé. Jóságúsága, melyet magánkihallgatások alkalmával oly sokan tapasztaltak, s mely, kivált német alattvalói közt, szinte közmondásossá lett; — bizonyos neme a kedélyességnek, mely kielégítését abban találta, hogy magát alattvalói iránt családatyai, patriarchalis viszonyban tüntette fel, — kényuralmát nem engedte zsarnoksággá válni. Bármily sokat tartott is különben fejedelmi hatalomteljességére, melyet isteni jogból szeretett származtatni, vagy tán éppen ennél fogva: egyszersemind azt is óhajtja vala, hogy kényuralma mindig az atyai tekintély, a jószívű gondoskodás színében tűnjék fel népei előtt, s ezeknél ne csak engedelmességre, hanem gyermeki szeretetre is találjon. Thugut jelszavát: "oderint dum metuant" — ha gyűlölnék is, csak féljenek — nem tette magáévá, bár kormányelveit jobbára elfogadta. E patriarchalis viszony népei irányában kedélyének szükségei közé látszék tartozni; s úgy az alkalmilag, élőszóval mondott beszédeiben, mint rendeleteiben e kifejezésekkel: "népeink iránti atyai szeretetünk, atyai gondoskodásunk" stb, nem ritkábban találkozunk, mint a fejedelmi hatalomteljességre vonatkozó eme szólásokkal: "isten kegyelméből, isten által reánk bízott, kormányunk alá rendelt népek" stb.

Jellemének e vonásából fejthetni meg leginkább azt is, hogy a kényuralom eszközei közül inkább a somlegesen gátoló, megelőző, mint az utólagosan s tényleg sújtó kormányzabályokat tette gyakorlatba. Inkább szerette az újító politikai szellemet meggátolni, elfojtani, a forradalmi mozgalmakat megelőzni, mint azokat utólagosan sújtani; s mióta a sötét szellemű, kegyetlen Thugut a kormánytól elmozdítottat, olyféle jelenetek, minők 1795-ben s 1802-ben

a nemzetet szomorították s ideiglen megfélemlítették, azontúl nem is fordulnak többé elő Ferenc kormány-történetében; bár azokra 1815 után többször színesebb örvet találhatott volna, mint az említett években. Ő a béko helyrcállta óta a belügyek kormányát sokkal inkább személyesen vezette, mint azelőtt; szinte némi büszkeséggel s önelégültséggel hallák őt nem egyszer nyilatkozni a hozzá közelebb állók: hogy mégsem rosszul tölti be egy szorgalmas udvari tanácsos szerepét. S habár a tárgyak halmozottsága miatt azok nagy részét kénytelen volt is kormánytanácsosaira bízni, de magának azokat is rendesen előadatá, úgyhogy tudta nélkül alig történt valami a kormányban, s ezt annál fogva általában közvetlen az ő vezetése alatt állónak, szelleme s elvei hí lenyomatának lehetett tekinteni. Óvakodék is ennél fogva oly erőszakos szabályokat alkalmazni, melyek igazgatását patriarchalis jellemétől megfoszthatták, a nép hiedelmét alyai indulatában megronthatták volna. De annál nagyobb eréllyel s kitartással alkalmazá Ferenc azon eszközöket, melyek kevesebb zajjal több eredményt hoznak elő: a szabadelvűségnek s újító politikai szellemnek magát a forrását, a szabad mozoghatást és felvilágosodást, fojtván el. E célra a kormányok minden időben a titkos rendőrséget s a tudatlanság ápolását tartják vala leghatékonyabb eszköznek; s ezek lőnek a kabinetnek is legkedveltebb kormányeszközei.

Kormányra léptekor Ferenc az atyja igazgatásából reamaradt névtelen feladásokat mind olvasatlanul égetteté vala el; de idő folytával atyjának e szenvedélye, a titkos rendőrség iránti előszere- tet, benne is annyira kifejlett, hogy halála után dolgozotermé az erre vonatkozó irományokban találtatott leggazdagabbnak...

A kormány a titkos rendőrséget nálunk nem a nyilvános rendőri hivatalnokok, hanem csak kéz alatt, vagy semmi, vagy más kormány-hivatalban lévőik által kezelteté. Egyháziak s világiak egyaránt, minden osztályból, minden életpályán lévőik közül találtattak a kormány ily titkos szolgálatában. Utasításaik szerint, melyek a legkisebb részletekig terjedének, kémkedésőknék ki kelle hatni nemcsak a közvélemény s a kormány kinevezésétől nem függő megyei tisztviselőik ellenőrzésére, hanem magokra a királyi, kormányeszéki hivatalnokokra, cenzorokra, papokra, tanárookra, azoknak magán s hivatalos életére. Feladatuk volt: a kormányynak mindazt is följelenteni, mi a magánviszonyok körébe tartozván, az államot egyáltalában nem érdekli; s mintegy pótolni mindazt, mit egyébiránt a közvélemény a szabad szó, szabad sajtó által óleszerűbben s igazabban hajt végre. Az utasítások szerint becsületes eljárás, lelkiösmeretes tudósítások kívántattak ugyan tőlök; de maga a szolgálat erkölcselensége is elmaszlagítá erkölcsöiket, miszerint aztán a hivatali buzgalom, a jutalomvágy, a fontoskodási inger s rosszlelkűség a valónál gyakran sötétebb színben láttatá velök a dolgokat, s epébe mártatá tollukat. Hol a titkos rendőrség fennáll, ott a kémkedés másokra is könnyen áttérjedhet; ott a titkos, névtelen feladások is hamar divatba jőnek, s büntetlenül úzik sötét játékkukat. E rendszer 1817 óta, midőn gróf Sedlniczky neveztetett rendőri főnöké, az osztrák Olaszországban nyert ugyan legtökéletesb kifejlést; de többé-kevésbé a

monarchia többi részeire is ki volt az terjesztve ; s létezéséről nálunk is számtalan esetben tanúskodának a váratlan kegyelem- s hivatalvesztések, mellőztetések a hivatalos pályán, indokolatlan feddés, nyomozó királyi biztosságok a megyékben s városokban, az egyetemen s más főiskolákban . . .

A titkos rendőrség s bürokrácia mellett Ferenc, ki jellemének jószívűségénél s örömet viselt patriarchalis szerepénél fogva erőszakosabb, megtorló szabályoknak nem igen volt barátja, a köznevelési rendszer korlátozásában, a cenzúrában s birodalmának a külföldtől elzárásában látá a legbiztosabb védszert a forradalmi szellem s újítások ellen ; és valóban e célra vala irányozva minden intézkedés a köznevelési s tanulmányi ügy tekintetében [is] . . . 4

Főlöszlegesen látszik külön-külön rámutatnunk az idézett szakaszok és az elbeszélés tartalmi összefüggéseire. Az Akli-regény korjellemző fejezeteit olvasva, bárki könnyen ráismerhet azokra a történelmi megállapításokra, melyekre Mikszáth kitűnően megválasztott forrásában, Horváth Mihály művében bizton támaszkodhatott.

Ferenc császár jellemrajza és korának általános képe mellett Mikszáth néhány eseménytörténeti részletet is átvett *Horváth Mihály munkájából*. Legjelentősebb részlet a Ferenc és Napóleon közötti találkozás leírása, amelyet már a *Különös házasságba* átkölcsönzött (MKM I. köt. 20. l.), de most részletesebben iktatta be a regénybe (II. fejezet 20. l.). A közvetlen forrás, Horváth Mihály előadása így hangzik (id. m. VI. köt. 224—225. l.) :

»(Az austerlitz-i csata [1805. dec. 2.] után) Ferenc mindent veszve látván, Lichtenstein János herceget még aznap átküldé Napóleonhoz fegyverszünetet kérni, mely alatt a béke is rövid tárgyalásban megkötetnék. Ezen iszonyú csapás után nem akará már újabb esélynek kitenni Károly és János főhercegek közeledő hadait, melyeknek épsége kedvezőbb békefeltételeket is engedett remélnie. Ferenc a gyors végzés végett személyes találkozást is kért Napóleontól. Ez örömet megegyezett a találkozásban s a fegyverszünetről csak azután akara nyilatkozni. A találkozás Naszidlovitz és Ursitz közt, a francia előőrsknél egy malom mellett ment végbe. „Íme ilyenek a paloták — mond enyelegve, az ölekezés után Napóleon —, melyekben Felséged három hónap óta laknom kényszerít.” — „A bennök mulatás jobban sikerül önnek — válaszolá udvariasan Ferenc —, mintsem hogy azért reám nehezteljen.” A beszélgetés hosszan tart vala. Napóleon miután kijelentette, hogy Angolországba készülvén mérni a csapást, akarata ellen s kényszerítve kezdé e háborút, biztosítá Ferencet, hogy a Gyulayval közlött feltételek alatt most sem vonakodik megkötni a békét . . . A fegyverszünet megkötetett, s Ferenc Lichtenstein Jánost és Gyulayt Brunnbe küldé értekezni Talleyranddal. December közepén a békebiztosok Pozsonyba tették át székhelyüket, hol aztán a béke ugyanazon hónap 26-án megkötetett. [A területi veszteségeken felül] Ausztria ötven millió forint hadjárati költséget fizet a franciáknak. Napóleon efelett —

francia írók szerint — kétezer ágyút és százezer puskát vitt el a bécsi fegyvertárból . . . †

*

Van a regény történelmi háttérének néhány olyan részlete, melyeknek tárgyi alapjait Mikszáth ismert forrásaiban — elsősorban Horváth Mihály művében — hiába keressük. Ezek arra vallanak, hogy az író több más könyvet, cikket, memoárt is olvasott Ferencről és koráról. Ezeknek feltárása még további elvégzendő feladat. *Akli* is Mikszáth ama művei közé tartozik, amelyekről eddig nem készült semmiféle forrástanulmány.

Az I. fejezetben merényletet kísérelnek meg Ferenc császár ellen. Ferenc csak környezete elővigyázatosságának köszönheti; hogy megmenekül a neki szánt gyilkos golyótól. Az uralkodóknál (utazás közben, vadászaton stb.) elég általános elővigyázatossági szabály volt hálójával megváltoztatása az utolsó percben. Mikszáth valahonnan jól tudhatta, hogy Ferenc császár, illetőleg környezete különösen óvatossá volt e tekintetben.

Az itt elmondott jelenet történeti hitelét mindenképpen megalapozza egy hasonló följegyzés. *Bisztray Károly* 48-as honvédtiszt Emlékirata (e sorok írójának birtokában) Ferenc császár 1817. évi erdélyi körútjával kapcsolatban — többek között — ezeket mondja: »A királyi pár egy késő délután érkezett Fogarasra. Éjjeli szállásul a fiskális-kúria rendeztetett be számukra. Miként Gergely Ferenc, atyám bizalmasa nékem később elbeszélte: a király ágyát a hálószobában a szomszéd nappali falához alkalmazva helyezték el; de később a császárné a komornyikkal a szoba túlsó oldalára költöztette az ágyat. Ez elővátosságból történt, hogy ha valamely merénylet céloztatnék a király élete ellen, a fekhely megváltoztatása folytán ideje legyen a királynak a jeltadó csengettyű zsinagét megrántani s ezzel a gyilkos szándékát meghiúsítani . . . †

A bécsi leánynevelő-intézet ostroma közben *Akli*, szorultságában, a garázda Szepessy báró előtt azzal a kisegítő ötlettel él, hogy az intézetben nevelkedő Kovács Ilonkát Ferenc császár leányának, Mária Lujzának nevezi. Ferenc császár — úgymond — azért tartja leányát álnév alatt az intézetben, mert előre sejtve Napóleon terveit, nem akarja, hogy leánya »korzikai zsvány† áldozatául essék.

E meszeszerű motívumnak is megvan a történelmi alapja; ez a hiedelem ugyanis benneél a kor felfogásában.

Mikszáth kitűnő ősztönét és mese-alakító készségét dicséri, hogy ezt a történelmi mendemondát oly szervesen illeszti a regénybe s mintegy a történet tengelyévé teszi. — Nem tudjuk pontosan: hol hallott Mikszáth erről a mendemondáról? milyen Napóleonról szóló munkából merítette ezt a részletet? De a francia Napóleon-irodalomban is szerepet játszik e motívum, sőt mi több: maga Napóleon is kellő elővigyázatossággal élt, hogy valóban vérbeli Habsburg-császárkisasszonyt kapjon feleségül. »Az új feleséget Európa egyik legelső trónjáról választja. Az osztrák császár leánya az, kitől vágyai teljesedését várja: Mária Lujza főhercegnő, kinek előbb hiteles

fajbéli voltáról biztos tudomást szerez. [!]* — Frédéric Masson »Napoléon et les femmes« című munkájából idéztük e sorokat (Paris, 1894).

Szövegváltozatok

Kiadásunk az 1903. évi első kötetkiadás szövegét vette alapul. Ennek a Vasárnapi Ujság (VU) szövegétől eltérő módosításait Mikszáth maga végezte. Figyelemreméltó, hogy a VU szövegének két hosszabb részletét az 1903. kötetkiadásból kihagyta. (Ld. az alábbi jegyzékben a 151:8 és 159:27 sorok után következő szövegrészeket.) Az 1903. évi kötetkiadásba becsúszott és örökletessé vált némely hibákat viszont a VU nyomán javítottuk.

Az 1906. évi MKm-kiadás alkalmával a Légrady-nyomda újrasedte az 1903. évi kiadás szövegét. Ezt az újabb kiadást nem fogadhattuk el alapszövegnek, mert a Révai-cég valamely illetéktelen tényezője számos helyen »belejavított« (értsd: beleserontott) Mikszáth szövegébe. Ld. pl. az alábbi jegyzékben 18:7, 13, 17; 20:30 *, 25:9, 27:25 és 35, 32:14, 33:26 és 34, 70:2, 72:29, 79:30 stb.

Sajnálatos, hogy a Jk (amely 1910 óta számos kiadásban forgott közkezen) az 1906. évi romlott szöveget közvetíti, újabb hibákkal (32:9, 57:26, 67:34, 114:22) és önkényes kihagyásokkal (37:33, 50:32, 57:9, 117:31, 128:27, 148:22 stb) tovább rontva, módosítva Mikszáth előadását.

Az 1906. évi kiadással teljesen azonos 1908. évi címlapkiadást a Szövegváltozatok jegyzékében fel sem tüntetjük.

Mint helyesírási sajátóságot megjegyeztük, hogy az 1903. évi kiadás pusztán a betűket használ, míg az 1906. évi, sőt a Jk is viszsztatér a VU-ban (és Mikszáth kézírataiban is) általánosan használt az betűjelekhez.

A korábbi szövegek néhány egyéb helyesírási eltérése és következetlensége: *Ó Fensége, Ó felsége, ő felsége, Fölség* (Krk: őfensége, őfelsége, fölség); *bakfisch* (Krk: bakfis); *Mária Luíza* (Krk: Mária Luíza); *VU-1906: insurgens, Jk: inzurgens* (Krk: inszurgens); *VU, 1903: plebános* (Krk: plébános); *VU-Jk: Páris* (Krk: Párizs); a *ragyabunkó* gúnynév a VU és 1903. szövegében egypárszor *Ragyabunkó*. A fel-föl igeikötők használata e mű szövegeiben is következetlen. A VU-ban többnyire *fel* alak található, pl. 36:23 *felkiáltott*, 44:2 nem ismerte *fel*, 53:18: *felkelt* stb. Az első kötetkiadástól kezdve a szócska többnyire *föl* alakra módosult; a Krk mindig az alapul vett kiadásban szereplő alakokat használja.

Sok baj volt az eddigi szövegekben az önfeláldozó *Kovács Mihály* nevével és tiszti rangjával. Előfordult mint *Kovács György* (16:11), mint *húszárkapitány* (uo.), mint *örnagy* (11:36, 13:1, 7, 11, 30), mint *major* (16:17, 18:5 stb.). Szövegünkben az elbeszélés folyamán általánossá vált rangjelzéssel mindenütt *ezredesnek* nevezzük.

Még két következetlenség, amely bizonyára MK tollbotlása miatt a nyomtatott szövegekben is örökletessé vált:

A pozsonyi gombkötőt Tóth *Mátyás*nak hívják; de egy helyütt (103:5) MK Tóth *Mihály*nak nevezte. Ez a hibás név még a Jk szövegében is fennmaradt. Javítottuk.

MK a regény I. fejezetében csak az ischli *levegő* palackozásáról beszél (9-10.1), de a IV. fejezetben (40:29) már az ischli *víz* importálását említi. (A Krk-ban is így hagytuk!)

Cím: A regény (első közlése szerint: »Elbeszélés») címének — amint a kiadások felsorolásából látható — 1903-tól 1910-ig négyféle változata van:

VU: *Az a bizonyos »Mikos».*

1903: *Akli Miklós cs. kir. udv. mulattató története.*

1906 és 1908: *Akli Miklós cs. kir. udvari mulattató története.*

Jk: *Akli Miklós cs. k. mulattató története.*

A jelen Krk az 1906—1908. kiad. címét alkalmazza; ez lényegében azonos az alapul vett 1903. évi kiadás címével, de az *udv.* rövidítést feloldotta.

A VU-ban a regény a fejezetek jelzése nélkül folyamatosan megy. A fejezetszámokat és fejezetcímeket MK csak az 1. kötet-kiadásban alkalmazta.

Lap Sor

- 7: 2 szekretáriusok, (VU: *sekretáriusok*),
3 az udvari bolond, (VU: az udvari bolond *is*),
10 a bolondságokat. (VU: a *nagy* bolondságokat.)
18 1906—Jk. és Krk: *tettette* magát, (VU és 1903: *tevette* magát,)
20 *Mikos-vicek*, (VU—1906 és Krk dúlt betűkkel, a Jk azonban nem kurziválta.)
8: 23 mely két elmés kópé közt (1906—Jk: mely *a* két elmés kópé közt)
30 melyik volt kettő között (1906—Jk: melyik volt *a* kettő között)
31 nélkülözhetlen (Jk: nélkülözhetetlen)
31 Jk és Krk: *perszóna ... Zseniális* (VU—1906: *persona ... Geniális*)
„ 34 Jk és Krk: a *mágiában*, (VU—1906: a *magiában*),
„ 36 Jk és Krk: *kártya-kunztot*, (VU—1906: *kártya-kunztot*),
9: 7 pedig *többnyire* az (VU: pedig *mindig* az)
13 *folytatta* (1906—Jk: *folytatá*)
23 — *Úgy gondolom, lehet vagy ötven nap.* (VU: —Ötven nap, *kedves Akli.*)
32 *robajjal* (1906: *robajjal* [!])
33 kényelmetlen időben született. (VU: kényelmetlen időben született *Ferencre nézve.*)
„ 39 a legjobb a világon (VU: legjobb *levegő* a világon)
10: 7 sok vér árán áll (VU: sok vér árán állt)
8 Jk és Krk: A *páciensek* (VU—1906: A *patiensek*)
26 *medecina* (Jk: *medicina.*)
27 [E sor alatt a VU-ban még egy egész szakasz van, melyet MK utólag törölt:

(VU: ... Minél többet legyen vele.

Azonfelül egy csomó képeskönyvet csomagoltak be neki, melyek Európa összes katonai uniformisait ábrázolták. Egy Habsburg sárosa unhatja magát, ha e könyvbe belenéz, mert e sok ezer uniformis motívumaiból mindig kikomponálhat valami újat, s nincs ennél magasabb alkotási a világon.

Így szokott össze stb.)

Lap Sor

- 11 : 34, 13 : 18 stb. Jk és Krk : Lobkowitz (VU—1906 : Lobkowitz)
35 Kovács Mihály ezredesből (VU : Kovács Mihály őrnagyból)
36 egy *hűségéről híres*, Laube nevű *komornyikból*, (VU : egy Laube nevű *vadászból*,)
12 : 6 rendszeren kormányzati ügyekről (Jk : rendszeren a kormányzati ügyekről)
15 Napóleon sem (VU : Napóleon se)
28 1906—Jk és Krk : a kocsmáros (VU és 1903 : a kocsmáros) [Átvettük a módosított szóalakot, minthogy később mindenik szövegben általában ez szerepel!]
13 : 1 ajánlkozott az ezredes. (VU : ajánlkozott a huszároernagy.)
7 és az ezredes szeretné (VU : és az őrnagy szeretné)
10 s józűn (1906—Jk : s józűn)
11 Az ezredest (VU : Az őrnagyot)
15 mikor a hírt meghallotta. (1906—Jk : mikor ezt a hírt meghallotta.)
„ 24 akkor (1906—Jk : ekkor)
„ 30 Kovács ezredes (VU : Kovács őrnagy)
„ 33 sub *hae saxa* (VU : sub *haec saxa*)
14 : 8 a fakőpönyeg (1906—Jk : a fakőpönyeg)
15 : 7 mért nem (1906—Jk : miért nem)
15 : 8 Jk és Krk : audienciális (VU és 1903 : audentiális 1906 : audentiális)
„ 11 körülbelül (VU : körülbelül)
„ 19 a gyerekeket ; (1906—Jk : a gyerekeket ;)
„ 24 leányka (VU : lányka)
16 : 3 vagy valami effélet, (VU : valami effélet,)
11 Jk és Krk : a Kovács Mihály huszárezredes (VU : a Kovács György huszármajor 1903—1906 : a Kovács György huszárkapitány [A keresztnévet a 11. lap 35. sorában stb. előforduló Mihály névre javítottuk, amint azt a Jk is javította ; hasonlóképpen tiszti rangjelzését is.]
„ 17 Jk és Krk : a Kovács ezredes (VU—1906 : a Kovács major)
„ 18 hogyan jutottatok ide? (VU : hogy jutottatok ide?)
„ 33 Jk és Krk : önkéntelenül (VU—1906 : önkénytelenül)
„ 33 a leányka (VU : a lányka)
17 : 1 Kereste a szavakat, formát a jóságához, (VU : Kereste a szavakat, az illő formát ahhoz a jóságához,)
22 — Ha nagyobb leszek, (VU : — Ejh, ha nagyobb leszek,)
39 s előkelő (VU : és előkelő)

Lap Sor

- 18 : 5 az ezredes után (VU : a major után)
 5 a gyerekeket [A 4. sorban is : a gyerekekről] (Jk : a gyermekeket)
 7 küldözött (1906—Jk : küldött)
 13 hozományról (1906—Jk : hozományáról)
 17 szerepelnek (1906—Jk : szerepeljenek)
 25 amikor a császár elbeszélgetett velők (VU : amikor is a császár kedélyesen elbeszélgetett velők)
 „ 36 mondta (VU : mondd)
 19 : 4 kitalálnia (1906—Jk : kitalálni)
 20 : 3 táborba sietett, ahol (VU : táborba sietett *Ferenc*, ahol)
 7, 25 : 21 stb. Jk és Krk : Liechtenstein (VU—1906 : Liechtenstein)
 „ 17 kerül sor. (VU : kerül a sor.)
 „ 23 leszállott lováról, (VU : leszállott a lováról),
 20 : 30 ezért (VU : azért)
 jegyzetben : 224. lap. (1906—Jk hibásan : 244. lap.)
 21 : 5 stb Krk : bakfis (VU : *bakfisch* 1903—Jk : *bakfisch*)
 5 kocsikáztat (VU : kocsiztat)
 16 Jk és Krk : Bratt Stöhlen (VU—1906 csak itt : Bratt Stöhlen)
 „ 34 néked! (VU : neked!)
 22 : 5 Jk és Krk : *szimptomái* (VU—1906 : *symptomái*)
 23 : 2 ki sem mozdult (VU : ki nem mozdult)
 6 végre is mindig (VU : végre is még mindig)
 18 VU, Jk és Krk : *»audienciákról«* (1903, 1906 : *»audenciákról«*[!])
 „ 29 ki könyvet írt (VU : aki egy könyvet írt)
 24 : 2 szintén (VU : szinte)
 „ 7 kiáltá (VU : kiálta)
 „ 27 emlegetnie (1906—Jk : emlegetni)
 25 : 9 *valóságos* forrongás keletkezett (1906—Jk kihagyással : forrongás keletkezett)
 „ 10 pro és contra. (Jk : pro és kontra.)
 „ 22 Jk és Krk : *lekvittelni*. (VU—1906 : *lequittelni*.)
 26 : 25 Jk és Krk : *Württemberg* (VU—1906 : *Württemberg*)
 27 : 4 hogy átkalapálja (VU : hogy az átkalapálja)
 8 Jk és Krk : pájeszek (VU—1906 : *pajeszek*)
 8 csüggték (1906 : csügtek [!]) Jk : *csüngtek*)
 25 míg az látogatóival fesztelenül diskurál. *Hát iszen csak ez kellett az udvar rókáinak*. Nosza, (1906—Jk kihagyással : míg a látogatóival fesztelenül diskurál. Nosza.)
 35 szakállal és hajjal. *A ruha is vasvillával látszott ráhányva lenni*. Csokoládészínű (1906—Jk kihagyással : szakállal és hajjal. Csokoládészínű)
 37 könyökéig (1906—Jk : könyökig)
 38 levő (Jk : lévő)
 39 hanem alul (VU : hanem hogy alul)

Lap Sor

- 27 : 39 egy fakó *fekete* selyemkendő (VU : egy fakó selyemkendő)
28 : 19 szabad bejárata van az udvarnál. (VU : szabad bejárata van *őfelsége lakosztályába.*)
38 ezt ez a rongyos ember? (VU : ezt az a rongyos ember? 1906—Jk : ezt a rongyos ember?)
29 : 9 akit még Magyarországból ismerek. Tudakozódtam stb. (VU bővebb az alábbi résszel : akit még Magyarországból ismerek. *Derék, katonás asszony, Pozsonyból való. Mikor az öreg, hatalmas Bittó Pál lemondott az alispánságról, megkérdezték, kit jelöl ki utódjául? »Nem ösmerek olyan teremtett lelket a megyében — mondá a gögös úr —, aki engemet pótolhatna, egyet kivéve, de az szoknyában jár». Őzvegy Szilvássymét értette. Persze nem is lett viceispán, hanem Bécsbe ment és ezt a nevelő-intézetet nyitotta. Hát, mondom, övele beszéltem ma, tudakozódtam stb.)*

Lap Sor

- 29 : 28 intett kezével. (VU : intett a kezével.)
31 pedig *hátnyszor* szedik rá (1906 hibásan : pedig *háromszor* [!] szedik rá)
30 : 6 Az isten szerelméért, mért (VU : Az isten szerelméért, mért Jk : Az isten szerelméért, mért)
32 : 5 *gondolom* (1906—Jk : *gondoltam*)
9 Hol láttam én *már* ezt az embert? (Jk — MK világos mondanivalóját megzavarva — : Hol láttam én *azt* az embert?)
14 egy szót se szól. (1906—Jk hibásan, a jelen-idejű elbeszélést megzavarva : egy szót se szól.)
„ 34 s a *gondolkozásmódja* (Jk : s *gondolkozásmódja*)
33 : 10 — *Hogy mondhatja* (Jk : — *Hogyan mondhatja*)
10 Jk és Krk : *apodiktice?* (VU—1906 : *apodictice?*)
26 Azóta okosabb lett a világ. A francia forradalom *sok ostobaságot és cifra-ságot* elfúj. *De a Burg ablakából persze a francia forradalom se volt látható.* (1906 : »a francia forradalom» szavak megismétlődése miatt keletkezett sajtóhibával, kihagyással, értelmetlenül így : Azóta okosabb lett a világ. A francia forradalom se volt látható. [!] A Jk is ezt az értelmetlen szöveget közli!)
33 : 34 Ön megint nevet? *Pedig vagy betegség a szerelem, és akkor miért kívánjam, hogy a szerctett lény is beteg legyen?* Vagy egészséges elmével stb. (1906—Jk — éppúgy hibásan, kihagyással, értelmetlenül, mint az előbbi részlet — : Ön megint nevet? Vagy egészséges elmével stb.)
37 Jk és Krk : *misztérium,* (VU—1906 : *misterium,*)
34 : 3 *aztán* (VU : *azután*)
„ 6 *oly* (VU : *olyan*)
„ 9 Nekem csak a *teste* kell. (1906—Jk — ismét értelemzavaró hibával — : Nekem csak a *test* kell. [!])
23 *miért* (VU : *mért*)
31 *fenyegetőn* (1906—Jk : *fenyegetően*)

Lap Sor

- 34 : 34 puhatolóznom (VU : puhatoló~~z~~nom)
 38 1906—Jk és Krk : rikácsolta a báró indulatosan; (VU és 1903 : rikácsolta indulatosan.)
- 36 : 8 mondta (VU : monda)
 33 járt fel s alá ; a burnótszelencéjétől (VU : járt fel s alá s a burnótszelencéjétől)
- ;; 36 Kovács ezredes (VU : Kovács *örnaggy*)
- 37 : 4 kérdeztem tőle, szép-e (VU : kérdeztem tőle, *hogy* szép-e)
 33 az asszonynak *semmi* csalfaságot, (Jk kihagyással : az asszonynak csalfaságot.)
- 38 : 2 mutatni (Jk : mutatnia)
 4 Jk és Krk : nymbusz (VU—1906 : nymbusz)
 6 *Mindjárti* kocsiba ült (VU : *Akli* kocsiba ült)
 19 a gyereklányka (1906—Jk : a gyermekleányka)
 26 madárfészekben tartaná (1906 hibásan : madárfészekbe [!] tartaná)
 28 bement a boltba és megvette. (VU : bement a boltba, megvette.)
- 39 : 18 ezelőtt (VU : azelőtt)
 ,, 18 a csőszné, (VU : a *vén* csőszné,
 ,, 25 Mennyi édes óra! (VU : Mennyi *szép* édes óra!)
 ,, 28 S mindaz (Jk : s mindez)
- 39 : 31 a kocsis szürkéi (1906—Jk hibásan : a kocsi~~k~~ szürkéi)
 40 : 7 és egy kis báróné (VU : és egy *szép* kis báróné)
 ,, 23 muslica (Jk : muslinca)
 ,, 37 *nach* der Königs-Krönung. (VU : *von* der Königs-Krönung.)
- 41 : 10 Krk : komtesznek (VU—Jk : komtesznek)
 15 stb. Krk : bakfis (VU : *bakfisch* 1903—Jk : *bakfisch*)
 31 történt. (1906—Jk : törté~~n~~ik.)
 34 nőnevelő-intézet (1906—Jk : nevelő-intézet)
 36 Krk : bakfisok! (VU—1906 : bakfischok! Jk : bakfischek!)
 [A 38. sorban mindenik szövegben : bakfischek, de az 50. lap 31. sorában : bakfischnak. A Krk-ban mindenütt mélyhangú képzővel és raggal!]
- 42 : 7 Malvinnál (VU : Malvinnál)
 10 ha el akarták szoktatni (VU sajtóhibával : ha el akartak szoktatni)
 11 csacsogást (VU : csacsogásdt)
 17 És az is okos (VU : És az is *igen* okos)
 19 belevándoroltak (VU : belevándorol~~h~~áltak)
 27 Nem is volt egészen tréfa, (VU : Nem is volt *az* egészen tréfa.)
 35 magukat. (VU : magokat)
 37 mintha fiúk volnának. *Ezeket hívták epártai szerdának.* Feledhetetlen (VU : mintha fiúk volnának. Feledhetetlen)
- 43 : 13 Az öreg kapus, *Dimitri*, *beteg*en feküdt ma, helyette az oldalbordája, *Frakáti* (*Frau Kati*) végezte ezt a tiszte~~t~~, férje papucsában csoszogva jött (VU : csak cnyi Az öreg kapus csoszogva jött)

Lap Sor

- 43 : 20 Mért (1906—Jk : Miért)
 25 valamelyik (Jk : valamely)
 „ 32 elengedem, *Frakáti*, (VU : elengedem, *Dimitri*,)
 44 : 33 göröcsbe kötve, (VU : göröcsre kötve,)
 45 : 11 virága, (VU : virágja,)
 17 társnői (VU : a társnői)
 30 mondta (VU : mondá)
 „ 33 Búzavirág (VU : a Búzavirág)
 46 : 3 mintha vele nőttek volna, (1906—Jk hibásan : mintha
 velök [!] nőttek volna,)
 46 : 14 *Frakáti*. (VU : *Dimitri*.)
 26 hová menjünk? (VU : hova menjünk?)
 33 javíthatlan (Jk : javíthatatlan)
 (A 35. sor alatt a VU-ban még a következő szakasz olvasható :
 hogy hajtsan a Stadtparkba.
*A fák jutottak eszébe. Oh, a fák. Mikor olyan helyet keres az
 ember, ahol senki sincs, hát menjen oda, ahol ja van. Hiszen
 valami tanú mégis kell az ilyen beszélgetéshez, s ez csak a
 ja lehet, a lombzatának szomorú susogásával.*
 Teljes pompával süített a nap stb.)
 „ 38 még a békák is (VU : még békák is)
 47 : 4 fölfogta a szoknyáját útközben. A sárosabb helyeknél pedig,
 (VU : fölfogta a szoknyáját útközben, *látni engedve a fehér
 harisnyáit, formás bokáit*. A sárosabb helyeknél pedig,)
 14 míg végre is eljutottak (VU : míg végre eljutottak)
 17 befaragva, (1906—Jk : belef faragva,)
 23 egy padra (VU : a padra)
 24 egy mókust látva fölszaladni az étellenes fára. Aklit azon-
 ban (VU : egy mókust látva fölszaladni az étellenes fára. —
Jaj, de gyönyörű. Kérem, fogja meg! Ugyan fogja meg!
 Aklit azonban)
 „ 30 becézte. (1906—Jk : becézgetten.)
 „ 39 és így (VU : és úgy)
 48 : 13 Krk : önkéntelenül. (VU—Jk : önkénytelenül.)
 „ 29 közbenjöttével... (VU : közbejöttével...)
 49 : 18 gonosz lélek, (VU : gonosz szellem,)
 „ 27 kenegették volna a száját. (VU : kenegetnék a szíve táját.)
 50 : 1 csábítóan (VU : csábítón)
 „ 7 ellentállni, (Jk : ellentállani,)
 „ 12 szégyelném, (VU : szégyenelném,)
 „ 26 Nem, nem, csak végezzünk, (Jk : Nem, nem, *nem*, csak
 végezzünk,)
 50 : 28 — De mikor olyan nagyon szégyenlem, (VU : — De, *édes
 Klipi, Lipi*, mikor olyan nagyon szégyenlem,)
 31 Kékült, zöldült, (1906 : Kékült, *zödült*,)
 31 szemét (VU : a szemét)
 32 volt már az is. (Jk kihagyással : volt az is.)
 35 a falban. (1906—Jk hibásan : a falba.)

Lap Sor

- 51 : 8 egy lapulevél *alul* (1906 : egy lapulevél *alúl* Jk : egy lapulevél *alól*)
 „ 38 *zsákban* árulni, (1906 hibásan : *zsákba* árulni,)
 52 : 8 cipőcské~~k~~ben, (1906—Jk : cipőcskéjében,)
 „ 9 de csak eddig van. (Jk : de csak *az*, *ami* eddig van.)
 „ 13 elképzelnie, (1906—Jk : elképzelni,)
 „ 39 merengőn, (1906—Jk : merengően,)
 53 : 5 a kacsájában (1906—Jk hibásan : a kacsájban)
 11 kigyúl (1906—Jk : kigyúlt)
 15 érintette *őket*. (VU : érintette *Akliékat*.)
 16 megemelte kalapját és (VU : megemelte kalapját *Akli előtti* és)
 „ 23 szólt nevetve. (VU : szólt *Akli* nevetve.)
 „ 36 szállni (1906—Jk : szállani)
 „ 39 *az* neki. (Jk : *ez* neki.)
 54 : 6 de *majd csak* odabent, (Jk : de *csak majd* odabent,)
 „ 19 és *ezt* talán ön se akarja. (1906 : és *azt* talán ön se akarja. Jk : és *azt* talán ön *sem* akarja.)
 „ 32 a kocsihoz, (VU : a kocsimhoz,)
 55 : 34 — *kezdé* az egyik. (VU : — *szólt* az egyik.)
 56 : 10 VU, 1906, Jk és Krk : a Hohe-Marktra, (1903 : a Hoher-Marktra,)
 „ 14 a képzelete előtt. (1903 sajtóhibával : a képzele[!] előtt.)
 „ 19 a kapu alatti fülkéből, (VU : a kapu alatti fülkéjéből,)
 57 : 9 Nem *is* kérdezem, (Jk kihagyással : Nem kérdezem,)
 „ 15 kellemetességet (Jk : kellemességet)
 57 : 26 és *odacsúsztatta* (Jk : és *odanyújtotta*)
 „ 37 Jk és Krk : Trauttmansdorff (VU—1906 : Trautmannsdorff)
 58 : 4* [A lábjegyzet végén :] Szerző. (1906—Jk : *A szerző*.)
 [A VU-ban nincs meg ez a jegyzet!]
 „ 9 fidel. (VU és 1903 itt : fidel.)
 „ 32 néhány (Jk : néhány)
 59 : 15 *báró* Szepessy, (Jk kihagyással : Szepessy,)
 „ 24 a »Blauer Elephant«-nál. (VU : a »Blaue Elephant«-nál.)
 60 : 11 a nagyanyámat is a nagyapám. *Mind lopják, És lopni csak szépet érdemes*. Ah, a lopott asszony (1906—Jk kihagyással : a nagyanyámat is a nagyapám. Ah, a lopott asszony)
 61 : 15 holmi apróbb *dolgokra*, (1906 : holmi apróbb *dologra*, Jk : holmi apró *dologra*,)
 „ 18 droskeja (VU : droskája)
 „ 20 Jk és Krk : parfüm (VU—1906 : parfume)
 63 : 3 *hogy* hátha talán *egy följobbvaló közeg kivételt tesz*. (VU : *mert* hátha talán *a főudvarmester tehetne valamit*.)
 5 *mindenik*, (1906—Jk : *mindenki*,)
 9 — *Próbálja meg, kisasszony, talán a főudvarmesternél*. A főudvarmester is kegyes stb. (VU csak ennyi : — A főudvarmester is kegyes stb.)
 18 *támad* (1906—Jk : *támadt*)

Lap Sor

- 63 : 31, 33 stb. Krk : *őfelsége* (VU : *δ felsége*, 1903—Jk : *Ó felsége*)
[Másként egyes helyeken : *Ő Felsőége*. A Krk-ban egyöntetű alakot használunk.]
39—64 : 3 VU és Krk : — De hát ki ön, és mit akar?
— *Tehát mégis be fog jelenteni, ugye?*
— *Azt még nem tudom. Minden attól függ...*
— Valakinek az elfogatásáról van szó, stb.
(1903—Jk : a két kiemelt sor alább, a 64. lrp 26—27. sorai közt foglal helyet, ilyenmódon :
— Valamit hallottam erről, kisasszony, és szolgálatára állok.
— *Tehát mégis be fog jelenteni, ugye?*
— *Azt még nem tudom. Minden attól függ...*
A kamarás eltűnt a laboratóriumba vezető ajtón át stb.)
[Nem lehet tudni : örökletes nyomdai, tördelési hibával van-e dolgunk, vagy az író utólagos módosításával? De az előbbi föltevés valószínűbb. Az első közlés, a VU szövegét fogadtuk el tehát. Ott természetesebb ez a párbeszéd, mint emitt, ahol a kamarás már kijelentette, hogy : szolgálatára állok.]
- 64 : 37 amit az majd (Jk : amit majd)
65 : 10 vitte be a börtönbe (1906—Jk : vitte a börtönbe)
23 Stohlen lovagért. — Majd ismét (VU : Stohlen lovagért, a rendőrjónőért. — Majd ismét)
„ 25 *Osakhamar* megtudjuk, (VU : *Majd mindjárt* megtudjuk,)
„ 28 Hanem ezáltal már (VU : Hanem most már)
„ 29 nagyleány (VU : nagylány)
66 : 20 Jön a császár. (VU : Jön már a császár.)
„ 32 Kétkedőn (1906—Jk : Kétkedően)
67 : 34 — *bezáródott* végképpen az Akli Miklós börtöne. (Jk hibásan :
— *bezárkózott* [!] végképpen az Akli Miklós börtöne.)
68 : 1 elérte célját. (Jk : elérte a célját.)
„ 6 a dialektikában (1903 és 1906 hibásan : a dialektikában)
69 : 20 ne vonja meg szomorú magányában, (VU : ne vonja meg tőle szomorú magányában,)
22 panasolja el sorsát Napóleonnak (VU : panasolja el *levélben* sorsát Napóleonnak)
26 per tu (Jk : pertu)
36 VU és Krk : nyugodtabb *volna* a lelkem, (1903, 1906 : nyugodtabb *lett volna* a lelkem, Jk : nyugodtabb *lenne* a lelkem,)
70 : 2 elhítette, (1906—Jk hibásan : elhitte,)
„ 13 Krk : *gleccserek*. (VU : *glecserek*. 1903—Jk : *glecserek*.)
70 : 27 Jk és Krk : a Tuiériákban. (VU—1906 : a Tuiériákban.)
„ 34 egy fia is, (1906—Jk : egy *kis* fia is,)
„ 34 aki katonaintézetbe járt. (VU : aki a katonaintézetbe járt.)
71 : 1 füttyörszni. (1906—Jk : füttyörszni.)
2 *tőzge*nek (Jk hibásan : *tőzgeinek*)
4 Odaszalad (1906—Jk hibásan : *Odaszaladt*) [A mondat további szakasza is jelenidőben : *és nyakon ragadja*.]

Lap Sor

- 71 : 6 azt a nótát, (1906—Jk : ezt a nótát,)
23 érdemjendjeit! (1906 hibásan : érdemrendjeit!)
- „ 29 becsukva? (VU : elcsukva?)
„ 37 a főlebbvalók (VU : a főjebbvalók)
- 72 : 19 fejét, (Jk : a fejét,)
29 a *mindenben* bennfentes (1906 hibásan : a minden[!] benfentes Jk : a benfentes)
- 73 : 8 Virágok nőttek *őle* a kis cellában (Jk : Virágok nőttek *attól* a kis cellában)
14 Mária Lujza [neve a szövegek egy részében (VU stb.) helyenként : Mária Luiza)
18 okosodni kezdett. (1906—Jk : okoskodni kezdett.)
23 védekezhetnék (Jk : védekezneék)
26 éjjel és nappal. (Jk : éjjel-nappal.)
32 hogy egy levelét a császár bizonyosan a kezeihez *kapjon?* (Jk önkényesen *javítva* : hogy egy levelét a császár bizonyosan a kezeihez *kapja?*)
- 74 : 15 Három napi szabadságot kért az igazgatótól, hogy családi ügyben *el kell* utaznia, (VU : Három napi szabadságidőt kért az igazgatótól, hogy családi ügyben *kell elutaznia*.)
25 Kihez forduljon? *Kolourathoz fordulna*, de az szigorú ember, (VU bővebben : Kihez forduljon? *Kisfiú-korából, mikor itt töltött néhány napot, visszaemlékezett Kolouratra*, de az szigorú ember.)
- „ 30 vakmerőn (VU : vakmerőn)
- 75 : 5 Úgy tesz, mintha nem tudná, mi történt Aklival, s — ami nagy eredmény lenne (mert ezen fordul meg a védekezés módja) — még talán szépszerével ki is veszi az egyenes szívű öregből, hogy Akli miért lett kegyvesztes. (Jk — a mondatrend módosításával — : Úgy tesz, mintha nem tudná, mi történt Aklival, még talán szép szerével ki is veszi az egyenes szívű öregből, hogy Akli miért lett kegyvesztes, ami nagy eredmény lenne, mert ezen fordul meg a védekezés módja.)
- 75 : 20 Gyuri (VU : a Gyuri)
„ 27 a grádicsról (1906—Jk : a garádicsról)
- 76 : 7 felelte (Jk : felelt)
„ 9 oldalán. (VU : az oldalán.)
„ 24 a csizmából. (1906—Jk : a csizmából.)
- 77 : 33 aztán (Jk : azután)
„ 38 és tudja (Jk : s tudja)
- 78 : 24 gondviselőjéül (Jk-gondviselőjéül)
- „ 38 luxenburgi (VU hibásan : luxenburgi)
- 79 : 4 Plankenstein-huszárok (VU : Blankenstein-huszárok)
7 körülbelül (VU : körülbelől)
20 Azazeredménye lett, (1906—Jk hibásan : Az az eredmény lett,)
30 mint valami *kincseket*, (1906—Jk hibásan : mint valami *külincseket*[!])

Lap Sor

- 81 : 13 beköszönt (1906—Jk : beköszöntött)
„ 30 a monarchiában, (VU : a monarchiában),
82 : 5 azután (VU : aztán)
„ 15 szól (1906—Jk : szólt)
83 : 19 1906—Jk és Krk : sokszor *fel van trva* az is, (VU, 1903 : sokszor az is),
„ 37 — *Dies hör' i' gern* — (Jk : — *Das hör' i' gern* —)
84 : 13 selyempapírokból (Jk : selyempapírokból)
25 fejét haragosan csóválva és az ajándékokat (1906—Jk : fejét haragosan csóválta, az ajándékokat)
„ 32 beszéljünk jövőjéről is. (VU : beszéljünk *valamit* a jövőjéről is.)
85 : 2 hogy talán (VU : hogy *ha* talán)
„ : 24 vegyük elé (1906—Jk : vegyük elő)
„ 25 fordítá (1906—Jk : fordította)
„ 32 szólt hozzálépve (VU : szólt a császár hozzája lépve)
86 : 9 a környéke (1906—Jk e hangsúlyos szó kiemelése, kurzíválása nélkül.)
„ 24 VU, 1906—Jk és Krk : azért is (1903 : ezért is)
„ 25 a lányka (Jk : a leányka)
„ 26 a császár *széles* jó kedvétől, (1906—Jk : a császár jó kedvétől),
87 : 1 lutheránus poézis (VU : dőlt betűs, kurzív szedéssel.)
12 mely mint (VU : mely *immár* mint)
16 költött ilyenfajta (VU : költött *volt* ilyenfajta)
19 akkor csinálta (VU : *s* akkor csinálta)
26 VU, Jk és Krk : lustrabit (1903, 1906 hibásan : lustrebit)
31 Jósolom (Jk : Jósolom)
38 Tehát nem igaz, hogy a jó, hűséges Akli (VU : Tehát nem igaz, *lázadozott benne a lelkiismeret*, hogy a jó, hűséges Akli)
88 : 1 Ezt ugyan szépen elhitette vele Stadion gróf. (VU : Ezt ugyan szépen elhitette vele Stadion gróf. *Ej, ej, gyönyörű egy történet.*)
„ 9 teliden-tele (Jk : teliden teli)
89 : 15 szóba állani kedve szerint, (VU : szóba állani *velők* kedve szerint,)
„ 28 ahova (ahová)
90 : 1 Öreg, kajlabajuszú ember, (VU : Öreg, kajlabajuszú ember *volt,*)
2 emelint. (VU : emelintett.)
3 — Mi tetszik? (VU : — Mi tetszik? — *kérdé.*)
14 a leányomhoz vacsorálni, kis unokáim vannak, (VU : a leányomhoz vacsorálni, *aki férjnél van egy gombkötőnél*, kis unokáim vannak,)
21 stb. Krk.: Inszurgensek (VU—1906 : Inszurgensek Jk : Inszurgensek)
„ 27 bevitetné (1906—Jk bevitetné)
91 : 5 Egy malomban őrlünk, (1906—Jk hibásan : Egy malomban [!] őrlünk,)
„ : 19 a fölséges császár is (VU : a fölséges *Ferenc* császár is)

Láp Sor

- 91 : 37 a *Katódát*, (1906—Jk : a *Katót*),
39 Megijed az asszony az aranyaktól, (1906 : Megijedt az asszony az aranyaktól, Jk : Megijedt az asszony az aranyoktól),
- 92 : 1 belesápad. (1906—Jk : belesápadt.)
" 1 Kiszalad (1906—Jk : Kiszaladt)
" 17 *miközben* (1906 hibásan : *miközbe*)
- 93 : 4 — Bécsi ember létére (VU : — *Hogyne?* Bécsi ember létére)
" 15 *Furcsa puska, gondoltam magamban*, csodálatos az egész, (VU : *Olyan csodálatos volt az egész.*)
- 94 : 32 — *Furcsa puska!* — kiáltott fel (VU : — *Ostobaság!* — kiáltott fel)
" 37 Hiszi a piszi. (VU : Hiszi a pici.)
95 : 15 Feldmayeréknál *láttam*, (VU : *ott láttam* Feldmayeréknál),
" 19 — Feldmayer Franciska. (VU : — A Feldmayer Franciska.)
- 96 : 8 egész közönséges (VU : *egy* egész közönséges)
" 8 állna (Jk : *állana*)
" 16 szabadult ki, *de* a lelke (1906—Jk : szabadult ki, a lelke)
" 19 *e* részletek (Jk : *a* részletek)
" 22 stb. Jk és Krk : a perszonalist, (VU—1906 : a *personalist*),
" 27 (Jk — bizonyára csak nyomdai, tördelési hibából — új bekezdéssel.)
28 a *lazibizsebből* (VU : a *lazibizsebből* 1906—Jk : a *lazibizsebből*)
30 ki van *taszítva* (VU — bizonyára a kézirat hibás olvasása miatt — : ki van *nagyítva* [!])
" 32 mit *mondhatna* (1906—Jk : mit *mondana*)
- 97 : 7 mint *egy* kis gyermek (VU : mint *a* kis gyermek)
" 22 — Nem értem — szólt (VU : — Nem értem *önt* — szólt)
" 26 *a* sötétben (VU : *sötétben*)
" 36 a kocsmáros (VU itt : a kocsmáros)
" 38 — *Hét vagy nyolc* esztendeje, (VU : — *Öt* esztendeje),
" 39 *és* mondhatom, (VU : *s* mondhatom,)
- 98 : 3 — Ejnye, pedig olyan (VU : — *Beh furcsa puska!* Ejnye, pedig olyan)
98 : 8 gyermekeinek (VU : gyerekeinek)
" 17 *Be rítul* kőbe léptünk (VU : *Ejnye, de* kőbe léptünk)
" 22 az elbeszélésben, hogy (VU : az elbeszélésben *Akli*, hogy)
" 37 VU, 1906—Jk és Krk : bocsátották (1903 : bocsájtották)
- 99 : 10 példának okáért *valami* olyat tesz — veté ellen Gelencsér (1906—Jk : példának okáért olyat tesz — veté ellene Gelencsér)
15 ez esetben az úr? (VU : ez esetben az úr, *hm?*) (E szavak után a VU-ban még a következő szakasz olvasható : *Nyugodt, de átható pillantásával mintha egy dárddal szűrőd át Akli, — szinte leszegeste.*
Habozott egy percig stb.)
26 pecsétjeül (1906—Jk : pecsétjeül)

Lap Sor

- 99 : 27 a körmei alól. (VU : az ujjai alól.)
100 : 3 Jk és Krk : a circumstanciákból (VU—1906 : a circumstanciákból)
8 Bajmódy (VU : a Bajmódy)
8 Szepessy ispánja (VU : Szepessynek az ispánja)
18—20 — Inkább hallgat.
— Az már nagy baj...
— Nem éppen, mert ha egy kis borocska
(VU : — Inkább hallgat.
— Mért hiszi hát...
— Hiszem, mert ha egy kis borocska)
27 — Dehogy felejttem, dehogy, ha én egyszer megígérem, beszólok még a pokolba is, (VU : — Dehogy felejttem, dehogy, beszólok a nagyorrú mézáróshoz, ha én egyszer megígérem, beszólok a pokolba is,)
29 Pedig nem szeretek (VU : Pedig hát nem szeretek)
31 attól tartván, be találja (VU : attól tartván, hogy be találja)
33 már én akkor itt leszek híradással. (VU : már én akkor itt leszek mindentudó és mindenlátó.)
101 : 7 illeszté (VU : illesztette)
„ 9 csengett ki ismerősen. (VU : csengett ki némelykor ismerősen.)
„ 12 Kilityi Balázs uram becsapott. (VU : Kilityi Balázs és Pergő uraimék becsaptak.)
13—16 (A VU-ban — a két alak, Kilityi és Pergő, szerepeltetése miatt — többes számú állítványokkal stb.:
— Nem jönnek el?
— Azt üzenik, hogy nem jöhetnek, mert a sógorukat megütötte az éjjel a guta, beküldték egy vénasszonytól a ködmőneiket és a karabélyt.)
17 — Hát most már (VU : — Hát már most)
27 még egy vitést? (VU : még két vitést?)
30 stb. Málnásy (VU—1906 itt : Málnási, de később Málnásy.)
[A Krk-ban mindvégig egységes névalakot használunk.]
33 egy bátor legényt, (VU : egy-két bátor legényt,)
35 — Van egy vendégem, (VU : — Van nekem egy vendégem,)
102 : 8 Jk és Krk : plánumot (VU—1906 : planumot)
„ 9 Kopogtatás hallatszott ajtaján. Belépett (VU : Kopogtatás hallatszott az ajtaján. A szabadra belépett)
18 nyolc évig (VU : öt évig)
20 maga a gazda (VU : maga a gombkötő)
24 — Nemes Bori Pál vagyok (VU : — Én nemes Bori Pál vagyok)
26 pátyi (VU és 1903 itt : patyi, de később : pátyi (A 26—27. sor között a VU-ban még egy kérdő mondat is van : és pátyi komposzesszor.
— Én nekem kihez van szerencsém?
— Én Farkas Miklós vagyok — mondá Akli.)

- Lap Sor
- 102: 29 *hagyta rá* Akli. (VU : *felelte* Akli.)
 „ 32 *tréfálózott* Akli. (1906—Jk : *tréfálkozott* Akli.)
- 103: 5—6 (E zárójeles mondat a VU-ban még nincs meg.)
 „ 5 Krk : *Tóth Mátyás* (1903—Jk : *Tóth Mihály*)
 „ 10 *parolámra* mondhatom. (VU : *azt parolámra* mondhatom.)
 „ 14 *állnának* be (1906—Jk : *állnánk* be) [A jelenet félreértésén alapuló önkényes módosítás! Akli még nem tartozik az ostromra induló csapatához, csak ezután lép be, ld. 104—105. l.]
- 15 *mint két denevér-szárny*; (VU : *mint két denevér-szörny*;)
 28 *Ilyen nagyba* nem kezdünk, (1906—Jk hibásan : *Ilyen nagyban* [!] nem kezdünk,)
- „ 32 *bevenni*, ahol (VU : *bevenni ma éjjel*, ahol)
- 104: 1 *észrevevén*, (VU, 1906—Jk : *észrevévén*)
 „ 5 *Miközben* (1906—Jk : *Élközben*)
 „ 15 *gyerekjáték* az egész. (VU : *gyerekjáték lesz* az egész.)
 „ 16 *Az utcák néptelenek*. (VU : *Az utcák néptelenek ilyenkor*.)
 „ 21 *verődhetnek össze* (VU : *verődhetek volna* össze)
 „ 29 *Bori uram* (VU : *a Bori uram*)
 „ 35 *hányi-veti módon* (Jk : *hányá-veti módon*)
- 105: 4 *Szepessy bárónak* (VU : *a Szepessy bárónak*)
 „ 6 *Jk és Krk : transzporttal*. (VU—1906 : *transporttal*.)
 „ 33 *Összecsikorgatta* (VU : *Összecsikorította*)
 „ 34 *sírt, majd megfogván* (1906—Jk : *sírt, megfogván*)
- 106: 5 *hogy szerencsésen sikerült neki beajánlani az urat* pótinszurgensnek, (VU : *hogy őnt szerencsésen sikerült neki beajánlani pótinszurgensnek*.)
 „ 8 *általában nem érdemel* (Jk : *általában véve* nem érdemel)
 „ 11 *meghasad* (VU : *meghasadt*)
 „ 13 *Leányszöktetés*. (VU : *Lányszöktetés*.)
 „ 19 *Maga becsületes ember*, (VU : *Őn becsületes ember*),
 „ 38 *ezt a levelet*, (1906—Jk : *azt a levelet*),
- 107: 11 *a ragyabunkó*. (VU—1906 innen kezdve nagy kezdőbetűvel.)
 12 — *És átadja Kolowrat grófnak*, (VU : — *És átadja Trautmannsdorf grófnak*),
 22 *szinte* (Jk : *szintén*)
 23 *Kolowrat Konrád grófnak*. (VU : *Trautmannsdorf Konrád grófnak*.)
 34 (VU egy zárójelbe tett mondattal bővebb : még a tüszőt is felkötötte. (*Csakhogy ehhez tőni is tudni kellene — jegyzé meg később Málnási János uram.*))
- 108: 11 *sorba járt* (VU : *sorba járt*)
 109: 18 *körülbelül* (VU : *körülbeldl*)
 „ 19 *néhány* (Jk : *néhány*)
 „ 19 *akik* (Jk : *kik*)
 „ 28 *a rostélyosairól*, (1906—Jk : *a rostélyosóráról*),
- 110: 26 *a vállait kelletlenül* vonogatva (1906—Jk hibásan : *a vállait kellemetlenül* [!] vonogatva)

- Lap Sor
- 110: 32 Krk: »Kaffe»-nek (VU—1906: »Kafe»-nek Jk: »Kafé»-nak)
- 111: 20 közel a városhoz, (VU hibásan: közel városhoz,)
- „ 31 a fejébe (VU: fejébe)
- 112: 15 melyhez (VU: amelyhez)
- „ 18 szem se látott (Jk: szem sem látott)
- „ 20 Krk: fiákeren (VU—1906: fiakkeren Jk: fiakkeron)
- „ 28 ha észre sem vesz. (VU: ha észre nem vesz.)
- 113: 24 a beszélgetésekre, (1906—Jk: a beszélgetésre,)
- „ 30 a székén, (1906—Jk: a széken,)
- 114: 11 felöltöztem (1906—Jk: felöltözököttem)
- „ 20 érhetnek be (VU: érhetnek be)
- „ 22 egy pohár gránátpiros bort. (Jk: egy pohár gránátpiros [!] bort.)
- 115: 7 köpönyegemben (VU: köpenyegemben)
- 116: 3 Jk és Krk: dépendance-a (VU—1906 hibásan: dependance-a)
- 13 hogy a cobolyprémes bundácska melegítő ereje (VU: hogy a cobolybőr melegítő ereje)
- 19 csak ez kell. (Jk: csak az kell.)
- 23 Jk és Krk: fokhagymás (VU—1906: foghagymás)
- 24 kolbászé, (VU: kalbászé,)
- 25 az Ungargasse 20-ik számú ház alá. (VU: az Ungargasse 20-ik szám alá. Jk: az Ungargasse 20. számú háza elé. [!])
- „ 30 a cobolyprémnél. (Jk: a cobolypréménél.)
- 117: 16 szegélyző (Jk: szegélyező)
- „ 18 árnyékban. (VU: árnyakban.)
- „ 23 a Szilvássyné (Jk: Szilvássyné)
- „ 29 a dolgokról; (1906—Jk: a dologról;)
- „ 31 egy véreb felelt az udvarból, aki (Jk kihagyással: egy véreb felelt, aki)
- „ 35 nézdelődnek (1906—Jk: nézelődék)
- 118: 26 diák maga (VU: diák ön)
- „ 28 a nadrágját (Jk: nadrágját)
- „ 38 fölvennie, (1906—Jk: fölvenni,)
- 119: 13 fent a fán. (Jk: fenn a fán.)
- „ 21 ütött volna belé (VU: ütött volna bele)
- 120: 11 stb. Jk és Krk: plánum (VU—1906: planum)
- „ 17 stb. Ungargasse (VU: Ungargasse)
- „ 19 a Veres Boldizsár (1906—Jk: Veres Boldizsár)
- 121: 4 olyan látszatja (1906—Jk: olyan látszata)
- „ 18 — Mikor kijelölt (VU: — Mikor a kijelölt)
- „ 31 gyereklánny; (1906—Jk: gyerekleány;)
- 122: 7 krampampulit. (VU-ban kurziválva.)
- „ 15 messze, beljebb (Jk: messzebb, beljebb)
- „ 34 VU, Jk és Krk: bújnának elő (1903, 1906 sajtóhibával: bújnának elő)

- Lap Sor
- 122 : 37 *sikongatott* (Jk : *sikongott*)
- 123 : 10 *a Jákob létrája*, (VU : *a Jakab létrája*),
- „ 20 *tréfálóztak*, (1906—Jk : *tréfálkoztak*),
- „ 21 *Megfoghatatlan*, (Jk : *Megfoghatatlan*)
- „ 23 *hogy ne tett volna intézkedést. Tekintete izgatottan kémlelte az utcák torkolatait. Minden neszre* (1906—Jk kihagyással : *hogy ne tett volna intézkedést. Minden neszre*)
- „ 29 *köpenyeges* (Jk : *köpenyeges*)
- 124 : 19 *kend*, (VU : *ked*),
- „ 33 *a varjak*. (VU : *a varjúk*.)
- 125 : 30 *de magad is elpusztulsz.* (VU : *de magad elpusztulsz*.)
- 126 : 2 *sejteni*, (VU : *sejtetni*),
- 12 *egy leleményes fej nagy pozíció.* (VU : *egy leleményes fej nagy patika*.)
- „ 39 *a hadi regula* (VU : *hadi regula*)
- 127 : 11 *meg is becsülte* (1906—Jk : *meg is böcsülte*)
- „ 15 *Tompa Dénes.* (Jk : *Tompa Dienes*.)
- „ 34 és 37 *Jk és Krk : Noé* (VU—1906 : *Noe*)
- 128 : 11 *VU, 1906—Jk és Krk : a helyiségbe*, (1903 : *e helyiségbe*),
- 23 *gyógyíthatatlan* (VU és Jk : *gyógyíthatatlan*)
- 27 *felhörpönt az egyikből egy bögrével* (Jk kihagyással : *felhörpönt egy bögrével*)
- 129 : 13 *de nem olyan* (1906—Jk : *de nem oly*)
- 36 *úgy kotyogott* (1906—Jk értelmezavaró sajtóhibával : *úgy kopogott* [!])
- 130 : 14 *Jk és Krk : infesztálni.* (VU—1906 : *infestálni*.)
- 131 : 2 *akarom* (1906—Jk : *akartam*)
- „ 9 *belógott* (1906—Jk : *belelógott*)
- „ 18 *tölgyajtót*, (1906—Jk : *tölgy/ajtót*),
- „ 37 *a báró úrnak?* (1906 : *báró úrnak?*)
- 132 : 6 *ideadják*, (1906—Jk hibásan : *ideadja*),
- „ 12 *akit* (VU : *kit*)
- 133 : 37 *Sikítóznak*, (1906—Jk hibásan : *Sikítóztak*),
- 134 : 15 *ahogy mondani szokták*, (VU : *ahogy mondani szoktuk*),
- „ 20 *az órájárul.* (VU : *az órájáról*.)
- 135 : 12 — *Hallgassa meg az okot, amely...* (VU : — *Igen, kérem, hallgassa meg az okot, amely...*)
- 136 : 20 *folytatta* (VU : *folytatá*)
- 31 *felelte nyugalommal* (VU : *felelte férfiás nyugalommal*)
- 38 *a vérbe* (*kiadlt a két vérbe*) és *tejjé változtatja*, (1906—Jk kihagyással : *a vérbe és tejjé változtatja*),
- 137 : 6 *VU és Krk : aki a helyzetet ki nem aknázza.* (1903 : *aki a helyzetet ki ne aknázza.* 1906—Jk : *aki a helyzetet ki ne aknázná*.)
- 17 *szenvedélyétől* (Jk hibásan : *szenvedélytől*)
- 21 *1906—Jk és Krk : fortyant fel a báró indulatosan*, (VU, 1903 : *fortyant fel indulatosan*.)
- 137 : 27 *e megmenteni* (Jk : *és megmenteni*)

- Lap Sor
- 138 : 26 pilinkél~~ni~~, (VU : pilinkélni,
 „ 27 VU, Jk és Krk : a miriád csillag (1903, 1906 : a miriád csillag)
- 139 : 4 ablakon át (1906—Jk : ablakokon át)
 5 bútorfélélet (1906—Jk : bútorfélét)
 5 lányok (1906—Jk : leányok)
 28 haragos hangon, jóízű, ropogós magyarsággal. (VU : haragos hangon, jóízű megjegyzéssel.)
- „ 30 ramazúré~~t~~ (1906—Jk : rémazúré~~t~~)
- 140 : 4 — Úgy? Maga van itt? *És* melyik korcsmából jön uraságod? (VU : — Úgy? Maga van itt? *Nos, Isten hozta!* Melyik korcsmából jön uraságod?)
 22 az ablakba tegye, (1906—Jk hibásan : az ablakra tegye,)
 25 kérdés élénken, bizonytalanul. (VU : kérdés élénken, *mohón*,)
 28 mondja meg neki, hogy... *hogy* azt üzenem, (1906—Jk kihagyással : mondja meg neki, hogy... azt üzenem,)
 39 Szírotka *is* szót fogadott, (1906—Jk kihagyással : Szírotka szót fogadott,)
- 141 : 24 Palojtay (VU : Palajtay)
- 142 : 4 Egy óra múlva *már* olyan (Jk kihagyással : Egy óra múlva olyan)
 19 hogy *nem* emlékszik *semmire*, (VU : hogy *semmire se* emlékszik,)
 „ 20 El~~sap~~atandó (Jk hibásan : Elcsapandó)
- 143 : (A VU-ban cím helyett szünetjelző csillag : *)
 „ 3 meg~~hált~~ (1906—Jk hibásan : meg~~dült~~ [!])
- 144 : 1 föl~~ve~~n (1906—Jk : föl~~v~~én)
 „ 3 Jk és Krk : Haydn (VU—1906 hibásan : Haydn)
 „ 12 jó~~sok~~ (VU dúlt betűkkel)
 „ 29 jeruzsálemi király (VU dúlt betűkkel)
 „ 34 egy *rossz* versért. (1906—Jk : egy verséért.)
- 145 : 10 1906—Jk és Krk : a kiállott szenvedések kárpótlásul valamit. (VU : ...kárpótlásul... 1903 hibásan : ...kárpótlásul...)
- 146 : 3 a cédulájával (1906—Jk : a cédulával)
 10 olyan becsesnek (Jk : oly becsesnek)
 24 a *kiterített* ostábla előtt, (1906—Jk hibásan : a *terített* [!]
 ostábla előtt,)
- 147 : 8 korántsem (VU : koránsem)
 11 egy restancia (Jk kihagyással : restancia)
 15 Akli (VU dúlt betűkkel)
 26 ellenállhatlanul (Jk : ellenállhatatlanul)
 30 Nem teszek magának szemrehányást. (VU : Nem teszek magának szemrehányást, *Aklicska*.)
- 148 : 22 hirtelen *valami* kisegítő (Jk kihagyással : hirtelen kisegítő)
 „ 24 elő~~r~~ől (Jk : elő~~l~~ről)
 „ 25 a poeta nevet elő~~r~~ől olvasva, (Jk : a poeta nevé~~t~~ elő~~l~~ről olvasva,)

- Lap Sor
- 148 : 26 *hanem legfeljebb hátulról lehetne...* (VU : *hanem csak hátulról.*)
- „ 34 Akli [és] Ilka (VU dült betűkkel)
- 149 : 2 fejét. (1906—Jk : a fejét.)
- „ 17 szemöldeit (Jk : szemöldökeit)
- „ 39 neveik (VU dült betűkkel)
- 150 : 2 1906 és Krk : az elmenetelt és egyéb részleteket (VU, 1903 : az elmenetel és egyéb részleteket Jk : az elmenetelt és egyéb részleteket)
- 151 : (A VU-ban cím helyett szünetjelző csillag : *)
- „ 6 a 23. szám alá. (Jk : a 23. sz. alá.)
- A 8. sor után (a VU-ban a következő hosszabb részlet, melyet Mikszáth a kötetkiadásokból már kihagyott :
...Mennyi édesség egy számban!
A kocsis hajította a párolgó lovacskát, nem kímélte az ostort, de Aklinak nagyon lassan volt ez, nem bírt már az elbőrd beszédességével, és amellett, hogy váltig biztatta a sietésre, másfelől is kérdezősködött.
 — *Házias ön, kocsis?*
 — *Nem*
 — *Hát mért nem?*
 — *Nem szoktam háziasodni — felelte kurtán a kocsis az okvetetlenkedő kérdésekre.*
 — *Hát én rólam mit gondol, házias vagyok-e, vagy nem?*
 — *Hm. Nincs a homlokára írva. Honnan tudhatnám?*
 — *Na lássa, pedig éppen abban járok.*
A kocsis megmosolyogta együgyűnek vélt utasát és foghegyről felelte:
 — *Igenis értem, ott lakik az illető, oda megyünk.*
 — *Persze hogy ott. És most már azt is érti, hogy miért kell sietnem...*
- Felfoghatja...*
 — *Oh, hoggye!* — *vigyorgott a kocsis —, a házasságonál mindig megmagyarázható a sietés. Értem az efféléket. Az az átkozott kilenc hónap! Hm. Az a bökkendő. Csakhogy azt nehéz egy droskén beérni. Ah igen, a kilenc hónap. Úgy megjön uram, mint annak a rendje, és ... és ...*
 — *Maga ostoba fickó — fortyant föl Akli, a hetedik égből lerántatva a durva ölel által.*
 Behúzta fejét prémes kabátja gallérjába stb.)
- 151 : 9—12 Behúzta fejét prémes kabátja gallérjába (bár egy cseppecskét sem fázott) és egy örökkévalóságnak tetszett neki, míg a váglatos lovak végre odaértek a 23. számhoz, ahol leugrott könnyedén, ruganyosan. (VU : Behúzta fejét prémes kabátja gallérjába (bár egy cseppecskét sem fázott) és többet egy szót se ejtett, csak a 23-ik számnál ugrott le könnyedén, ruganyosan.)
- „ 29 megőrzött (Jk : megóvott)
- 152 : 7 felette *barátságosan* fogadta (Jk : felette *szívesen* fogadta)
- 152 : 32 Krk : Klipi-Lipi, (VU—Jk : Klipi-lipi,)

Lap Sor

- 152 : 39 fordulni. (VU : megfordulni.)
 153 : 8 hogy újra látom, (1906—Jk : hogy újra láthatom.)
 „ 11 1906—Jk és Krk : esztétikus (VU, 1903 : aesztetikus)
 „ 11 közt (Jk : között)
 „ 15 VU, 1906—Jk és Krk : — *Ha* egyéb okból nem, hát azért,
 (1903 hibásan : — *Hát* egyéb okból nem, hát azért,)
 32 *ilyen hamar* [VU és Krk dült betűkkel. A kiemelés az utána
 következő megjegyzés is hangsúlyozza!]
 „ 34 meg *sem* tudom, (Jk : meg se tudom.)
 154 : 5 — Csak maradj itt, gyermekem. (Jk hibásan : — Csak
 maradjon itt, gyermekem.) [A szövegközlés figyelmetlensége
 annál feltűnőbb, mert alább is második személyben áll :
 mennyi bajt okozol te nekünk, Búzavirág!]
 „ 12 nem tehet róla, (1906—Jk hibásan : nem tehetett róla,)
 „ 15 pulohritudinem (1906 hibásan : pulohrituditem [!])
 155 : 25 Kolowrathoz (VU itt : Kolowrathoz)
 „ 38 instanciáért (Jk : instanciáért)
 156 : 6 olyan (1906—Jk : oly)
 „ 34 csak női családtagokkal (VU : csak a női családtagokkal)
 „ 36 négy fül közt (VU dült betűkkel)
 „ 38 két detektív, *mindent észreved.* (VU : két detektív, *mely
 mindent észrevesz.*)
 „ 39 de látta volna, (1906—Jk : de látott volna,)
 157 : 12 s jelezte a siketségét. (Jk hibásan : s jelezte a siketségét.)
 „ 17 ellentállt, (Jk : ellenállt,)
 158 : 24 rendítő nyugalommal. (Jk : megrendítő nyugalommal.)
 „ 34 olvashatlan (Jk : olvashatatlan)
 „ 35 tiltakozón (Jk : tiltakozóan)
 159 : 5 Némán *igent intett* fejével, (VU : Némán *intett igent* fejével,)
 27 meg volt elégedve a válasszal *s nyugodtan ment haza*, mert
 pszichológus érzékkel (VU : meg volt elégedve a válasszal,
 mert pszichologus érzékkel)

A VU-ban e fejezetet végén még az alábbi hosszabb részlet :

...szereti az ő Akliját.*

*Hardy kisasszony felette csodálkozott ezeken s kérdezte Aklitől,
 hogy talán megsértette a kisasszonyt?*

Akli a fejét rázta.

— *De valami mégis csak történt önök közt. Írja fel, kérem, a
 táblára.*

*Akli sajnálta letörölni az írást, megfordította a palatáblát és azt
 írta rá, hogy egy kis tréfa az egész, s egyszersmind engedelmet kért a
 kisasszonytól, hogy a palatáblát magával vihesse; holnap majd másikat
 küld érte.*

*Ott künn már nagyban nyugtalankodott a kocsis, majd mevette
 a hideg anyyi ideig.*

— *No, ugyancsak megváratott — szolt haragosan. — A lovacska
 is megsínyli. Pedig kicsoda tűz van ebben a dögben. Még mindig füstöl,
 mint egy tűzokádó hegy, hogy ugyan mi füstöl benne? Mit gondol, uram?*

- *Nem gondolok én semmit.*
 — *Két óra hosszat vártam önre.*
 — *Két tallér jár ki érte — felelte Akli.*
 — *Ez már beszéd — helyeselte a kocsis. — Hol tegyem le?*
 — *A Burg kapuja előtt.*
 — *Gyi, Lisl! Szaladj kis lovacskám! Látom — mondá azután hátrafordulva —, hogy nem viszünk kosarat, mi?*
 — *Nem éppen.*
 — *Hát gyűrűt viszünk, mi?*
 — *Azt sem egészen.*
 — *Hát mi a mennyköt viszünk, he?*
 — *Olyat, ami se nem kosár, se nem gyűrű; egy palatáblát viszünk*
 — *felelte Akli jókedvűen.*

Lap Sor

- 160 : (A VU-ban cím helyett szünetjelző csillag : *)
 160 : 2 bebukolva, (1906—Jk : burkolva,)
 6 1906—Jk és Krk : két héjat, két páncélt vesz föl magára;
 (VU, 1903 : két héját, két páncélt vesz föl magára,)
 161 : 17 legbizalmasabb (VU sajtóhibával : legbizalmabb)
 19 s törte magát meghívó után. (VU : s törte magát *egy-egy*
 meghívó után.)
 ,, 22 csak éppen (VU : éppen csak)
 162 : 19 miért (VU : mért)
 ,, 24 Mért (Jk : Miért)
 163 : 31 a cercle véget ér, a császár karját nyújtja a császárnénak,
 egy sétát *tesznek* köröskörül a termekben, (VU : a cercle
 véget ér és a *legmagasabb pár*, a császár karját nyújt-
 ván a császárnénak, egy sétát tesz köröskörül a ter-
 mekben,)
 165 : 8 a bizonytalan helyzeteknek (1906—Jk : a bizonytalan
 helyzetnek)
 ,, 17 Krk : önkéntelenül (VU—Jk : önkénytelenül)
 166 : 12 1906—Jk és Krk : egy-két elvesztett félkesztyű (VU, 1903 :
 egy-két elvesztett félkesztyű)
 17 a tündérestéből, (VU — bizonyára a kézirat hibás olvasása
 miatt : a tündérestéről,)
 167 : 2 Aláírván (1906—Jk : Aláírva)
 ,, 7 alig észrevehetően. (1906—Jk : alig észrevehetően.)
 ,, 12 VU, 1906—Jk és Krk : sülve-főve (1903 : sülve-főlve)
 ,, 31 szinte (Jk : szintén)
 ,, 37 leánya (VU : lánya)
 168 : 5 két hétre (Jk : hét [!] hétre)
 20 VU és Krk : Az utcákat és a templomot el fogja lepni a
 közönség, (1903—Jk hibásan : Az utcákat és a templomokat
 [!] el fogja lepni a közönség,)
 ,, 30 Krk : A pajzson (VU—Jk : A paizson)
 169 : 14 inszcenirozott (Jk : inszcendált)
 17 e bohóságba, (Jk : a bohóságba,)

- Lap Sor
- 169 : 22 Ráthonyi István viceispán uram *nem minden elfogódás nélkül* nyitotta ki a ládát, (VU : Ráthonyi István viceispán uram *az izgatottságtól remegve* nyitotta ki a ládát,)
- 170 : 28 1906—Jk és Krk : *szemben* találták (VU, 1903 : *szembe* találták)
- ;; 34 térdre ereszkedtek *a jegyesek.* (VU : térdre ereszkedtek.)
- 171 : 37 itt van a nemeslevele és *itt* az új Akli-címer. (1906—Jk : itt van *a* nemeslevele és az új Akli-címer.)
- 172 : 10 óhajtottam, (1906 hibásan : óhajtom,)
- 16 Ad Dominam *de* Nikolaus Akli (Jk : Ad Dominam Nikolaus Akli)
- 173 : 5 *S ez az az* eset, (1906—Jk hibásan : *S ez az* eset,)
- 174 : 7 Bridlis (1906—Jk : Bridlis)
- ;; 8 véve (VU : *vevé*)
- ;; 9 földbirtokos*ét,* (Jk : földbirtokos*ót,*)
- ;; 12 traktérok*ba* (1906—Jk : traktérok*ban*)
- ;; 29 egy vendéglő*be* (1906—Jk : egy vendéglő*ben*)
- ;; 37 leányokból (VU : lányokból)
- 175 : 7 mondá (VU : *mondta*)
- 176 : 22 néhány (Jk : *néhány*)
- 177 : 18 Napóleon császárt (VU : Napóleon *francia* császárt)
- 178 : 2 *a* Napóleon fülébe (1906—Jk : Napóleon fülébe)
- 22 *a* falu legalább megmarad *a császár tulajdona.* (VU : *a* falu legalább megmarad.)
- ;; 27 Tehát *úgy* vagyunk? (Jk : Tehát *így* vagyunk?)
- 179 : 19 szörnyűkődő (VU : szörnyűkőző)
- ;; 20 hurrogatta (VU : hurogatta)

Tárgyi magyarázatok

Visszatérő epizódok.

Mikszáthnak az 1900-as években írt művei egyre több olyan jelenetet tartalmaznak, amelyekkel már korábbi munkáiban is találkozunk. Ez kétségtelenül bizonyos fáradtság jele, bár régebben is előfordult, hogy egyes témákat, helyzeteket, epizódokat ismételtetett.

Mikszáth írói egyéniségének sokkal uralkodóbb tulajdonsága a mesélőkedv, mint a fantázia. Elbeszélő vénája mindvégig frissen buzog, sőt éppen utolsó évtizedében írja legnagyobb terjedelmű, legszélesebben hömpölygő munkáit. Fantáziája azonban szemmel láthatólag lankad, s ennek a kifáradásnak egyik jellemző tünete a hasonló témák, jelenetek, helyzetek ismétlődése. A mesemondásban, anekdotázásban, gúnnyal, szatírával, szórakoztatással tanításban-nevelésben Mikszáth kifogyhatatlan. De egyre ritkábban keres meséihez új kereteket és új eszközöket ; szívesebben eleveníti föl a már korábban is jól bevált, hatásos epizódokat. Ebben a kifáradás mellett bizonyos érzelmi mozzanatok is szerepet játszhattak. Lelkében számos olyan kép, jelenet emléke zsongott; amely éppen azért, mert kedves volt

számára; minduntalan tollára tolult. Némely ötletét annyira szerette; hogy újra meg újra beleszötte meséibe. Eppen e jelenetek többszöri előfordulása mutatja, hogy itt nem pusztá önismerlésről van szó; hanem mélyebben működő lelki folyamatról.

Mellőzzük most egyes stiláris eszközök, sajátos kifejezések gyakori előfordulását. Csak azokra a visszatérő epizódokra mutatunk rá, amelyek korábbi változataikkal szinte azonos jelenetekben villannak előnk.

Kovács ezredes árvái azért mennek panaszra a császárhoz; mert rokonaik (Folinyi bácsi és néni), akiknél nevelkedtek, apjuk halála után rosszul bántak velük; minthogy elmaradt a tartásdíj, kezdtek a gyerekeket elhanyagolni, sőt még verni is. (16—18. l.) — Hasonló mostoha sorsa volt Apolkának gyámjai, a két Trnowszyk-testvér és Klivényi otthonában. (*Beszterce ostroma*, Krk 6. köt. 55—84 l.)

Feltűnő ismétlődés a madárfészkekért fára mászó gyerekek jelenete. Midőn Akli hírül viszi Ilonkának, hogy kérője akadt, a lány a nevelőintézet kertjében egy fa tetején éppen madárfészket fosztogat. (44—45. l.) — *A kis prímsában* Mátyás király ugyanilyen helyzetben találta Hippolytot (Krk 4. köt. 112. l.) — *A vén gazemberben* Inokay Mária baronesz mászkál fa tetején, szintén fészek után. (Krk 17. köt. 12. l.)

Mit tesznek Mikszáth meséiben az uralkodók kedvelt híveikkel? Megnemesítik őket. *A két koldusdiákban* (1885) Apafi fejedelem nemesíti meg Veres Lacit (Krk 3. köt. 96—97. l.), *A kis prímsában* (1891) Mátyás király Talján Gergelyt (Krk 4. köt. 108—109. l.), *A szelístejei asszonyokban* (1901) ugyanő Korják Jánost (Krk 12. köt. 190—191. l.), és végül Akli Miklóst Ferenc császár. (168. l.)

A fiatal Akli-párnak két hétre odakölcsonőzték a császári szakácsot (168 : 5—6). — Mátyás király szintén odaajándékozta főszakácsát a Korják-házaspárnak — egy egész esztendőre. (*A szelístejei asszonyok*, Krk 12. köt. 175—176. l.)

A VI. fejezetben (77. l.) Kovács Gyuri Laube apóval, a császár öreg komornyikjával találkozik. »A hesszeni ezred ruháit viszem a császárnak — mondja az öreg —, mert ebédre várjuk a hesszeni uralkodót, s az a bolondos komédia járja ezek közt, hogy az egymás uniformisában jelennek meg...» — Ezt a motívumot is felhasználta már Mikszáth, éspedig *Mindenki lépik egyet* c. elbeszélésében (1902. Jk. 12. köt. 88. l.) Egy híres magyar és egy híres német csizmadiamester titkon szemérméket véve egymás lábáról, egy-egy pár tökéletes cipőt csinált a másiknak. Legközelebbi együttlétük alkalmával már egymás cipőiben feszítettek, »mint ahogy két udvarias fejedelem cselekszi, mindegyik a másik uniformisában hivalkodva.«

Végül két jellegzetesen mikszáthi ötlet, babonás és misztikus motívumok :

A távolbaérés jelensége többször visszatérő motívum MK műveiben. Erre a motívumra építette *Prakovszky* történetét (1895—96. Krk 8. köt.), amelyet egyébként *Különös veendő* című elbeszélésében is érintett (1890). De *Az eladó birtokban* (1893) is szóba hozza »a hatodik érzék« szerepét (Krk 5. köt. 111—112. l.) A titokzatos hatodik érzék-

ről megemlékezik *Akli* történetében is. A börtönbe hurcolt Akliért aggódó Ilonka »idegei szinte a távollátás hatodik érzékéig feszültek meg. Látta szegény Aklit a börtönben...« stb. (66. l.) — Mikszáth komolyan hitt a hatodik érzékszervben; ha csak egy-egy mellékmondatban is, elég gyakran utal ennek megnyilatkozásaira.

A Mikszáthot állandóan foglalkoztató másik titokzatos kérdés: mi van a másvilágon? Mit üzennek onnan a kísértetek? *A két koldusdiákban* (KrK 3. köt. 94—95. l.) a kálvinista pap szelleme — mindjárt halála órájában — hírt hoz plébános barátjának. — Hasonló jelenet ismétlődik a *Különös házasságban* (1900. MKM I. köt. 4. fejezet: »Milyen lehet a túlvilág?«) — Az *Akli*-regény XIV. fejezetében Ferenc császár álmában megjelenik a megboldogult Kovács ezredes szelleme. Ferencnek első kérdése: »Mi újság a másvilágon?« (170 : 4—6.)

A többi visszatérő motívumra és ötletre előfordulási sorrendjükben mutatunk rá.

A Habsburgokról.

A történet időpontja: Ferenc császár uralma a napóleoni háborúk éveiben.

Az események fő-szintere: Bécs, közelebről a császári udvar. A regény egyik főalakja Ferenc császár, de MK a Habsburg-ház több más tagját is említi: elődöket és utódokat.

Könnyebb áttekintés kedvéért időrendi csoportosításban adjuk a regénynek a Habsburgokra vonatkozó utalásait.

A legrégebbi Habsburg-uralkodó, aki szóba kerül: *I. Lipót* (uralk. 1657—1705). »Hajdan a Rákócziak után egy tömeg uradalom maradt, könnyű volt Leopoldusnak örömet csinálni másoknak...« (148 : 6—8.) Lipót elnyomó, véres uralma alatt kezdődött Rákóczi szabadságharca, de ennek végét Lipót nem érte meg, úgyhogy a Rákócziak hatalmas uradalmait már nem ő, hanem két fia: *I. József* (uralk. 1705—11) és *III. Károly* (uralk. 1711—40) osztotta szét a császárpárti urak között.

Többször előfordul *Mária Terézia* neve. (Uralk. 1740—80.) Az 57—58. lapon MK felidéz egy Burgszínház-beli jelentetet, Mária Terézia bécsies ejtésű szavaival. Ha igaz e mondomonda, akkor pontos dátumát is megjelölhetjük: »Poldl«, vagyis *II. Lipót* (uralk. 1790—92) legidősebb fia, Ferenc, 1768. febr. 12-én született. — A 143. lap 22—26. sorai a székelyekkel szemben alkalmazott erőszakos intézkedésekről, a Mária Terézia által ellenük kiküldött karhatalomról szólnak. Ismeretes, hogy a bécsi kormány a székelyeket csak fegyveres erővel, véres erőszakkal tudta határórságra kényszeríteni (Madéfalvi vezedelem, 1764. jan. 7). — Íme, ez a pár jelenet fűződik »a jó grószika« emlékéhez.

Ismételten felbukkan a regényben Mária Terézia elsőszülött fia, *II. József* (uralk. 1780—90). »Kalapos király«-nak (7 : 5) Anyos Pál nevezte el, mert József — összbirodalmi tervei érdekében — nem koronáztatta meg magát magyar királlyá. »Józsefnek nem volt bolondja, hát maga csinálta a bolondságokat« — mondja Mikszáth

(7: 9—10), tréfásan utalva a felvilágosodott uralkodó társadalmi, gazdasági és kulturális reformterveire, amelyeket azonban nem tudott megvalósítani.

A 40. lapon (14—17. sor) József germanizáló törekvéseivel hozza összefüggésbe a bécsi leánynevelő-intézetek — köztük Szilvássy-né intézetének — hatósági támogatását. — Végül József császár álrühás országjárásaira utal Mikszáth (109: 28—29). II. József valóban szívesen kalandozott kopottas öltözetben országzerte; nem egy mendemonda őrzi ennek emlékét.

II. József és II. Lipót után került a trónra *Ferenc császár*. (Élt 1768—1835, uralkodott 1792-től.) Hosszú uralmát a francia forradalmi eszméktől való rettegés, minden szabadságmozgalom elfojtása és a napóleoni háborúk eseményei töltik ki. Mint a hatalmas Habsburg-birodalom feje, »a száz Caesarok ivadéka« (16: 38), mint a »legkeresztényibb udvar feje« (83: 2), »sanctissima majestas« (82: 24), vagyis ő »legszentebb felsége« (163: 15) minden erővel és minden eszközzel igyekezett fenntartani házáat és birodalmát. Mikszáth egy-egy rövid jelenetben vagy csak egy-egy odavetett megjegyzésben élesen, szellemesen jellemzi Ferenc magatartását a válságos viszonyok között. A francia forradalom eseményeinek hatására nálunk is megkezdődik a szervezkedés. De Martinovicsék mozgalmát Ferenc vérbé fojtja (148: 10—13), s Olmütz, Kufstein és Bécsújhely hírhedt börtönei megtelnek magyar politikai foglyokkal (79: 38—39). — Napóleon közelgő hadai megrettentik a császárt. Pénzügyminiszterének meglepő utasítást ad: »Bánjon egy kicsit enyhébben a népekkel; mostanság ők is nyomnak a mérlegben«. (19: 35—36.) Egyébként népeinek sorsát a magyarfaló Stadionra, a cinikus Metternichre (11. 1.) s tehetetlen, gyáva hadvezéreire, Mackra és társaira (82. 1.) bízta.

Ferenc uralkodói vonásainak átfogó jellemzését Horváth Mihály munkájából (honnan Mikszáth is vette) a Források o. fejezetben közöltük. Itt csak néhány mozzanatra kívánunk még rámutatni. A regényhősök — Akli és a Kovács-gyerekek — körében Ferenc mindvégig mint jószágos atya, »pater familias« jelenik meg (83: 2). Alattvalóit előszeretettel idézi maga elé, királyi szó hallására (»ad audientium verbum regium«), s ha olykor megjelenik is homlokán »a történelmi nevezetességű három reddő« (147: 15), azt sem kell komolyan venni, mert az uralkodói szigornak ez a kifejezése Mikszáthnál pusztán sablon, amelyet a nagy Mátyás királyra (*A szelítségű asszonyok*ban Krk 12. köt. 118: 15) és a jelentéktelen Ferenc császárra egyaránt alkalmaz.

MK Ferenc császárt családja körében, illetőleg családi viszonyaiban is bemutatja. Említi egyik öccsét, József nádort, továbbá feleségeit és gyermekeit. »Még maga József palatinus is megfigyelés alatt állt« — olvassuk a regény II. fejezetének végén (22: 6—7). Ferenc császár legfiatalabb öccsét, *József főherceget* (1776—1847) tizenkilenc éves korában nevezte ki Magyarország helytartójává. Egy év múlva (1796) a rendek az ország nádorává választották. Fél százados nádorsága alatt főleg Pest és Buda fejlesztésén munkálkodott.

A császár karácsonyi programjának leírását MK így kezdi: »Reggeli előtt elmegy a kapucinusok sírboltjába és a megholt feleségei

koporsójánál imádkozik. Megholt feleségei máris szépen felgyűltek, de azért kilenc órára mégis végez az ájtatossággal. . . » (82 : 2—4.) Ferenc császárnak négy felesége volt. A másodiktól, a nápolyi Mária Teréziától tizenhárom gyermeke született. A regényben csak a harmadik feleség szerepel : *Mária Ludovika*, kinek ajkára adja MK Ferenc nagynénjének, Mária Antoinette-nek közmondásossá vált ostoba kérdését arra a panaszra, hogy sokan vannak, akiknek nincsen kenyerök. »Miért nem esznek zsemlyét? — szólta a felséges asszony, felhökve parancsolva szép homlokára». (164 : 11—14.)

Ferenc trónörökös-fia, a későbbi *V. Ferdinánd* is szóba kerül. A karácsonyi jutalmazottak között szerepelnek a nevelők is, akik Ferdinánd trónörökösét tanították. Mikszáth zárójeles megjegyzése : »No, ezek ugyan meg nem érdemelnek egy hajítófát sem» (82 : 32) — átlátszó célzás Ferdinánd gyöngélméjűségére.

Végül a dinasztának Ferenc mellett leginkább előtérben álló tagja : *Mária Lujza*, Ferenc császár legidősebb leánya (1791—1847). Napóleon császár, miután első feleségétől, Jozefintől elvált (81 : 4), őt szemelte ki feleségének. A Habsburg-kisasszony, bár nem szívesen, de a politikai kényszernek engedve, beleegyezett e házasságba, s 1810 április 2-án Párizsban egybekelt Napóleonnal, aki rendkívül gyöngéden bánt vele, kivált miután felesége 1811-ben trónörökössel ajándékozta meg. Mária Lujza teljes részvétlenséggel nézte Napóleon bukását. Nem követte őt sem Elba, sem Szent Ilona szigetére. Fiával is keveset törődött, s még Napóleon életében szerelmi viszonyt kezdett főudvarmesterével, *Neipperg Adám Albert gróffal*, kivel aztán 1821-ben morgánatikus házasságra lépett (179 : 17—20). E házasságból született fia később — nevének olasz változatával — a Montenuovo hercegi címet kapta.

Az inszurgensek névsora.

Szepessy báró kétszáznyolcvan inszurgenséből jónéhányat névszerint szerepeltet Mikszáth. Szokása szerint ezúttal is vegyesen használ létező és költött, illetőleg számon nem tartott családneveket.

A regényalakok névadásának tanulmányozásához jó szolgálatot tehet e nemesi névsor számbavétele.

Nagy Iván »Magyarország családai« c. genealógiai munkája nem tartja számon az alábbi neveket : *Bajmódy* (100: 8), *Kiltyi* (101: 12), *Bencze—Sebestyén* (120 : 15), *Inokai* (120 : 15 [Mk e névvel ruházza fel az arisztokrata földesurat is *A vén gazemberben* (1904)], *Maron* (127 : 25) *Horthy* (127 : 26), *Lenty* (133 : 1), *Detreházy* (134 : 3).

A többi névről a következőket jegyezzük meg :

Málnásy (101 : 30) — székely nemesi család.

Bori (102 : 17) — régi, kiterjedt, népes család ; Hont, Nógrád és Zólyom megyében lakott ; egy Bory Pál az 1830-as években Nógrád megye főszolgabírája, 1847-ben pedig Hont megye országgyűlési követe volt.

Pély (110 : 29) — ismeretes a péli Nagy család.

Szelezcky (110 : 33) — a XV. század elejéről Bodrog megyéből származó család, mely újabban Heves, Pozsony stb. megyékben élt.

Karacsy (120 : 18) — talán azonosítható a Szatmár megyei Karacsy családnévvel.

Samarjay (120 : 28) — Bars megyei eredetű, de Győrbe, Gömörbe stb. is elszármazott család.

Palojlay (127 : 23) — Hont megyei kihalt; régi család. (Ott van Felső-, Közép- és Alsó-palojta; e helységnevet MK *Az eladó birtokban* is említi Krk 5. köt. 99 : 23.)

Osoltói (133 : 1) — e család hajdan a (XV. században) Gömör megyében a hasonló nevű helységet bírta.

Palásthy (134 : 13) — Hont megyei eredetű, kiterjedt, régi család; már II. Endre korában említve; Mátyás alatt is szerepelt (*A kis primás*ban is előfordul »Palásthyné, a szép özvegy« Krk 4. köt. 106 : 16.)

A névsor azt mutatja, hogy Mikszáth főleg szülőmegyéjének, Nógrádnak és a szomszédos megyéknek (Gömör, Hont) ismert család-jaitól kölcsönzi regényhősei jórészének nevét. A szülőföld emlékei élete végéig elkísérték.

Lap Sor

- 7 : 2 *koncipisták* — fogalmazók, *kontrollorok* — ellenőrök, *szekretáriusok* — titkárok, *kancellisták* — írnokok.
- 13 és 8 : 29 a *bajor választó-fejedelem* — Maximilián (Miksa) József (1766—1825) 1799-től 1806-ig volt bajor választó-fejedelem. 1806. újév napján felvette a királyi címet Napóleon engedelmével, kihez 1805-ben csatlakozott. 1813 októberében, közvetlenül a lipcsei csata előtt elpártolt Napóleontól. 1808-ban megalapította a müncheni művészeti akadémiát (7 : 25). Egyik leánya, Karolina, Ferenc oszár negyedik felesége.
- 8 : 4 »*Was ist wieder mit dem Mikos?*« — Mi van már megint azzal a Mikossal?
- „ 7 »*Oh, verfluchter Kerl!*« — Oh, az átkozott fickó!
- „ 8 *hiperlojális* — túlzottan fejedelemsztelő.
- 9 : 9 *cercle* — fejedelmi személyek leereszkedő társalgása körben álló vendégeikkel.
- 10 *Grassalkovich herceg* — Grassalkovich III. Antal herceg, a család utolsó férfitagja, Csongrád megye főispánja. Élt 1771—1841. Őse, a szegény tót diákból magas méltóságokra emelkedett I. Antal a török kiűzése után, a Neoaquistica idején (a XVIII. sz. első felében) szerezte a család hatalmas vagyonát, köztük Gödöllőt, mely a Grassalkovichok óriási uradalmának székhelye lett. A franciás stílusú gödöllői kastélyt is ez a vagyonszerző (magyarán: vagyonarácsoló) első Antal építtette 1744—47-ben.
- 16 *Stadion, Johann, gróf* (1763—1824) — osztrák politikus. Ferenc oszár 1805-ben kancellárrá és külügyminiszterré nevezte ki. Az 1809-i francia háború az ő műve volt. Ennek

szerencsétlen kimenetele után (1809. szept.) lemondott és Metternichnek engedte át helyét. 1814-ben pénzügyminiszter lett, s mint ilyen megalapította az osztrák nemzeti bankot, az adórendszert pedig új alapokra fektette.

- 9 : 36 *Ischl* — község Felső-Ausztriában, Gmunden kerületi kapitányágban. Jeientőségét szép fekvésének és a múlt század elején, Ferenc császár által alapított fürdőjének köszönheti.

- 9 : 38—10 : 21 *az ischli levegő palackozása* — Ezt a gúnyos ötletét MK már megírta egyszer, és pedig az 1901. évi Almanach-előszó második részében, az úgynevezett válaszelevélben. (*Tudós brások* o. köt. 76—77. l.) MK nem félti a magyar irodalmat a külföldi hatásoktól, az idegen levegőtől. Példának mondja el az ischli levegő palackozásának meséjét, majdnem ugyanúgy, mint itt, a regényben :

„Mikor Ferenc császár ezelőtt vagy kilencven évvel az ischli fürdőt alapította, a hyperlojális bandák annyira divatba hozták azt, hogy az ischli levegőt palackokban, hermetice elzárva árulták Ausztriában és Magyarországon a patikákban. Ha valaki megbetegedett, az orvosok egyéb szerek mellett ezt se restellték prescribálni.

— A beteg szobájában egy palaok ischli levegőt kell kibocsátani éjszakára.

Másnap panaszkodott a beteg, hogy még mindig nem érzi magát könnyebben.

— Hm — szólt a doktor. — Ismételni kell a dózist. A következő éjjel két palack levegőt erresszenek ki.

Mindegy. Azért az ischli importált levegőtől mégsem gyógyult meg senki . . . »

- 10 : 12 *Aesculap fölkenije* — az orvos. Mikszáth gúnyosan alkalmazza a gyógyítás görög-római istenének (Asklepius, illetőleg Aesculapius) nevét az orvosokra.

26 *medicina* (medicina) — orvosság

- 32 *a spanyol etikett* — A spanyol Habsburg-udvarban kialakult udvari szertartás; egyben az udvari környezet számára is kötelező magatartás. Érvényes volt a bécsi Habsburg-udvarban is.

- 11 : 1 *Demosthenes* — az ókori görögök legnagyobb szónoka, aki dadogását úgy küzdötte le, hogy kavicsal a szájában gyakorolta a beszédet.

19—20 *„a rettenet ruháiba felöltözött lovag . . . »* — Ez a Napóleonban megtestesített lovag az apokaliptikus lovasok rémképén alapszik, akik a pestist, háborút, éhséget és halált jelképezik. (Szent János Titkos jelenések könyvének 6. fejezetében.)

- 25 *Mack, Karl, báró* (1752—1828) — gyávaságáról és tehetetlenségéről híres osztrák tábornok. Az 1805-i háborúban a Németországban előrenyomuló osztrák sereg fővezérévé nevezték ki. De Napóleon vezérei gyorsabbak voltak, Mackot Ulm várába

- szorították s a várat bekerítették, mire Maack 23.000 főnyi seregével megadta magát.
- 11 : 34 *Nimród-kompania* — vadász-társaság.
- 34 *Lobkowitz* — cseh főnemesi család ; a Habsburg-uralom alatt jelentős szerepet játszott a közéletben.
- 35 *a Stipsics-huszárok* — A 10. sz. huszárezred báró Stipsics (vagy Stipsicz) Józsefről nyerte nevét. Stipsics József (1755—1831) Ferenc császár egyik főtitkárja volt. Az 1806-i hadjáratban altábornagy, 1809-ben generalissimus, 1811-ben Erdély katonai parancsnoka.
- 12 : 23 *Sankt Wolfgang* — fürdőhely Salzburgban, a weichselbachi völgyben.
- 14 : 2 *Laxenburg* — község Bécs közelében. A Habsburg-uralkodók kedvelt nyaralóhelye, ahol különösen Mária Terézia, II. József és Ferenc igen szívesen tartózkodtak ; a kastély körül terül el Európa egyik legszebb angolparkja.
- 16 *infesztál* — zaklat.
- 19 »*Das kost kein Geld. Nicht wahr, Akli!*« — Ez nem kerül pénzembe. Ugyebár, Akli!
- „ 26 *respektive* — illetőleg.
- 15 : 3 *Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton, gróf* (Mikszáthnál, a név önkényes módosításával : Kolowrat Konrád) — osztrák politikus, Ferenc császár egyik bizalmas embere. Élt 1778—1861. Metternich politikájától eltérően a reformok felé hajlott. Az 1848. márc. 13-i bécsi forradalom kitérője és Metternich bukása után rövid ideig Ausztria miniszterelnöke volt.
- 5 »*Engedjétek hozzám a kiadédek.*« — Jézus szavai. (Máté evang. 19 : 14 ; Márk evang. 10 : 14, stb.)
- „ 8 *audienciális nap* — fogadónap.
- „ 22 *krispin* — csuklyás kiskabát.
- „ 27 *capichon* — csuklya formájú sapka.
- 16 : 2 *effektus* — hatás.
- „ 29 *per amorem dei!* — az isten szerelmére!
- 18 : 11 *Bécsújhely* (Wiener-Neustadt vagy Neustadt, régi magyar nevén Németújhely) — város Alsó-Ausztriában, a régi magyar országhatár közelében. 1752-ben létesített katonai akadémiája az egykori babenbergi hercegi kastélyban működött. — A 79. lap 39. sorában említett börtöne a korábbi századokból is szomorú emlékeket idéz föl : itt fejezték le Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencot (1671), s Rákóczi Ferencet is itt tartották fogságban (1701).
- 19 : 35 *Zichy Károly gróf* (1753—1826) — II. József és Ferenc császár alatt számos főhivatalt töltött be. 1782-ben békési főispán, később tárnokmester, kamarai elnök ; 1788-ban országbíró és a m. kir. helytartótanács elnöke. Ferenc császár 1802-ben az állami pénzügyek elnökségével bízta meg ; 1808-ban államtanácsosi miniszter lett, 1809-ben a hadsereg minisztere, végül az államminisztérium elnöke.

Lap Sor

- 19 : 7 *Liechtenstein János herceg* (1760—1836) — császári tiszt, mint altábornagy hunyt el. — A Liechtensteinok német fejedelmi család, melynek egyes tagjai magyar honosítást is nyertek.
- 21 : 11 *Ad Napoleontem* — Napóleonhoz.
- 22 : 5 *Febria hungarica* — magyar láz.
- 23 : 5 *Ogliostro Sándor gróf* — igazi nevén Balsamo József, kalandor és szemfényvesztő. Élt 1743—1795.
- 12 *aklimatizálódnia* — alkalmazkodnia, hasonulnia.
- 19 *padisah* — a török szultán címe (perzsa nyelven).
- 29—24 : 31 A tudós mellbetegségéről szóló anekdotát MK Tóth Béla *Magyar Anekdotalincsek*-éből kölcsönözte (II. köt. 179—180. l.). Az itt olvasható következő anekdotát iktatta be — kevés módosítással — a regénybe :
- »*A lelki betegség.* A huszas évek vége felé Ebers bécsi orvosprofesszor „Über die Gemüthkrankheiten” című könyvet írt. A jeles munkát oly nagy tetszéssel fogadta a külföldi tudós világ, hogy híre végre elhatott még — Bécsbe is.
- Ferenc császárral megértették, hogy a professzort illik dicséretben részesíteni. A felséges úr tehát kihallgatáson fogadta Eberst, és megveregette a vállát azért a derék könyvért.
- A tudós megköszönte a fejedelmi elismerést, de nem távozott.
- Na, was wollen s' nooh ? — kérdezte a császár az előtte állótól.
- A professzor némán mutatott üres gomblyukára.
- Az öreg Ferenc jóízűen elnevette magát :
- Aba mei lieber Docter, dös is ja á a Gmiatskrankheit!
- Hogy aztán a professzor kapott-e érdemjelet vagy sem, arról nem szól a krónika.»
- 25 : 6 *Kempelen Farkas* (1734—1804) — technikus, feltaláló ; sakkozó-gépe egész Európát bejárta. Beszélőgépet is szerkesztett.
- 14 *Metternich Kelemen herceg* (1773—1859) — osztrák kancellár, a 48-as időköt megelőző reakció főképviselője.
- 16 *Quosdanovics* (vagy *Gvozdanovics*) *József* — osztrák altábornagy a napóleoni háborúk idején. (Ld. Simonyi Józsefnél is 76 : 17.)
- 18 *Kinizsi szobrára rálött egyszer egy török, de a golyó visszapattant a márványról és a törököt kólintotta jöbe* — MK ezt az anekdotát alighanem Tóth Béla *Magyar Anekdotalincsek*-ből kölcsönözte (I. köt. 177. l.). Említi Tóth Kálmán is *»Kinizsi Pál«* c. népies hőskölteményében.
- 26 : 10—12 *Érzem, hogy mozog bennem valami.* — *»Talán giliszta...«* — MK gyakori tréfás mondása. Előfordul pl. *A körtvélyesi*

- csínyben* (Krk 9. köt. 99 : 31) és *A szökevényekben* is (Krk 12. köt. 61 : 38—39).
- 26 : 26 *Württemberg-huszárok* — E huszárezred történetéhez fűződik az 1848-i szabadságharó egyik, Petőfitől is megénekelt epizódja, amely szerint egy század Württemberg-husár, Lenkey Jánossal az élén, galíciai állomáshelyéről tért haza az ország védelmére.
- 27 : 37 *pitoyabilis* — siralmas, szánalmas.
- 28 : 18 *császári és királyi kamarás* — A kamaráság: udvari méltóság a feudális társadalomban. A rangot az uralkodó adományozta azon nemes származásúaknak, kik a nyolc apai és nyolc anyai nemes őst feltüntető ősi próbát letették. Elvben szabad bejáratuk volt az udvarnál.
- 28 : 33 *Szüleássyné* — Nagy Iván genealógiai munkája több Szilvássy nevű családot említ. Legnépesebb az erdélyi, de Pozsony megyében is volt hasonló nevű familia.
- 29 : 11 *sapristi* — enyhe káromkodás, olyanféle mint : a kutyafáját!
- 31 : 5 *Széchenyi Ferenc gróf* (1754—1820) — Széchenyi István apja, a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítója. II. József, II. Lipót és Ferenc alatt egy ideig magas méltóságokat viselt, de 1812-ben, Metternich elnyomó rendszere miatt teljesen visszavonult a közéletől.
- 33 *sápadli* — az ingmellel díszítő fodor.
- 38 *Matschaker-Hof* — A »Matschaker-Hof«-ot említi, illetőleg e névvel kapcsolatos anekdotát közöl MK a *Különös házasságban* (I. köt. 5. fejezet).
- 38 *Ibrányi József* — Szerepel az 1800-as évek elején az Ibrányi-család történetében (Nagy Iván munkájában); a szabolcsi alispán fia volt.
- 32 : 35 *meritum* — itt: lényeg.
- 33 : 2 *lapsus linguae* — nyelvbotlás.
- 10 *apodiktice* — ellentmondást nem tűrően.
- 18 *Szent Krispin és Szent Aloys* — Csak ebben a szólásformában kerülhettek együvé. Crispinus előkelő római volt, akit 287-ben lefejeztek; a Gonzaga fejedelmi családból származó Szent Aloysius (Alajos) viszont betegápolás közben halt meg (1590); ez utóbbit a tanulóifjúság védőszentje gyanánt tisztelik.
- 36 : 7 *carissime* — szó szerint: kedvesem, kedves hívünk. De itt csak sablonos megszólítás, Szepessy bárót korholva is így hívja a császár.
- 38 *»a házassághoz éléskamra is kell«* — MK más elbeszéléseiben is előforduló intelem. Pl. *A gavallérokban* (Krk 8. köt. 213. l.), *A körtvélyesi csínyben* (Krk 9. köt. 115. l.). Mikszáth szerint a házasság az élet prózáját jelenti.
- 37 : 5 *sire* — felség! (A király megszólítása a franciáknál és az angoloknál.)
- 8 *utacunque* — okvetlenül.

Lap Sor

- 37 : 12 *Argus Panoptes* (a mindentlátó Argus) — hatalmas erejű görög mondai alak ; száz szeme volt, sohasem aludt.
- 40 : 3 *kasztrol* — serpenyő, lábos.
- 34—39 *A »Hármas kis tükör«* — Losontzi István (1709—1780) ceglédi rektor, majd nagykőrösi tanár munkája, melyet az 1770-es évektől mintegy nyolcvan éven át tankönyvnek használtak. Első része »a szent históriát«, második része Magyarország, harmadik része pedig Erdély földjét és történelmét ismerteti versekben. A Pozsony megyéről szóló, itt idézett strófa magyar eredetije így hangzik :
Fő Poson Vármegye Poson Városával.
Mely Nemes a' Király koronázásával.
Híres Nagy-Szombat is szép oskolájával.
Modor, Bazing, Szent-György él szabadságával.
A népszerű könyv német fordítása nem ismeretes. MK valamely németnyelvű iskola számára készült kéziratos szövegből meríthette, vagy talán németes műveltségű feleségétől, illetőleg sógornőjétől hallhatta.
- 41 : 31 *Pestalozzi, Johann Heinrich* (1746—1827) — európai híru svájci pedagógus. (MK elég gyakran hivatkozik rá.)
- „ 37 *aerarialis* — kincstári.
- 42 : 4 *dekorum* — dísz, kitüntetés.
- „ 12 *rozsomák* — torkos borz.
- „ 35 *hajsókkálták magukat* — ringatták magukat, hintáztak.
- „ 36 *villik* — tündérek.
- 43 : 14 *Frakáti* (Frau Kati) — E sajátos névalakot MK újból szerepelteti *Frakádi változatban A Jókainé tyúkjai* o. elbeszélésében, 1906. (Ld. Jk 25. köt. Kisebb elbeszélések II. köt. 61. l.)
- 44 : 23 *kampaverő fa* — labdaütő fa.
34 *everlasting cipő* — erős szövetyanyagból készült divatos cipőfajta a múlt században (everlasting = örökké tartó).
- 46 : 12 *mantilla* — könnyű női vállköpeny.
- 49 : 23—25 *Ludas Matyi* — Fazekas Mihály költeménye 1815-ben jelent meg először nyomtatásban. Akli és Ilonka szerelmi története viszont 1805—1810 között játszódik. Ez a jelenet mégsem anakronizmus, mert a költemény megírása, 1804 óta kéziratos másolatokban is elterjedt ; Akli tehát valóban felolvashatta Ilonkának.
- 50 : 8 *góhér* — koránérő szőlőfajta.
10 *paskorta* — nyalánk.
- 51 : 16 *parazol* — napernyő.
- 53 : 10 *»kicsapott a láng, mint ahogy kigyul a Hóreb bokra«* — A biblia szerint isten a Hóreb hegyén égő csipkebokorból adta Mózesnek tudtára elhívását. (Mózes II. könyve 3 : 1 stb.)
- 54 : 7 *spektákulum* — látványosság, botrány.
- 55 : 1 *delicia* — élvezet, gyönyörűség.
- „ 30 *droske* — fedetlen könnyű kocsi, itt : bérkocsi.
- 56 : 14 *eldejilírozatni* — elvonultatni.

- Lap Sor
- 56 : 20 »*Scheint die Sonne noch so schön, einmal muss sie untergehen*» — Bármily szépen süt a nap, csak lebukik egyszer!
- 57 : 3 *profosz* — porkoláb, börtönőr.
 6 *allerweil fidel* — mindig csak vidáman! fő a jókedv!
 12 *also nur fidel* — hát csak jókedvűen!
 18 *Es gibt nur a' Wien*. — Csak egy Bécs van a világon! (Bécsnek nincsen párja!) (Bécsies ejtéssel.)
 21 *A kapitale Turmtheit* — egy nagy butaság. (Bécsies ejtéssel.)
 23 *Stammgast* — törzsvendég.
 37 *Trauttmansdorff* — osztrák hercegi és grófi család, amely a XIII. század óta jelentős szerepet játszott Ausztria történetében. A család több tagja szolgált Ferenc császár alatt, így pl. János (1780—1834), aki titkos tanácsosi méltóságot nyert.
- 58 : 9 *Nur Geduld, und nur fidel* — csak türelem és vidámság!
 10 *spéci* — jómadár.
 13 *ramazuri* — zajos multság, *juz* — tréfa, *blaumontag* — mulatás utáni nap, »szentheverdel-napja», *katzenjammer* — macskakajaj.
 „ 16 *arme Leute kochen mit Wasser* — szegény ember vízzel főz.
 „ 25 *fidelis* — jókedvű, vidám.
 59 : 1 *fallácia* — helytelen következtetés, tévedés.
- 61 : 22 *Dawn* — grófi, később hercegi család; nagy szerepet játszott a bécsi udvarban. 1688-ban magyar honosítást is nyert. A család számos tagja a hadi pályán működött. A regény időpontjában József (szül. 1771) jöhet tekintetbe mint udvari kamarás.
- 62 : 3 *koktumok* — főzetek, kotyvalékok.
 6 »*Sokkal egyszerűbb lehetett a tevének a tőlökön átújni . . .*» — Jézus tanítása: »Könnyebb a tevének a tőlökön átmenni, hogynem a gazdagnak az Isten országába bejutni.« (Máté evang. 19 : 24. Megírta Márk, 10 : 25, és Lukács evangélista is 18 : 25).
 10 *a francia Lajosok* — a Bourbonok.
 36 *az udvari portentumok* — az udvari kiválóságok, előkelőségek.
- 63 : 27 *gloriola* — dicsfény.
 68 : 10 *pensum* — iskolai feladat, lecke.
 25 *Tertium non datur* — harmadik eset nincs.
- 70 : 27 *Tuilériák* (Tuileries) — királyi palota Párizsban, a Louvre közelében. A XVI. század második felében épült. Napóleonnak is állandó székhelye volt. 1871-ben leégett.
- 71 : 33 *singularis* (latin) — egyesszám.
 72 : 17 *magyalfa* — örökzöld fás növény; hazánkban ismeretes válfaja az *Aquifolium* (krisztustövis).
- 73 : 18 *instancia* — folyamodvány.
 74 : 2 *mentor* — vezető, pártfogó.
 75 : 30 *apostrofozál* — megszólít, illet.
 76 : 9 *spádé* — egyenes kard, tör-kard.

- 76 : 17 *Simonyi József* (1771—1832) — huszárezredes, a napóleoni háborúk legendás hőse. (Róla szól Jókai »A legvitézesebb huszár« c. elbeszélése.) Tizenhat éves korában csapott fel katonának. Egyik nevezetes vitézi tette 1796-ban, a Garda-tó mellett: Gvozdanovics osztrák altábornagy seregét (ld. 25 : 16) harminc ágyújával együtt mint őrmester, egy szakasz huszárral kiszabadította a franciák kezéből. 1800 körül került a Plankenstein-huszárokhoz (ld. 79 : 4); 1804-ben bárói rangot nyert.
- 20 *ahol a padokat faragják»* — az iskolákban.
- 29 *Hessen-Darmstadt* — a német birodalomhoz tartozó nagyhercegség és szövetséges állam volt. (Földrajzilag porosz területekbe ékelve.) Fejedelme a regény időpontjában: Lajos (1790—1830), aki 1806-ban felvette a nagyhercegi címet s tagja lett a Rajnai szövetségnek. 1813. novemberében elpártolt Napóleontól, ezért a Rajnán túl tekintélyes területet kapott Mainz városával együtt.
- „ 34 *korridor* — folyosó.
- 77 : 1 *Waffenrock* — katonai (dísz-)kabát.
- 79 : 4 *Plankenstein-huszárok* — Az 1792-ben magyar honosítást nyert Blankenstein-család egyik tagjáról, gróf Blankenstein Ernőről elnevezett huszárezred. Ebben az ezredben szolgált a híres Simonyi őbester. (Ld. fentebbi!)
- 38 *Olmütz, Kufstein, Bécsűjhely* — hírhedt börtönök a Habsburgok alatt. *Olmütz*: város Morvaországban. Várbörtöneiben sok magyar politikai fogoly szenvedett. *Kufstein*: város Tirolban. Meredek sziklán álló várában volt bebörtönözve Kazinczy Ferenc s a világsíki fegyverletétel után számos magyar szabadságharcos. *Bécsűjhelyről* már szó volt, 18 : 11.
- 81 : 17 *»Húsvétkor az öreg koldusok lábait mossa meg a cadszár...«* — A lábmosás a római katolikus egyházban szokásos nagycsütörtöki szertartás. Magától Krisztustól ered, aki az utolsó vacsorán szeretete és alázatossága jeléül megmosta a tizenkét apostol lábát, s e szertartás követését megparancsolta nekik. A szertartás fennmaradt a pápa és némely világi fejedelmek udvarában is, ahol az apostolokat jelképező tizenkét aggastyánt (koldust) a ceremónia után megvendégelték és megajándékozták. — A Habsburgok (utolsónak Ferenc József) különös pompával végezték e szertartást a Burghban, az uralkodóház tagjainak és az összes udvari s egyéb méltóságoknak jelenlétében.
- 82 : 21 *métier* — mesterség, szakma.
- „ 26 *appendix* — függelék, toldalék, járulékos elem.
- 83 : 4 *marsall-tábla* — tiszti asztal.
- 85 : 16 *cotillon* — füzértánc.
- 87 : 6 *interpunctio* — központosítás.
- „ 13 *corpus delicti* — bűnjel.
- 91 : 23 *herőce* — csőrögefánk.

Lap Sor

- 91 : 38 *össze van csukorítva* — össze van szorítva.
92 : 19 *A vendég visszaszállt poharával a ház népére* — Utalás erre a szállóigére, amelyet a pohárköszöntésnél régente általánosan használtak: »Szállók [= szolgálok] az úrnak!» — »Állók elébe!» (MK-nál gyakran előfordul, ld. pl. *Farkas a Verhovinán*, Krk 4. köt. 148 : 15 és 149 : 11, *Beszterce ostroma*, Krk 6. köt. 106 : 31–33.)
92 : 26 *császári rezidencia* — császári székhely, a Hofburg.
94 : 4 *diéta* — országgyűlés.
95 : 7 *Bazin* — volt szabad királyi város Pozsony megyében.
24 *inszurgensek* — nemesi fölkelők. (A napóleoni háborúk idején volt az utolsó nemesi fölkelés.)
99 : 37 *fekeie-sárga lélek* — császárpárti (utalással a Habsburgok zászlószíneire).
100 : 8 *Stomfa* — nagyközség Pozsony megye pozsonyi járásában.
35 *Majmuna istenasszony* — álomtündér. (Mikszáthnál nagyon sokszor előfordul.)
102 : 26 *Páty* — nagyközség Pest megye biai járásában.
„ 26 *komposzesszor* — közbirtokos.
103 : 17 *pretectus* — ürügy, kifogás.
104 : 34 *a kirielejzomát!* — Kirie elejtszon = Uram irgalmazz! görög nyelvű keresztény imarészletből formált szitokszó ezzel a jelentéssel: a mindenségét!
108 : 16 és 19 *Újjalu, Dévényiújjalu* — kisközség Pozsony megyében.
„ 25 *cimet* — fahéj.
111 : 2 *leibhuszár* — mundérba öltöztetett inas.
28 *communicatio* — közlekedés, összeköttetés.
29 *Dixi. Szepessy de Négyes* — Megmondtam! (Végeztém!) Négyesi Szepessy.
„ 36 *konraktus* — szerződés.
112 : 14 *compositor* — itt : zeneszerző.
„ 19 *bulletine* (helyesen : bulletin) — hivatalos jelentés.
114 : 39 *tempi passati* — elmúlt idők.
115 : 12 *ad revidere* — vizontlátásra!
116 : 3 *dépendance* — melléképület.
10 *Szirotka* — A *Prakovszky*ban egy lutheránus pap neve (Krk 8. köt. 144. l.)
117 : 30 *»Hát bizony ez nem Déva vára...«* — MK itt a várnak a »Kőműves Kelemen« c. népballadában megénekelte orcs falaira céloz.
119 : 8 *rogo humillime* — kérem alásan.
„ 15 *canis mater* — ebanyja!
„ 17 *fenster-promenádé* — ablak alatti séta.
„ 30 *povedál* — beszélget, tréccsel.
120 : 33 *providéltva* — előre gondoskodva.
121 : 9 *nachimusik* — éjjeli zene.
„ 34 *non putarem* — előre nem látott akadály, váratlan fordulat.
„ 35 *az vas!* — az biztos! (Ma így mondjuk : az beton!)

Lap Sor

- 121 : 36 *Si vis pacem, para bellum* — Ha békét akarsz, készülj háborúra. (Latin közmondás.)
- 122 : 6 *spelunka* — lebujs.
8 *krampampuli* — meggyújtott pálinkából, rumból cukorral, fűszerrel készült ital.
- „ 20 *Volkslied* — népdal, itt : »sláger«.
- 123 : 10 *Jákób létrája* — Jákób (későbbi nevén Izrael) a biblia szerint álmában égigérő létrát látott, melyen az angyalok fel s alá jártak ; a magasból isteni szótatot hallott. (Mózes 1. könyve 28 : 12.)
- 124 : 9 *caput volt a hadnagyok közt* — feje, vezetője volt a hadnagyoknak.
„ 22 *béke-traktátumok* — béke-tárgyalások.
- 126 : 12 *Qui habet tempus, habet vitam* — aki időt nyer, életet nyer.
„ 15 *Qui habet vitam, habet auxilium* — aki él, segítséget kap.
„ 18 *modus vivendi* — életlehetőség.
- 129 : 34 *diákizáló* — latinos műveltségű. E kifejezés előfordul a *Nagy kutya a vicebíró* o. elbeszélésben is, Krk 8. köt. 61 : 13.
- 130 : 18 *botos* — szűrposztóból vagy nemezéből készült nagy, meleg oipó vagy csizma.
- 134 : 4 *konstábler* — rendőr.
- 137 : 15 *sigillum secretum* — titkos pecsét.
- 139 : 1 Az egri nőkre való hivatkozás Gárdonyi Géza »Egri csillagok« című regényének olvasmányélményére utal. Gárdonyi regénye kevéssel *Akli* írása előtt, 1901-ben jelent meg.
- 141 : 25 *ad amicas auras* — baráti füleknek, bizalmasan.
- 142 : 1 *reznírozás* — okoskodás, vitatkozás.
„ 19 *»matsch«* — kábult, eszméletlen.
- 143 : cím *Der Kaiser hat die Spendierhose an...* — Szó szerint : A király fölvette adakozó nadrágját, vagyis : adakozó kedvében van.
13 *Nopcsa Elek* — A Nopcsa család tagjai a XIV. század óta magas katonai és közigazgatási hivatalokat viseltek. A Mikszáthtól említett Nopcsa valószínűleg I. Elek, aki 1794-ben erdélyi kincstárnok (s nem kancellár) volt.
- 144 : 3—10 »*Gotterhalte*« — »Isten tartsa...« Így kezdődött az osztrák császári himnusz, melynek zenéjét Haydn szerlette.
29 »*fölséged jeruzsálemi király is*« — A magyar királyok a kereszt-hadjáratban résztvett II. Endre óta a »Jeruzsálem királyas« címet is viselték.
39 *Justitia regnorum fundamentum* — a birodalmak talpköve az igazság. (Ferenc császár jelmondata.)
- 146 : 17 *tiszti tábla* — tisztí asztal. Vö. 83 : 4.
„ 25 *ostábla* — sakktábla.
- 147 : 24 *donáció* — adomány, adománybirtok.
39 »*Ma már a só se olyan sós, mint fázeltött.*« — Mikszáthnál gyakran előforduló szállóige a »régí jó idő« dicséretére. Pl.

- Falunk véneinek édes visszaemlékezése*, Krk 1. köt. 219 : 7,
A Krúdy Kálmán csinytevéssei, Krk 11. köt. 79 : 26. *Különös házasság*, MKm I. köt. 35. l.
- 149 : 20 *Volenti non fit injuria* — jelentése : nem történik azzal sérelem, aki maga is akarja. Latin szállóige, amely Ulpianus római jogtudós következő jogi tételéből keletkezett : »Nulla est injuria, quae in volentem fiat» (Nem törvénytelenég, amit valaki maga akar).
- 153 : 20 *pirouette* — táncmozdulat, lábujjhegyen végzett, gyors körfordulás.
- 37 *andere Städtchen, andere Mädchen* — más városkák, más leánykák. (Német szállóige a férfiak csapodárságáról.)
- 156 : 6 *arkanum* — csodaszer.
- „ 31 *parloir* — társalgóterem.
- „ 39 *cousin* — unokafivér.
- 157 : 1 *cousine* — unokahűg.
- „ 12 *grijli* — palavessző.
- 161 : 8 »*Egy Habsburg-leányt nem szedtek fel a szeméten...*» — MK-nál különböző változatokban többször is előforduló kifejezés. Vö. *A vármegye rókája és Szegeden*, továbbá *Farkas a Verhovinán* c. elbeszéléseinek hasonló kitételeivel (Krk. 1. köt. 143. és 235. l., továbbá 4. köt. 141. l.)
- 24 *az aranygyapjasok és titkos tanácsosok* — jelentése : a legelőkelőbb urak. *Az aranygyapjas rend* a régi Ausztriának és Spanyolországnek legmagasabb rendjele, melynek eredete közös. Jó Fülöp burgundi herceg alapította 1429-ben. A rend tagjai közé csak fejedelmi személyeket és a legmagasabb főnemesség tagjait vették fel. A kosbört ábrázoló rendjelet nyakláncon viselték. *Titkos tanácsos* : régente a német államokban a titkos államtanácsnak, titkos kabinetnek nevezett tanács tagja ; később csak pusztá cím.
- 26 *az erdélyi gubernátor* — A történet idején gróf Bánffy György volt az erdélyi gubernátor (főkormányzó). Élt 1747—1822, gubernátor 1787-től haláláig.
- 31 *Stephanus Ráthonyi* — A Ráthonyi-család Ugocsa egyik legrégibb familiája. Tagjai főleg megyei tisztségeket viseltek. A családban több István volt, Ferenc császár idejében is élt egy István.
- 162 : 1 *spectabilis* — tekintetes.
- 12 *Ns. Ugocsa vármegye* — nemes Ugocsa vármegye.
- 16 *Perényi* — A báró Perényi-család főszékhelye évszázadokon át Ugocsa megye, illetőleg Nagyszőlőse. Az ugocsaai főispánság úgyszólván örökletes volt a családban.
- 20 *a ceremóniacsindló hoptmester* (a német Hofmeister szóból) — a szertartásrendező udvarmester (udvari méltóság).
- 23 *Buller, a párdányi gróf* — Buttler János, MK *Különös házasság* című, 1900-ban megjelent regényének (Krk 13—14. köt.) főalakja.

Lap Sor

- 162 : 24 *grata persona* — kedvelt személyiség, kedvelt személy.
26 *a második vicispán* — a megyei főjegyző.
27 *Ugocsa non coronat* — Ugocsa nem koronáz! Bizonytalan eredetű szállóige. Egyik magyarázat szerint : Ugocsa rendei üzenték az I. Ferdinánd koronázására szóló meghívó levélre; minthogy az 1505-i rákosi országgyűlésen az ország rendei úgy határoztak, hogy II. Ulászló halála után idegent többé nem választanak királlyá. Más változat szerint : a III. Károly által 1722-ben tartott pozsonyi országgyűlésen kiáltotta ezt Ugocsa követe, amikor a *pragmatica sanctio* ama szakaszát tárgyalták, hogy a leányörököt megkoronázzák-e vagy sem? A rendek egyhangúlag a koronázás mellett nyilatkoztak, egyedül az ugocsei követ mondott nemet; de a legkisebb magyar vármegye lévén, szava nem sokat nyomott a latban. E történelmi anekdota magyarázatát MK Tóth Béla »Szájru! szájr!» c.; 1895-ben megjelent szállóige-gyűjteményében olvashatta. Tóth Béla gyűjteményét MK nagy előszeretettel forgatta; ennek más elbeszéléseiben is gyakran találjuk nyomát.
- 163 : 15 *domine spectabilis* — tekintetes úr.
22 *Waldstein* (vagy Wallenstein) — cseh eredetű főnemesi család, melynek egyik ága a XVII. század első felében magyar honosítást nyert. Leszármazási táblájuk a XVIII—XIX. századfordulón nem ismer *Fridrik* nevű Waldsteint; de a családnak több más nevű tagja szolgált Ferenc császár idejében. — MK többször emlegeti elbeszéléseiben a Waldsteinokat; pl. *Prakovszky*ban, Krk 8. köt. 139 : 26, *A szelityei asszonyokban*, Krk 12. köt. 201 : 4. stb.
- 164 : 19 *revier* — itt : kerület, működési terület.
- 165 : 7 *clara paxta boni amici* — világos szerződés — jó barátság.
- 166 : 20 *koperia* — levélboríték.
22 *pro memoria* — emlékezet okáért.
26 *megfö!östökölt* — megreggelizett. (A német Frühstück = reggeli szó népies átalakításával.)
;; 26 *szála* — terem.
- 168 : 29 *Insignia Nobilis Familiae Akli de Aklia* — A nemes Aklifalvi Akli-család címere. — MK elbeszéléseiben nagy előszeretettel alkalmazott címerleírásokat. Pl. *A vármegye rókája*, Krk 1. köt. 129. l.; *Prakovszky*, Krk 8. köt. 170. l. stb.
- 169 : 13 *pikét-játszma* — a piquet : francia eredetű kártyajáték.
14 *inszenirozott* — megrendezett.
19 *a vaskorona-rend* — osztrák császári érdemrend, melyet Ferenc császár 1816-ban három osztályban (három rendfokozattal) alapított. Itteni említése tehát (1810-ben) anakronizmus.
;; 25 *Aladin* — az »Ezeregyéj» meséjének hőse.
- 170 : 16 *Splényi* — A XVI. század óta, főleg a katonai pályán szereplő család. Tagjai közül hárman is voltak ezredtulajdonosok.

Lap Sor

- Itt Splényi Gábor (1734—1818) altábornagy ezredéről, az 51. sz. gyalogezredről van szó.
- 170 : 32 *a Burg »fehér asszonya«* — A babonás hiedelem a bécsi császári palotában is elképzelt hazajáró lelkeket. A Burg »fehér asszonyát« a múlt század végén látták utoljára, de ez csak falra vetített kép volt, egy optikus trükkje. (Erről Mikszáth is hallhatott — innen a tréfás ólzás.)
- 172 : 7 *famózus* — híres, hírhedt.
16 *Ad Dominam de Nikolaus Akli de eadem* — Aklifalvi Akli Miklósné úrasszonynak.
- 173 : 18 *profildált párkány* — művészileg kiképzett párkány.
„ 29 *quiproquo* — tévedés, felcserélés, személytévesztés.
- 174 : 1 *Samson* — a francia forradalom idején a hóhér. Emlékiratai nyomtatásban is megjelentek.
5 *Die mart. 1. Anno 1810* — az 1810. év március 1. napján
7 *Sankt Veit* — város Karintiában, közelében Vitus-forrás nevű fürdővel. (A névadó szent : Vitus vagy Vid.)
9 *Mayerling* — község Alsó-Ausztria badeni kerületében, a Schwochat völgyében. (Vadászkastélyában halt meg Rudolf trónörökös, 1889.)
12 *traktérok* — szállások, szállodák.
14 *ft. plébános úr* — főtisztelendő plébáncs úr.
24 *Lohndiener* — szállodai szolgáló, inas.
34 *item* — ugyanakkor.
39 *»mint az őz a hűvös patakra«* — E hasonlatot MK a XLII. zsolttár kezdőszavaiból formálta. Szenozsi Molnár Albert közismert fordításában : »Mint a szép híves patakra A szarvas kívánkozik...«
- 175 : 35 *marciális* — harcias, vad, marcona.
176 : 15 *utique* — mindenesetre.
38 *a Kánon-tudósok* — az egyházi törvénytudók, az egyházjog tudósai.
- 177 : 3 *vis major* — nagyobb erő ; itt : erőszak.
178 : 36 *volksänger* — népi énekes, itt inkább kuplé-énekes.
179 : 19 *mésalliance* — rangon aluli házasság.

Irodalom

I

A REGÉNYRŐL

Mikszáth *Akliról* szóló regényét az egykorú kritika majdnem teljes némasággal fogadta. A napilapok és folyóiratok csak a kiadói érdekkörök és szerkesztőségi klikkek szerint foglalkoztak az új könyvekkel. Még kommunikét is alig közöltek... Kapitalista könyvkiadás — kapitalista sajtó!

Ritkaság-számba megy *Ráskai Ferenc* ismertetése (»Újabb könyvek«) a *Magyar Közélet* (szerk. Halmai Elemér) 1903. dec. 4-i

számában (2. évf. 19. füzet, 225—227. l.), pedig ennek nagyobb része is szokványos hírlapi „elneveztetés”, s csak egy-két szakasza érdemes méltatás. Idézzük a vonatkozó részeket: „MK is humorista [mint Jókai]. Csakhogy az ő humorja csupa ravaszság. Megmosolyogtat, hogy a közelebbe férközhessék, hogy meg-, sőt sokszor leszúrjon. A satirikus gúnynyilak tegeze az ő stílusa, és igazában ő a megcáfolója a „báj- és csinlovagoknak”, akik meg voltak győződve, hogy a magyar stílus sohasem lehet toldozás-foldozás, nyesegetés nélkül a könnyedség, a vagdalódzó elmeél eszköze. MK az ő satirai vénáját lehetőleg takargatta. Még akkor is csinján bánt nyilaival, amikor a híressé vált T. Házról írt karcolatait írogatta. A szög igazában az ugyancsak a Légrády-testvérek kiadásában megjelent *Új Zrínyiszabban* bűjt ki és időnként az *Almanach* előszavaiban. . . Mikszáthnak egy testes, most megjelent kötete, az *Akli Miklós cs. és kir. udv. mulattató története* vár a föltétlen meghódolásra. Soknak kedvére való könyv lesz ez, mert ebben is erősen szóhoz jut a satirikus Mikszáth. Pompásabbnál pompásabb jelenetek kergetik egymást. A mélyenjáró gondolatok színes váltakozása, a hang üde könnyedsége a legjobb Mikszáth-könyvek egyikévé emeli. Akli Miklós, egy magyar ifjú többé-kevésbé érzelmes históriájának kerete ez a könyv. A fiú Ferenc császárnak kedvenc embere, „mulattatója”. Az epizódalakok tarkaságából különösen a Ferenc császár és Szilvássy [= Szepessy] báró alakja emelkedik ki. És a gyöngyök gyöngye az a jelenet, amikor ez a vakmerő, de azért lojális báró elhívén, hogy ő tulajdonképpen Ferenc leányát, Mária Lujzát akarta elrabolni, magába roskad a lojalitás nyúge alatt. Nemkülönben kitérő a fogházor alakja.»

Réger Béla ismertető felolvasása («Mikszáth, Herczeg, Ambrus». Szentgotthárd, 1908: 20—22.) rövid jellemzés kíséretében közli az elbeszélés tartalmát:

»*Akli Miklós* című regényében a németeknél hírhedt Mikos-anekdoták állítólagos magyar szerzőjének, Akli Miklósnak életét mondja el. Akli kezdetben a bajor fejedelem udvari mulattatója — vulgo: bolondja — volt, de ez odaadta Ferenc osztrák császárnak. Nem annyira komikus, mint inkább bámulatosan szellemes és könnyelmű, de jólelkű ember volt ez az Akli. Egyik legbizalmasabb embere lett a császárnak, akit egészen titokban rendezett vadászataira is el szokott kísérni. Egy ily vadászat alkalmával a császárnak szánt orgyilkos golyó Kovács czelest találta, akinek két árvája maradt: Gyuri, a fiatalabbik, Iluska, az idősebbik. Neveltetésüket maga a császár vállalta magára, s Aklit tette gyámajpukká. Az udvari mulattató szívesen fogadta a gyámapaságot s a lányt egy zárdába, a fiút pedig egy katonai nevelőintézetbe adta. Közben Akli a szép hajadonná serdült Ilonkába beleszeretett, s a lány viszonzta érzelmeit. A bátor Kovács-fió is pártolta nevelőapjának és szép nénjének szerelmét, de szegényekre csakhamar szomorú napok következtek. Az udvari intrika Aklit börtönbe juttatta, anélkül, hogy az okot csak sejtette volna is. Iluska és Gyuri hosszas küzdelmek után kiszabadítják Miklóst, de ekkor meg a sajtáságos gondolkodású Szepessy báróval gyűlt meg a bajuk, aki minden lánykérés, vagy más egyéb ostoba parádé

nélkül egyszerűen feleségül el akarja rabolni Iluskát. A szerelmes Akli ügyes cseleszövényvel megakadályozza a bolondos báró tervét, de meg is bűnhődik érte: Szepessy az oltár előtt — az eskü után — pisztolyával rájail. Miklós azonban felgyógyul, a feleségével boldogan hazatér Magyarországra. — Meglehetősen érzélgős mesét ad elő Mikszáth e munkájában. Cselekvénye széteső, bonyodalma csekély. Inkább az udvari intrikák ügyes rajzolása, meg a romantikus hang kedvelték benne. Van azonban e regényében is egy kitűnő és teljesen új alakja; ez a rettenthetetlen, vad Szepessy, akit az ég és föld egyesült hatalma sem tudna szándékától eltéríteni, hanem egy lovaságára épített cselnek felül s szépségesen elhagyja az ostromlott zárdát. Akaratereje óriási: kimondja, hogy a lánynak az ő feleségének kell lenni, s hiába mozgósítaná a császár minden seregét, ravaszsággal és vad energiájával még úgy is elragadná Iluskát, ha nem Akli Miklós-sal kerül össze. Ez azonban túljár az eszén s csak így tudja magának menyasszonyát megmenteni.*

Lippay Zoltán »Mikszáth irodalmi működése és a magyar közélet« c. dolgozata (Győr, 1910: 24) elsősorban »Mikszáth közéleti belletrisztikájával« foglalkozik, s emiatt nem jut ideje és tere MK történelmi tárgyú elbeszéléseinek elemzésére. »Ha időm engedné — úgymond —, szívesen összekapcsoltam volna ezt a területet is a tulajdonképpeni tárgyammal... *Akli Miklós története* a napóleoni idők Alt-Wien-i politikájából engedne merítenem... Tökéletesebb-e az a Mikszáth, ki a történelem homályába szórta sugarait, vagy az én közéleti Mikszáthom-e a nagyobb, aki napjaink árjából mossa ki az aranyat, nem kutatom. Valószínűleg az előbbi közelebb van a nagy író, az utóbbi a kényes ízlésű megfigyelő eszményképéhez...«

Várdai Béla nyújtja (MK. 1910: 171–174. l.) a regény leg-részletesebb méltatását:

»*Akli Miklós cs. kir. udv. mulattató története*, 1903-ból, egy boldog Rigoletto történetét mondja el, Ferenc császár udvari bohócát. Ennek tréfiái voltak eredetileg azok a hírhedt Mikos-viccek. A történet hősnője egy Ferenc császár gondjaiba vett árvalány, édes testvére Mikszáth bájos, egyszerűségükben is mélyen költői nőalakjainak, de tán a legvidorabb, legpajzánabb köztük. A szerelmi történetnek eredeti külön színét az adja meg, hogy folyamán az élte delén járó férfinak vidor szerelmes legénykévé váló fiatalodása van igen sikerülten rajzolva, érdekfeszítő momentumul pedig az szolgál, hogy a hősnő a leányt egy hóboros mágnás elől kell életveszedelmeken keresztül megszereznie. Az érdekfeszítő történetben fellép Ferenc császár is, ki szeretetreméltó s e mellé humoros vonásokban való gazdagságával Mikszáth legsikerültebb alakjainak egyike. A történeti jelleg nem érvényesül uralkodóan a műben, a múltnak csak egy-egy szelárama csap benne felénk, mely amaz idők divatból kiment illatszereit, a Napoleon ellen vívott csaták puskapor- és vérszagát hordozza szárnyain. Inkább a bécsi kedélyesség és érzelmesség rózsaszín atmoszférája az, mely benne a Burgot, a történet egyik főszínhelyét körüllegi. A császárból is elsősorban a magánembert kapjuk, igen elevenen. Mikszáth nem történelmi költő azoknak értelmében, akik elmerülnek

a történelemben, hogy azt aztán alkotásaikban rendre feltámasszák előttünk. Vannak is nyilatkozatai, melyekből kitétzik, hogy a Flaubert-i pontosságú tanulmányokat nem is tartja szükségesnek génusza nyilvánulásaihoz. És az akkor mindenestré így is van jól. De bizonyos jelességére e körben is rámutathatunk. Nagyon hatásosan be tudja nevezetesen szőni cselekvényeibe, ha csak nagy vonásokban s nem az egész művön is, hanem annak csak egy-egy helyén, de azért a képzeletre és kedélyre gyakorolt erős hatással, s hozzá genialis intuícióval éppen a lényegret ragadva meg, bizonyos elmúlt idők közhangulatát, amint az egyes családoknak, társadalmi rétegeknek vagy az egész országnak életében tükrözik. . . Továbbá, mint erre az *Akli*-ban többrendbeli példát találunk, mintegy varázssütéssel szereti és tudja olvasóit történeti hangulatba ragadni azzal, hogy megjelentet epizodikusan, átlebbenőleg nagy történeti alakokat. Így jelenik meg *Akli*-ban a laxenburgi palota lépcsőin Simonyi öbester, kinek a hősnő Gyuri fivére földaja a leejtett kesztyűjét; a Burgszínházban Mária Terézia; Ursitsnál Napoleon. . . Az *Akli*-ban ki kell végül emelnünk az előadásnak helyenkint egészen népmesei naiv báját, elejétől végig való nagy elevenségét, ragyogó elmességét, — azt az itt is, ott is a cselekvény mentében elhullatott sok szál virágot, mely oly ékesen tanúskodik gazdagságáról annak a kosárnak, amelyből oly számolatlan gazdagsággal hullott.»

A *Magyar Irodalmi Lexikon* (Szerk. Ványi Ferenc. Bp. 1926) a 32. lapon részletesen ismerteti a regény tartalmát, s végül megjegyzi, hogy: »A regényt történeti személyeknek, eseményeknek, híres történeti szállóigéknek beleszővése s a bécsi udvari élet kisebb-nagyobb-szerű celszővéseinek, fondorlatainak leírása élénkíti.»

Dézi Lajos »Magyar történeti tárgyú szépirodalom« c. tanulmányában (1927 : 135) csupán ennyit mond : »Az *Akli Miklós ca. k. mulattató története* c. regény a Mikos-viccek hősnének, Ferenc császár és király udvari bolondjának életrajza.« Dézi föl se veti a kérdést, hogy vajon Mikszáth honnan merítette *Akli* életrajzának föltehetően hiteles elemeit (műnoheni diákévek stb.)?

Zsigmond Ferenc (MK. Bp. 1927. Irodalomtörténeti Füzetek 20. sz. 16—17. l.) *Akli Miklós történetét* Mikszáth szerelmi ábrázolásainak egyik jellemző példájaként mutatja be. Ilyen tárgyú jeleneteit MK a romantioizmus és a realizmus eszközeivel együttesen formálja :

»Mikszáth költészete tele van a szűzies (= ki nem elégtelt) szerelmi vágyakozás művészi sikerű példáival, de a százféleképpen felhasznált motivum szerepe sohasem tart tovább, mint a házasság küszöbéig, sokszor még addig sem. A házasság intézménye a romantikus ideológia szerint az emberi akarat illetéktelen beleszőlése az isteni eredetű szerelmi ösztön szabad nyilvánulásába. . . Érdekes és jellemző látvány: hogyan áll meg Mikszáth itt is mintegy a középuton, hogyan köt kiegyezéses szerződést egyszerre a romantioizmussal és a szélsőséges realizmussal. Érdeklődését csak a szűzies fiatalságú szerelem ragadja meg, akárcsak a régibb, telivér romantikusoknak — csakhogy Mikszáth szerint az ilyen szerelem sem holmi testetlen, holdsugárszerű ábránd csupán (noha ez is hozzátartozik), hanem

bizony elsőrendű része van abban a "vér"-nek, a tosti vágy gyönyörűséges izgalmának is. El nem engedné Mikszáth, hogy egy-egy szép fiatal leány bemutatásakor sorban meg ne rajzolja (a tekintetével szinte végig ne tapogassa) a kebel kezdődő dudorodásait, az ing hasítékát, a nyak hajlását, a harisnyás láb körvonalait, sőt a leánytömlő illata is nagy szerepet játszik a szerelem érzéki hatástényezői között. . . Az olvasó nem igen tudja eldönteni, hogy ez a pusztán fiatal leányok rajzolatásában tobzódó hajlam az öregedő férfi perverzitásán-o, vagy az az egészséges ízlés, mely természetes ösztönrel ad előnyt a fiatalnak az érettel szemben? Mégis aligha tévedünk, ha a két feltevés közül inkább az előbbit fogadjuk el. . . Különös kedvét leli a *szemek* szerelmi élvezetének festésében. Gondoljunk az *Akli Miklós* o. regényben szereplő leánynevelő intézetre, melynek növendékei az intézet kertjében, a "spártai szerdák"-nak nevezett napokon, úgy szaladgáltak, kergetőztek, fára másztak stb., mintha fiúk volnának [Idézi ezt a részt.] . . . Mikszáth tehát, akit a teljes fokú lírai őszinteség jellemez, világszemléletének középpontjává avatja az emberi lélek és test leg-egyetemesebb ösztönét, de ezt csaknem mindig az *illúzió* távolságából szemléli, hogy mindannyiszor újra átláthassa a maga szízi tisztaságában a fiatal szív virágzásának ellelejtethetetlen és visszahozhatatlan szépségű korszakát. . . »

Bánhegyi Jób szerint (A magyar irodalom története. II. köt. 1930: 230) MK »az *Akli Miklós*ban szereplő Ferenc császárt nem mint uralkodót, hanem mint rokonszenves, népszerű embert mutatja be.«

György Lajos »Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz« c. tanulmányában (1933: 6) összeállítva MK anekdota-kezelésének példatárát, erre a regényre is utal: »Hol van még annyi érdekes, eredeti tárgy, mint az örök emberi kedélyből s az ősi néphumorból leszűrődött anekdotákban? Jókedve ezek körében érezte magát igazán elemében. Nyomról nyomra megszakítatlanul követhetjük művein keresztül az önmagát adó anekdotázó típust. Talán nincs is egyetlen olyan regénye, elbeszélése vagy karcolata, amelyből hiányoznék az anekdotázgatás mozzanata. . . Akli Miklós arról nevezetes, hogy tud minden forgalomban levő anekdotát és furaságot (Jk 6. köt. 3. l.)«

Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete (VII. köt. 1934) oszlop a következő két tény megállapítására szorítkozik: 396. l.: »*Akli Miklós története* I. Ferenc osztrák császár udvari mulattatójának regényes históriája.« 408. l.: »A romantikus históriát Siklóssy Pál dramatizálásában 1931-ben játszották el [így!] a Nemzeti Színház művészei a Kamara Színház színpadán.«

Osászár Elemér »A magyar regény története« c. monográfiájában (2. kiad. Bp. 1939: 366—368. l.) MK történeti regényeiről — köztük az *Akli Miklós*ról — így nyilatkozik:

»Nem Kemény vagy Jókai értelmében vett történeti regények ezek — szinte teljes ellentétei a hagyományos műfaj termékeinek. Mikszáth a múltat, egy ismertetőjének szellemes megfigyelése szerint, "demitologizálva jeleníti meg". Ha, ritkábban, a kor nagy eseményeit és hőseit szerepelteti, akkor az előbbiekről "letörli az illúziók és legendák

naiv festékét”, az utóbbiakat meg történeti szerepük helyett emberi valójukban mutatja be — így p. o. Ferenc császárban (*Akli Miklós*) tudatosan csak az embert látja, nem az uralkodót, s kispolgárnak rajzolja. Rendszerint azonban nem érdeklődik a nemzet sorsakérének dübörgése iránt, s a történet nagy összeütközései helyett a múltat bizalmasabb feléről nézve, a mindennap életét rajzolja, a társas életet, s a múlt idők szelleme helyett inkább csak a hangulatukat érezteti. Szereti a régi följegyzések megőrizte adatokat, különösen a kuriózumokat beledolgozni regényeibe, s idézetekkel, utalásokkal emelni a hitelesség látszatát, valójában azonban a történeti anyag nála inkább csak bővíví anekdota-forrás. Lényegbevágó eltérés nincs is Mikszáthnak a múltban és a jelenben játszó regényei között... Mikszáth regényeiben is megmaradt novellairónak — ezért ütnek el nagyobb-szabású művei a megszokott regényformától. Nem ad bonyolult, sok ágból font mesét. Meséinek az a fele, amely a regényben rendszerint a leggazdagabban van kiképezve, a szerelmi történet, bár nincs híján gyöngéd, bájos, sőt gyakran finom érzékiséggel izgató jeleneteknek, túlnótul egyszerű és halvány, főcselekvénnyé sohasem válik. Erősebb főcselekvény éppen jobb regényeiben nincs, epizódokból vagy a legjobb esetben részletekből van összerakva. Még ha a cselekvény egyik ága jobban kiemelkedik is, akkor sem erősebb a regény kompozíciója: a mese vagy egyszerűen kalandról kalandra halad, mint az *Akli*-ban, vagy nehezen mozog, mint *Nosztly fiú*-ban. A szerkesztésben is vannak ügyes, sőt mesteri fogásai és ötletei, de velük sem tudja megadni műveinek a regény nagobbszabású kompozícióját.“

Schöpslin Aladár Mikszáth-könyve (MK. 1941:115—116. l.) ezt a regényt is szokásos módján, tartalmi ismertetés keretében elemzi:

»Ez is az író könnyebb fajsúlyú írásai közül való. Egy vagy két rövid elbeszélésén kívül ez az egyetlen műve, amely nem hazai földön játszódik le. Színhelye Bécs, Ferenc császár korában, időpontja a napóleoni háborúknak az a szünete, amikor Bécsben Mária Lujza és Napóleon esküvőjére készülöttek. Ferenc császár maga is saját szeméyében szerepel, enyhén irónikus színezéssel, mint jóindulatú, kissé pipogya uralkodó, aki halálosan unja az uralkodást. Unalmában tartja maga mellett Akli Miklóst, egy magyar fiatalembert, aki mindenféle tréfákkal tudja szórakoztatni. Olyan jobbfajta udvari bolond, de egybéként derék, jóra való ember. Órá bizza a császár annak a Kovács ezredesnek az Ilonka lányát, aki egy merénylet alkalmával helyette halt meg. Akli Miklós egy Napóleonra írt, kétféleképpen értelmezhető verse miatt kegyvesztett lett, börtönbe került, éppen akkor, mikor felébredt benne az Ilonka iránti szerelem. Mikor a császár megkegyelmez neki, Pozsonyban egy vendéglőben nyomára jut, hogy Szepessy báró, garázza, cinikus alak, akiről tudja, hogy vadember módjára szerelmes Ilonkába, fegyveres bandát szervez, ezzel be akar lopózni Bécsbe, megostromolni a leánynevelőintézetet, melyben a leány nevelkedik, és elrabolni a leányt. Akli becsempészi magát a bandába, meghiúsítja a leányrablást, visszakerül a császár kegyeibe, megkapja

a leány kezét, de esküvőjén a templomban Szepessy ráól és veszélyesen megsebesíti. Felgyógyulása után nemességet és birtokadományt kap és boldogan él tovább, mint a szerelmesek a mocsóban. Az egész alig más, mint anekdoták összefűzése az elbeszélés színes fonálával egy fordulatossá cselekvényűvé. Anekdota-alak maga Ferenc császár a feleséges unalmával, anekdota Szepessy báró, a züllött ruhában járó, elvadult főúr, anekdota a vers dolga, amelyért Akli börtönbe kerül, s amelynek valódi értelmét egy kisfiú, az Ilonka öccse fojtja meg a császár előtt, anekdota a leányrablás kísérlete, az Akli által kitallált mese az ismeretlen leányról, akit Mária Lujza helyett akarnak bocsémpészni Napóleonhoz. Az anekdoták anekdotája pedig az ugoeni másodalispán, aki az udvari fogadáson az első szóra felajánlja egyik birtokát a császárnak és nem kér érte mást, mint a rózsát a császárnő kebléről — a magyar lovagias lojalitás példája. Az író nem is gondol másra, mint egy anekdotás szerelmi történet elmondására, a korrajzból elég annyi, amennyi Ferenc császár idejéből a köztudatban fennmaradt, és a szerelmi történetbe is csak annyira hatol be, hogy újabb változatát adhassa legkedvesebb szerelmi témájának, a fiatal szerelem gyöngéd ébredésének és szenvedélyes kifejlődésének. A mese érdekelte őt, semmi más.*

Keményfy János »Mikszáth világa« c. tanulmányában (Budapesti Szemle, 1942. március, 262. köt. 772. sz.) között rámutat arra, hogy MK elbeszélései tele vannak mulatságos paradoxonokkal. Képzetele az efféle látszólagos képtelenségeket és szellemes bohóságokat oly könnyedén termeli, mint egy közönséges halandó a közhelyeket. Ott van pl. Akli Miklós és Szepessy báró; az előbbi rangjánál fogva bolond, mert Ferenc császár udvari bolondja, de ezse tekintélyt ad neki. A bárónak rangja alapján van tekintélye, de tettei bolondok. . . *

Karácsony Sándor »A cinikus Mikszáth« c. munkájában (Bp. 1944: 65—66, 97. l.) MK művei a szerző ítéleteinek bizonyító példáiként sorakoznak fel. Karácsony Sándor nem Mikszáthot magyarázza, hanem saját nézeteit erősítgeti Mikszáthtal. Ezúttal *Akli Miklós* csak arra való, hogy kifejezze »egy [a] természetben könnyen és minduntalan észrevehető törvény érvény tudatát«. Akli esküvője Kovács ezredes árvájával »fényesnek volt elterelve« s végül is »a legnagyobb titokban, betegség mellett folyik le«. Miért? »Mert Akli mégiscsak hazudott, s Mikszáth az ilyet nem tűri. De szerelme igazi szerelem, s Mikszáth nem tűri azt sem, hogy Kovács Ilonka boldogtalan legyen és apáca.« Könyvének »Mikszáth és a magyar iskola« c. fejezetében Karácsony Sándor azt fejtegeti, hogy »Mikszáth az iskolai nevelést is áhitatos fokon érzi. Kifogyhatatlan az élet és természet magasztalásából, [így!] ezek szerinte a legjobb könyvek, csak olvasni kell boldulniuk megtanulni. Mint praktikumot nem nézi valami nagyba az iskolát; a velünk született zsenialitást elébe helyezi.« Karácsony Sándornál Akli Miklós e tekintetben is hálás szemléltető példa: »Zseniális fickó volt, aki beszélt vagy hat nyelvet, ősmérté az irodalmakat, tudott minden forgalomban levő anekdotát és furaságot, olthos volt a mágiában. . .« stb. — idézi a regény első fejezetének egyik szakaszát.

Király Istvánnak Mikszáthot elsősorban mint társadalomkritikust méltató tanulmánya (Bp. 1952: 143, 196. l.) *Akli* azoknak az elbeszéléseknek sorában említi, amelyek a romantika háttérbe szorulását jelzik. »A romantika számára nem volt többé menedék — írja Király István —, a kiegyezéskori világ elaljasodását látó realista író kételye itt is a romantikus nyomában lopózott. A romantika tehát még mélyebbre fészkelte be magát: a mesterkélotlen emberi érzések világában húzódott meg. *Akli Miklós történetében* is sóhajtván törtek fel Mikszáth kételyei: "Nem jó erről filozofálni — jegyezte meg a szerelemről szólva —, mert minek a hazugságok közül éppen a legszebbiket kigyomlálni . . ." stb. *Akli Miklós* Király István szerint is Mikszáth egész pályáján végighúzódtak a történelmi tárgyú elbeszélések. Igaza volt azonban Péterfy Jenőnek, mikor *A beszélő köntös*ről írva megjegyezte, hogy Mikszáth romantikus idilljeiből az operett zenéjét lehet hallani. Olyan művek, mint *A beszélő köntös*, *A két koldusdiák*, *A kis primás*, *A szelistei asszonyok*, *Akli Miklós*, valóban nem a meggondolkoztató, az embert megrázó zeneművek hangját idézték, hanem a könnyebb, súlytalanabb operettmuzsikát. Nem azért fordult az író bennük a múlt felé, hogy választ kapjon saját korának problémáira: a jelen sivárságából menekülő romantika vetette be magát az eltűnt időkbe . . .»

Füsi József bevezetője az 1955. évi kiadáshoz (Vidám Könyvek):
 «MK ezt a történelmi regényét legtermékenyebb korszakában, a század elején, 1903-ban írta.

Hogy sokat nem beszéltek róla, még akkori és későbbi kritikusi sem, annak az az egyszerű oka, hogy maga az író sok más híresebbé vált nagyobb és kisebb regényeivel, mindmegannyi remekművel, komoly versenytársakat támasztott körülötte, és így mintegy saját maga fosztotta meg jogos népszerűségétől ezt a pompás kis regényt.

Mert az *Akli Miklós története* a maga sajátos, mikszáthi műfajában: az anekdota humoros köntösébe öltöztetett *történelmi satírában* éppoly jeles, sőt kiváló mű, mint mondjuk a *Beszierce ostroma*, vagy az *Új Zrínyidisz*.

Napóleon ellenfelének, később apósának, Ferenc császárnak idejében játszódik ez a látszólag romantikus ihletésű, valójában azonban satirikus szándékú regény. Az "udvari bolond" történetének ürügyén olyan realista módon korfestő, sőt társadalomtörténelmi satírárt írt, amellyel nyilván nem olvasóinak történelmi jártasságát kívánta gyarapítani, hanem tükröt tartani saját korának uralkodó osztálya elé: Nézzétek meg magatokat, ilyenek voltatok akkor is, most is! . . .

Hogy ez a satíra nem lármás és "kegyetlen", az természetesen Mikszáth elbeszélő modorából, már-már lemérhetetlen súlyú életbölcsességéből következik.

Ő az igazat úgy tudta elmondani, és a romantikus, érdekfeszítő, kellemesen csobogó történet derűjébe pólyálni, ahogy a patikusok rejtik az orvosságba a gyógyító mérget . . .

De Mikszáth kritikája a mai olvasónak annyira nyilvánvaló, hogy jogos a "nagy realista" meghatározás az ő neve mellett; és azt a művét is nagy realista művei közé kell sorolnunk.

Hogy ez így van, elég talán a császári udvarnak, sőt magának a császárnak apránként kibomló rajzára; de méginkább a leány-szöktetésre szervezett inszurgens nemesek bécsi kalandjára hivatkozunk.

A császár fősvénységéről és egyéb emberi gyöngéiről többször esik szó, de lehetett-e különbül jellemezni a kiegyezés császárat és királyát, amikor őseről ezt mondja az író; csak úgy melleleg odavetett mondatában: "... vagy pedig bent volt a laboratóriumában; ahol némileg ő is foglalkozott annak a kornak a divatja szerint az alkimiával, melynek végső célja az aranycsinálás volt. De, sajnos, ő se találta ki a nyitját, megmaradt az aranycsinálás régi módszerénél, mely az alattvalók zsebében sarkallik."

Vagy hogyan jellemzi a büszke és vad mágnást, Szepessy bárót; akivel Akli elhitheti, hogy a magyar nemes lány, akit ő erőszakkal akar elrabolni a nevelőintézetből, valójában a császár lánya: "A hatalmas, fékezhetetlen ember összezsugorodott; összetört, s fogcsikorgatása didergő fogvacogtatásba ment át, s ezt mind egy rejtélyes nemzeti méreg okozta: a *loyalitás*. Behat a pórusok alá a vérbe, és tejjé változtatja, beveszi magát a szív rostjai közé, megüti a billentyűket: "hallgassatok..."

A császár így beszél a forradalmakról Aklinak — ő is "tréfába" bujtatva a meztelen valóságot —: „De ma már a forradalmak se érnek semmit, haszon nélküli kellemetlenségek... Hajdan a Rákócziak után egy tömeg uradalom maradt, könnyű volt Leopoldusnak örömet csinálni másoknak. De micsoda forradalmak vannak ma!... Nem valami kövér falatok. Hiszen tudja, mire gondolok. A Martinovicsokra. Mert már csak az effajta szegény ördögök acsarkodnak a trónus ellen, s azoknak legfeljebb a fejét lehet elvenni."

Lehet-e gyilkosabban jellemezni a császár "néphez való viszonyát", mint mikor Mikszáth idézi a hiteles történelmi mondatot: "— Kedves Zichy! Bánjon egy kicsit enyhébben a népekkel: mostanság ők is nyomnak a mérlegben."

Az "inszurgensek" bécsi kalandja — akik magukat az akkor divatos öndicsekvéssel "Európa végőrző serege daliái"-nak nevezik — a nemesi "virtus" halhatatlan szatírája.

Nem téveszthet meg senkit az író nyájas modora, elragadó bája; hangjának harmatos üdesége, és egyáltalán anekdotázó kedve, hiszen az embernek sokszor az a megdöbbenet sejtése, hogy Mikszáth éppen azért beszélt és mesélt így, hogy a legsúlyosabb igazságokat mondja ki.

Kétségtelen, hogy ebben: a magyar humor klasszikus és világ-irodalmi fokra fejlesztésében páratlan mester, de nem kisebb társadalombíróknak sem, nem is szólva már arról; hogy senki nem volt képes arra; hogy nagy történelmi ismeretét; élettapasztalatát; bölcsességét ily könnyedén, szinte feltűnés, okoskodó tanító célzat nélkül adta volna át elvárásolt olvasóinak.

Mikszáth mai népszerűsége természetesen több és más, mint volt valaha is.

Ma a nagy mesélőben és a pompás anekdotázóban (gondoljunk csak a bor felfedezésének történetére!) nemcsak a törölmetszett magyar zamatot és utánozhatatlan (bár külsőségeiben talán nagyon is könnyen utánozható) mesélő kedvet szeretjük és élvezzük, hanem nagyonis szíviesen hallgatjuk meg a bölcs bírálót, aki nem vigasznak; hanem egy eljövendő, értelmes és igazságosabb kornak üzent her vadhatatlanul friss — mert akkor is, most is igazmondó — szavával.*

A regény 1956. évi kiadásának névtelen utószava (420—421. l) ezeket mondja: »*Akli Miklós cs. kir. udvari mulattató története* történelmi regény. Színhelye szinte tendenciózus ellentétként [a Mátyás király udvarában játszódó *Szelistyei asszonyokkal szemben*] a Habsburg-udvar, a korlátolt I. Ferenc császár és király uralkodása alatt. A regény hőse egy udvari bolond. (Alakjáról, viselt dolgairól különben csak a szájhagyomány tud.) Nove: Akli, ami törökül okosat jelent. A mű megjelent 1903-ban, I. Ferenc József császár és király uralkodása alatt. Ez csak néhány adat, de jószerivel már ennyiből is helyes képet lehetne formálni Mikszáth sokat emlegetett kormánypártiságáról, lojalitásáról. Hát még a regény olvasása után. Éles és bátor szatírája az nemcsak I. Ferenc, hanem I. Ferenc József korának is. A látszólag könnyed; anekdotikus mese szinte minden fordulójában egy-egy tragédia húzódik meg. Kovács óbester halála, árván maradt gyermekeinek sorsa; Akli fogsága, az inszurgensek vállalkozása; az udvari bál, az első esküvő mindmegannyi alkalom az írónak, hogy a Habsburg-világ lényegszerinti züllöttségét olvasóiba döbentse. — Aligha volt teljesebben igaza Schöpflin Aladárnak, mikor így írt az *Akli Miklósról*: "Ez is az író könnyebb fajsúlyú írásai közül való" és semmi más, mint "új változata régi kedves témájának: a fiatal szerelem gyöngéd ébredése és szenvedélyes kifejlődése". Talán közelebb jár az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy ennek a szerelemnek az ábrázolása és az ebből kicsi-holt, csaknem kierőltetett megnyugtató befejezés tették egyáltalán kiadhatóvá[?!] ezt a nagyon merész társadalomtörténeti szatírárt. Mikszáthnak ez a regénye megérdemli, hogy minden egyenlensége ellenére az *Új Zrínyiász* mellett emlegessék. Pedig jól érezhető, hogy az író itt kevesebbet írt, vagy írhatott meg [?], mint amennyit meg látott. De ennyihez is Mikszáth igazságszeretete és bátorsága kellett.*

II.

A SZÍNDARABRÓL (1931)

Mikszáth regényeinek és elbeszéléseinek színpadi változatai elsősorban az eredeti műhöz való viszonyuk szempontjából érdemelnek figyelmet. E viszonyról az átdolgozók szándékai és az átdolgozás milyenségére rávilágító tartalmi kivonatok éppúgy tájékoztatók; mint az egykorú kritikák.

Akli színpadi változatáról *Siklóssy Pál*, a mű átdolgozója és egyszersmind rendezője következőképpen nyilatkozott a *Magyar*

Színpad 1931. szeptember 26—28. számában (34. évf. 268—270. sz., 1. l.):

»A darabnak, amit a Nemzeti Színház Kamaraszínháza mutat most be, én a színlapon is csak társszerzője vagyok. Az igazi szerző MK, a legnagyobb és legszínesebb magyar író, akinek *Akli Miklós* című regényét én csak dramatizáltam.

Nem szerénységből használom a dramatizálás kifejezést és nem reklámból hirdetem, hogy MK a darab első és csaknem egyetlen szerzője. Aki a regényt ismeri, nekem fog igazat adni: nemcsak a pusztán cselekmény, nemcsak alakok, figurák, jellemek, de nagy jelenetek kerültek a regényből a színpadra, mondatok is szóról-szóra, úgy ahogy Mikszáth azokat leírta.

Ha a darabnak sikere lesz, sokan fogják ezt elismerni, mert akkor valószínűleg már többen fogják ismerni a regényt. Ma annál kevesebben ismerik. *Akli Miklós* Mikszáth egyik legkevesebbet olvasott regényei közé tartozik, száz regényolvasó közül nyolcvan nem olvasta, de az a hús a lelelkesebb híve *Akli Miklósnak*. Nem egy közülük már előre gratulált, olyan kitűnőnek találta az ötletet, hogy éppen ezt a regényt vittem színpadra. De nem egy kérdezte tőlem aggódva: hogyan? miképp?

És tovább kutattak: benne van-e a szerencsétlenség, halljuk-e az audienciát, látjuk-e a nevelőintézeti ostromot? Én pedig csak mosolyogtam, mert mindenre igennel válaszoltam. A »hogyan« és »miképp« titkát nem árultam el, mindenki meglátja az előadásokon. És remélem, hogy a közönség is igennel fog válaszolni.

A regény megérdemli, a regény a darab, így tehát a darab is megérdemli.

És a színészek! Hevesi Sándor igazgató úr a legkitűnőbb gárdát bocsátotta rendelkezésemre és ez a gárda, élén Uray Tivadarral, a legnagyobb ambícióval, szorgalommal és tehetséggel dolgozott velem. És jómagam is, aki kiszolgáltam Shakespeare-től Shaw-ig már jónéhány szerzőt; ilyen ambícióval és szeretettel még egy szerző érdekében sem dolgoztam.*

A *Magyar Színpad* 1931. szept. 26—28-i (268—270.) stb. számaiban — a színmű előadásai idején — az alábbi tartalmi kivonatban ismertette a darab cselekményét. (Közbeiktatott felkiáltójelekkel mutatunk rá a regény meséjétől, felfogásától és jellemábrázolásától élesen eltérő változtatásokra.)

»Első kép. Ferenc császár Stadion kancellárral [1] Ischl közelében vadászik. A vihar elől egy fogadóba menekül, ahol a kancellár a legszébb szobát választja ki számára. De Akli Miklós, a császár kedvelt udvari mulattatója fél, hogy felismerhetik urát és az életére törhetnek. Az ő tanácsára a császár Kovács ezredesnek engedi át a szobáját. Éjjel az ezredes megölik; a császár örökbe fogadja Kovács árváit: Ilonkát és Gyurit.

»Második kép. Stadion féltékeny Aklira, le akarja lepözni, hogy Napóleon titkos kéme. Akli azonban nem törődik a kancellár intrikájával: csak Ilonkára gondol, aki gyönyörű hajadonná serdült, s akinek, mint Gyuri elárulja [1], már kéréje is van. A kérő, a félbolond

Szepessy István báró erőszakkal is el akarja rabolni a leányt. Még Akli életét is csak a császár közbelépése menti meg tőle. A császár Akli-t küldi nevelt leányához: kérdezze meg, akar-e Szepessy felesége lenni. Közben azonban Stadionnak sikerül az elfogatóparancsot ki-csikarni Akli ellen.

Harmadik kép. Akli egy bécsi oukrászdában találkozik [!] Ilonkával és Madame Szilvássyval, Ilonka nevelőintézetének igazgató-nőjével. Közli a császár üzenetét, és Ilonka nehéz szívvel igent mond. Beszélgetésüket megzavarja a rendőrség. Akliért jöttek, de a furfangos fiók megszökök előttük. [!]

Negyedik kép. Akli most már tisztában van vele, hogy szereti Ilonkát. Az intézet bejárata előtt bujkál [!] a rendőrség előtt, épp jókor, mert a türelmetlen Szepessy emberei meg akarják ostromolni a házat. Akli csak egy merész hazugsággal tudja megmenteni Ilonkát: azt állítja, hogy Ilonka voltaképpen — Mária Lujza főhercegnő, akit még gyerekkorában kioscerelt a császár, nehogy Napóleonhoz kelljen adni feleségül.

Ötödik kép. Karácsonyest a Burgban. A császár fél az Akli jámbor hazugsága nyomán elterjedt pletyka diplomáciai következményeitől. De meggyőződik róla, hogy Akli nem árulta őt el, megbocsát neki és feleségül adja hozzá szerelmesét, Ilonkát.

A *Magyar Színpad* még két közleményben foglalkozik a darab bemutatójával:

1931. szept. 22—25-én (264—267. sz., 2. l., »Két szombati újdonság« címmel) az alábbi, tévedésektől hemzsegtől cikkben harangozza be a szept. 26-i premiért: »Akli Miklós, aki most a rivalda fényben is életre kel, MK egyik legismertebb, leghíresebb [!] regényalakja. Ferenc császár vidám és elmés udvari mulattatójának történetét sokan ismerik az ő [így!] színpompás könyvéből. Akli Miklós és társai most sorra felvonulnak a színpadon, a színjáték őt érdekes, mozgalmas képe során; felvonul maga Ferenc császár, Stadion gróf kancellár, a tragikus végű Kovács ezredes, Ilonka, a leánya, akibe Akli Miklós szerelmes, s akiért a széltoló Szepessy István báró megostromolja Madame Szilvássy leánynevelőintézetét. Kovács Gyuri és a napóleoni idők többi jellegzetes alakja [!] mind, egy ischli fogadó, a bécsi Burg, egy bécsi oukrászda és egy leánynevelőintézet miliójében. — A *Szent Péter esernyője*, *A vén gazember*, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* és a *Beszterce ostroma* után ezt az ötödik nagy Mikszáth-regényt Siklóssy Pál, a Nemzeti Színház kiváló rendezője írta át a színpad számára nemcsak tehetségesen és kegyeletes kézzel, de a színpadi szakember, a rendező-művész bravúros rutinjával is, ami már magában véve is biztosította a sikernek. De garantálja a sikert a pompás szereposztás is, amellyel a Kamaraszínház első újdonságát prezentálja...

Az 1931. szept. 29—30. (271—272.) sz., és újból: az okt. 1—2. (273—274.) sz. »Az első sikerek« c. reklám cikkében ezeket olvassuk: »A Nemzeti Színház Kamaraszínházának is megvan már az első vonzó újdonsága: az *Akli Miklós*, amelyet MK regényéből írt át bravúrosan a színpad számára Siklóssy Pál, a kiváló rendező, és amelynek derűs,

fordulatos jeleneteit, izes dialógusait Somogyi Erzsi, Kiss Irén, Gál Gyula, Uray Tivadar, Hajdu József, Harasztos Gusztáv jelen vezető-együttese tolmácsolja.*

Betűrendben közöljük a napilapok beszámolóit (valamennyi az 1931. szept. 27-i számban), azután pedig a folyóiratok kritikáit: *Az Est*, ismerteti (K—f.) [Kristóf Károly]: »Vidám, mulatságos elbeszélést írt MK Akli Miklósról, Ferenc császár tréfacsinálójáról. A történet minden lapját derűvel vonta be. Akkicska megmonti a fukar császár életét, de a burgbeli intrika a halás Ferencet is befolyásolja, amikor elfogatóparancsot ad ki ellene. Az udvari mulattató persze egészségesen menekül ki Stadion gróf és az udvar polipjainak karjai közül. Siklóssy Pál helyesen ismerte fel ebben a Mikszáth írásban is a dramatizálási lehetőséget. Maradéktalanul mentette át minden humorát. A fiatal szerző öt képre tagolta darabját és színes, eleven figurákat szerepeltet a színpadon. A dímszerpet Uray Tivadar játéssza humoros hajlékonysággal és jókedvvel. A szerző invenciózusan rendezte darabját.*

Budapesti Hírlap, ismerteti (L. Z.): »Az ötödik Mikszáth-regény került ma a dramatizált Akli Miklóssal a színpadra. Ferenc császár udvari mulattatójának mulatságosan romantikus történetéből Siklóssy Pál, a Nemzeti Színház rendezője írt öt képre osztott vígjátékot, amelyet ma mutatott be a Kamaraszínház. A szerző, akinek ez az első színpadi műve, szép sikerrel mutatkozott be, s ezt nemcsak annak az erényének köszönhetette, hogy a Mikszáth-regény soha el nem fakuló kincseit szerető gonddal és hűséggel vitte a színpadra, hanem friss erővel és konstruáló készséggel valójában színdarabot formált a regényből. Az akcióra vetette a súlyt s a kitűnő figurákat szervesen illesztette bele a jól felépített mesébe úgy, hogy a színt és zamatot, amely ezekből az alakokból árad, a színpadra is a mikszáthi eredetiségben élvezhettük. Más lapra tartozik, hogy ezek a figurák, bár őserejű humor ragyogja be valamennyit, sokszor eltávolodnak a való élet látszatától a színpadon és a nemesebb értelemben vett operett hangulatába vonják a nézőt. De így is, sőt talán így még inkább mulattatók, akárcsak maga Akli Miklós, akinek az a foglalkozása, hogy másokat mulattasson.

A közönség nagyon rokonszenvesen fogadta az új szerző bemutatkozását. minden kép után sokat tapsolt neki, s játék közben is a minduntalan feltörő kacagással honorálta.*

Esti Kurir, ismerteti (aly.): »Mikszáth szerint Ferenc császár udvari bolondja volt Akli Miklós, akinek életvalóságát történelmi dokumentumok is igazolják. A fukar császár legkedvesebb embere, földérintője, az udvari cselszövések leleplezője, tehát az udvari méltóságok szemében szálka volt ez a magyar ember, s az ő mókás életének rogyó feldolgozása Mikszáth aranyos humorában: a magyar elbeszélő irodalom gyöngye. Nem kétséges, hogy ebből a témából igen hatásos, szívetderítő vígjátékanyag kínálkozik. Helyes úton járt Siklóssy Pál, a Nemzeti Színház talentumos rendezője, amikor az egész történetet felölélő, képekre tagolt korrajzot készített, s nem tévedett annak fel-tételezésében, hogy a mai közönség szívesen menekül a sivár realitás

elől a múlt naiv romantikájához. Hatásos képek, megható jelenetek váltakoznak, mulatságos figurák rajzanak, s a szerző igyekszik Mikszáth írói zsenijének derűjét megőrizni és érvényre juttatni. A Nemzeti Színház művészei élénk varázsolják Ferenc császár udvarát s játékuik megleveníti a kor letűnt levőgőjét. A szerző-rendező Siklóssy Pál érdeméül kell betudni a több képre tagolt darab gyorsütemű lepergetését, amely a forgószínpados Nemzeti Színházban talán még fokozottab hatást váltott volna ki. A darab megérdemelne.»

Magyarország, ismerteti (K. v.): »A magyar regény fejlődésének vonalán belül MK regényeinek alakjai kemény és éles megrajzolásokban legalkalmasabbak arra, hogy a regény lapjairól átötáltassák a színpadra és mozgásra kényszerítsék őket. A meglevenedett képességű szuggesztívójával hatnak ezek a dramatizált Mikszáth-regények.

Siklóssy Pál munkájának, amelyet ma este adnak először, abban rejlik az értéke, hogy nem olégszik meg azokkal a színpadi lehetőségekkel, melyek a regényben rejlenek, hanem továbbfejleszti a regény helyzeti humorát a színpad törvényeinek megfelelően. Legtöbb hatásos jelenetének csupán nyomát, forrását találhatjuk a regényben, felépítésük, kifejtésük már Siklóssy elképzelésének tulajdoníthatók. A színészgyűttes a darab előadásának zavartalan egységét biztosítja. Az ötletes rendezés, a szerző Siklóssy Pál munkája. A közönség mindvégig érdeklődéssel hallgatta az új színpadi szerző bemutatkozó munkáját.»

Magyarország, ismerteti (m.): »MK élesen, pontosan, naturalista hűséggel rajzolja meg regényalakjait. Kitűnő megfigyelő volt, aranyhumorú elbeszélő, aki szeretett mesélni, igen sokszor a maga legnagyobb mulattatására, éles ész és borongó, nyugtalan szív; szívének ezt a nyugtalanságát mesélő kedvével csillapította. Nagyszerű jeleneteket szőtt bele regényeibe, drámai robogással ment végső célja felé, emberei fordulatosan, vitatkozva, az élcel, a gyors válasszal szinte labdázva beszélgetnek — mind kitűnő adottság a színpad számára, aminthogy a Mikszáth-regényekből eddig színpadra átforgált minden darab, ha igazi sava-borsától, bolső értékőtől, írói szépségétől megfosztottan és kissé megkopasztva is, de sikeresen állta meg helyét a színpadi reflektorok fényében. *A vén gazember*, a *Tóth Mari esete* [1], egész csomó kisebb jelenet és tréfa, és most legújában az *Akli Miklós* sokat áraszt szét magából MK kifogyhatatlan, kesernyés humorából, éleslátásából, megfigyeléseiből és így biztosan hat a nézőkre is. Mikszáth neve már derűvel aranyozza be a nézőteret, és ha olyan ügyes, lelkiismeretes rendező, amilyen Siklóssy Pál, az *Akli Miklós* színpadra-teremtője, a színháznak régi ismerőse jelenetezi meg Mikszáth egyik legbájosabb regényét, akkor ebből a színpadnak-nézőtérnek csak nyeresége lehet.

Természetesen, sok minden marad a regényben. Sokszor — a nagy író hangja nélkül — bukdácsol a cselekmény. Viszont szemtől-szembe látni Akli Miklóst, a zsigori Ferenc császárt, a klasszikusan megjatszott figurákat, mindez sokban kárpótol a regény szépségeiért.»

Nemzeti Újság, ismerteti (m. v.) [Máriássy Viktor]: »Napóleoni idők, Ausztriában is nyugtalanító események, a XIX. század

kezdetének sorsdöntő órái. Ferenc császár inkognitóban vadászik: A falusi fogadás felismeri, a császár hívei veszélyt orrontanak s a különösen aggodalmaskodó Kovács huszár-vezéres szobát cserél vele. Reggelre kelve a császár és barátai Kovácsot vörbécnyágra holtan találják ágyában, — a császárnak szánt golyó végzett vele. A tragikus expozíció után maliciózus karképpé, kedvesen derűs epizódfüzorré szelidül a mese és vele a darab is. Akli Miklós, a császári mulattató felséges ura szórakoztatására borsot tör az udvari urak orra alá, csínyre-csínyat követ el, s ha néha úgy látszanék is, hogy szalonbajazzói gúnyjával csak leplezi nagytratór terveit, a végén kiderül, hogy egyetlen komoly ügye az a szerelem, amelyet Kovács vezéres árvája gyűjt fel benne — el is veszi feleségül. A szerző, Siklóssy Pál, a Nemzeti Színház rokonszenves fiatal rendezője, híven ragaszkodott MK regényének enyhén cinikus kedélyességéhez, jóízű humorához, és ezért lett a drámai expozícióból — színpadi elbeszélés. De amire vállalkozott a szerző, azt el is végezte tehetséggel: friss, változatos színpad, mulatságos jelenetek, izes dialógok keretében színpadra mentette a mikszáthi regényt, sőt a "nagy palóc" szellemét is. Siklóssy Pált, a szerzőt, Siklóssy Pál, a rendező személyében elsőrangú munkatárs támogatta. Az együttes előadása, kevés kivételtől eltekintve, kitűnő.*

Népszava, ismerteti (ny. i.) [Nyígrí Imre]: »MK, a magyar elbeszélő irodalom egyik legértékesebb képviselője, 1903-ban írta *Akli Miklós cs. k. mulattató történetét*. Ebben az írásában is nemcsak az aranyos derű jellemezte, hanem megfigyelő erejének az a különleges készsége is, hogy az emberek rejtve maradt, saját maguk előtt is titkolt torz vonásait, lelki ferdeségeit veszi nagyítóüveg alá és az így túlzottan megnövekedett, lélek- és jellemgyöngeségek révén hozza egészen közel a szereplőket. Ez a tulajdonság, amely minden Mikszáth-regény közös sajátja, tette alkalmassá munkáit arra, hogy azokból már többet színpadra dolgoztak át. Siklóssy Pál, a Nemzeti Színház rendezője az *Akli Miklóst* dramatizálta, előjában hozzátehetjük: elismorésreméltó irodalmi ízléssel és színpadi készséggel. Ez a romantikus történet azonban, amely a bécsi udvar cselszövéseit, a napóleoni idők történelmének lüktetését néhány tréfás jelenet, helyzetkomikum, csipkelődés és anekdóta erejéig érzékelteti, a regény oldalain kellemes szórakoztatást nyújt, a rivalda fényességében azonban csaknem egészben valószínűtlenné válik. Önképzőkori, műkedvelőelőadások hozzátartozókból álló, rajongó közönségének lelkesednitudása, általában gyermekded kedély kell ahhoz, hogy élvezni tudjuk. A képekké tagolt előadás ütemét csak forgószínpad biztosíthatná.*

Pester Lloyd (Morgenblatt), ismerteti f. r.: »Mit der Dramatisierung des kleinen Romans *Akli Miklós* wird die systematische Ausbeutung des Mikszáthschen Romanschatzes fortgesetzt. Ein gewingter Kenner der Bühne, der junge Paul v. Siklóssy, Regisseur des Nationaltheaters hat die Arbeit der Bearbeitung übernommen und mit vielem Geschick ausgeführt. Eine Handlung von dramatischer Spannung konnte er dem Roman nicht entnehmen, denn daran fehlt es der Erzählung vollständig. Hingegen hat er zwei wertvolle Elemente des

Originals in die Bühnenversion hinübergerettet : das Milieu, den Hof des Kaisers Franz mit seinen bunten Kostümen, seiner Biedermeier-Atmosphäre, seiner weltgeschichtlichen Einfalt und mit seinen monumentalen Dummköpfen ; und die schlagenden Witze, Einfälle, Bonmots Mikszáths, die den Roman zu einer amüsanten Lektüre, das Drama aber zu einem Nacheinander treffsicherer Knalleffekte gestalten. Ob wir mit der fortgesetzten Ausbeute bekannter Romanwerke für die Zwecke eines modernen Theaterreportoires einverstanden sind, ist eine prinzipielle Frage, die hier lieber gar nicht angeschnitten werden soll.

Den Bearbeiter, der als Autor vom Publikum stürmisch verlangt und applaudiert wurde, wünschten wir nach der ersten, unerwartet gelungenen Kraftprobe als selbständigen, schöpferischen Dichter bald begrüssen zu können.*

Pesti Hírlap, ismerteti *Fóthy János* : »Amikor Siklóssy Pál, a Nemzeti Színház tehetséges, fiatal rendezője Mikszáth egy kevésbé ismert regényét, *Akli Miklós cs. és kir. udvari mulattató történetét* színpadra írta át ; egy iskolásgyermek imádandó áhítatával fogott a munkához.

Akli Miklós Ferenc császárnak, Napóleon apósának volt tréfamestere, kegyence, aki a császár életét mentette meg egyszer, mikor egy vadászat alkalmával készülő orgyilkosságra figyelmeztette. Kovács ezredes esik ekkor a gyilkosság áldozatául, akinek árvaát a halás császár nevelteti. Az árva Ilonka és Akli Miklós közt gyengéd szerelmi idill szövődik, de egy külön magyar mágnás erőszakkal meg akarja szöktetni a leányzót a nevelőintézetből. Akli megakadályozza a szöktetést, de közben — udvari intrikák következtében — kegyvesztett lett a császárnál. Végül a kis Ilonka, a maga anyagi naivságával, mindent rendbehoz, Akli feleségül veheti, és a császár is visszakapja kedves tréfamesterét.

Látjuk : a mese eléggé alkalmas színpadra. Ha Siklóssy Pálban nem élt volna annyi gyermeki áhítat és legalább annyira szabadon nyúl Akli történetéhez, mint például Harsányi Zsolt a *Nosztaly júléhoz*, — érdekes, drámailag épségesebb és erősebb darabot kaptunk volna. Így minduntalan el kell néznünk valamit, túl kell tennünk magunkat valamin. Például : hogy Akli nem is tréfás ; a tréfamesterből mit sem látunk. Azután, amit legfőként és folyton el kell néznünk : a laza színpadi szerkezet, a drámai indokolásoknak ha akarom igen, ha nem akarom nem elfogadható volta, a szöktetési kép tanácstalansága, az utolsó felvonás — egyben a legsikerültebb ! — vázlatos megoldása stb., stb., stb. Ami azonban a legfőbb hiány, az... Mikszáth hiánya : néhány idézet, szólás-mondás, élc, Mikszáth kifogyhatatlan forrásából, még nem mikszáthi levegő... A mikszáthi szellem pillangójának szárnyáról — a színpadi író érintésére — lepergett a csillogó hímpor és csak a szürke, törékeny váz maradt meg. Ezzel szemben áll az, hogy a darab — határozottan — szeretetreméltó. Hibáiban, naivságaiiban, félszégeiben éppúgy, mint kiemelkedő erényében : a tiszta és elringató romantikában. Szeretetreméltó, — ez a legjobb kifejezés rá. Egy kis diák, kicsit félszeg, kicsit felnöttestít játszó, de

úgy, ahogy van : kedves. Éppen ezért érthető, hogy a szombati bemutató közönsége őszinte, nagy sikert biztosított a Kamarai előző eszédei újdonságának.

Pesti Napló, ismerteti K. A. [*Kárpáti Aurél*]: »Arról, hogy Akli Miklós udvari mulattató miképp került Ferenc császár intim környezetébe, MK regénye nem sokat árul el. Mi se nagyon korunknak hát, hogy miképp kerül most a regényből színpadra, illetve, hogy "Aklicska" romantikus történetében hol fedezhetők fel azok a színpadi után kívánczó motívumok, amelyek Siklóssy Pált, a Nemzeti Színház tehetséges, fiatal rendezőjét a dramatizálás ötletéhez vezették. Erjük be annyival, hogy az "utolsó udvari bolond" kalandos sorsa ezúttal újabb meglepő fordulattal gazdagodik. Ezt annál inkább megtehetjük; mert Akli Miklós legfrissebb kalandjában — alkalmazkodva a változott kor demokratikus szelleméhez — nemcsak mint udvari mulattató, hanem főképp mint közönségszórakoztató lép elénk. Magával hozza a színpadra egész mikszáthi örökséget: csipkelődő, játékos kedvét, mosolygó kedvességét, agyafúrt találékonyságát és vidáman pataklzó, ízes humorát. Ugyanígy, mint a regényben, itt is a Napóleont dicsőítő óda miatt veszt el az egyidőre a kedélyes császár kegyét, de amikor az ódáról kiderül, hogy visszafelé olvasva tulajdonképpen Napoleon ellen szóló gúnyvers: a könnyű bonyodalom szerencsés véget ér. Siklóssy ügyes kézzel alkalmazta színre a regényes történetet, s tekintve a fölösleges előjátéktól, elég egységesen és invenciózusan fogta össze a mellékeseményekkel túlterhelt mese szálait. A stílusos előadás — amelynek rendezése szintén a szerző érdeme — szerencsés segítője a darabnak.»

Új Nemzedék, ismerteti: (G. J.) [*Gáspár Jenő*]: »Ma este mutatja be a Nemzeti Színház Kamaraszínháza az *Akli Miklós* című színművet, amely MK hasonló című regényéből készült. A színpadi változat szerzője Siklóssy Pál, a Nemzeti Színház fiatal rendezője. MK regényei igen hálás anyagot szoktak nyújtani a színpadok számára is, amint mutatja *A vén gazember* és a *Nosztly fiú* sikere is. A siker titka legtöbbször az, hogy sikerül-e a nagy palóc aranyos derfijét átlopni a kulisszák közé. Siklóssy Pálnak ez sikerült, ezért Mikszáth romantikus története, amely Ferenc császár korát szólaltatja meg, életként hat a színpadon is és nincs semmi könyvszaga. Segítségére volt Siklóssy Pálnak az írónak az átdolgozásban Siklóssy Pál a rendező is, aki tudja a színpad minden csinját-binját. Ő is rendezte az előadást, amely szintén nagyszerű gárdát kapott a Nemzeti Színházról.»

Újság, ismerteti P. A. [*Pünkösti Andor*]: »Abba a közkereseti társaságba, amely a Mikszáth-latifundium belterjes kiaknázására alakult s amelynek főreszvényesei Hevesi Sándor és Harsányi Zsolt, ma este egy fiatalember társult, a Nemzeti Színház rendezője: Siklóssy Pál. Egyelőre ugyan csak egy kisebb tagot bérelt ki, az öregedő MK mesélő kedvének egyik verőfényes, bár nem túlságosan jelentős alkotását, az *Akli Miklóst*, sőt még ebben a tagban is meglehetősen konzervatív maradt, sőt még csak kísérletet sem tett, hogy földjét modern mintagazdasággá alakítsa át. Ennek a regénynek anekdotázó jellege különben se nagyon alkalmas, hogy színdarabbá alakuljon, és Siklóssy

Pál — bizonyára az író iránti tiszteletből — elkövet mindent, hogy a regény a színpadon is regény maradjon.

Akli Miklós, ez az elkésett udvari bolond, megmenti Ferenc császár életét s a császár legbizalmasabb udvaroncá lesz. Rossz-akaróinak, elsősorban Stadion grófnak sikerül mégis, hogy ellene ingereljék a császárt. Akli ellen kiadják az elfogatási parancsot s ugyanakkor az a veszedelem is fenyegeti, hogy nevelt leányát, akit szeret, a zárdából el akarja rabolni egy bolond magyar gróf [Szepessy István báró]. Akli megmenti a leányt, akiről elhiteti, hogy nem más, mint Mária Lujza hercegnő, akit a császár Napóleon-tól való félcelmében neveltet idegen név alatt, a császárnak pedig bebizonyítja, hogy méltatlanul vonta meg a bizalmát tőle.

Siklóssy Pál megtartja a Mikszáth-mesét, előszedi a Mikszáth-alakokat, sőt beszövi a Mikszáth-mondatokat is, de a Mikszáth-alakok a Mikszáth-mesében, a Mikszáth-mondatokkal mégsem vizik a Mikszáth-levegőt a színpadra. Valahol nagyon távol érzik ugyan valami Mikszáth, de jóformán csak olyan alig észrevehetően, hogy az ember állandóan csak bosszankodik miatta, hogy miért nem jön közelebb. Talán ezt a fanyarságot és kedvetlenséget az a szenáriozási balfogás is okozza, hogy Kovács ezredest az első felvonásban a színpadon gyilkolják meg, holott ez az egész eset elbeszélve sokkal érdekesebb lenne, s az első-felvonásbeli hulla nem maradna ott az egész darab folyamán a nézők lelki szemei előtt, akiknek bizony így alaposan elromlik az amúgy se túlságos nevető kedve. Egyáltalában az egész mese valami furcsa vágyódást áruel, valami beteges nosztalgiaát a teatralitás felé, ami esetleg Siklóssyhoz illik, de Mikszáthhoz nem.

Ami az előadást illeti, a szereplők minden igyekezetükkel odaálltak a szerző szolgálatába. A rendezés nem nagyon segített a vérszegény mesén s fényes termekkel és biedermeier hangulatokkal elégitette ki magát, de néhány szörnyű balfogása egyenesen szembetűnt, mikor a haradik képbén behozta azt a két gyermeket, akik az első felvonásban Kovács ezredes árváit játszották... Ilyen fantáziája Mikszáthnak nincs. Csak Siklóssy-nak.*

A folyóiratok kritikái :

Élet, 1931. november 8. (22. évf. 23. sz. 456. l.), ismerteti *Radványi K[álmán]*: »Divat mostanában a regények dramatizálása. Szegénység jele ez? Nem. Shakespeare drámáinak egy részét novellák anyagából építette föl s nem mondhatjuk, hogy gyenge építményeket alkotott a dráma nagy mestere. Az a kérdés, van-e dráma-látó szeme az átdolgozónak s egyáltalában alkalmas regényt választ-e nyersanyagnak. Mások a regény és mások a dráma törvényei. A novellában vagy regényben benne kell lappangania a drámának, különben csak színpadra áttelepített regényhősöket látunk: párbeszédük nem szikrázik, soruk nem drámai sors; cselekvésük nem fölvonásokká, hanem fejezetekké bontakozik ki. Siklóssy Pál vállalkozását nem tartjuk sikerültnek. Az *Akli Miklós* gyenge dráma, — elmosódó jelenetek sorozata. Kinek a drámája folyik a színpadon? Hol van itt a dráma fonala, hol feszül e fonál, s melyik jelenetben rettegünk elpattanásától? Vagy ha vígjátékról van szó: hol csattan ki a drámai jókedv rakétája? Akli

Miklós Ferenc császár kegyence. Kegyvosztott lesz, mert lutt vörben magasztalja Napóleon. Később kitűnik, hogy ez a vör — visszafelé olvassa — gúnyvers, a császár megbocsát udvari bolondjaink, a kedves "Akliskának". Gyenge sarkon forog a dráma ajtaja. Az I. fölvo-nás zárt dráma-vázlat: kiindulásnak jó. A leánynevelő intézet ostrom túlzott bohózat. Mikszáth alakjai nem mindig bírják el a színpadi koncentrált világitást. Mi mégis a színmű értéke? Mikszáth-illusztráció: néhány órán át halljuk a "bűvös palóc" kellemes hangját, gyönyörködünk szeszélyes képzelete játékában, nevetünk borsos szatírjában. Néhány jellegzetes Mikszáth-alak bontakozik ki előttünk, — elsősor-ban a fősvény Ferenc császár, akinek a fősvény karácsonya szomorúan jellemző. Erdélynek egy krumplit küld karácsonyi ajándéku: ter-meljen krumplit; — Magyarországnak elküldi a Gotterhalte kottáját.

Az átdolgozó érdeme, hogy föllevenítette Mikszáth egyik regé-nyét s a színpad eszközeinek a segítségével jelenetekben élénk vará-zsolta a nagy tréfacsináló néhány sikerült ötletét.*

Katholikus Szemle, 1931. december (46. kötet. XII. füzet. 897—898. l.), ismerteti *Szira Béla*: »A Kamaraszínház MK Akli Miklós című regényének színpadi változatát mutatta be szeptember 26-án Siklóssy Pál átírásában és rendezésében. Valóban belefér ez a széles folyású, kalandos és tagadhatatlanul egyéni humorú történet öt képbe? — A jelenetretördeles s az alakok drámai beosztása mitem törtölt le a "nagy palóc" írásának bájából és életszerűségéből: nem halványult el az életszín a kedves arcokon, nem koptak meg az író játékos képei és ízes mondásai a dráma különös fényében. De — s ez nagy kár — a drámaszerkesztés törvényei lefűjták a színpadról azt a mikszáthi levegőt, amely pedig már a regény első lapjairól az olva-sóra árad. Más a jókedv patakzása papíron s más a megjelenítése desz-kákon.

A regény lényeges meséjén nem esett változás: Akli Miklós cs. és kir. "mulattató" gyöngéd gyámból itt is előlép az ischli vadá-szaton meggyilkolt Kovács ezredes árvájának, Ilonkának boldog fér-jévé, de némi módosítások árán. A színpadi "Akliska" nem ül börtönben, hanem megszökik, s véres esküvő helyett operetti jóvög zárja be a cselekményt. Érthető. A regény egységes hangulata minden elkép-zelhető helyzetben megpergetheti a népszerű és elmés tréfacsinálót (a drámaírói szabadság ugyan keveset mutat be ezekből), de a jelenet-sűrítés lendülete mit kezdjen az olyan epikus hangulatokkal, mint a romantikus bebörtönzés, madame Szilvássy intézetének kedvessége, a kelekótya Szepeßy báró vígeposzi seregtoborzása s a leányrablásra felvonulás vitézi furcsaságai? Pedig ezek az eredeti Mikszáth-ötletok adják meg a regény zamatát. Óvatosan kell banni a színpadilag butá-sosnak látszó eseményekkel is. Mindjárt a Ferenc császár öltöztört életét áldozó Kovács ezredes meöletésénél eltért az átíró az ismert mesehangtól s máris megfeküdte a nézők fantáziáját a komor kezdés. Alig volt elég ennek enyhítésére az udvari intrika s így különösen az Akliban kémet szimatoló Stadion gróf megfricskázása, a császár kis-polgári fősvényiségének s befolyásolhatóságának szemhunyorató megcsipkedése, az elbúsult kuruckodás teátrálissá tétele. Megárt ez a

színpadi levegő a bolondos Szepessy báró rongyos-lompos figurájának is, aki elképzelve mily mulatságos s itt — játékpisztolyával és műszenvédélyességével — mily lehangoló. Hidegen dekoratív az udvar karácsonya is, hiányozván belőle a regénybeli meleg fenyőillat. Rendezői tévedés a Kovács-árvák azonossága a bécsi cukrászdában kedélyeskedő gyermekekkel... Mindezzel korántsem vitatjuk el Siklóssy Páltól az egybeszerkesztés ügyességét és a rendezés ötletes finomságait, de meggyőződésünk, hogy eredeti darabbal nagyobb figyelmet keltett volna. Mikszáth szelleme sem érezte volna meg ezt a hiányt. Nagyon megszokottá vált már a Nemzeti Színházban a regénycsúsztatásnak ez a számszerű sikere. A közönség egyébként fölmelegedett a szórakoztató képek gondos előadásától...*

Képes Krónika, 1931. október 4. (13. évf. 40. sz. 26. l.), ismerteti (-d.): »A Nemzeti Színház Kamaraszínháza az *Akli Miklós* című színművet mutatta be, amelyet MK hasonló című regényéből Siklóssy Pál, a Nemzeti Színház rendezője írt. A *Beszterce ostroma*, a *Nosztty fiú*, a *Vén gazember*, *Szent Péter esernyője* után ez már az ötödik egész estét betöltő színmű, amely Mikszáth-regényből készült. Ezenkívül még operett és néhány egyfelvonásos is került színpadra a nagy palóc műveiből. Siklóssy Pál ügyes kézzel vitte színre Mikszáthnak Ferenc császár korában játszódó romantikus történetét.*

Magyar Kultúra, 1931. október 5. (18. évf. 19. sz. 273—274. l.), ismerteti *Gáspár Jenő*: »A Kamaraszínház MK *Akli Miklós* című regényének színpadi változatát mutatta be Siklóssy Pál átdolgozásában. A regény, mint ismeretes, Ferenc császár híres tréfacsinálójának, Akli Miklósnak történetét mondja el, meglehetősen romantikus eszközökkel. A napóleoni idők elevenednek meg, az udvari intrika szálai szövődnek a jóindulatú, de gyenge császár, valamint az önfeláldozó Kovács ezredes árvái és a tréfacsináló Akli Miklós körül. Siklóssy Pál, aki ügyes színházi rendező, a regényből kiválogatta a hatásos jeleneteket, még azokat is, amelyek meglehetősen drámaiak. De az egész történetet elárasztotta Mikszáth aranyos derűjével, amely főleg a mellékalakok kitűnő rajzában érvényesül. Ez természetesen szükséglet is, mert csak azok a Mikszáth-regényátdolgozások élnek és hatnak a színpadon, amelyek a "nagy palóc" kissé meleg, kissé mindig könnyelmű nevetését megtartják. (*A vén gazember*, *Szent Péter esernyője*, *A Noosztty fiú esete Tóth Marival* stb.) A színpadi átdolgozásnak másik előnye az, hogy a történelmi levegőt is hamisztatlanul adja a groteszkül vakmerő Szepessy-féle leányszöktetési ostrommal.*

Napkelet, 1931. november 1. (9. évf. 11. sz. 981—982. l.), ismerteti *Rédey Tiivadar*: »Maholnap fehér holló lesz az olyan színmű, mely egyenest — regényelőzmény nélkül — drámának születik. S még hagyján, ha a szerző magán hajtja végre ezt a szűkre-szabó műveletet, de régibb jeles íróink sem kerülnek el sorsukat. Mikszáthnak, tudtunkkal, ez már a hatodik, adaptációja a színpadon, mely Jókai után főleg órá vetett szemet. Egyik színházi lexikonunk évekkel ezelőtt megírta: "Jönni fognak a többi Mikszáthok is, csak akadjon végre avatott kéz, mely a *Fekete városból*, a *Különös házasságból*, *Akli Miklós*ból, az *Eladott földbirtokból* [!] és megannyi nagyszerű Mikszáth-elbeszélés-

ből és regényből megosinálja Mikszáth színpadi sikoreit". Siklóssy Pál, a Nemzeti fiatal rendezője, most e listából kiszemelte az *Akli* és szor-kesztett belőle olyan tarka és átlátszó szövődéskű históriát, aminővé ez az amúgy is igen Jókaias romantikájú Mikszáth-történet színpadon csak egyáltalán lehet. A Ferenc császár-kori "udvari mulattató" kalandos és érzelmes élete így veszedelmesen az operett-mese szomszédságába sodródott, s például a leánynevelőintézet megostromolásának jelenete csak úgy kiabál a zajos finálé-muzsika után. A különkedvelő Mikszáthnak egyik legjobb figurája, a bolond Szepessy báró pedig — akárcsak a *Beszterce ostromának* megalomániás Pongrácz grófja — a színpad realitásában kikopott minden jó ízéből s elszomorító pathológiánál egyéb sem maradt belőle.

Siklóssy Pál első jelentkezése nem annyira írói készséget nyilatkoztatott meg, mint inkább rendezői ügyességet. Ezt készséggel elismerjük, e részben csak egy balfogáshoz van szavunk. Az előjátékban a megölt Kovács ezredes két kis árváját látjuk, a oukrászdai jelenetben pedig, tíz évvel később, egy kis Mikszáth-megtoldó epizódban újra elibénk kerül — ugyanez a két gyermekszereplő, immár egészen függetlenül Kovács ezredes véres emléktől: itt a színpadi tíz évvel kelletlen összeütközésbe kerül tízperces aramemóriánk s ez nagyon az illúzió rovására esik.

Mikszáth egész tarka galériájából az átdolgozásban a Kovács Ilonka derűs leányportréja maradt meg legérintetlenebb épségében. Már Akli figurája némileg elmosódottá vált. Igazi Mikszáth-zamatot az egész népes együttesből jóformán csak a Sugár Károly pompás Krupinszkya éreztetett.

Nyugat, 1931. október 16. (24. évf. 20. sz. 431. l.), ismerteti *Schöplín Aladár*: »Az *Akli Miklós* színpadi változata, Siklóssy Pál műve, melyet a Kamaraszínház ad elő, kicsit leleplezi Mikszáth mesealkotó módját. Erősebben látszanak azok a drótok, amelyekből a mese váza van nagy leleményesen összefűzve s amelyeket a regényben az író ellenállhatatlan humoros fölénye és elbeszélő bája eltakar. A lányrablási kalanddal tetézett udvari intrika-történet színpadi lehetőségeit azonban jól felismerte és egészséges színpadi érzékkel használta ki az átdolgozó. Lazán összetűzött jelenetekre bontotta fel a történetet, de minden jelenetben egymást kergetik az események, az egészbe némi egységet olt a napfényesen derült hang, mely mindig arra figyelmeztet, hogy az egész csak mese, szórakoztatásra való, nem szabad túlkomolyan venni. Szerencsésen állítja be a darabba Ferenc császár alakját, enyhe humor levegőjébe helyezi, érezteti tárgyának a történelemből ismert kispolgári vonásait anélkül, hogy egészen elveszne bennük a nagyúr. Az egész tónus abból a hangnemből való, melyet a Nemzeti Színház közönsége különösen szeret, s külön ki kell emelni a darabban mindig nyilatkozó jóízűlést. Az előadás a Nemzeti Színház előadásainak jó átlagszínvonalán mozog.»

Protetáns Szemle, 1931. november. (40. évf. 11. sz. 725—726. l.) ismerteti *Vajthó László*: »A Kamara-színházban Mikszáth-regényből készült drámát mutattak be (*Akli Miklós*). Tipikusan "regényes színmű", aminő tucattjával hever az európai színházak poros könyv-

táraiban, régi jó időkben, midőn még valóban lelkesedni tudtak az ilyen panoptikumszerű darabokban. Van benne egy csipetnyi történelem, van uralkodó (Ferenc császár), aki igen kegyesnek, egyben hirtelen haragúnak, gyengeségében is férfinak van beállítva; van udvari bolond, akinek persze nagy a befolyása; vannak kedves és kellemetlen udvari alakok, van szerelem, intrika és érzelmes igazságszolgáltatás, ami végszóra következik be, midőn egy Napóleont dicsőítő versről kiderül, hogy visszafelé olvasva Napóleont gyalázza s hogy Akli visszafelé olvasva: Ilka. Mindez nem éppen a leghatásosabb döntőfordulat egy darabban; azért kárpótolt érte néhány festői részlet s valami rokonszenves hang, a zenélőóraké, mely végigkíséri a színekben gazdag jeleneteket. A színészek mindent elkövetnek szerepük életre-keltéséért.*

A dramatizált *Akli Rubiny: Mózes* is számontartja »Huszonöt év MK életéből (1910—1935)« o. dolgozatában (Irodalomtörténet 1936., 25. évf. 16. l.). Megemlíti, hogy MK regényeinek Harsányi Zsolt-féle átdolgozásai után »még a Nemzeti Színház Kamaraszínháza is szép Mikszáth-estéket látott az *Akli Miklós* előadásain. Siklóssy Pál, e regény dramatizálójá már hangsúlyozza, hogy a regényből nemcsak a puszta cselekmény, nemcsak alakok, figurák, jellemek, de nagy jelenetek is változatlanul kerültek a színpadra...«

A KÉPMELLÉKLETEKRÓL

I. A bécsi Hofburg

II. Ferenc császár és Napóleon találkozása. Gros festménye a versailles-i múzeumban

III. Ferenc császár

IV. Mária Lujza

Az I. és a III—IV. sz. kép a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumában levő metszetekről készült.

TARTALOM

I. fejezet.	A Mikos-viccek eredete. Ischl alapítása és egyéb dolgok.....	7
II.	A Kovács-gyerekek fellépése. Stadion intrikái és a napóleoni események	14
III.	Akli audienciákat tart	23
IV.	Szilvássyné intézete és a megzavart idill	38
V.	A császár haragszik.....	61
VI.	Akli a rabságban. Gyuri missziója	68
VII.	Karácsony a Burgban	81
VIII.	A titokzatos vállalkozás	80
IX.	A rettentő hadak útra kelnek vala és Bécs falai alá érkeznek	108
X.	Bori Pál taktikája	110
XI.	Kétségbeesett játékos onnan rántja ki az ütőkártyát, ahonnan lehet.....	130
XII.	Der Kaiser hat die Spendierhose an	143
XIII.	Mikor a bimbó rózsa akar lenni	151
XIV.	Vice-ispány uram nagy tisztességben	160
XV.	Fleck apó följegyzései és a történet befejezése..	173

JEGYZETEK

Kiadások, fordítások és átdolgozások	183
Keletkezése, forrásai	187
Szövegváltozatok	198
Tárgyi magyarázatok	218
Irodalom. I. A regényről	235
II. A színdarabról (1931).....	244
A képmellékletekről	257

112 15-11